

Nákladem F. TEMPSKÉHO v Praze.

DĚJINY MORAVY.

Sestavil

Dr. B. DUDÍK.

- Díl I. (Od nejstarších dob až do r. 906.) 2. vydání. Cena 2 zl.
" II. (Od roku 906 až do roku 1125.) Cena 3 zl.
" III. (Od roku 1125 až do roku 1173.) Cena 2 zl.
" IV. (Od roku 1173 až do roku 1197.) Cena 2 zl. 20 kr.
" V. (Od roku 1197 až do roku 1261.) Cena 2 zl. 50 kr.
" VI. (Od roku 1262 až do roku 1278.) Cena 1 zl. 50 kr.
" VII. (Od roku 1278 až do roku 1306.) Cena 2 zl.

DĚJINY ČESKÉHO POVSTANÍ LÉTA 1618.

Sepsal

Dr. ANTONÍN GINDELY.

- Díl I. 3 zl.
" II. 2 zl. 80 kr.
" III. 3 zl.
" IV. 3 zl. 50 kr.

DĚJINY NÁRODA BULHARSKÉHO.

Dle původních pramenův

sepsal

KONST. JOS. JIREČEK,

8°. 1876. Cena 3 zl. 50 kr.

RUKOVĚŤ K DĚJINÁM LITERATURY ČESKÉ

do konce XVIII. věku.

Je způsobě sborníka životopisného a knihoslovného

sepsal

JOSEF JIREČEK.

Díl I. Slovník životopisný a knihoslovný.

Svazek I. (A—L). 8° 1875. Cena 4 zl.

Svazek II. (M—Z). 8° 1876. Cena 3 zl. 20 kr.

ANALYTICKÁ KVĚTENA ČESKÁ.

Na základě „prodromu květeny české“

sepsal

Dr. LAD. ČELAKOVSKÝ,

profesor na universitě, kustos českého musea.

8°. 1879. Cena 1 zl. 50 kr.

DĚJINY MORAVY.

SESTAVIL

DR. BEDA DUDÍK,

O. S. B.

DÍL VIII.

Kulturní poměry na Moravě od roku 1197 do 1306.

(Země a obyvatelstvo.)

Pomocí slavného výboru zemského markrabství Moravského.

V PRAZE 1882.

NÁKLADEM F. TEMPSKÉHO.

DĚJINY MORAVY.

SESTAVIL

DR. BEDA DUDÍK,
O. S. B.

DÍL VIII.

Kulturní poměry na Moravě od roku 1197 do 1306.

(Země a obyvatelstvo.)

Pomocí slavného výboru zemského markrabství Moravského.

V PRAZE 1882.
NÁKLADEM F. TEMPSKÉHO.

O B S A H.

KNIHA VI.

Markrabství Moravské za Přemyslovců. R. 1197 až 1306.

HLAVA VI.

Kulturní poměry na Moravě od 1197 do 1306.

	Strana
Prameny. Prameny stávají se obsažnějšími. — Kroniky. Ota- karovy letopisy. — Kronika Žďárská a Zbraslavská. — Rý- movaná kronika Boleslavská a kronika minority Fr. Mikuláše. — Albert Behaim z Kageru. — Štýrská kronika rýmovaná. — Listiny. — Vlastnosti listin pravých. — Podvržené, podezřelé listiny a jich původ. — Listiny hromadné. — Formuláře (Formelbücher). — Formulář královny Kunhuty od mistra Bohuslava. — Formulář král. notáře Henrica Italica. — Knihy úmrtí čili nekrology	1—21
Hranice zemské a spojovací prostředky. Pozdní upra- vení hranic zemských naproti Polsku. — Hranice jižní jest neurčitá a slabá. — Silnice vojenské. — Obchodní a sousední cesty, stezky; po vodě se nedopravuje. — Mýto s cest a s mostů. — Jest břemenem skrze obúzníky — Stavění silnic a mostů.	21—34
Rozdělení v kraje. Morava rozdělena 1213 v kraje Olomú- cký, Znojemský, Brněnský a Opavský. — Kraj Přerovský od r. 1252. — Mnohem dříve byl kraj Bítovsko-Jihlavský. — Od 1201 okres Břeclavský. — Hranice krajů zde připomenu- tých nelze označiti	35—42
Slovanské obyvatelstvo na Moravě. Čechoslované usadili se dříve v zemi. — Zakládání vsí, podmínky toho a jich tvar. — Právo purkrechtní. — Poddanství. — Emfyteuti čili dě- diční nájemníci. — Dědiční ryehtáři	42—54

- Šlechta moravská. Šlechta statkářská a úřednická. — Stav panský. — Pýcha šlechtická. — Nejistota v jmenech rodových. — Starý stav panský. — Nový stav panský. — Znak moravských velmožů. — Stavba hradů na Moravě. — Zbytky hradů z doby přemyslovské. — Stupně v šlechtictví 55—79
- Němci na Moravě. Němci do země přistěhovali usazují se podle smluv, tedy podle práva. — Co se vyrozumívá výrazem „německé právo“? — Proč byli na Moravě Němci usazováni. — Odkud a kdy přibyli němečtí osadníci? — Právo Magdeburské. — Charakteristika vsi podle německého práva založené. — Jak se zakládala města podle práva německého. — Privileje městské. — Co měli zakladatelé na zřeteli, když města zřizovali. — Zakládání osad od klášterů. — Práva manů kláštera Třebíčského 79—131
- Manské zřízení biskupa Brunona. Manské právo biskupství Magdeburského bráno za pravidlo. — Léna Brunonova odchylují se od manského práva Magdeburského. — Manství bylo na Moravě známo již před Brunonem. — Ministeriálové při biskupství Olomúckém. — Jaké povahy byla léna Brunonova a v čem záležela. — Změny v manském právu biskupství Olomúckého, jež se staly za Brunonových nástupců Dětricha a Jana. — Nové zřízení manské potvrzeno od krále r. 1274. — Manské a komorní statky, které až na naši dobu tvoří lenní knížectví Olomúcké. — Příklady, kterak biskup Bruno léna propůjčoval 131—145
- Židé na Moravě. V čem Židé a křesťané v středověku se různili. — Žid jest nenáviděn, ale předce jest nezbytným a požívá výsad. — Židovské privilegium krále Jindřicha IV. z roku 1090. — Bouře proti Židům r. 1296. — Přemysla Otakara II. Magna charta libertatum pro Židy r. 1254. — Její obsah. — Židovské zákony v Uhrách a v Slezsku. — Židovský zákon brněnský. — Směli Židé na Moravě pozemky selské a statky deskové držeti? — Mohli se státí úředníky zemskými? — Ustanovení o Židech na Vídeňském koncilu r. 1267. — Neměla výsledku 146—173
- Obchod na Moravě. Na Moravě nebylo, když doba Přemyslovská ke konci se schylovala, obchodu v novověkém slova smyslu. — Obchod prostředkovali židé a cizinci. — Obchodní zákon ze dne 23. května 1304 pro celou říši Česko-Moravskou. — Ustanovení tohoto zákona. — Právo skladné a cesty vykázané. — Tržní právo. — Obchod mezitímní zakázán. —

- Obchod obstaravatelský a posýlatelský se podporují. — Bankovníci a směnárníci. — Středisko obchodu: Augšpurk, Benátky a města holandská. — Obchod se sukem. — Obchod s kůžemi a se železem. — Listy průvodní. — Překážky v obchodě 173—189
- Mincovníctví na Moravě. Obtíže s dějinným vypisováním mincovnictví moravského. — O mincovním regalu markrabském. — Peníze moravské. — Rozdílné druhy peněz. — Četná pojmenování denáru. — Zlepšení mince za krále Václava II. — České groše. — Zlaté a stříbrné mince. — Poměr zlata k stříbru. — Na jaké peníze se na Moravě počítalo. — Hřivna, talent a šilink. — Nájemné smlouvy o minci. — Nejvyšší úřad finanční. — Penězokazi a tresty na ně. — Cizí peníze v zemi. — Cena peněz v životě tehdejší v porovnání se životem nynějším 190—248
- Hornictví a řemesla na Moravě. Na Moravě provozovalo se hornictví již v XI. století. — Jihlava první město hornické. — Němečtí horníci. — Veliké požehnání dolů za krále Přemysla Otakara II. — Vypočítávají se doly moravské. — Doly železné, zlaté a stříbrné. — Jilovny a rýžovny. — Hutě. — Jihlavské horní zákony. — Před XIII. stoletím nebylo vlastních řemesel na Moravě. — Od počátku XIII. století appreciati a beneficiati. — Svobodný stav řemeslnický. — Cechy čili společenstva řemeslnická. — Mlýny a rozličná ustanovení o nich. — Soukenníci, zlatníci a kamenníci. — Výhody a slabé stránky cechů 248—278
- Agrární a hospodářské poměry. Ohraničování polí. — Meze polní. — Čeho se šetřilo při upravování mezi polních. — Obcházení mezi. — Mezní soud. — Katastrální vyměřování. — Laneus a mansus totožné. — Lány jsou rozdílně veliké. — Jak se na nich hospodařilo. — Hospodářství třístranné. — Polní plodiny a pěstování chmele. — Lukařství. — Zahradnictví. — Druhy ovoce a jak se jich upotřebovalo. — Včelařství. — Vinařství. — Lesnictví. — Lov a jak se provozoval 278—329

KNIHA VI.

MARKRABSTVÍ MORAVSKÉ ZA PŘEMYSLOVCŮ.

R. 1197 až 1306.

HLAVA VI.

KULTURNÍ POMĚRY NA MORAVĚ OD 1197 DO 1306.

PRAMENY.

Prameny stávají se obsažnějšími. — Kroniky. Otakarské letopisy. — Kronika Žďárská a Zbraslavská. — Rýmovaná kronika Boleslavská a kronika minority Fr. Mikuláše. — Albert Behaim z Kageru. — Štýrská kronika rýmovaná. — Listiny. — Vlastnosti listin pravých. — Podvržené, podezřelé listiny a jich původ. — Listiny hromadné. — Formuláře (Formelbücher). — Formulář královny Kunhuty od mistra Bohuslava. — Formulář král. notáře Henrica Italica. — Knihy úmrtní čili nekrology.

Končice desátý věk svých dějin byli jsme nuceni poznamenati, „že jesti to vždycky věci odvážnou chtít vypisovati kulturní poměry některého národu z doby, která nám ani jediného domácího pramenu nezůstavila“. Co se týče XI. a XII. století, neměli jsme více příčiny k takovéto stížnosti. Pro tuto dobu mohli jsme již zaznamenati letopisy benediktinského kláštera Hradištského u Olomouce a kroniku praž-

ského kanovníka Kosmasa. Pro XIII. a XIV. století, zvláště o době Přemysla Otakara jeví se nám již větší hojnost pramenů domácích. Proto se nerozpakujeme pronést se trochu obšírněji o kulturních poměrech na Moravě koncem doby přemyslovské, tedy z počátku XIV. století. Pokračovati chceme v líčení kulturních poměrů na Moravě, což jsme byli v svazku IV. o létech 906—1197 započali. Nyní pojednáme o době 1197 až 1306.

Zřízením dědičného království v Čechách v rodě Přemyslovském a ustanovením markrabství Moravského 1197 byly společenské poměry těchto zemí po vzoru západních států evropských upraveny, tak že panovníci těchto zemí mohli odtud mocí svou zasahovati do osudů zemí sousedních Německa, Polska, Uher a Rakous. Kde však národové z mezí svých na venek vystupující skutky pozornost k sobě obracejí, tam objevují se také vypravovatelé o tom; a takových bývá tím více, čím velkolepějším je vystupování za hranicemi. Z časů Přemysla Otakara I. (1197—1230) a Přemysla Otakara II. (1247—1278) máme nejvíce letopisců, což jest pochopitelné — bylať to doba, kdy na Moravě a v Čechách mohlo se nejvíce zpráv podávati; vliv tohoto krále jevil se tehdaž ve všech zemích sousedních. Ovšem nesmíme zapomenouti, že letopisci, kterým jest vypravovati o výsledcích překvapujících, zřídka bývají objektivními. Nadšení jsouce pro svého hrdinu stávají se panegyriky, u nichž cit mění se v sklo zvětšovací. Tímto se dívají; chválí a kárají podle měřítka, které s sebou přinášejí a podle možnosti, jaká se jim poskytuje. V moravských středověkých dějinách není zajisté doby, v které by se byl vykonával takový vliv na dějepisce, jako se dalo okolo polovice XIII. století, kde král, biskup a šlechta své zvláštní zájmy sledovali, což se zobrazí v tehdejším dějepisectví.¹⁾ Užívajíce tedy pramenů z této

¹⁾ Palacký na to zvláště upozornil v Časopisu česk. Museum 1868, str. 295 a sled.

doby, musíme se míti na pozoru, abychom se nepoddali přichylnosti pisatelově k té neb oné straně. A sem počítáme přede vším „Annales Otakariani“.¹⁾

Letopisy Otakarské nejsou vlastně nic jiného, nežli pokračováním pražských letopisů, kterým dříve dáváno jméno druhého pokračovatele Kosmova.²⁾ Pojednávají o době od 1196 do 1283. Obšírné vypravování o roku 1249 má nápis: „Wenceslai I. regis historia“, není však, jak se podobá, dokončeno.³⁾ Co pak následuje, týká se hlavně krále Přemysla Otakara II. Rozliční pisatelé, jichž jména pohříchu neznáme, líčí se zvláštní zálibou skutky jeho. Ze způsobu, jakým se píše, jest viděti, že skladatel paměti cítil se býti patrně povznešeným všestranným obdivem, jakého se králi jeho dostávalo. Avšak právě obdivem českého letopisce nabývá tím větší ceny druhý současný pramen, letopisy rakouské, v nichž se pojednává o době 1197 až 1306.⁴⁾ Byl-li tam pisatel veden neobmezenou úctou k Přemyslu Otakarovi II., zde jeví se jakási střízlivost, kteráž skoro zakrývá žárlivost a nechuf. Srovnají-li se oba tyto prameny, domácí a cizí, nabyde se přibližně správný obraz doby tehdejší, kteréž se od r. 1278 Jindřichem Heimburským dostalo výmluvného letopisce.

Jindřich narodil se 1242 v Heimburku, ale byl nejspíše na Moravě vychován; mezi 1260 a 1270 posvěcen byl od Pražského biskupa Jana na jahna a od Pasovského biskupa Petra v Sv. Hippolytě 1279 na kněze, načež ujal faru gmündskou u Vitoraze. Letopisy jeho počínají se rokem 861, čerpají až do r. 1126 z Kosmasa, jsou však až do 1268 ne-

¹⁾ U Pertze, Scriptores IX. 181—194.

²⁾ Tamtéž. 163—219. Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. II. vydání. V Berlíně 1866 str. 383 a 442. Vyšlo již vydání třetí.

³⁾ Dudík, Dějiny Moravy díl V. str. 273 pozn. 4.

⁴⁾ Annales Austriae. U Pertze IX. 479—757. Pak Otakara Lorenze, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. 2. vydání v Berlíně 1876. I. 173 a sled.

obyčejně chudé, od 1271 stávají se obširnějšími. Jindřich píše tu jakožto očitý svědek a zjevný přívrženec krále Přemysla Otakara II. a veliký obdivovatel biskupa Olomúckého Brunona; letopisec měl po ruce patrně zápisky olomúcké, kterých však více neznáme. Dílo své končí rokem 1300.¹⁾

Mohlo by se za to míti, že právě ke konci přemyslovské doby jeví se více pramenů moravských. Byloť v zemi mnoho klášterů, v nichž se jinak dějepisectví pěstovalo; benediktini, cisterciáci, premonstraté měli již veliká opactví v Třebíči, na Velehradě, ve Žďáře, Hradišti a Lúce a předce kromě letopisů Žďárských v kláštorech těchto žádných historických zápisů se nezachovalo. Že alespoň v klášteře Třebíčském a Hradištském se nalézaly, za to ručí moravský dějepisec Pešina z Čechorodu. V díle jeho Mars Moravicus, kteráž r. 1677 v Praze vyšla, prameny tyto se citují.²⁾ Doba naše jich nezná.³⁾ Letopisy Žďárské zachovaly se v rukopise, kterýž se chová v universitní knihovně vratislavské a byly r. 1854 od dra. Richarda Röpella ve Vratislavi uveřejněny. Laik z kláštera, jménem Frater Henricus vypisuje v 1182 leoninských hexametrech založení a osudy svého kláštera. Dějiny tohoto kláštera cisterciackého sáhlají do roku 1300. Důležitým jest zde líčení poměrů na Moravě po tak tragické a osudné smrti Přemysla Otakara II.⁴⁾

¹⁾ Heinrici Heimburgensis Annales. U Pertze XVII. 711—718. Tam jsou také životopisné poznámky.

²⁾ Annales Hradistenses k r. 1237, Fragmentum Chronici Trebicen na mnohých místech, naposledy k r. 1304. Mars Morav. 338 a 391.

³⁾ Srovn. díl VII. str. 11 pozn. 2. Pešina udržoval s opatem Zabrzdovickým nejvřelejší přátelství; letopisy kláštera tohoto byly by se mu zajisté nabídky k použití, kdyby jaké byly; Pešina se o nich nikde nezmiňuje. Letopisy, ježto se chovají v archivu zemském, byly r. 1660 založeny. Letopisy Hradištské byly r. 1676 a velehradské dokonce teprve 1737 sepsány. Nikde však není ani sledu toho, že by se pisatel odvolával na starší zachované zápisky.

⁴⁾ Metrické spracování dějin klášterních nebylo tehdyž zvláště u cisterciáků nic neobyčejného. O původu kláštera Valdsaského v něme-

Dvěma posledním Přemyslovcům králi Václavovi II. a Václavovi III. dostalo se Petrem Žitavským dobře zpraveného, současného letopisce. Byl opatem cisterciackého kláštera na Zbraslavi v Čechách, kterýžto Václav II. založil. Dějepisné dílo jeho známo jest pode jménem „Chronicon aulae regiae.“ Nejlepší rukopisy chovají město Jihlava a biblioteka palatinská v Římě. Petrova kronika sahá do r. 1316 a jest hlavním pramenem o této době. Zálibou pisovatelovou ve veršování jest líčení tu a tam rozvláčné a nechutné.¹⁾ Pro náklonnost k zakladateli a dobrodinci kláštera nelze mu zajisté činiti výčitky. Spisovatel až ku podivu, ačkoliv byl Němcem, vystříhá se národních urážek, které bohužel již tehdyž byly na denním pořádku a došly svého výrazu v rýmované kronice tak zvaného Dalimila.

O osobnosti rýmované kroniky české, pode jménem Dalimila zvané, nevíme více, nežli čeho se opatrným probráním vlastních jeho zpráv dohodnouti lze. Okolnosti ty, že poměrně nejobširněji psal o událostech v Čechách severovýchodních a východních, vedou k domněnce, že rodiště jeho hledati sluší v Hradecku a Chrudimsku. Kronikář tento jeví se nám co muž zralých náhledů politických, mnohonásobnou zkušeností nabytých, co věrný milovník národu svého, co upřímný přívrženec rodiny panovnické, ale zároveň co neuprůpustný karatel vad a chyb jejích a co horlivý pěstovatel dějin národních. Kroniky své psáti nezačal před r. 1308 a dokončil ji r. 1314. Později ještě přidal čtyry hlavy o dějích z r. 1315—1318, což dokonáno r. 1326. Kronista čerpal přede vším z podání národního, dále z legend o českých

ckých rýmech XIV. století uveřejnil Schmoller ve Verhandlungen des historischen Vereins von Ober-Pfalz und Regensburg. D. X. str. 76—99.

¹⁾ Důkladně o něm pojednáno od J. Losertha, Die Königsaaier Geschichtsquellen. Archiv für österr. Geschichte. D. 51. a pak Die Königsaaier Geschichtsquelle mit den Zusätzen und der Fortsetzung des Domherrn Franz. Fontes rer. Austr. Script. VIII. Ve Vídni 1875. Dále Ot. Lorenz na uv. m. 243 sled. (Citujeme pouze druhé vydání.)

svatých a o některých kostelích, z moravské kroniky o Svatoplukovi a německé kroniky o hraběti z Aldemburka, z kroniky Kosmovy a pak z vlastních zkušeností, čeho byl buď sám svědkem nebo co slyšel od svědků nejbližších. Odůvodněna jest domněnka, že byl rytířem-laikem řádu Johanského a že v l. 1309 a 1310 již co stařec přebýval v klášteře pražském konec mostu na Malé Straně. Dále možno souditi z té okolnosti, že poměrně nejvíce a s jakousi zálibou vypravuje o Hronovicích, že byl členem tohoto rodu. Že byl šlechticem vychováním i přesvědčením, o tom nemůže býti žádné pochybnosti. I byl tudíž protivníkem měšťanstva německého, tehda se šlechtou o moc zápasícího.¹⁾ Jest to ostré péro, jenž se obrací vášnivým způsobem nejen proti působení německví, nýbrž ještě více proti vlastním domácím vládám, které německví v Čechách jakkoli podporovaly. Ani Přemysl Otakar II. nedochází milosti. Politické stanovisko letopiscovo způsobem co nejurčitějším dává se poznati — jest české až do krajnosti.²⁾ Mezi l. 1330—1346 byla kronika zpracována v německých rýmech od jakéhosi kněze, který jazyka českého nebyl dokonale mocen. Překladatel byl zajisté muž v zemi zrozený, v ní vychovaný a nejspíše v Praze žijící. Jiný neznámý spisovatel přeložil kroniku prostomluvou do němčiny z počátku XV. století; nejstarší přepis tohoto překladu datován jest z r. 1444. Nejstarší rukopisy této kroniky jsou beze jména. První určitější označení nalézá se v rukopise Fürstenberském, kdež slove „kronika Boleslavská“. Václav Hájek, jenž o jména nikdy v rozpacích nebýval, mezi „ctné, slavné a pravdomluvné muže, kterých při spisování svém následoval“, položil jméno „Dalimil Mezeřícký, kanovník kostela Boleslavského“,³⁾ od kteréž doby ostalo

¹⁾ Řádky tyto píšeme na základě výzkumů J. Jirečka v „Pramenech dějin českých“, d. III. sv. 1—3.

²⁾ O. Lorenz, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter Str. 241.

³⁾ Psáno taktéž na základě výzkumů Jirečkových v Pramenech dějin českých.

kronice jméno Dalimilovo. Český text byl hned od počátku často opisován a od spisovatelů neustále přeměňován a rozšiřován, což jest důkazem, že dílu tomuto nepřestávala se věnovati čilá pozornost. O době krále Václava, Přemysla Otakara II. a jeho nejbližších nástupců dlužno Dalimila užívat i sice opatrně, nicméně jest pro tento čas pramenem nezbytným. Nejlepší rukopisy nalézají se v dvorní knihovně ve Vídni a v Trinity college v Cambridge.¹⁾

„Major chronica Boemorum“ minoritského mnicha Fr. Mikuláše jest vysoce důležitá zvláště pro dobu prvního česko-moravského konkordátu. Mikuláš, jak sám praví, v Čechách se narodil a na Moravě byl vychován. Když psal svou kroniku v letech 1432 až 1440, byl minoritským mnichem v Norimberce. Za základ slouží mu a sice až do roku 1307, známý Pulkava; kronika sama přerušena jest náhle r. 1310 avšak v takové recensi, že naprosto se odchyluje od známé nám kroniky Pulkavovy i tištěné i psané. Podáno v ní tolik jmenovitě papežských listin z let 1217 až 1230, že musíme předpokládati, kterak Mikuláš měl po ruce bohatý material historický, který přišel na zmar. Jediný posud známý rukopis této kroniky v 4° z XV. století na papíře chová se v zemském archivu brněnském.²⁾

To jsou domácí a rakouské prameny; z cizích připomínáme:

¹⁾ Kronika Dalimilova vydána byla jazykem českým již mnohokrát. Nejlepší, kritické vydání způsobil J. Jireček pode jménem „Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila“ v „Pramenech dějin českých“, d. III. sv. 1—3 (v Praze 1878), kdež vyčerpáno vše, co se té kroniky týče a kdež jsou zároveň uveřejněny také oba připomenuté překlady německé.

²⁾ Obšírně popsána v Dudíkových, Mährens Geschichtsquellen I. 418—439. Že náš František Mikuláš (Nicolaus) de Bohemia není totožný s Mikulášem minoritou, jenž založil sbírku diplomatických listin Ludvíka Bavorského v l. 1324 a 1338 a od něhož pochází akty doložené objasnění sporu o chudobě Kristově, vysvítá z nečetných poznámek, které o Mikuláši minoritském podává O. Lorenz ve svých „Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter“ str. 297 a 312.

Alberta Behaima z Kageru, nazvaného tak po rodinném sídle nedaleko Kouby v Šumavě bavorské. Matka jeho Valburka byla rozená Lerchenfeldovna, rodina Albertova byla tedy původu čistě bavorského. Albert jeví se býti jedním z nejčinnějších stoupenců pro záměry Inocenta III. a Honoria III. Když byl arcijahnem pasovským, obdržel r. 1239 od Řehoře IX. jakožto *judex delegatus apostolicus* za úkol, aby zjednal platnost kletbě na Fridricha II. Proti císaři, na nějž byla kletba uvalena, utvořil se zvláštní spolek, jehož náčelníkem jeví se král Český Václav. Aby spolek tento vykořistil, ustanovil se papež dáti papežskému nunciovi Filipovi z Asisi, který více nežli 30 let v Němcích působil, za coadjutora pasovského arcijahna Alberta a svěřiti mu záležitosti říše Česko-Moravské. Bohužel že Albert, později katedrální děkan v Pasově, který byl papežštější nežli papež sám, u vášnivosti své vypravuje věci, které byly jen jeho přáním, ale ne vždycky na skutečnosti se zakládaly. Činným byl od r. 1239 do 1250. Poslední léta života jeho byla asi velmi neutěšená; vypravuje se, že jej dal biskup Pasovský Ota z Lonsdorfu, okolo roku 1256 nebo 1257 do vězení uvrhnouti. Kdy zemřel, není známo, jeho koncept (kniha o jeho misi a poznámky) chová se v královské bibliotéce v Mnichově.¹⁾

Druhý velice důležitý zahraničný pramen tvoří Otakara štyrská kronika rýmovaná, od časů Laziových známá pode jménem Otakara Horneka. Stálo by zajisté za práci

¹⁾ Albert von Beham und Regesten Papst Innocenz IV. Herausgegeben von Dr. Höfler. V Stuttgartě 1847 v XVI. dílu časopisu „Bibl. des literarischen Vereins in Stuttgart.“ Dále O. Lorenz, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. V Berlíně 1876. Str. 160, pak Historisch-politische Blätter, d. 74, ročn. 1874 od Oty svob. pana z Lerchenfeld-Ahamu proti Schirmacherovu Albert von Possemünster, genannt der Böhme, Archidiakon von Passau. Ve Výmaru 1871. Böhmer., Kaiser-Regesten. V Stuttgartě 1849. Str. LXVIII. Dr. Ratzinger, Albert der Böhme, sein Leben und sein Wirken. Historisch-polit. Blätter. D. 64. ročn. 1869. Dudík, Dějiny Moravy d. V. str. 188 sled.

srovnati rýmovaného českého Dalimila a tohoto německého Otakara, již proto, že oba k tomutěž cíli směřují — bičovat a neoblíbeným učinit cizáctví, Dalimil Němce ve vlastní zemi a Otakar Čechy a jich hrdinného krále Přemysla Otakara II. v zemích štyrsko-rakouských. Oba mají oslepující dikci, oba vynikají dramatickým líčením a oběma společné jest patrné nadání, tradici život vdechnouti a tak názorně ji líčiti, jako vlastní události a upomínky — pro kteréžto vlastnosti rýmované jich kroniky staly se velmi známými a slavnými —; jen v tom jest mezi nimi rozdíl, že Dalimil zámyslně užil ostrých slov, kde kárá, poněvadž byl si účelu vědom, Otakar však citu svému pouští volnou uzdu, aniž by se mnoho staral o výsledek. Dalimila mohli bychom nazvati diplomatem, jenž zpívá v rouchu básnickém, kdežto Otakar verše citem diktované bezstarostně k potěše svých posluchačů jako troubadour recituje a je tak obveseluje.

Básník psal brzy po pádu krále Přemysla Otakara II. a po příchodu Habsburků do Rakous, a sice první díl své kroniky, jenž končí rokem 1291. Druhý díl, jenžto sahá až do roku 1309, byl snad znenáhla sestaven ze zápisků, které příležitostně povstaly. Podobá se, že Otakar rok 1309 dlouho nepřežil. Hlavní jeho zásluha v tom záleží, že dovedl lásku k domácím dějinám buditi lépe nežli kterýkoli letopisec před ním a po něm. Všechny svědomitě sepsané letopisy klášterní, Heiligenkreuzské, Admontské, Kremsmünsterské, Sv. Petrské v Salepurku a t. d. zůstaly v archivech, kronika rýmovaná stala se obecným majetkem lidu a právě proto, že se stala obecným majetkem lidu, zachovala se z větší části v paměti jeho, čímž se stalo, že se nezachovaly současné rukopisy a že ty rukopisy, které nám byli zůstaveny — nejstarší z roku 1425 nalézají se v Admontě — jsou pozdní a nespolehlivé.¹⁾ Po historické ceně, po hodnověrnosti toho,

¹⁾ O rýmované kronice O. Lorenz, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Druhé přepracované vydání. V Berlíně 1876. Str. 200—209.

o čem se vypravovalo, lid se nikdy netázal, tak stalo se teprve tehdy, když kronika rýmovaná stala se vytištěním r. 1745 obecným majetkem dějepisců. A tu se objevilo, že o poměrech domácích, tedy štyrsko-rakouských dobře a obšírně jest zpravena, že však i zde jeví se býti potřebnou kontrola listinami, „neboť Otakarovými důvěrníky a zpravodaji byli často náramně podřízeni lidé a ještě častěji pouhá pověst s tisícerymi svými jazyky“.¹⁾

To byly dva nejznačnější zahraniční prameny; dějepisec Moravy nemůže ovšem na nich přestat, musí probrati většinu německých letopisů, Annales Stadenses, Colonienses, Marbacenses, Reinhardsbrunnenses, Montis sereni, Sanpetrini, Altaenses, Osterhovenses, a t. d., zkrátka ony letopisy, které pojednávají o době od 1197 až do 1306.²⁾ Také nesmí pustit ze zřetele letopisy zemí sousedních, Uher, Polska, Slezka z této doby. V Uhrách značnější jsou kromě Thurócze a hubeného Simona z Kézy zvláště: „M. Rogerii canonici Varadiensis carmen miserabile“ o spustošení Uher Tatary. Rogerius rodem Ital, stal se roku 1249 arcibiskupem v Spalatu. Zemřel 14. dubna 1266. Jakožto očítý svědek podává, avšak v prose, velice živě vyličení strašné doby tatarské. Práci svou jmenuje „písní žalostnou“, což zajisté předpokládá líčení v řeči vázané. Máme za to, že leží před námi ne „carmen miserabile“, nýbrž prosaický jeho koncept. Látka sepsaná napřed prosaicky, načež měla býti verši provedena. Jest to každým způsobem jeden z nejlepších pramenů o Tatarech v Uhrách.³⁾ Polské prameny z této

Palackého úsudek o ní v Geschichte von Böhmen I. 380 sled. Pak jeho Würdigung der alten böhm. Geschichtsschreiber str. 98 sled.

¹⁾ O. Lorenz na uv. m. str. 208.

²⁾ Rakouské a německé kroniky a letopisy sem spadající sestaveny jsou u Pertze, Monumenta IX. a XVII. a u Böhmera, Fontes rerum Germanicarum. Vol. I.—IV.

³⁾ Endlicher, Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana. Scriptores pag. 255—296.

doby, známé pode jménem „Annales Cracovienses“ a „Annales Polonorum“ byly sebrány a spořádány od profesora vratislavského Röpella a dra. Arndta a r. 1866 uveřejněny.¹⁾ Také slezské dr. Vilém Arndt zároveň s polskými r. 1866 uveřejnil,²⁾ čímž však nejsou úplně nahrazeny Stenzelovy „Scriptores rerum Silesiacarum“.

Avšak ačkoliv kroniky budově dějepisné tvar propůjčují, předce základ svůj nalézají jen v listinách „literae, cedula, pagina“, kteréž naši předchůdci nazývali „baculi memoriae, indicia veritatis et certitudinis argumenta“.³⁾ A těch poskytuje nám zvláště XIII. století velikou hojnost. Mámeť jich tři výtečné sbírky: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae od Bočka a Chytila, Regesta Bohemiae et Moraviae od Erbeny a pokračování jich od Emlera. Codex svými čtyřmi svazky ve čtverci a oba díly Regest skýtají od 1197 až do konce roku 1306 skoro 4000 listin. Stavitel si tedy nemůže stěžovati, že by neměl dostatek materialu k položení dějepisného základu pro Moravu; otázka jest však, zdali stavivo jest veskrze dostatečným? Listiny bývaly k účelům sobeckým, jakmile se jich počalo za právní průkaz o majetku užívati, ve všech zemích falšovány a to nejen pod světskými, nýbrž i pod duchovními vládami. Když Jan biskup Pražský r. 1258 faru broumovskou klášteru Břevnovskému přidělil, stěžoval si na zlé časy, za kterých se zvláště horlivě listiny falšují;⁴⁾ a papež Alexandr IV. podává dne 31. května 1260 zprávu biskupu Pražskému, kterak jakýsi bratr Martin, jenž se vydává za představeného spolku kajícího, falešné listiny s jménem papežským zhotovuje a tak lid podvádí; biskup nechat listy podvržené, které by byly nalezeny, do Říma zašle, a podvodníka

¹⁾ U Pertze, Script. XIX. 574—689.

²⁾ Tamtéž 526—570.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 343 ad an. 1288. Výraz „cedula“ objevuje se v soukromé listině z 28. dubna 1271. Cod. Dipl. Mor. IV. 66.

⁴⁾ Ziegelbauer, Historia Břevnoviensis pag. 259.

a pomahače jeho uvězní. ¹⁾ Mnoho hluku způsobily roku 1202 o volbě arcibiskupa Mohučského Sigfrida rozšiřované podvržené listy apoštolské, tak že papež Inocenc III. musel se ujmouti věci zvláštní bullou, danou dne 24. září t. r. ²⁾ Právě časté falšování bul papežských přimělo jej, vytknouti pevné zásady, podle nichž by se měla pravost listiny papežské zkoumati, — kteréžto zásady podnes ještě mají svou platnost. ³⁾ Jak přísně papežové nakládali s falšovatelí, viděti jest z buly papeže Jana XXII., dané v Římě 8. března 1329 a svědčící převorovi dominikánů v Exetru (v Anglii, Devonshire), aby zdvihl exkomunikaci s klerika Michala Beneyta, kterýž byl stížen tímto trestem, poněvadž vlastnoručně vepsal do spečetěného apoštolského breve čtyry písmeny, které byl notář vynechal. ⁴⁾ Na přestupek takový ustanovena byla tedy veliká exkomunikace.

Jaké vlastnosti vyžadovaly se úřadně na Moravě u pravé listiny, vyslovila zřetelně městská rada jihlavská, když v lednu 1288 uváděla opata Želivského Jakuba v držení pozemku mezi Popovicemi a Kostelcem (u Jihlavy) ležícího, kterýž mu byl závětí odkázal moravský minemistr a měšťan jihlavský Ditmar. Když listiny k odkazu tomu se vztahující byly předloženy, rada přiberouc sobě muže učené prohlásila „instrumenta za integra, inconvulsa, non cancellata, nec abolita, nec in aliqua parte sui viciata, absque omnibus corrasionibus et lituris, tum veridicorum et fide dignorum testium subscriptione et authenticorum dependentium munimine sigillorum roborata“, tedy za čistý všech korektur prostý prvopis (original), se svědky hodnověrnými a s pečeti přivěšenou. ⁵⁾

¹⁾ Palacký, *Italianische Reise* str. 37 n. 273.

²⁾ Böhmer, *Kaiserregesten* str. 302 n. 101.

³⁾ Srovn. *Decretal. lib. 5 tit. 20 c. 5. Inocenc III. P.*

⁴⁾ Dudík, *Iter Rom. II. 78 pozn. 1.*

⁵⁾ *Cod. Dipl. Mor. IV. 344.* Když město Litomyšl předložilo králi Přemyslu Otakarovi II. privileje své k potvrzení, král slíbil 1263, že je „sive sint realia sive personalia, ad res seu iura pertinentia“ potvrdí:

Scházela-li jedna nebo druhá z těchto známek, byla listina již podezřelá; a jak snadno mohlo se přihoditi, ze všelikými náhodami, prodlením času, vlhkem a j. v. listiny vzaly porušení a tak pozbyly své právní platnosti! Aby se tak nestalo, dávali si majitelé listiny poškozené v čas obnovovati, duchovní u duchovních a světští u světských úřadů. Takovéto obnovené diplomy nazývány transumpty a měly takovou platnost jako originály. Listina, která se měla transumovati, musela býti ovšem čitelná a bez korektur. Když klášteru Lúckému u Znojma vzala porušení důležitá listina Olomúckého biskupa Roberta z r. 1220 o desátku a právech patronátních, dal si ji opat od biskupa Brunona 1273 obnoviti. Biskup tak učinil, když se přesvědčil, že listina není zrušena, že není korigována nebo přeskrtána, nýbrž že jen přišla o své pečeti a že stářím hrozí jí zhoubu. ¹⁾ A právě mezi těmito transumpty nalézá se nejvíce listin podvržených v moravských archivech. Jaká jest toho příčina?

Abychom si mohli vysvětliti množství podvržených nebo alespoň podezřelých listin XIII. století na Moravě a v Čechách, musíme se vrátit ke konkordátu, který byl Honorius III. dne 2. července 1221 uzavřel s říší Česko-Moravskou. ²⁾ Královský dodatek k tomuto článku daný v Praze 10. března 1222 zní takto: „Co se týče klášterů, mají pokojně držeti všechno, o čem privileji králů a knížat českých mohou prokázati, že jest to jich majetkem, aniž by byly nuceny, kromě listin,

„dummodo appareant in prima figura (v originale) et autenticis sigillis sigillata, non vitiata, non cancellata, non in aliqua sui parte abolita“. *Cod. Dipl. Mor. III. 348.*

¹⁾ „Privilegium iam in tantum sit lapsu temporis (přes 53 léta) antiquatum et vetustate nimia consumptioni vicinum, ut renovationem ex necessitate requirat . . . quare dictum privilegium, quod diligenter perspeximus et vidimus non abolitum, non cancellatum, nec in aliqua parte suis viciatum, cui prefati domini Roberti et capituli Olomucen ecclesie erant appensa sigilla, de verbo ad verbum . . . transcribi fecimus ad cautelam“. *Cod. Dipl. Mor. IV. 105.*

²⁾ *D. V. str. 99 a sled.*

také ještě svědky neb jinými důkazy práva svého hájiti¹⁾ Postačily tedy pouhé listiny beze všech jiných svědků, aby se dokázalo, že jest kdo držitelem reálného nebo osobního práva. Jaký byl tedy následek tohoto ustanovení? Že braly se listiny ze starých kopiařů a sběracích kněh klášterních, nebo že se dokonce z paměti spisovaly a králi k potvrzení předkládaly, čímž musely se vlouditi omyly. Přihlíželo se k objektu, o jehož potvrzení běželo a v jehož držení se klášter již nalézal a méně k tomu, za jakých okolností se ho nabylo. Nápadný příklad takového jednání máme na dvou listinách kláštera Hradištského. Jednou, jenžto datována jest 1. září 1200, snaží se klášter dokázati, že mu náleží Knínice a Šebetov atd., a druhá datovaná dne 1. září 1201 týká se Hranic s příslušenstvím. Obě listiny byly prý propůjčeny opatu Bonifácovi od markraběte Vladislava; ale Bonifác byl opatem Hradištským teprve v létech 1215 až 1222 a do této doby, ano k r. 1222 hodí se svědci na obou listinách uvedení.²⁾ Klášter Hradištský chtěl, aby mu bylo právo k držení Knínic a Hranic potvrzeno a nestaral se dále o chronologii. Ještě patrněji viděti takovéto jednání na zakládací listině kláštera Velehradského z r. 1228. Zachovaly se ovšem velehradské listiny, jenž sahají až do r. 1202, ale nám se zdá,

¹⁾ H. Jireček, *Codex iuris Bohem. I. 51.* Ještě určitější jest toto ustanovení papeže Honoria III. v konkordatu samém: „*Omnia quaque privilegia tam Romanorum Pontificum quam imperatorum et regum Bohemiae ac ducum, vel aliorum, ecclesiis concessa bohemicis, si extant, restituantur eis, quorum fuisse noscuntur cum possessionibus quae ad Pragensem et alias ecclesias et personas ecclesiasticas pertinere et esse ablatae noscuntur. Quodsi privilegia ipsius regis et praedecessorum suorum non extant et sunt forte deperdita, rex ante relaxationem senrentiarum excommunicationis et interdicti, que sunt in ipsum et barones ac regnum eius prolatae, eidem restaurabit secundum tenorem, quem dictus episcopus (Andreas Pragen) suo expresserit iuramento. Si vero ea, quae non sunt sua vel praedecessorum suorum, sunt deperdita vel destructa, dabit operam bona fide, ut eadem restaurentur!*“ Jireček t. 46.

²⁾ V. díl V. str. 101.

jako by byly jen variací na velkou zakládací listinu z r. 1228 a jako by toto thema v podrobnostech měly potvrditi; Velehradští listinu rozdělili a dali si jednotlivé její části potvrditi. Ale podivno; zakládací diplom jeptišského kláštera Oslavan-ského jest doslovným opisem listiny velehradské. Oba kláštery, které byly předce v rozdílných dobách založeny, — Velehrad okolo r. 1201 nebo 1205 a Oslavany 1225, — dají své zakládací listiny, které až na statky, ovšem rozdílné, mají stejné znění, v listopadu 1228.¹⁾ Nejspíše opat Ticelin, po němž na Velehradě následoval 1222 opat Sibert, sestavil tehdejší statky klášterní na způsob listiny královské, kteroužto opat Sibert předložil králi k potvrzení. A tak bychom mohli uvést ještě jiné listiny na př. klášterů Hradištského, Zabrdo-veckého a j. v., ano i Rejhradského, které na základě práva, ježto jim konkordát poskytoval, daly si listiny na darování statků buď skutečně existující nebo jen v paměti chované potvrditi. Mohli bychom říci: tehdejší kláštery učinily výtah knihovní ze svých prvních zápisníků, mortuarií, z kněh do-načních, sepsaly jej ve způsobu listiny, vynechaly z pravidla určení času a daly pak tomuto extractu, jež opatřili formulí úvodní, nejstarší datum, jakéž se nalezlo — tedy na př. na Velehradě r. 1202, v Rejhradě r. 1045, v Kladrubech r. 1115, v Litomyšli 1167 (zvláště nápadné!) a j. v., ačkoli všechny tyto listiny z let 1222 až 1228 pocházejí. My diplomy tyto ve svém vypravování nazvali „listinami konglomerátními“.

Že náhled náš o zdělávání konglomerátních listin jest správný, vysvitá z listiny dané v Praze 17. ledna 1205, jak se praví, od krále Přemysla benediktinskému klášteru Ostrovskému v Čechách. Píše se, že všechna nadání klášteru od nejstaršího až k nejnovějšímu byla na listinu jednu se-

¹⁾ D. V. str. 23 a 139. Podobnými opisy jsou listiny klášterů Zabrdo-veckého a Hradištského, obě z r. 1235. (Cod. Dipl. Mor. II. 295 a 336), tak že se zdá, že všechny tyto zakládací listiny byly v létech 1228 a 1235 podle jednoho formuláře, tedy po předchozí úmluvě, sepsány a králi k potvrzení předloženy.

psána, spojena a že se tak dala potvrditi.¹⁾ A skutečně! Nejprve uvádějí se privileje některých knížat s úplným datováním, ale potom jsou dobrodinci jménem s připojením statku darovaného, aniž by se čas určoval. Takovéto konglomerátní listiny nejsou z pravidla podvrženy; obsahují pověřené události, ale bez udání času, čímž užití jich neobyčejně jest stíženo. Jak za to máme, jsou následkem připomenutého konkordátu. V XIV. století více se neobjevují.²⁾

K listinám pojí se jakožto prameny dějepisné především formuláře.

Formuláře jsou listáře a vzorky spisů jednacích všelikého druhu čili, jak bychom se my vyjádřili, dopisovatel, listář, sestavený pro nastávající notáře. Obsah tvoří skutečné a smyšlené listiny všeho druhu; listiny skutečné zbaveny jsou svých jmen, letopočtu a velmi často také skutečného obsahu, za to jsou přeplněny prázdnými frázemi, — chloubou to notářů, — a listiny smyšlené jsou tak uměle přizpůsobeny skutečným poměrům časovým, že nejen nynější čtenář snadno jest klamán, nýbrž že také mnohému lze se z nich přiučiti. Připomínáme na př. národním duchem sepsaný list krále Přemysla Otakara II. z ledna 1278 knížatům polským.³⁾ Jest

¹⁾ „Omnes etiam actus bonorum principum, quantum circa monasterium Ostroviensis abbatis studiose egerint, et egregia fundatione, donatione seu confirmatione privilegiorum suorum memoriam sui fecerunt, in unum collecta incipientes a primordio fundationis eiusdem monasterii, omnes possessiones seu dotes, vel cetera Deo collata, ut in conspectu praesentium et futurorum robur obtineant veritatis et in aeternum stabili confirmatione inviolata permaneant, in unum colligi et conscribi iussimus“. Erben, *Regesta Bohem. et Morav.* I. 323.

²⁾ Dal jsem si práci všechny listiny moravského diplomatáře až do inclusive 1306 přísně kriticky prozkoumati, s originály, ježto se chovají v Olomúci, Kroměříži, Brně, Vídní, Rejhradě a j. v. je srovnati, pečeti popsati a tak podati práci, která snad přijde v hod upotřebovatelům diplomatáře. Dílo chová se v zemském archivu brněnském a svědčí, že moravský diplomatář vyžaduje podstatného doplnění. Podvržených, podezřelých, nedostatečných nebo chybně opsaných listin jest dosti mnoho.

³⁾ Viz d. VI. str. 179.

to mistrovský vzor, který byl pojat do sbírky naučné. U vypravování svém museli jsme se často utéci k formulářům, poněvadž byly nám jediným prostředkem, abychom mezery v dějinách vyplnili; avšak s jakou opatrností museli jsme si při tom počínati! Dne 21. listopadu 1276 sestaven byl soud rozhodčí, aby urovnal spory mezi králem Rudolfem a králem Přemyslem Otakarem II. Známe výrok tohoto soudu, ale také vybranou z toho formulí pro *collectarium formarum*. Jest to kostra bez masa a slova t. j. bez jmen a bez určitých dat.¹⁾

Užitečný pro dějiny moravské jest formulář královny Kunhuty od mistra Bohuslava, sepsaný okolo r. 1271,²⁾ formulář Petra de Hallis,³⁾ některé věci z formuláře baumgartenberského ze XIV. století,⁴⁾ zvláště však listinný formulář královského notáře Henrica Italica, z doby krále Přemysla Otakara II. a Václava II. Jindřich narodiv se v Isernii v Neapolsku, dostal se, doporučením probošta Vyšehradského do Prahy, zřídil tam zvláštní školu pro notáře, zjednal si spojení s mocným biskupem Olomúckým Brunonem, a stal se okolo r. 1271 královským protonotářem. O době 1271 až 1278 máme od něho důležitý formulář, jenž nám poskytl mnohou drahocennou zprávu. Původně skládal se ze dvou oddílů, *liber formularis diplomatum* a *liber formularis epistolarum*: první oddíl přišel na zmar, druhý oddíl chová se v mnoha exemplářích, buď úplný, nebo zkrácený nebo rozmnožený v knihovnách a archivech.⁵⁾ Byla to kniha zrovna tak oblíbená jako druhdy kniha Petra de Vineis, nejslavnějšího mistra v umění dictandi,

¹⁾ U Pertze Legg. II. 407, pak Cod. Dipl. Mor. IV. 180. a VII. 961. Z formuláře v bibliotece kolmarské.

²⁾ Palacký, *Über Formelbücher*. V Praze 1842.

³⁾ *Fontes rerum Austr.* VI. 2. odd. Vydáný od Firnhabera.

⁴⁾ Tamtéž. 2. odd. d. XXV. Vydáno od Heřmana Baerwalda 1866.

⁵⁾ Jan Voigt vydal formulář Henrica Italica podle exempláře královeckého v Archivu für Kunde österr. Geschichtsquellen. D. 29. Ve Vídni 1863. Voigt rozeznává dva notáře, kteří prý současně žili v Praze, Henrica Italica a Henrica de Isernia. Také já byl toho náhledu, když jsem z formuláře jeho čerpal. Nyní však souhlasím úplně s městským

jehož listy a stati pro císaře Fridricha II. sepsané, jakožto vzory všady vysoce byly váženy a nápodobovány.

Jak velikou důležitost má správné určení úmrtních dnů mužů slavných, kteří do dějin zasahovali, pozná každý, kdo se zabývá študii podrobnými. Úmrtní den nesprávně udaný mívá často veliký historický zmatek za následek. Dějepisci musí tedy velice na tom záležeti, aby úmrtní den historicky zjistil a k tomu užívá pramenů, jenžto se zovou nekrology čili knihy úmrtní.

V kostelích katedrálních a zvláště v kostelích klášterních byla jména zemřelých členů a dobrodinců zapisována do martyrologium t. j. do seznamu svatých podle kalendáře spořádaného, a v klášterích do kodexu, jenž obsahoval pravidla řádová, aby se paměť jejich zachovala. Jména jich byla v den, jehož se týkala, veřejně čtena v kostele nebo v kůru. Jméno zapsáno bylo obyčejně v den úmrtní, někdy však v den pohřební nebo když se výroční úmrtní den nebožtíka

archivářem pražským Emlerem, který 28. února 1876 přednášel v učené české společnosti „O kanceláři krále Václava II.“, že běží zde o jedinou osobu, které přísluší obě jména, *Italicus a de Isernia*. Srovn. d. VI. str. 67. Listiny z Královce a Kolmaru obsažené v Cod. Dipl. Mor. VII., vyňaty jsou z formuláře notáře Henrica. Sem náleží také ve vídeňském státním archivě chovaný a od Voigta dostatečně užitý, z části přepracovaný Codex Zdenonis de Trebez a od Tomáše Dollinera r. 1803 ve Vídni uveřejněný Codex epistolaris Primislai Ottocari II. Co z těchto formulářů přispěti by mohlo k líčení dějin Přemysla Otakara II. a Václava II., snesl Emler str. 977 ve svých Regestech Vol. II., tak že obejít se můžeme i bez Bodmannova Codexu epistolaris Rudolfa I. Konečně zmiňujeme se ještě o pramenu od dra. Oty Stobbe v Archivu für Kunde österr. Geschichtsquellen (d. XIV. ve Vídni 1855) uveřejněném pod jménem „Summa curiae regis“ nebo o formuláři z doby krále Rudolfa I. a Albrechta I. z erlangenského rukopisu ze XIV. století, a v tomtéž svazku „Über Briefsteller des Mittelalters“ vůbec, pak o Wattenbachově dodatku k jeho Iter Austriacum 1853 a o Ludvíka Rockingera Briefsteller und Formelbücher des elften bis vierzehnten Jahrhunderts in Quellen und Erörterungen zur bairischen und deutschen Geschichte. D. IX. odd. 1. a 2. v Mnichově 1863 a 1864.

světil, na tak zvaný anniversář, zvláště když zemřelý učinil zvláštní nadaci. V církvi katolické však jsou jisté doby, kdy památka mrtvých čili anniversaria nemohou se odbývati, na př. na den zjevení Páně, o témdni velikonočním, a j. v.; a v takovém případě bývalo slavení památky nebožtíkovy na jiný den přeloženo. Pochybyl by tedy, kdo by podle takového zapsaného anniversáře chtěl ustanoviti úmrtní den dotýčné osoby. V klášteře Rejhradském na př. slaví se anniversář zakladatele knížete Břetislava dne 30. ledna, ačkoli zemřel 10. ledna; děje se tak proto, poněvadž se takováto památka v čas zjevení Páně nemůže odbývati. Proto bývá často v nekrologu den úmrtní a anniversář na dvou rozličných místech zanešen. Tak čteme v nekrologu olomúckém, o němž ihned pojednáme, úmrtí velikého biskupa Brunona ke dni 17. února a obvyklý anniversář ke dni 15. února. Totéž platí také ještě o dobách pozdějších. Královská vdova Eliška ustanovila v závěti své ze dne 9. července 1330: „aby se anniversář její a dcery její po smrti slavil téhož dne“.¹⁾ Veli tedy opatrnost, aby data i nekrologů úředních byla dobře prozkoumána, nežli za správná se uznají. V olomúckém nekrologu klade se veliký požár tamějšího kostela katedrálního do r. 1266, kdežto původní listina chovaná v kapitolním archivě olomúckém uvádí rok 1265.²⁾ Tento olomúcký nekrolog, jenž se chová v olomúckém archivu kapitolním, založen byl r. 1263 od katedrálního děkana Bartoloměje ze starších kněh úmrtních, ale s tím pochybením, že v měsíci únoru vypuštěn jeden den, totiž III. Idus Februarii (11. únor), čímž způsobeny všeliké zmatky v zápiscích tohoto měsíce.³⁾ Užívalo se ho až do XV. století, za kterouž příčinou zápisky

¹⁾ Cod. dipl. Mor. VI. 308. „Ordinamus quod, cum ipsam nostram filiam ab hac luce, Deo volente, migrare contigerit, ipsius anniversarius cum die nostri anniversarii componatur, et una die tam noster, quam eius anniversarius modo quolibet, ut predicatur, devotius perornetur“.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 378.

³⁾ Viz d. VII. str. 36.

jeho až do této doby sahají. Dále mají důležitost pro dějiny moravské: nekrolog, jenžto druhdy náležel klášteru Podlažickému v Čechách a nyní chová se v královské bibliotéce štokholmské, z roku 1224 nebo 1227;¹⁾ a nekrolog moravsko-slezský od dra Wattenbacha vydaný z XIII. století.²⁾

Uvádíme ovšem jen nejdůležitější prameny dějin moravských; s méně vydatnými musíme čtenáře seznámiti v četných poznámkách, neboť již ke konci doby přemyslovské udržuje říše Česko-Moravská čilé styky se všemi státy evropskými a proto jest také pohnutka, aby rozliční národové ve svých letopisech události této říše zaznamenávali.³⁾ V těchto nečiní se z pravidla rozdíl mezi Čechami a Moravou, poněvadž se nebere ohled na historické a právní postavení obou těchto zemí k sobě, nýbrž jen na jejich panovníka, který býval často oběma zemím společný. Arcibiskup Salcpurský Eberhard na př. praví r. 1244 o obci Vykegřovicích (Weikersdorf) u Znojma, že leží při hranicích českých a taktéž učinil r. 1245 biskup Pasovský Rüdiger.⁴⁾ Král Ondřej Uherský praví r. 1217 o krajině kolem Skalice, že leží při hranici uherské naproti Čechám,⁵⁾ a ještě r. 1256 nazývá král Bela Čechy západními a severními sousedy krajiny skalické.⁶⁾

¹⁾ Dudík, Forschungen in Schweden str. 403—428.

²⁾ Zeitschrift des Vereines für Geschichte und Alterthum Schlesiens. D. V., sv. 1. str. 107 sled. Méně důležité jest taktéž od Wattenbacha v Monumenta Lubensia (ve Vratislavi 1861) uveřejněné Necrologium Lubense. Zvláštní jest při něm, že jmenovitě rodiny, rodiče a děti na úmrtí den náčelníka rodiny hromadně se uvádějí, čímž mizí veškerá cena chronologická. Ueber Verbrüderungsbücher und Necrologe im Allgemeinen: Jiří Zappert v Sitzungsberichte der kaiserl. Akad. histor. Kl. Sv. X. a XI.

³⁾ Co jest v ruských letopisech o Čechách a Moravě o době přemyslovské roztroušeno, sestavil Erben v Časop. Česk. Mus. r. 1870.

⁴⁾ Erben, Regest. I. 523 a 528 „circa confinia Bohemiae in villa Weichartsdorf“.

⁵⁾ Tamtéž. 275 „terram quondam nomine Zakolcha, rudem et desertam, sitam in confinio regni nostri versus Boëmiam“.

⁶⁾ „Cui terrae Zakolcha a parte occidentali et septemtrionali sunt commetanei Boëmi.“ Fejér, Codex IV. 2. 392.

Slovanský letopisec Helmold praví, že Čechy jsou rozděleny ve dvě biskupství, Pražské a Olomúcké.¹⁾ Ano sám král Přemysl praví, že moravské místo Klobouky leží „v naší říši a v knížectví našeho bratra“,²⁾ ačkoliv se nemůže popírati, že tyto země úředně a v životě podle jména vždy přísně od sebe se rozeznávají, Čechy jakožto království a Morava jakožto markrabství. Hrabě z Hardeku, Kunrát, postupuje r. 1220 právo své k Žarošicům klášteru Velehradskému a praví, že se to děje se svolením krále Českého a bratra jeho markraběte Moravského. R. 1253 nazývá se Přemysl Otakar II. „z boží milosti mladším králem Českým, knížetem Rakouským a Štýrským a správcem markrabství Moravského“. ³⁾

HRANICE ZEMSKÉ A SPOJOVACÍ PROSTŘEDKY.

Pozdní upravení hranic zemských naproti Polsku. — Hranice jižní jest neurčitá a slabá. — Silnice vojenské. — Obchodní a sousední cesty, ztezky; po vodě se nedopravuje. — Mýto z cest a mostů. — Jest břemenem pro obúzníky. — Stavění silnic a mostů.

Markrabství Moravské mělo ke konci doby přemyslovské celkem nynější hranice církevní, ale nikoli nynější hranice politické. Nynější politické hranice neobjímají knížectví Slezské, hranice církevní obsahují však také území

¹⁾ Helmoldi Chronica Slavorum. U Pertze XXI. 12.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 113.

³⁾ Tamtéž V. 237. Král Václav praví v jedné jihlavské listině z 9. května 1247: „Filio nostro Primizloni principatum Moraviae contulissimus“, ačkoliv markrabství Moravské již dlouho trvalo. Na význam tento nesmí se mnoho dáti, zvláště že uvedená listina náleží mezi podvržené a sepsána byla bez dostatečné věci znalosti. Tomaschek, Deutsches Recht in Österreich str. 303—324.

Opavské a Krnovské a sáhají na severu až k Pštíně, kdež byla politická hranice za Přemyslovců. Nejpozději upravena byla hranice naproti Polsku čili nynějšímu Těšínsku. Od nepamětných dob dělila zde Ostravice državy biskupství Olomúckého od knížectví Těšínského a tvořila tak východní hranici markrabství naproti Polsku. Ale jelikož tato horská řeka řečiště své častěji změnila, čímž povstaly spory o hranice, porovnal se král Přemysl Otakar II. s knížetem Vladislavem Opolským, kterému tehdy Těšínsko náleželo, po dobrém v ten smysl, aby jmenovaná řeka od Hrušova vzhůru až k hranicím moravským tvořila hranici východní. To se stalo asi roku 1275. Jelikož však po několika letech Ostravice řečiště své zase změnila, podepsali dne 2. srpna 1297 v Ostravě biskup Olomúcký Dětrich a kníže Měsko (Mečislav) Těšínský opět smlouvu o upravení hranic, kterou nynější hranice vytknuta a ustanoveno, aby od Landeku, kde Ostravice vpadá do Odry, tvořila tato řeka a pahorky na její březích nasýpané, až k uherskému pomezí hranici mezi Moravou a Těšínskem. Upravení hranice severní, kde se strany moravské sloužily k tomu řeky Osoblaha a Straduna, kteréž se vlévají do Odry a s polské strany Pština a Pružina, stalo se okolo r. 1233 a ostalo hranicí diocese Olomúcké až do dnešního dne.¹⁾ Zde leží tři dekanaty Ketřský (Katscher), Hlučinský a Hlubčický.

¹⁾ Biskup Vratislavský Jaroslav, syn Boleslava I. knížete Slezského, postoupil r. 1201 jakožto kníže Opolský klásteru Lubušskému „mille mansos magnos in districtu ducatus sui (tedy v knížectví Opolském) circa metas Moraviae inter duo flumina Ozoblogam (Osoblaha) videlicet et Stradunam cum omni decimatione inter eadem flumina usque ad Odram fluvium, quem influunt“. Cod. Dipl. Mor. II. 10. (nejspíše podvrženo). Když Jan Sybotha r. 1233 daroval biskupství Vratislavskému rozsáhlý majetek „ultra Pransynam versus Osoblagam cum villa mea Gostonia (Gostentín u Kozlu), pravil, že se tak stalo „cum statuta fuerit meta intra Polones et Moravos“, a podle této vytknuté hranice nechať se také spravuje darování jeho; neboť co z majetku jeho „in parte Moraviae“ leží „de hoc ita sit, sicut statuit frater meus Domazlaus“. Cod. Dipl. Mor. II. 251.

Co se týče hranice naproti Uhrám, tvořil ji jako nyní ještě od Ostravice až do roviny skalické hřeben Karpat a pak od Skalice Morava. Jen u Brumova zabývá hranice do údolí Vážského, kdežto krajina okolo Bánova, která snad ještě 1116 byla územím neutrálním, tak že zde Olšava u Uherského Brodu hranici tvořila,¹⁾ náleží již úplně k Moravě. Okolo r. 1217 nebyla krajina kolem Skalice ještě zalidněna, okolo r. 1256 byla však již vzdělána a u Holíče (v župě Nitranské) uznával se úředně konec hranice uherské.²⁾

Nejneurčitější a nejslabší byly jižní hranice moravské naproti Rakousům. Zde nebylo pohoří, které by bylo mohlo Moravu od Rakous oddělovati — nejbližší pohoří jest u Mailberku, kteréž snad tvořilo jižní hranici říše Mojžírovské — ale také žádné značnější řeky. Zde považována Dyje se svými četnými zátočinami a se svým rozsáhlým pobřežím, které zatopovala, za hranici zemskou. Jen u Mikulova hranice za řeku tuto zabíhá. Zde král Václav postoupil darem r. 1244 panu Sifridovi, příjímím Moudrému, Pulgáry, Neudek a Lednici, „kteréžto leží při hranici moravské“. ³⁾ Hranice ustoupila u Blatnice (Flatnitz), Sefeldu a u říčky Pulkavy. Mezi statky darovanými kolegiatnímu kostelu boleslavskému na Moravě uvádí kníže Břetislav r. 1052 Blatinici (Flatnitz), nyní v Rakousích ležící a 1055 daroval císař Jindřich III. jakémusi Haderichovi tři královské lány, z nichž dva ležely mezi lesem Movribergem (Mailbergem) a řekou Pulkavou, třetí však za touto řekou, „v krajišti českém, v hrabství Adalberově“. ⁴⁾ Také r. 1056 praví se v darovací listině téhož císaře biskupství Pasovskému, že panství baumgartenské, nyní v Rakou-

¹⁾ Cosmas ad an. 1116. U Pertze IX. 122.

²⁾ Fejér, Cod. Dipl. Hung. III. 1 p. 199. a IV. 2. p. 391. „Wjwar (Holíč) ubique metae eiusdem terrae terminantur“.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 46. „Haereitates quasdam in terminis Moraviae eidem contulimus . . . Pulgarn videlicet, et nideke et ysgrube“.

⁴⁾ Erben, Reg. I. 48 a 50 „tertium vero ultra eundem fluvium Bolka iacentem in marchia Boëmia in Comitatu Adelberonis“.

sích ležící, „se vším, čeho by se naproti Čechám mohlo nabýti“ a sice přímým směrem až k silnici breclavské a pak dále až k úřední hranici uherské, má biskupství připadnouti,¹⁾ samé to důkazy, že na jihu byla hranice ještě dosti neurčitá; bylo to neutrální pobřeží Dyje a také půda, kde se odbyvaly mezinárodní kongresy, jako na př. sefeldský r. 1220 a stožský r. 1221.²⁾

Naproti Čechám tvořilo jako až podnes pohoří západní hranici markrabství. Pohoří toto nazývalo vřbec „lesem pomezním, liminaris silva, hvozď“ a hřeben jeho čili rozhraní vodstva (předěl) považován za hranici v užším slova smyslu, za kteroužto příčinou v listinách tak často se vyskytující výraz „až do prostřed lesa“ nic jiného neznamena nežli až k vlastní hranici. Dne 6. listopadu 1246 ustanoveny hranice mezi městem Svitavami, kteréž náleželo biskupu Olomúckému a premonstratským klášterem v Litomyšli podle předělu česko-moravského čili podle hranice zemské.³⁾ Že zde byla skutečně hranice zemská, dosvědčuje již Kosmas, když popisuje objem knížectví Libického, kteréž náleželo Slavníkovi, otcí sv. Vojtěcha. Na východě, praví, sáhala hranice naproti říši Moravské, kde pod pohořím leží hrad Litomyšlský, až k potoku Svitavě, jenž vzniká na hřebeni hvozdu pomezního.⁴⁾

¹⁾ „Locum cuiusdam vici, Paumgarten nominatum, cum omni utilitate, quae contra Bohemos quoquo modo haberi et conquiri poterit“. Erben, Reg. I. pag. 51 n. 123.

²⁾ Král Václav praví o krajině mikulovské 1244: „tempore inundationis aquae alveum excedentis“. Cod. Dipl. Mor. III. 467. Profesor Šembera udává Schatzberg blízko Sefeldu za shromáždění kongresu r. 1221. Berichte und Mittheilungen des Alterthumsvereins in Wien 1873. Str. 10.—14. D. XIII.

³⁾ „Super metis silvae . . . concordavimus in hunc modum, videlicet, quod eadem silva usque ad cacumina montium, qui sunt versus Bohemiam, a quibus aqua decurrit ad terram Moraviae, nobis . . . debeant pertinere“, praví biskup Olomúcký. Cod. Dipl. Mor. III. 223.

⁴⁾ „Item solis ad ortum contra Moraviae regnum castrum sub silva situm, nomine Luthomisl, usque ad rivulum Svitava, qui est in media silva“, Cosmas ad an. 981. U Pertze IX. 51.

Že tyto hranice v jednotlivých svých částech byly rozdílně pojmenovány, museli bychom tušiti, i kdyby pro to nebylo listinných dokladů. Život praktický, obchod již vyžaduje, aby jednotlivé části pohoří tak rozsáhlého byly blíže označeny. Pohoří od Jihlavy vzhůru nazýváno Borek,¹⁾ dále „na Pasekách“, u Svitav „Preseka“²⁾ a t. d.

Z vypsání hranic nahoře položeného vysvítá, že Morava byla vlastně jen na východě chráněna Karpatami a Moravou a na západě pohořím Česko-moravským, sever však a zvláště jih že byly otevřeny a hranice přece měla zemi chrániti proti nepříteli zevnějšímu! Kde přes pohoří hraničné vedly cesty, pomáháno si záseky, sruby a zákonem, aby lesy pomezni nebyly vysekávány;³⁾ a kde byla hranice otevřena, zakládány hrady a tvrze. Když král Přemysl Otakar I. r. 1214 potvrzoval klášteru Teplskému v kraji Plzenském državy a práva, osvobodil kromě jiného obyvatele teplské a tamější osadníky lesní od udržování cest a mýtní lesů, „poněvadž jest jim beztoho bránu zemskou, kterou drží od založení kláštera, opevňovati a obhajovati“. ⁴⁾ Severní hranice chráněna byla hradem Hradcem (Grätz u Opavy) a jižní celou řadou tvrzí: Vranovem, Bítovem, Znojmem, Podivínem, Strachotínem a Breclavou. Naproti Hradci stály polské hrady

¹⁾ „Silvam late protendentem iuxta terminos Moraviae, quae vulgo Borek vocatur“. Cod. Dipl. Mor. I. 289.

²⁾ „Dedi (král Vladislav klášteru Litomyšlskému 1167) et silvam totam a loco, qui vocatur Preseca, cum pratis omnibus usque ad fluvium, qui dicitur Zvitawa“. Cod. Dipl. Mor. I. 279.

³⁾ Když král Přemysl Otakar I. potvrdil klášteru Světelskému místo Zahor a les od bratra darované, učinil tak s dodatkem: „ita tamen, quod ipsam silvam non extirpent ad terrae nocumentum“. Cod. Dipl. Mor. II. 121 ad an. 1221.

⁴⁾ „Nullus eos pro reparatione viarum vel silvae succissione in ambitu terrae molestare praesumat, praecipue homines de Tepla et in toto circuitu circa silvas commorantes, quibus „portam terrae“, quam a suo fundatore possident, et munire et custodire sufficiat“. Cod. Dipl. Mor. II. 74. Srovn. Emler, Reg. pag. 764.

Hlohov a Kozel a při jižní hranici naproti hradům moravským hrady rakouské: Rakousy (Rabs), Hardek, Lava a Falkenstein.

O cestách, jenž obchod uvnitř země a spojení Moravy se zeměmi sousedními prostředkovaly, pojednali jsme již na jiném místě; zde budiž pouze doloženo, že žádná z nich nezašla, nýbrž naopak že Morava počátkem XIV. století nové a schůdnější cesty obdržela. Chceme se o tom v krátkosti zmíniti. Přes Dyji vedly ztezky od hradů nahoře připomenutých; přes Vratenín, Znojmo, Hevlin, Mikulov a Břeclav založeny byly cesty vozové. Přes Hevlin postupovala kombinovaná armáda Přemysla Otakara II., když okolo 25. července 1278 překročila hranici rakouskou u Lavy a po silnici přes Mikulov vtrhla část vítězného vojska Rudolfova na Moravu, kdežto část druhá dala se silnicí z Mistelbachu do Znojma. Do Uher vedly cesty dvě, jedna u Skalice, druhá u Bánova. Skalická vedla do Prešpurku, banovská v údolí Povážském do Trenčína. Roku 1217 byla krajina kolem Skalice, jak jsme již nahoře poznamenali, ještě pustá, bahnitá a lesnatá; asi po 40 letech, 1256, byla již obydlena. Král Bela daroval ji tehdy hrabatům Kosmasovi a Achilovi za vydatné služby, které byli za válek tatarských vykonali.¹⁾ Touto državou vedla cesta, jižto Maďaři nazývali „Simar út“, cestu rovnou nebo cestu špehyřů „via exploratorum“. Uhři usadili zde a podél Váhu lučistníky, jakýsi druh vojenských osadníků, s nimiž Moravané, dostali-li se v jich zajetí, mírně nenakládali, oslepení bývalo obyčejně jich osudem.²⁾ Jediné po cestě, ježto vedla přes Uherský Brod a Bánov do Uher, mohlo se vojsko dopravovati. Po této cestě táhli králové Přemysl Otakar II. a Václav II., když podnikli výpravy své do Uher, neobrátili-li se vůbec raději přes Dunaj. S Polskem spojena byla Morava tak zvanou Polskou nebo Hrade-

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. Hung. III. 1. pag. 199 a IV. 2 p. 391 a 392. Pak Cod. Dipl. Mor. II. 96.

²⁾ Fejér, Cod. Dipl. Hung. III. 2 p. 66.

ckou cestou, o níž se děje zmínka již k. r. 1078; od 1215 sluje „vojenská silnice, ježto vede přes Opavu“. ¹⁾ R. 1247 děje se zde zmínka o druhé cestě. První vedla přes Hranice a Opavu, tato přes Olomouc, Bruntál a Krnov. ²⁾ Po obou vtrhli r. 1241 Tataři do země.

Z cest, které vedly z Moravy do Čech, můžeme, postupující od severu k jihu, uvést tyto: 1) ztezka Trstenická, jdoucí branou zemskou a sice z Brna údolím svitavským přes Letovice a 1215 z Olomouce přes Úsobrno a Konice k Svitavám a odtud branou zemskou na území hrutovské, již v Čechách ležící a pak dále k Litomyšli. Podle osady moravské, od níž ztezka tato dále jde do země, nazvali jsme ji Ostrokameneckou (Ostrý Kámen — Rausenstein). Již r. 1251 měla tato ztezka směr nynější silnice z Olomouce přes Litovli, Úsov, Třebovou. ³⁾ Jiná ztezka vedla údolím Jihlavy a Oslavy přes Žďár průsmkem Libečským k Čáslavi. Průsmyk tento měl okolo roku 1144 zvláštní stráž a jen s úředním svolením mohlo se zkrze něj procházeti. ⁴⁾ Třetí ztezka konečně vedla ze Znojma přes Jihlavu — ztezka Jihlavská — pak přes Humpolec a Čáslav do vnitř Čech. Na české straně nazývána byla tato ztezka okolo r. 1233 ztezkou Humpoleckou nebo „na Habru“. ⁵⁾ Kosmas

¹⁾ „In via publica versus Opaviam ad an. 1215. In via, quae ducit per Opaviam“ ad an. 1247. Erben, Regest. I. 261 n. 547.

²⁾ „E Polonia versus Olomuc per Kirnow et Freudenthal“. Erben t. 546.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 140. Šembera vytkl podrobněji směr této ztezky v Časop. Česk. Mus. 1875, str. 50 takto: Olomouc, Těšetice, Konice, Skřipov, Úsobrno, Jaroměřice (Jevičko), pak podle Úsobrněny a Jevičky přes Bělou, Slatinu a Březovou a dále podle Svitavy na Třtěníci (již v Čechách) a do Litomyšle.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. I. 227. V listině této připomíná se „Circuitus de Lubac“. Podrobné určení hranic tohoto lesního okrslku, ježto druhdy náležel kostelu olomouckému, podává pilný a důkladný badatel dr. J. Kalousek v „Památkách archaeologických“ d. X. r. 1877. Str. 653 a sled.

⁵⁾ U vypsání hranic Borku, jež náležel klášteru Želivskému: „a dextra parte viae Humpolecensis, qua itur in Moraviam per montem Rozacatech“. Cod. Dipl. Mor. II. 253.

nazývá ji r. 1101 ještě velmi úzkou a obtížnou.¹⁾ Z počátku XIII. století však mohla se po ní již také vojska dopravovati. V dobách Rudolfových po smrti Přemysla Otakara II vojska jí několikrát použila.

Že uvnitř země obchodní a zemské cesty jednotlivé osady mezi sebou spojovaly, rozumí se samo sebou; kde se vybírala cla a mýta, tam byly zajisté také dělané silnice a celních a mýtních stanic bylo na konci přemyslovské doby na Moravě takové množství, že kláštery považovaly to za zvláštní přízeň, pakli je markrabata zprostiti placení těchto břemen a surovosti celníků, kteří od lidu nazýváni potupně „obúzníci“.²⁾ Chceme uvést jen některé z pozdějších stanic mýtních: k r. 1296 mýtní stanici v Uherském Brodě nad Olšavou, k témuž roku v Hradci u Opavy a v Bruntále mýto zeměpanské, k roku 1240 u kláštera Hradištského, mýta v Kyjově, Svitavce, Jevíčku, kdež byla hlavní cesta do Čech, také r. 1291 (podily v Brodě a Bruntále), 1278 ve Znojmě, 1278 zeměpanské mýto u Brna, podobné 1224 u Hlubčic, 1234 u Jihlavy, 1243 u Olomouce, Unčova a Úsova, 1247 u Bruntálu na ztezce Polské, jenž vedla přes Krnov do Olomouce, ale ne na ztezce, ježto vedla z Olomouce přes Bruntál do Opavy. R. 1291 měl městys Kojetín mýto, proti němuž Olomúčtí protestovali.³⁾ R. 1297 děje se zmínka o mýtném v Pracově⁴⁾ a j. v. Vůbec byly na Moravě tehdaž dvě veliká pásma silničná, jednoho střediskem byla Olomouc a druhého Brno. Z Olomouce vedla silnice, jak jsme již poznamenali, přes Konice, Jevíčko, Greifendorf, Svitavy do Čech,⁵⁾ přes Brun-

¹⁾ Cosmas ad an. 1101. U Pertze IX. 108.

²⁾ „Mercator soluto theloneo, non retardetur, quod libenter thelonariis, qui obuzniczi vulgo dicuntur, sepius ausi sunt facere propter dominorum suorum avaritiam“. Cod. Dipl. Mor. II. 297 a 337 ad an. 1238. Jméno „obúzníci“ pochází od obúzeti-utrhati na cti, podváděti.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. Listiny z dotýčných let.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 375 a V. 68.

⁵⁾ V listině z. 1270 děje se zmínka o stezce mezi Greifendorfem a Jevíčkem. Cod. Dipl. Mor. III. 52. Cesta tato zachovala se až na naše doby.

tál do Krnova a Opavy a tedy do Polska, přes Uherský Brod do Uher. Z Brna vedla ztezka do Čech přes Jihlavu, do Rakous a částečně do Uher přes Pohořelice, hrad Rokýteň, Olbramovice, Hostěradice, Suchohrdly, přes Znojmo, kde již r. 1226 měli Uhři vlastní čtvrť městskou;¹⁾ také přes Podivín a Břeclav vedla stezka do Rakous. Do těchto dvou pásem ústily pak cesty poboční, kteréž měly rozdílná jména, jak na př. 1279' cesta Hvozdecká u Konic, drahy, cesty, kudy se dobytek honil a j. v. O tom, že by se Moravy, Bečvy a Dyje používalo ku plavbě, neděje se zmínka v dějepisných pramenech doby Přemyslovské, ale mluví se o lávkách, ligna, přes potoky a močály, tak hned v listině lúcké r. 1272.²⁾

Kromě mýt s cest placena na Moravě také mýta s mostů. Známé takovéto mýto u Brna na Svitavce; děje se o něm zmínka r. 1293, když je král Václav daroval městu Brnu na jeho zlepšení.³⁾ Na Bečvě platilo se mostné u Přerova. Král Přemysl Otakar postoupil je krátce před svým pádem měšťanům přerovským na 10 let; v září r. 1278 král Rudolf darování toto na nových 10 let prodloužil.⁴⁾ Také na Jihlavce u Pohořelice bylo podobné mýto. Město toto bylo, jak známo, když vojsko Rudolfovo po vítězství na Moravském poli vtrhlo na Moravu, skoro úplně pobořeno.⁵⁾ Aby se mohlo zotaviti, daroval mu král Rudolf r. 1278 tamější mostné na 10 let.⁶⁾ Také u Kralic byl přes Vyklíčku most, jenžto se r. 1254 připomíná jakožto mezník ve sporu o louku u Hrdibořic, která náležela kostelu olomúckému.⁷⁾ U Olo-

¹⁾ „Vicus Ungarorum, qui protenditur usque ad portam Orientalem, quae ducit ad Zuchoherdel, in quo quam plures curiae continentur. Cod. Dipl. Mor. II. 171.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 99. 232 a 242.

³⁾ Tamtéž 397.

⁴⁾ Tamtéž 219 a 385.

⁵⁾ Viz d. VII. str. 7 a 8.

⁶⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 220.

⁷⁾ Tamtéž III. 180.

múce bylo pro četná ramena řeky Moravy tolik mostů, že musel býti dosazen zvláštní magister pontium,¹⁾ jemuž poddaní kláštera Hradištského, pokud náleželi k župě Olomúcké, měli odváděti z každého lánu a z každé krčmy ročně 6 denárů. Klášter Hradištský měl r. 1240 podíl na mostném v Břeclavi²⁾ a j. v.

Jako vystavění a udržování veřejných silnic, cest a mostů spadalo na zemi a obce a jen částečně bylo z pokut zapravováno,³⁾ tak se dělo i při jich přeložení. Když král Přemysl Otakar II., uradiv se s biskupem Olomúckým Brunonem r. 1257 založil na ostrově Moravy pohraničnou pevnost Hradiště, nařídil, aby cesta až posud přes Kunovice vedoucí obrácena byla na Hradiště;⁴⁾ a když 1280 stalo se mezi olomúckou kapitolou a klášteřem Hradištským o některé osady dohodnutí, vymíněno výslovně, aby veřejná cesta též dále byla vydržována.⁵⁾

Mohlo by se za to míti, že mýto s cest sloužilo k vydržování nebo zakládání silnic a cest. Toho však vždycky nebylo. Mýta a cla na hlavních silnicích náležela k příjmům panovníkovým, kterýž mohl od nich částečně nebo zcela osvoboditi jednotlivé své poddané nebo celé sbory, nebo mohl vydati na ně poukázky. Kláštery moravské a poddaní biskupa Olomúckého byli z pravidla osvobozeni od placení mýta na Moravě a v Čechách. Biskupství Olomúcké dostávalo kromě toho desátek ze všech zeměpanských mýt na Moravě.⁶⁾ Avšak také soukromníci a sbory měli svá mýta, ovšem se svolením

¹⁾ Tamtéž IV. 227.

²⁾ Tamtéž II. 377.

³⁾ V brněnském městském právé z r. 1243 zní jeden článek: „Si liberis et uxore careat homicida, qui proscriptione damnatur, prima pars bonorum suorum iudici, altera actoribus, tertia vero ecclesiis egentibus et ad vias reformandas de comuni consilio impendatur“. H. Jireček, Cod. iur. Boh. 74.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 257.

⁵⁾ Tamtéž IV. 242.

⁶⁾ Tamtéž V. 89 a sled.

zeměpanským,¹⁾ a pokládali je za vydatný pramen svých příjmů. Církev, jenž tehdaž pozornost svou věnovala všem společenským a veřejným poměrům, hleděla pramen tento ne-li ucpati, alespoň méně škodným učiniti tím způsobem, že na německém národním koncilu ve Vircpurku 1287 ustanovila tento řád: „Jelikož papež každého roku na zelený čtvrtek vyhlašuje kletbu na ty, kdo nová mýta zakládají nebo stará zvyšují: má také každý ordinarius osobně nebo zkrze náměstka svého na zelený čtvrtek vyhlásiti slavně před lidem, že jsou takovito z církve vyobcováni, ať jsou to arcibiskupové, biskupové, opatové nebo laikové.“²⁾ Také zde na Moravě řád Otův již r. 1222 dělal rozdíl mezi starými a novými stanicemi mýtními, jelikož ustanovoval, aby šlechtě moravské, když by ve veřejných záležitostech nebo na sněm se ubírala, nebylo zapravovati mýto u stanic nových, nýbrž jen u starých,³⁾ kteréžto právní ustanovení směřovalo patrně proti „obúzníkům“, jenž mýto a clo vybírali podle toho, jak sami nebo páni jejich peněz byli žádostivi.⁴⁾ Cokoli bylo na trh nešeno, buď na koni, na voze nebo na zádech, ze všeho muselo se platit clo a mýto, až král Přemysl Otakar II. a nástupce jeho Václav II. jako v mnohých jiných věcech

¹⁾ V jednom darovacím listě krále Václava klášteru Hradištskému, kterýžto dán jest v Praze 1. září 1240 čte se: „Nolumus, ut ipsi in theloneis suis, ex devotione antecessorum nostrorum concessis, videlicet in Hradecz secus oppaviam . . . in Brod in terminis Moravie . . . de ponte Bretislavie sextam septimanam, et in propriis ecclesie sue civitatibus, uti in Kygiow in Bretislaviensi, et in Switawia in Ussobrunensi provinciis constitutis . . . ullam iniuriam vel aliquam diminutionem sui thelonei patiantur“. Cod. Dipl. Mor. II. 377. Máme za to, že výrazu „in Bretislaviensi et Ussobrunensi provinciis“ nemá se rozuměti ve smyslu politickém, nýbrž ekonomicko-administrativním; statky tvořily okresy, ale nebyly to politické kraje moravské, Břeclav byla částí apanáže.

²⁾ Hefele, Conciliengeschichte VI. 222.

³⁾ Jireček, Cod. iuris Bohemici pag. 57. n. 26.

⁴⁾ „Thelonearii, qui Obuznici vulgo dicuntur“. Cod. Dipl. Mor. II. 297 a 337. Viz str. 28 toh. díla.

tak i zde pořádek zavedli. Pořádek tento zjednáno dvojím způsobem: decentralisací správy celní a mýtné a upravením zákonů obchodních.

Upříti se nedá, že poplatky ze zboží kupeckého, mýta a cla tvořily, jak jsme právě poznamenali, vždycky největší a nejjistější část příjmů státních, za kterouž příčinou věnována jim také vždycky od panovníků zvláštní pozornost. Poplatky tyto pronajímány, kterýžto způsob pro měšec panovníkův byl nejjistějším, ale pro kupce a poddané nejobtížnějším, poněvadž mýtný nebo nájemce cel chtěl nejen vytěžit nájemné pro státní pokladnu, nýbrž také ještě pro sebe značný přebytek. Dlužno tedy vysoce ceniti jednání krále Přemysla Otakara II. a krále Václava II., že příjmy tyto nově založeným městům buď zcela nebo částečně, na vždy nebo na jistou dobu darovali, ale vždy s tím vymíněním, aby příjmů takto získaných jen ve prospěch města bylo upotřebeno. Tak obdrželo město Brno r. 1293 od krále Václava mostné na věčné časy, aby mosty, cesty, příkopy a hradby městské vždycky v dobrém stavu udržovalo.¹⁾ Aby zpomohl městu Bruntálu od Tatarů pobořenému, postoupil mu král Přemysl Otakar II. r. 1247 clo zdejší na 25 let.²⁾ Také Jihlava obdržela na 4 roky příjmy z mýta městského, aby hradby své opravila³⁾ a j. v. Tímto zřízením, jakož i propůjčováním mýt a cel soukromníkům a klášterům stalo se, že moc celníků, „obúzníků“, z nichž se tak říka zvláštní třída vyvinula, byla otřesena a že byli decentralisováni. Moc jejich pak zlomena načisto, když králové Václav I., Přemysl Otakar II. a Václav II. věnovali svou pozornost zákonům obchodním. O tom později; zde odpověditi chceme ještě na

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 397 „ita tamen, ut jam dicti cives nostri, et eorum posterit anniversi, pontes, vias, fossata, muros apud ipsam civitatem parare et reparare ac pro melioratione qualibet eiusdem civitatis Brunnen-sis dictum theloneum annis singulis impendere perpetuo teneantur“.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 72.

³⁾ Emler, Regest. pag. 1039.

otázku: jak byly v XIII. a z počátku XIV. století silnice, cesty a mosty na Moravě stavěny?

Jednoduchá odpověď na tuto otázku byla by: ze staviva, jaké se právě nalézalo blízko toho místa, kde se silnice měla stavěti, tedy v krajinách lesnatých ze dřeva, v skalnatých z kamene, a kde nebylo ani jednoho ani druhého staviva, z hlíny a země, kdyby novější výzkumy a zároveň také současné listiny nedokazovaly, že staří Moravané byli velice obratnými staviteli silnic a mostů, že se tedy nespokojovali s nahodilým stavivem, nýbrž že je podle potřeby vyhledávali a volili. Máme v zemi místo, které r. 1240 u Tišnova „Mostiště“ se nazývá, máme silnice na př. mezi Kojetínem a Chropyní, které až na naše doby „haté“ se nazývají. V jedné ovšem velice podezřelé, ale prastaré listině, jenžto má datum 1185, praví se, že kníže Fridrich potvrdil Johanitům Hrobníky, jichž hranice sáhají kromě jiného až k „Bestřekové hati“ s tím podotknutím, že hat jest most z otýpek zdělaný.¹⁾ Na místech močálovitých byly tedy zakládány cesty z otýpek a náspy, kteréž od lidu nazývány také „mostiště“; dřevěné stezky však, stezky pro soumary zakládány v lesích přes bažiny a stojaté vody, po nichž mohli býti vodění soumaři, jeden za druhým. Za vynálezce těchto dřevěných stezek pokládán poustevník Vintř, jenž výběžky Šumavy vzdělával a tam, kde nyní leží Dobrá voda v kraji Prachenském, podle pověsti r. 1045 zemřel. Stopy „stezky Zlaté“ od něho založené a později často obnovované zachovaly se od Prachatic přes Volary k hranici pasovské. Podle těch dá se dobře soudit, kterak dělány byly podobné stezky na Moravě. Na cestu položeny na 8 až 10 stop od sebe silné špalky (mostnice) a upevněny dřevěnými kolíky; prostora mezi těmito břevny vyplněna na 12 až 18 palců vysoko

¹⁾ „Et dehinc ad pontem virgis factum, qui dicitur Bezstrecova hat“. Cod. Dipl. Mor. I. 308. Staroslov. gat, agger, slov. gata, pons vimineus. Brandl, Gloss. pag. 57.

kamením. Takováto stezka bývala jen na nížinách nasypána. Když však mnoho sněhu napadlo nebo z jara sníh tál, a po stezce se jezdit nemohlo: kladeny byly, aby spojení naprosto se nepřerušilo, nedaleko hlavní ztecky podle vyšší nebo nižší polohy místa, krátké prahy na sebe, přes ně položeny dva těsně k sobě přiléhající otesané trámy se zábradlím na obou stranách, kterýmžto způsobem zřízeny dřevěné stezky, ježto na hodiny lesy vedly a jichž v každé výroční době se mohlo užívatí.¹⁾

Co se týče stavby mostů, jest nám známo, že předkové naši vyznali se výborně v zřizování mostů zděných, dřevěných a ložkových. Letopisci vychvalují ložkové mosty, které Přemysl Otakar II. dvakrát položil přes Dunaj; také stálý a opevněný most od téhož krále r. 1271 u Prešpurku přes Dunaj zřízený slavi se jakožto dílo mistrovské. Nadání a bohatství Přemysla Otakara prý při tom rozhodovalo.²⁾ Že v Olomúci bydlel zvláštní mistr mostový, již jsme připomenuli.³⁾ Morava, ježto právě u Olomouce v čtená ramena se dělila a ještě dělí, vyžadovala mostů a proto také dohlídku k nim a jakýsi příspěvek k jich vydržování, kterýž zapravovali druhdy obyvatelé župy, na jichž obci mosty byly zřízeny, ale nyní, když rozdělení v župy již dávno bylo upadlo v zapomenutí, uvalen byl na poddané kláštera Hradištského, kteří blízko Olomouce byli usedlí a na ty, kdo osadníky tyto uváděli.

¹⁾ Hübsch, Versuch einer Geschichte des böhmischen Handels. V Praze 1849. Str. 89 a 90 o Zlaté ztece, aurea semita Guntheri.

²⁾ Cont. Cosmae ad an. 1264. U Pertze IX. 187. „Otacarus . . . qui ab utero matris suae vocatus est rex aureus, qui auro et argento, nec non sibi desuper data sapientia pontem trans Danubium iam altera vice suis exercitibus transeundum et redeundum mirabiliter super naves magnas artificiose fabricavit.“ Pak Cont. Claustro-neob. sexta ad an. 1271. U Pertze IX. 743.

³⁾ Viz str. 30 toh. díla.

ROZDĚLENÍ V KRAJE.

Morava rozdělena 1213 v kraje Olomúcký, Znojemský, Brněnský a Opavský. — Kraj Přerovský od r. 1252. — Mnohem dříve byl kraj Bítovsko-Jihlavský. — Od r. 1201 okres Břeclavský. — Hranice krajů zde připomenutých nelze označiti.

Pravili jsme, že rozdělení země v župy již dávno zašlo,¹⁾ a že zavedeno bylo rozdělení v okresy nebo v kraje, provincia, districtus.²⁾ Když král Přemysl Otakar II. udělil r. 1256 řádu Johanitskému na Moravě list výsadní, ustanovil jim, aby měl platnost ve všech državách řádu, ať by ležely v kterém-

¹⁾ Viz díl IV. Tam se uvádí 19 žup k r. 1200. V časop. Česk. Mus. 1875 dovozuje prof. Šembera str. 60—72, že Morava nebyla nikdy rozdělena v župy, nýbrž ode dávna v kraje, provinciae, districtus, že slovo župan v listinách také ještě v XIV. století se vyskytující znamenalo vůbec vyšší úředníky zemské a dvorní a že nesouvisí nijak s župou ve smyslu gau, kreis; náhled tento vyvrácen V. Brandlem v Glossarium illustrans Bohemico-Moraviae historiae fontes. V Brně 1876 v člancích župa a kmet. Že slovo župa jakožto kraj nenalézá se v pravých moravských listinách, je jisto; ale z toho ještě nevyplývá, že by slovo toto rozličným slovanským kmenům vlastní, nebylo známo také na Moravě. Slova župan zajisté se užívalo. Kdybychom měli z XI. nebo XII. století slovansky psané listiny z Moravy, kdo ví, jak by bylo přeloženo slovo „provincia, districtus“? Pro politický význam kraje neměli bychom jinak žádného jména. Věc — rozdělení v kraje — byla beze vší pochybnosti. Vizme jen Otakarovo právo židovské, kde se praví: „si Judaei iuxta suam consuetudinem aliquem ex mortuis suis aut de civitate ad civitatem, aut de provincia ad provinciam, aut de una terra ad aliam terram deduxerint, nihil ab eis per mutarios nostros volumus extorqueri.“ Jireček, cod. iur. Boh. I. 137.

²⁾ V potvrzovací listině Zabrdoického kláštera skrze Přemysla Otakara 1210 (Cod. Dipl. Mor. II. 54) praví se: „Vir nobilis, baro noster, Leo de Clobuk, camerarius Brunensis provincie, quoddam claustrum Zaber-dowiz nomine . . . in comitatu Brunnensi fundavit.“ Erben, Regest. pag. 240. n. 523. Zdalíž zde comitatus není částí provincie? snad: v kraji Brněnském a v okrslku Brna? Také Cod. Dipl. II. 47. Nechceme slovo comitatus pokládati za provincii, kraj etc.

koli kraji.¹⁾ Takovéto kraje, provincie, okršlky měla Morava podle listiny dané témuž řádu Johanitskému r. 1213, čtyry: provincií Olomúckou, Znojemskou, Brněnskou a Holasickou,²⁾ což se úplně srovnává se starým rozdělením Moravy v údělná knížectví Znojenské, Brněnské a Olomúcké, z něhož nyní vyloučen okršlek Holasický čili Opavsko jakožto čtvrtý kraj. Že „Holasickou provincií“ rozuměti dlužno nejen okres Krnovský a Hlubčický, nýbrž vůbec území opavské, jak později přiděleno bylo Mikulášovi, přirozenému synovi Přemysla Otakara II.,³⁾ k poznání toho přivádí nás právě připomenutá

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 206. „Omnes possessiones domus sti Joannis per Moraviam universam, in quacunque provincia eas possideant . . . ab omni iure duximus absolvendas.“

²⁾ Tamtéž II. 71. Předpokládá se může, že král Přemysl, když v listině, dané v Prostějově dne 31. prosince 1213 pravil, že potvrzuje „omnes possessiones, quas domus sti Johannis in tota Moravia, scilicet in Olomucensi, in Znoimensi, in Brunnensi, in Gollessicensi provinciis possidet, vel adhuc est possessura“ zajisté dobře znal rozdělení Moravy. Dávají-li si tedy, jak se podobá, toutéž dobou (listina má jistě mylné datum 1201, neboť spadá podle obsahu a svědků svých do r. 1212 nebo 1213 až 1215) premonstráti hradištsí od markraběte Vladislava zboží své u Hranic, Kyjova a Svitavky potvrditi a praví-li při tom: „Switaviam . . . villam forensensem in Usobernensi provincia“, zajisté nikoho nenapadne, že Úsobrno bylo střediskem zvláštního kraje politického, nýbrž pouze většího statku. Tedy i v užívání slova „provincia“ musíme býti opatrnými.

³⁾ V díle svém: „des Herzogthums Troppau ehemalige Stellung zur Markgrafschaft Mähren“, ve Vídni 1857 byl jsem na str. 247 a 248, jakož i ve svých „Dějínách Moravy“ d. IV. str. 113 a 131 toho náhledu, že v r. 1201 připomenutá „provincia Golasicz“ hledati se má při hořejší Opavě, v nynějším Krnovsku, kde ještě leží místo Holasovice (Kreuzendorf), zvláště když ještě r. 1240 (Cod. Dipl. Mor. II. 367) se praví: circuitum quendam in districtu Holaszscensi, Karnow vulgariter nominatum“, a Krnov skutečně leží u hořejší Opavy. Avšak výzkumy Biermannovými „Ueber die Provincia Holasziensis“ v Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens X. 358—368 stalo se velmi pravdě podobným, že provincia Holaszscensis zahrnovala celý pozdější ducatus Oppaviensis. V ohledu tomto jest listina markraběte Přemysla, daná v Hulíně 27. ledna 1238 (Cod. Dipl. Mor. II. 334) skoro přesvědčující. Podlé této listiny hraničí okres Semislavský, jenžto leží v districtu Holasickém, kromě jiného

listina z r. 1213, kteráž mluví o všech krajích moravských, aniž by se zmínila o kraji Opavském, pakli skutečně existoval, ačkoliv právě v Opavsku, blízko Hradce, pakli ne v Opavě samé, řád Johanitský měl tehdejší dobou již rozsáhlé statky. Jméno „kraj Opavský, provincia Oppaviensis“ vznikl teprve tehdy, když okolo r. 1240 jména Holasický přestalo se naprosto užívatí.¹⁾ Tuto změnu v pojmenování vykládáme si povznesením města Opavy jak následkem značného obchodu průvozného do Polska, taktéž od r. 1220, kdy se již jména „provincia Oppaviensis“ počalo užívatí, všelikými výhodami, kterých se městu od zavedení práva německého dostávalo. R. 1213 byla tedy Morava ve čtyry kraje rozdělena.

Okolo r. 1252 objevuje se jakožto čtvrtý kraj na Moravě „provincia preroviensis“, se sídlem v Přerově nad Bečvou, v starobylém to sídle župním.²⁾ Jelikož náležely sem osady Skorotín, Trnávka, Hranice, Libosvary a Žalkovice, byl kraj Přerovský okolo r. 1293 asi tak rozsáhlý jako za dob nejnovějších. R. 1282 uvádějí se v listinách Skorotín a Žalkovice, a 1293 Libosvary a Trnávka.³⁾

S nynějším krajem Jihlavským, který byl tedy šestým krajem na Moravě, má se věc jako s krajem Opavským:

také s biskupským lesem u Slavkova (náleží nyní k moravským enklavám) a s lesem hradeckým. Jelikož však Slavkov leží jihovýchodně, Hradec však jižně od Opavy, nezbyvá nic jiného, nežli do provincie Holasické i Opavsko pojmuti.

¹⁾ V listině pro Tišnov, dané v Brně 27. dubna 1240, přichází na poslední jméno „in districtu Holaszscensi“. Erben, Reg. I. 458 č. 985.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 161.

³⁾ Tamtéž IV. 271 a 402. Provincia Preroviensis uvádí se ovšem již 1183 (recte 1185) a v ní jmenují se Modlejobice; avšak jelikož listina tato jest příliš podezřelá (Cod. Dipl. Mor. I. 308), nemůže býti zrovna tak pokládána za důkaz, že kraj Přerovský byl již před r. 1252, jako listiny kláštera Hradištského a jako diplomy ve prospěch tohoto kláštera od královny Konstancie vydané. Jsou vesměs původu pozdějšího a uvádějí rozdělení země takové, jaké bylo, když byly fabrikovány.

nazýván až do XIV. století „provincia betoviensis“ podle starého sídla župního Bétova, Bitova, který byl již r. 1052 sídlem župy stejného jména, kdy Jihlavy ještě ani nebylo. První zmínka o Jihlavě děje se r. 1174. Jihlava měla již tehdyž praefekta.¹⁾ Hornictví a německé městské zřízení v XIII. století povznesly bohatství města a proto přestěhovali se úředníci krajští z Bitova do Jihlavy, jako druhdy z Hradce a Holasice do Opavy, aniž by jméno kraje bylo změněno. Kraj nazýván Bitovským, ale vláda krajská měla sídlo své v Jihlavě. R. 1222 byl řád Otáv pro Bitovsko zvláště potvrzen, což jest důkazem, že bylo v ohledu politicko-soudním řádně spravováno.²⁾

Z výkladu tohoto viděti, že nehledíc k Opavsku, stará knížectví rozdělena byla: Olomúcko ve dva kraje s hlavními sídly v Olomúci a Přerově a Znojensko taktéž ve dva se Znojem a Bitovem. Aby uvedena byla jakási rovnost s Olomúci a Znojem co do rozsáhlosti a snad i výnosnosti bývalého knížectví Brněnského, byl okolo r. 1201 okršlek při jižní hranici vymezen a podle hlavního místa Břeclavě (Břetislavě) pojmenován krajem Břeclavským čili provincia Břetislaviensis. Král Přemysl nazývá kněžice Břetislava Otovice v listině pro Litomyšl, dané v červnu 1201 „knížetem moravským z provincie Břeclavské“. ³⁾ Kdybychom směli důvěrovati listině kláštera Hradištského, ze dne 21. července 1203, ⁴⁾ viděli bychom, že okres Břeclavský náležel tehdyž choti krále Přemysla, o němž pohříchu však opět podle podezřelých listin dané v Kojetině v březnu 1223 vypovídá, že jej od chotě svého k spravování přijala. ⁵⁾ Avšak že okres

¹⁾ Tamtéž I. 289.

²⁾ Tamtéž V. 224.

³⁾ Tamtéž II. 4.

⁴⁾ Tamtéž II. 17 a 18. Přepis z letopisů Hradištských, kde se poznamenává, že se na listině nalézal podpis královny Konstancie?!!

⁵⁾ Tamtéž II. 148 a 149. Z codexu Tišnovského zrovna tak podezřelého, jehož nikdo nespřítíl.

Břeclavský dán byl královně za výbavu a věčné věno, o tom není žádné pochybnosti. Papež Řehoř IX. praví to výslovně v breve, daném v Lateraně 10. dubna 1231, a jmenuje také veliké statky, z nichž kraj se skládal a které královně jakožto vdově byly vykázány. Byly to Břeclav, Kunovice, Hodonín, Bzenec, Přibyslavice a Budějovice. ¹⁾ První čtyry statky, jak se podobá, tvořily souvislé území; odděleny od nich byly Přibyslavice v nynějším kraji Jihlavském a Moravské Budějovice v nynějším kraji Znojenském. Že také Kyjov náležel k tomuto kraji, o tom svědčí listiny hradištské. Kraj Břeclavský měl tedy po obou stranách Moravy dosti značnou rozlohu.

Královna držela území toto až do r. 1237. Tehdyž odevzdal je král Václav před i za Moravou sestřenci svému knížeti Oldřichovi Korutanskému, kterýž byl vnukem královny Konstancie. Jak dlouho Oldřich podržel kraj Břeclavský, není zjištěno; jisto jest pouze, když kníže Oldřich dne 27. října 1269 zemřel, že král Přemysl Otakar II. území toto ujal, k čemuž byl ostatně závětí Oldřichovou ze dne 4. prosince 1268 úplně oprávněn. ²⁾ Provincie udržela se se svým arcijahnem a s úředníky provinciálními až do první polovice XIV. století. ³⁾ Na sklonku doby přemyslovské čítala tedy

¹⁾ Tamtéž II. 231 a V. 192.

²⁾ Viz d. VI. str. 32.

³⁾ V listinách moravských připomíná se od r. 1286 provincia Pracoviensis. od 1298 provincia Lucensis a od 1197 provincia Jampnic. Prof. Šembera praví v Časopisu Č. Musea 1875 str. 61, že místo Wracoviensis dlužno čísti „Pracoviensis“. V dílu VII. str. 122 uvedli jsme důvody, pro které na Moravě nemůžeme připustiti ani provincii Pracovien, ani Wracovien. Všecko, co v listinách moravských vztahuje se k provincii Pracovien, dlužno přičítati provincii Břetislavské čili kraji Břeclavskému. Matouš z Černé Hory byl r. 1286 komořím Břeclavským a ne Vrácovským (viz d. VII. str. 67, což laskavý čtenář ráčiz opraviti), taktéž byl Bohuslav komořím Břeclavským (Cod. Dipl. Mor. IV. 396). K r. 1297 uvádějí se komoři, cůdař a provinciální sudí Břeclavský (Pracoviensis prov. Cod. Dipl. Mor. V. 80); archidiakon Vítek dokonce ještě r. 1335. Že

Morava kraj Olomúcký, Přerovský, Brněnský, Znojemský, Bítovský, Břeclavský a Opavský.

Snaha ustanoviti hranice těchto šesti moravských krajů byla by marná; nemáme k tomu potřebné látky. V novější době mělo se za to, že známější nám církevní rozdělení na Moravě mohlo by sloužiti také za základ k rozdělení politickému a v ohledu tom kladena hlavní váha na rozdělení v arcijahenství. Zřízení církevní osvědčilo ovšem obdivuhodnou houževnatost, ježto všeliké bouře politické přestálo. Morava jest až na naši dobu rozdělena v arcidiakonaty s pevnými hranicemi, kteréžto zřízení celkem zajisté sáhá až do XIII. století. Kdyby se mohlo tedy za jisté pokládati, že na Moravě v XIII. století hranice archidiakonátů splývaly s hranicemi politickými, pak by to bylo lehkou úlohou ustanoviti objem tehdejších krajů nebo provincií. Nebylo by nám učiniti nic jiného, nežli seznam nejstarších dekanátů moravských, zpořádaných podle 6 archidiakonátů, kteréž trvaly po roce 1660, přenést na mapu s moderním rozdělením v okresy,

v Břeclavi byly zeměpanský patronat a mýto, dosvědčují listiny. Markrabě Karel dovoluje dne 4. dubna 1341 městu Znojmu, aby vybíralo k opravení sesuté hradby městské mýto ve všech místech od Břeclavě až do Jemnic a postoupil dne 6. února 1342 v Praze patronat kostelů v Kdousově a Břeclavi panenskému klášteru v Pustoměři. Cod. Dipl. Mor. VII. 31, 226 a 284. — Co se týče provincie Lucensis, nevyrozumíval se jí nikdy politický kraj moravský; neměla žádných úředníků, nýbrž jen správce, jenž tento značný pás země naproti Uhrám spravoval. Prof. Šembera obmezuje na uv. m. tuto krajinu Hlukem, Uherským Brodem, Olšavou až k Pozlovicům a Brumovu. My jsme v II. dílu vykazali této prefektuře rozsáhlost mnohem větší. Této podobná byla okolo r. 1222 prefektura Pradlovská (Cod. Dipl. Mor. II. 135) a circuitus Semislavský (na uv. m. II. 334) atd. Byly to větší statky, ježto se nazývaly districtus, provincia, circuitus, comitatus, praefectura, újezd etc., na př. újezd Lubačský (v. str. 27 toh. díla). — Výraz provincie Jampnic jen jednou se vyskytuje (Cod. Dipl. Mor. I. 349). Ale jelikož Jemnice založeny byly teprve 1227 (na uv. m. II. 184) a kromě toho jsou ještě jiné podstatné námitky proti této listině (prof. Šembera, Časop. Česk. Musea na uv. m. 80), máme za to, že „provincie Jampnic“, které ani nebylo, pominouti můžeme mlčením.

abychom obdrželi jasný obraz politického rozdělení na Moravě na sklonku doby přemyslovské.¹⁾ Toho však pohříchu učiniti nemůžeme, poněvadž již za biskupa Brunona (1246—1281) není řeči ani o archidiakonovi Bítovském ani Jihlavském etc., ačkoliv jest předce dokázáno, že od hradu Bítova měl název kraj, který za doby Brunonovy měl ještě své úředníky, purkrabí, komoří a j. v.²⁾ Dále jest důvodem proti tomu určité vyjádření krále Přemysla, že r. 1213 celá Morava jest rozdělena pouze ve čtyry provincie: Olomúckou, Znojemskou, Brněnskou a Holasickou,³⁾ kdežto v této listině uvádějí se mezi svědky olomučtí kanovníci Esau jakožto Přerovský a Mojžíš jakožto Břeclavský archidiakon vedle purkrabí olomúckého, přerovského a znojemského.⁴⁾ A konečně kdybychom také mohli připustiti, že 6 archidiakonátů: Brněnský, Znojemský, Olomúcký, Přerovský, Břeclavský a Opavský se 6 stejnojmennými administrativními a soudními okresy splý-

¹⁾ Když císař Karel IV. r. 1356 rozdělil Čechy ve 12 krajů, byla Morava pod Joštem a Prokopem rozdělena politicky a soudně na dva obvody, brněnský a olomúcký, s dvojími deskami zemskými. Teprve okolo r. 1490, jestli ne později, když král Vladislav II. dostal se po smrti krále Matiaše v pokojné držení Moravy, jeví se Morava rozdělenou v 5 krajů: Olomúcký, Brněnský, Znojemský, Jihlavský a Hradištský. Kniha Tovačovská, jejíž první díl ukončen 1481 a druhý před r. 1490 (Brandl, kniha Tovačovská. V Brně 1868. Str. XXIII.), nezná ještě hejtmánů krajských. R. 1529 však rozdělena byla Morava v čtyry berní okresy: Novojičínský, Olomúcký, Hradištský a Brněnský, k nimž přidán ještě r. 1537 okres Znojemský; ten byl r. 1541 zase zrušen, ale 1542 opět obnoven. (Luksche, Das alte und neue Recht Mährens und Schlesiens. V Brně 1818. I. 10.) Od r. 1569 vyskytuje se místo Novojičínského kraj Jihlavský. Ještě 1663 uvádí se pouze 5 krajů: Olomúcký, Brněnský, Znojemský, Hradištský a Jihlavský; Olomúcký rozpadal se ve čtyry čtvrtě: třebovskou, goldenšteinskou, bruntálskou a přerovskou; první dvě čtvrtě měly vlastního a poslední dvě taktéž svého zvláštního hejtmána krajského. Od tohoto rozdělení ve čtyry čtvrtě později se upustilo a Morava rozpadala se od 1783 v 6 krajů: Olomúcký, Brněnský, Znojemský, Jihlavský, Hradištský a Přerovský.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 260.

³⁾ Viz str. 36 toh. díla.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 71 a 72.

valy, teprve bychom věc podle skutečnosti neustanovili, poněvadž jak jest dokázáno, za biskupa Brunona byly fary z kraje Znojemského přiděleny archidiakonatu Brněnskému. To se stalo roku 1276 s farami, ježto náležely klášteru Kounickému: Kounicemi, Pravlovem, Malešovicemi, Pohořelicemi, Mušovem, Dunajovicemi, Mikulovem, Svrčovicemi a j. v. Vyloučeny byly z nařízení diecesálního biskupa Brunona z kraje Znojemského, který tedy, soudíme-li podle polohy těchto farností, měl Jihlavku od Vladislavě až k ústí její do Dyje za východní hranici, a přiděleny Brněnskému archidiakonatu.¹⁾ Hranice archidiakonatu Znojemského neshodovaly se tedy roku 1276 s hranicemi krajskými.

SLOVANSKÉ OBYVATELSTVO NA MORAVĚ.

Čechoslované usadili se dříve v zemi. — Zakládání vsí, podmínky toho a jich tvar. — Právo purkrechtní. — Poddanství. — Emfyteuti čili dědiční nájemníci. — Dědiční rychtáři.

Nemůžeme-li ustanovit hranice jednotlivých krajů, v které Morava počátkem XIV. století byla rozdělena, víme předece s určitostí, že kraje tyto zalidňovali dva kmenové a sice slovanskí prabydlitelé a Němci, kteří se sem v pradávno době

¹⁾ Tamtéž IV. 168. Jak se věc má s Velehradským archidiakonatem (Cod. Dipl. Mor. IV. 97), podle něhož se 25. června 1272 olomúcký kanovník a custos Lambert nazýval, vysvítá z listiny, dané 29. září t. r. Zde se Lambertus nazývá custos archidiaconatus Prezslaviensis. (Cod. Dipl. Mor. IV. 100.) Archidiakonatu Velehradského nikdy nebylo. V listině ze dne 8. března 1302 (Cod. Dipl. Mor. V. 133 a 134) uvádí se „Tobias archidiaconus Grecensis“. Tobias byl synem pana Miloty z Benešova a Kravař a bratrovcem Beneše z Benešova. Jelikož jméno tohoto archidiakonatu jen jednou se objevuje, blízká však Opava byla skutečně sídlem archidiakonatu podle ní nazývaného, jest zajisté odůvodněna pochybnost o pravém pojmenování „archidiaconatus Grecensis“.

přistěhovali. K Němcům počítávají se Židé, kteří vždycky s nimi drželi.

Rozdělení těchto obou kmenů na Moravě, Čechů a Němců, podává nezvratný důkaz, že Slované dříve se v zemi usadili. Jest-li totiž správné seznání, že ve všech dílech světa a za všech dob lidé původně tam se usazovali, kde se se svými stády nejsnáze mohli uživit: pak zajisté také na Moravě prabydlitelé sídlili nejprve v kotlinách, ježto tvoří hlavní řeky Morava, Dyje a Švarcava. Že tomu tak, dokazují patronymická jména tak zvaných rodových vsí při řekách jmenovaných, tedy jména rodů, ježto bez odporu jsou nejstarší, kdežto vsi, ježto leží na svazích vrchů nebo v horách a jmény topickými nebo svých zakladatelů jsou označeny, zajisté mladšího jsou původu. V nynější Moravě a rakous. Slezsku čítá se mezi 3669 vsemi přes 1043 osad s pojmenováním patronimickým, což ukazuje k době, kdy celé rody s jedním jménem některou ves měly za bydlště. Na jiném místě jsme dokázali, že obyčej tento trval jen do konce století X.,¹⁾ že tedy všechny tyto osady spadají do X. století a před tuto dobu, kdy na Moravě o německých osadnících zajisté nebylo ještě ani řeči. Usazování Němců spadá teprve do XIII. století. Praví se obyčejně, že způsobili rozklad starého slovanského patriarchálního života a vůbec specificky slovanského státu na Moravě. Nechtěli bychom to apodikticky tvrditi. Němečtí osadníci rozklad urychlili, ale slovanské státní zřízení podkopal styk říše Česko-Moravské s německými sousedy, dále znenáhlé její konsolidování v říši dědičnou, zkrátka pokrok na dráze západoevropské, křesťanské osvěty. Tato učinila ovšem starou záduhu, bratrstvo vesské, dědinu nemožnou, rozrušila ústavu župní, a naučila také v cizinci, neslovanu ctiti a milovati bližního a dovolovala mu, na půdě sice cizí, která se mu však vlastní stala, svobodně se pohybovati a usazovati. Pak ovšem nemohla dále trvati dědina,

¹⁾ Viz d. I. str. 249 a sled.

nedilný statek kmenový, společná poruka, vlastní to základ tehdejšího života společenského; individuum, dříve jen část osady, vsi, jevílo se nyní, ač ještě s obmezenými, předce již s individuálními právy osobními — podstatná to změna, ježto se i v zakládání vsi zrcadlila.

Vsi rodové mají více nebo méně patrně vyznačený tvar okrouhlý nebo podkovovitý, tak že jednotlivé stavebnosti dvoru těsně k sobě přiléhají, čímž celek nabývá podoby vějířovité. Osady v XI. a XII. století založené mají tvar podlouhlý; obydlí leží podle sebe ulice tvořice a osady mají nejméně dva vchody, kdežto okrouhlíce pro společnou poruku, aby zločinec mohl býti snáze polapen, jen jeden vchod mívaly. Okrouhlíce povstaly původně na pozemcích, kteréž neměly žádného držitele, jsou tedy nejstaršími osadami, naproti tomu vsi dlouhé zakládány již na panstvích, která měla své majitele. Pohleďme jen na naše Lhoty a na naše vsi horské. R. 1250 opat kláštera Hradištského Robert postoupil dvěma bratřím Veličovi a Štědrónovi les u potoka Skřipovského v krajině letovické k založení vsi, ježto by se nazývala Lhota Veličina, s tím vymíněním, aby zakladatelé po 28 let ji podrželi a každý nově založený desátý lán aby byl vzhledem k vrchnosti osvobozen ode všech daní a jen zakladateli aby nájem odváděl. Kdyby však nástupce Robertův ves tuto požadoval pro sebe dříve, tedy nežli lhota (lhůta) uplyne, zapraviti mu bude za každý svobodný lán zakladatelům nebo jich potomkům 5 hřiven, kteří pak mohou sloužiti, komu se jim bude líbiti.¹⁾ Takovýchto osad, ježto Lhota se nazývají,

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 133. Nejstarší nám známý způsob založení Lhoty. Tento způsob vsi zakládati byl také v Čechách, Polsku a v Uhrách velmi oblíben. Že výrazu „dominium“ v nynějším smyslu již v XIII. století se užívalo, o tom svědčí listina ze dne 16. července 1288 pro klášter Vilimovský v kraji Časlavském. Smil a Oldřich z Lichtenburka přejali od kláštera dvě pusté vsi s tím vymíněním „quod villas easdem vel aliquam portionem earum vendere vel infeudare aut obligare sive alineare a dominio praefati monasterii non licebit nobis ullatenus, sed ipsas colonis

jest pouze na Moravě 59, což jest důkazem, že tento způsob zakládání vsi byl v XIII. století velmi oblíbeným. Lhota jest tedy, jak svědčí příklad uvedený, ves podle smlouvy od podnikatele na půdě dominikální založená, při níž měl se na zřeteli jen hospodářský účel výdělkový.

Kterak biskup Bruno, nejracionalnější colonisator moravský v XIII. století vsi horské zakládal, viděti jest na příkladu následujícím. Podle smlouvy podepsané na hradě Mirově dne 26. května 1266 měl světský podnikatel Oldřich blízko vsi kláštera Velehradského Kamenné Horky, která již od 1250 kláštera tomuto náležela, založiti ves za těchto podmínek: Oldřich obdrží nižší soudnictví nad novou osadou, stane se majetníkem každého desátého lánu, bude dostávati třetinu z vyššího soudnictví, a bude míti právo zříditi sobě mlýn o jednom složení a to všechno dědičně. Ke vsi mělo náležeti 40 lánů; v té rozsáhlosti měla býti osvobozena od daní na lhůtu 13, a když by bylo lánů více, na lhůtu 20 roků. Po této lhůtě mělo se odváděti s každého lánu ročně o sv. Martině biskupu Olomúckému $\frac{1}{2}$ hřivny stříbra, od placení desátku byla však osada podle smlouvy na vždycky osvobozena.¹⁾ Budiž uveden jiný příklad, kterak ve vsi nově založené také o duchovní přísluhování bylo postaráno. Mezi Greifendorfem a Kamennou Horkou (panství Svitavské) rozkládal se podle cesty do Jevička veliký les, jenž náležel kostelu olomúckému. Biskup Bruno rozhodl se založiti zde skrze rychtáře Jindřicha vsi Pohled a Hynčinu horní (Ober-Heinzendorf) a ustanovil, aby osvobozeny byly od daní po 18 let, počítajíc od 24. srpna 1270, kdy podepsána byla v Blánsku listina o tomto založení a aby každý desátý lán připadl zakladateli a dědicům jeho; dále měla mu náležeti třetina ze soudních pokut a mlýn o jednom složení. Kdyby se však časem objevila potřeba více složení, měl se z nových

bonis populabimus, aut nostris impensis excolemus et exfructuabimus iusto modo“. Emler, Regest. pag. 625 r. 1456.

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 381.

složení odváděti nájem biskupům Olomúckým. V nové osadě měl se vystavěti kostel, v němž by farář greifendorfský každých 14 dní odbýval bohoslužby; kostel měla obec na vlastní útraty nadati jedním lánem, jehož by kurát greifendorfský užíval.¹⁾

Na otázku, kterak nově zakládané osady v XIII. století se stavěly, může se odpověditi, že les poskytl stavivo na bydliště, která k sobě nepřiléhala jako v starých vseh rodových, nýbrž na způsob dvorců oddělena jsouce podle sebe podél potoka ležela, pakli to totiž povaha místa dovolovala; ale jinak, jako to v horách obyčejem, byla skoro veskrze roztroušena, nejraději na svazích proti slunci, za kterouž příčinou osady tyto mají také nezřídka jména topická. Když král Václav roku 1303 daroval dědičně uhersko-hradištskému měšťanu Zdislavovi, nazvanému Měšec za vydatné služby městys Hluk, náležející druhdy k fideikomisnímu panství Uhersko-ostavskému, v kterémžto městysi nalézal se dvůr hospodářský s dvěma lány a ročním nájmem 24 hřiven stříbra, mluví o budovách, ježto se ze dřeva mají vystavěti, které chce vykoupiti, kdyby statek za jiný stejné ceny byl vyměněn.²⁾ Také Litovel a Třebíč byly ze dřeva vystavěny. Rozdělené pozemky neřadí se více vějířovitě k budovám kolem návsi uzavřeného, jako bylo u okrouhlic; charakteristický ráz nově založených vsí v tom záleží, že každý statek má veškerý svůj podíl v jediném dlouhém, více nebo méně širokém pruhu, na kterém také budovy jsou vystavěny.

Z příkladů nahoře uvedených jest viděti, že obyvatelé nově založených osad neměli více přímého spojení s úředníky krajskými čili župními, nýbrž jen přímo skrze svého zakladatele, který je ve svůj prospěch usadil, čímž povstalo poddanství, které koncem XIII. století nabylo hrozného rozsahu. Chceme podati důkaz toho: r. 1299 stěžovali si poddaní

¹⁾ Tamtéž IV. 52.

²⁾ Tamtéž V. 152.

osady Slavonína, kterýž leží blízko Olomouce, u příslušného svého úřadu, biskupa Dětricha Olomúckého, na veliké utiskování Dětricha Srolla nad nimi postaveného, kterýžto tvrdil, že má právo, podle své vůle Slavonínským daně ukládati. Jak dalece a jak často Dětrich užil tohoto domnělého práva, o tom svědčí porovnání od biskupa a kapitoly mezi spornými stranami docilené. Porovnáním tímto zavazují se Slavonínští za sebe, dědice a budoucí své místo nájmu, daní a obecného soudu, „jenžto obyčejně Panteiding se nazývá“ — důkaz, že tu byl původ německý a německé zřízení — zapravovati Dětrichu Srollovi ročně 25 hřiven stříbra váhy olomúcké ve dvou lhůtách a sice polovici o sv. Jiří a druhou polovici o sv. Michale. Z placení toho vyjmuti místní rychtář a jakási zahrada; oba měli jakožto nájemné odváděti polovici čtvrtky (věrduňku). Poddaní měli býti dále osvobozeni od trestu, jaký při soudu obecném stíhal ty, kdo se prohřešili proti formalismu u vedení pře;¹⁾ ti však, kdo by se dopu-

¹⁾ V listině, kterou známe jen z vidimovaného přepisu z r. 1408 (Cod. Dipl. Mor. V. 117) zní toto ustanovení: „de omni timore poenae seu culpae, quod vulgariter Anelbare dicitur, in communi seu generali iudicio, liberi esse debent.“ V. Brandl poznamenává ve svém „Glossarium illustrans bohemico-moravicae historiae fontes“, v Brně 1876 str. 449, „zdaliž by se to místo „Anelbare“ neměli čisto „anenbare“ a toto místo „andenbare“? Nemá však státi ani anelbare, ani andenbare, nýbrž ane väre, t. j. bez nebezpečí. Naráží se tu na úskočný formalismus, jaký ovládal celé řízení před soudem a sice nejen v tom, co se požadovalo, nýbrž také v účincích svých. Kdo na př. jistá slova nepřednesl v pořádku předepsaném, kdo užil výrazu nevhodného nebo se, zvláště když přísahal, podřekl, jistých forem při svých výpovědích zanedbal, pozbyl práva žaloby nebo propadl alespoň pokutě. Od tohoto přepjatého vše ovládajícího formalismu u soudů, od malicherné, pedantické, přes míru rigorosní procedury, „která kromě toho pro své následky byla sporným stranám velice nebezpečnou, jelikož bez ohledu na právo a bezpráví, jako ve hře výhru a ztrátu umožňovala, obratnému k vítězství napomáhala, méně chytrému zhoubu přinášela“, osvobodil Dětrich, biskup Olomúcký, obyvatele slavonínského. Viz o těch věcech: Jindřich Siegel „die Gefahr vor Gericht und im Rechtsgang“. Sitzungsbericht der kais. Akademie der Wissenschaften. D. 51. Ročn. 1865, str. 120—169.

stili přečinu nebo zločinu, měli býti podle práva, avšak také podle slušnosti potrestáni. V případech pochybných měli vyhledávati poučení u soudu konšelského v Pustiměři. Co se týče roboty, byl každý lán povinen, požití Dětřichu Srollovi 6 kop obilí ozimého a tolikéž kop jaře a k senoseči poslati jednoho muže, pak všechno nevymlácené obilí svéztí do dvora Dětřichova, jenžto se nalézal v Slavoníně a když by je svými mlatici vymlátil, dovéztí je do Olomouce.

Jiný příklad. Tentýž biskup Dětřich rozdělil okolo r. 1301 mezi biskupské poddané v Staré vsi u Hulína (?) půl třetího lánů a louku u Volatina stejnými díly za těchto podmínek: poddaní, jichž se týče, povinni jsou všecko vrchnostenské obilí u Staré vsi požití a do stodol svéztí, vázání a sušení měl však obstarávati colonus biskupského dvoru v Staré vsi; poddaní měli dále odváděti celý desátek, svážeti seno od domkářů usušené a požívati půl třetího lánů, jenžto se společně zdělával, i s lukou beze všech daní. Poddaní měli i potom vrchnostenské obilí a seno sklízeti, kdyby lány v Staré vsi byly někomu v léno uděleny.¹⁾ Povinnost zůstává na láněch, jichž držitelé nazývají se lanearii, majetníci dvorů curricularii a hospodář dvoru biskupského colonus. A tímto způsobem poddanství na způsob laviny narůstalo.²⁾ Obyvatelé okrouhlice čili prvotní osady, dědici a kmeti, mizí čím dále více a na jich místo dostavují se lidé poddaní, chlapi, vilani, rustici.³⁾

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 123. „Insuper volumus, quod ei nos, vel successorem nostrum aliquos laneos antiquae villae contigert infeudare, quod is, qui infeudatus fuerit, si agrorum illorum de Wolatyn partim habere voluerit, ad messum curiae nostrae ad introductionem annonae et foeni, sicut alii, teneatur.“

²⁾ Drastickými barvami líčí báseň s názvem „Desatero kazanie Božie“, pocházející ne-li z XIII., zajisté z počátku XIV. století stav sedláků robotujících (otištěna v Hankových Starobylá skládanie, v Praze 1817. sv. I. 80—86).

³⁾ Jmeném „chlap“ označován každý nešlechtic, ať již to byl měšťan nebo sedlák. Ještě okolo roku 1374 stěžuje si Štítný na kruté nakládání

Tato poddanost musí se od otroctví dobře rozeznávati; otroctví jest osobní, poddanost lpí na pozemku; otroctví jest v XIII. století na Moravě již neobyčejně řídké a vykazuje jen zajatce ve válce, nebo ty, kdo soudem byli k tomu odsouzeni; poddanství jest obecné a jeví se, jak jsme ukázali, všelikou prací služební, což jest smlouvami upraveno. Podle toho poddaný dostává rozličná jména; nazývá se dušník, proanimatus, animator, byl-li darován kostelu nebo klášteru za spásu duše některého zemřelého, aby jim robotoval nebo nájem platil, jakož také statek za zemřelého kostelu darovaný záduším se nazývá; nebo vzdělávatel byl sedlák nájemný, hospes censualis, držitel rolí nájemných, fundi hospitum, z kterých se neodváděl nájem dědičný, nýbrž od majitele propůjčovány byly za práce služební, ježto nájem zastupovaly, s tím vymíněním, aby jedna i druhá strana mohla kdykoli závazku se sprostiti. Nechtěl-li uživatel ujednané práce služební dále konati, měl nájem platiti a robotu jako jiný poddaný konati, a nechtěl-li ani toho činiti, mohl budovy na pozemcích vystavěné prodati za cenu od sousedů odhadnutou,¹⁾ nebo si mohl dát ameliorace nahraditi a jinam se odstěhovati; nebo příkazník byl služebníkem, ministerialis servus, servitor, který za svou službu obdržel jisté pole k výživě. Sem náleží větší část řemeslníků a domácí služebnictvo u dynastie markraběcí, ve vyšších a bohatších rodinách, v klášteřích a při biskupských kostelích. Daroval-li se klášteru a kostelu statek, dostal se mu tím také poddaný na něm usedlý.²⁾

K poddaným počítáme také ještě emfiteuty čili dě-

statkářů se sedláky, používají k tomu přísloví: „říkají bláznovi páni, chlap jest jako vrba, čím častěji ji obrubáš, tím se hůšče obalí.“ Brandl, Glossarium str. 78. O nynějším významu slova „kmet“ u Jihoslovánů Vuk. Štěpán Karadžić. V Miklosichově, Slavische Bibliothek. Ve Vídni 1851. Str. 85—89.

¹⁾ V. Brandl, Glossarium str. 70.

²⁾ Viz d. IV. str. 153—158. Tam podány jsou též doklady.

dičné nájemce. Ačkoliv tento způsob poddanosti — nazývána vůbec právo purkrechtní a ačkoliv sama nebyla původu německého,¹⁾ právo německé, *ius theutonicum* — teprve s němectvím do země se dostal, došel ihned takové obliby, že na sklonku doby přemyslovské zajisté větší část někdejšího majetku sedlského emfyteuticky byla rozdělena. Jako šlechta svá léna, tak měl sedlák a měšťan své právo purkrechtní; a jako u léna *dominium directum* zůstávalo pánovi léna, právo k užívání však šlechtickému manovi: tak stával se právem purkrechtním statek sedlský za jisté roční služby a platy obmezeným majetkem nešlechty, jenž v pánovi statku, který mu pozemky emfyteuticky odprodal, vždycky musel uznávat vrchního majetníka. Takovýto statek nazýván „dědina nesvobodná čili manská“ na rozdíl od „dědiny svobodné“, jejíž majetník nebyl poddán vrchnosti. Jelikož emfyteusis vešla znenáhla v obecné užívání, chceme uvést několik její způsobů, abychom dokázali, kterak byla rozmanitá. S nejstaršími stopami tohoto druhu poddanství setkáváme se r. 1256.

Kláster Hradišský prodal totiž okolo r. 1256 měšťanu a dohlížiteli k mostům olomúckému Sifridovi půl druhého lánů v Topolanech podle práva purkrechtního za těchto podmínek: Sifrid kupuje půl druhého lánů od nynějších držitelů lučičtíka Sigharda a měšťana Vidrolda, obou v Olomúci, za své peníze a odvádí klášteru na sv. Václava roční nájem čtvrt hřivny stříbra. Tříkráte v roce povinen jest určité věci klášteru odváděti, totiž o velkonocích 34 vejce, o letnicích 2 sýry a o vánocích 2 kuřata. Za to má býti osvobozen ode všech sbírek, které by klášter vypsál a od roboty, jakýmkoli jménem by byla pojmenována, jakož i od povinnosti stavěti se před soud klášterní, „obecní soud“ nazývaný, leda by to

¹⁾ O emfyteusi i. e.: „*Praedii vel fundi sub certis conditionibus perpetua locatio*“ praví Du Cange, *Glossarium* III. 41: „*Imperator Zeno circa hunc contractum definitiones novas sanxit, cum a quarto inde saeculo admodum usu frequentaretur.*“

byla jeho svobodná vůle nebo kdyby byl před něj pohnán pro zločin od opata nebo jeho zástupce. Kdyby jeho voláci a nádenníci dopustili se krádeže, loupeže nebo kdyby někoho zabili, budou se muset zodpovídati sami a ne Sifrid, ostatně bude Sifrid před soudem za ně zodpovědným. Berní zemskou však zapravovati bude Sifrid sám a může lany, jichž se týče, závěti odkázati nebo také podle své vůle za stejných podmínek jiným prodati.¹⁾

Po 23 letech byla listina o koupi obnovena, poněvadž byla do ní nová ustanovení pojata. Více nežli 20 let totiž platilo nařízení, aby k udržování četných mostů na území olomúckém každý lán a každá krčma na statech kláštera Hradišského, které ležely v tomto okrese, odváděly ročně 6 denárů dohlížiteli k mostům. Poplatek tento neměli však odváděti poddaní kláštera, kteří koupí, darováním nebo vymytím lesů nových lánů nabyli, z nového svého zboží. Na důkaz toho, že Sifrid uznává vrchní majetnické právo, zavázal se za sebe a za své potomky odváděti ročně opatovi a jeho klášteru na bílou sobotu dva živé bílé a tučné beránky.²⁾

Dne 17. března 1271 podepsal Pardus z Horky svou závěť, v níž kromě jiného prohlašuje, že sám a strýc jeho Bose prodali kolem Olomouce tekoucí vodu, ježto Bělídlo se nazývá, někdejšímu advokátu olomúckému Bedřichovi emfyteuticky za roční nájem 3 věrduňků stříbra s tím vymíněním, aby Bedřich a potomci jeho odváděli na věčné časy tento nájem mariánské kapli v klášteře Hradišském, kde Pardus má svou rodinnou hrobku.³⁾

Listinou danou v Brně 2. července 1281 prohlašuje Jenec z Šumberka, že svému „milému služebníkovi“ Horynovi propůjčuje v léno dědičně podle práva purkrechtního dva lány se vším příslušenstvím, které přiléhají ke vsi Tověři

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 207 a sled. Listina ze dne 3. května 1256.

²⁾ Tamtéž. IV. 226 a sled. Listina daná na Hradišti dne 1. července 1279.

³⁾ Tamtéž IV. 62.

u Olomouce a to tím způsobem, kdyby Horyna nebo jeho potomci chtěli býti prosti vši služebnosti, aby z těch lánů odváděli ročně z Šumberka ročně emfyteutický nájem jedné hřivny, při čemž měli býti na vždy osvobozeni od jiných platů své vrchnosti a požívati té výhody, že si z lesů tovaryšských budou moci bráti dříví potřebné zadarmo, kteréžto právo ostane nedotknuto, kdyby rod z Šumberka ves někomu jinému propůjčil.¹⁾

R. 1262 jeptišky u sv. Petra v Olomouci prodaly emfyteuticky měšťanu olomouckému Jindřichovi mlýn svůj pod Petrovem za těchto podmínek: Jindřich a potomci jeho podrží mlýn dědičně a odváděti budou kromě tří výsad (které však nejsou blíže označeny) klášteru roční nájemné jedné hřivny; povinni budou veškeré obilí pro jeptišky zdarma semlýti, slad pro pivovár a také pro dvůr jich probošta sešrotovati. Ostrov u mlýna ležící náležeti bude sice držiteli mlýna, ale kdyby na něm zřídil nový mlýn, připadne tento klášteru. Rybářství jak u mlýna tak také kolem ostrova zůstane klášteru, rybáři klášterní však nesmí bez povolení mlynářova s loďkami svými vraty jezovými projížděti.²⁾

R. 1276 postoupil Viktor, vikář při kathedrálním kostele v Olomouci, se svolením tamější kapitoly jakémusi Menhartovi dědičnou rychtu ve své obroční vsi Krěmanech na věčné časy podle práva purkrechtního a kromě toho právo pekařské, kovářské a lazebnické, rybolov v rybníce a třetí denar z poplatků soudních a pokut. Pokuty, jenž by neobnášely přes 2 solidy, zůstávaly rychtáři.³⁾ Obyčejný nájem z lánů,

¹⁾ Tamtéž 209.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 346.

³⁾ Tamtéž IV. 186. „Emenda vero, quae se ad duos solidos extendit pro ipso iudice remanebit.“ Ačkoliv emenda, pokuta peněžní, náhrada za škodu, dává se zraněnému, muleta však odvádí soudu, zde se tento rozdíl nečiní. Vůbec viděti jest na této listině, že jí neskládal žádný zkušený notář. Ani suma tržní není udána. Z listiny této vysvítá, že 2½ věrduňku rovnalo se desíti lotům, že tedy čtvrtina hřivny čili jeden věrduň obnášel 4 loty.

2½ věrduňku dobrého stříbra z každého a sice 5 lotů o sv. Jiří a tolikéž o sv. Martině, pak z každého lánů o vánocích 2 mladá kuřata a tolikéž o sv. Michale, o velkonocích 2 vejce a o letnicích 2 dobré sýry, a obvyklá práva podrží dominus directus, zde tedy vikář a jeho nástupci.

Dne 23. února 1278 potvrzuje olomoucký měšťan Meingott, že od Budiše, opata kláštera Hradištského, nabytí půl lánů, jenžto hraničí se statkem města Olomouce, právem purkrechtním za roční nájem jednoho kamene vosku pro kapli Marianskou v klášteře Hradištském. Kdyby, vyzván byv, nájem tento odváděti opomenul, nebo hranice toho půllánu porušil, mělo toto zboží klášteru opět připadnouti.¹⁾

Johanité mailberští koupili od Kunráta, rytíře z Zwingerdorfu, příjímí Čecha, louku ležící u starého Hrádku podle práva německého, ježto slove právem purkrechtním. Jelikož však louka tato odváděla podle staré obvyklosti o sv. Jiří roční nájem jedné hřivny vídeňských denárů do královské české komory, dali si koupiti potvrditi od krále Václava, jenž na to vydal listinu dne 29. ledna 1292.²⁾

Z těchto příkladů vysvítá, jak rozmanité mohly býti podmínky při takovém prodeji podle práva purkrechtního. Prodávající mohl smlouvu podle svých vlastních nebo podle své rodiny potřeb zříditi a pro budoucnost příjmy si pojistiti. Ješto Němci, když do země přišli, výhody takového kupování a prodávání brzy pochopili a jich se přidržovali, způsob tento po nich byl pojmenován; takovýto emfyteutický prodej nazýván prodejem podle práva německého, což dlužno rozeznávati od vysazení celé osady podle práva německého. Jak byly celé osady podle práva německého zakládány, o tom podáme později historické důkazy, až budeme vypravovati o zalidnění Moravy. Zde budiž jen ještě poznamenáno, že právo purkrechtní již tím veliké společenské proměny v slo-

¹⁾ Tamtéž 209.

²⁾ Tamtéž 381.

vanských osadách způsobilo, že povstalo mnoho nájemných sedláků, kteří se jak z tisíce je roboty, tak také, nač zvláště váhu položit dlužno, z ústavy župní vybavili a tuto konečně k dokonalému úpadku přivedli. Koncem doby přemyslovské ústava tato již jen v paměti lidu se chovala. Ústava župní zřízena byla pro svobodný stav sedlský — společná břemena — společné povinnosti a výhody, ale žádné privileje; když tyto se ujaly a jimi také rovnost, tedy také svoboda z lidu vymizela, uvaleno poddanství v rozličných stupních na lid sedlský, který nebyl nazýván více jako druhdy, když byly ještě původní vsi, podle svého rodu, nýbrž nazýván nyní podle svého otce — dříve platil rod, nyní individuum. V jedné listině Johanitské z r. 1204, vyskytují se mezi svědky Dětrich Grutovic, Oldřich Oldřichovic a Smil Ondřejovic,¹⁾ kterýžto zvyk Rusové a Jihoslované až podnes zachovávají. Příjmení u lidu sedlského v době přemyslovské jen zřídka se vyskytovala a to jen u mužů, kteří pilností a nadáním stavu duchovního dosáhli nebo učenci se stali. Okolo r. 1296 uvádí se farář Jan příjmím Hubal, nebo Jan Skřivan, Předbor Hebký a j. v.,²⁾ ostatně lid venkovský užíval jen jména křestního, kteréž novorozeně dostávalo po svatém, na kterého se narodilo.

Velice příbuzní se sedláky emfyteutickými nebo s nájemníky dědičnými byli dědiční rychtáři, vojti, šoltysi, rychtáři. Od vrchnosti postoupeno jim nižší soudnictví, začez jisté platy a svobodné role dědičné obdrželi. Skoro bez výměnky stával se zakladatel, locator vsi také její dědičným rychtářem a jeho svobodný lán nazýván rychta, advocatia. Již jméno svědčí, že zřízení toto bylo německé, tak že o něm pojednáme, až vypravovati budeme o zavedení německého práva na Moravě. Nyní pojednati chceme ještě o dalších třídách čili stavech obyvatelstva moravského.

¹⁾ Tamtéž II. 22. V listině pro klášter Zbrdovický, dané 15. května 1211, jsou četné doklady. Tamtéž 58.

²⁾ Emler, Regest. pag. 738. Jireček, Codex iuris Boh. I. 38.

ŠLECHTA MORAVSKÁ.

Šlechta statkářská a úřednická. — Stav panský. — Pýcha šlechtická. — Nejistota v jménech rodových. — Starý stav panský. — Nový stav panský. — Znak moravských velmožů. — Stavba hradů na Moravě. — Zbytky hradů z doby přemyslovské. — Stupně v šlechtictví.

Český letopisec, jenžto se r. 1271 zmiňuje o smrti Víta, děkana při kostele sv. Víta, a jenžto kromě jiných výborných vlastností zvláště jeho výmluvnost vysoce chválí, dodává k tomu, že na kázání jeho v dni nedělní a sváteční hrnula se houfně šlechta zemská, měšťané, umělci a řemeslníci.¹⁾ Tu bychom tedy měli mimo sedláky také ještě jiné stavy a v první řadě šlechtu zemskou, čili onu třídu lidí svobodných, ježto zvláštní hojností statků vynikala. Původ čili rod z počátku nerozhodoval. Pozbyl-li rod nějakým způsobem svých rozsáhlých statků, přestalo také jeho šlechtictví; udrželo-li se takovéto bohatství po delší čas v některém rodě, dodávalo mu zvláštního lesku zrovna tak jako nejvyšší hodnosti župní, přecházely-li jaksí dědičně s jednoho člena rodu na druhého, nebo povýšil-li panovník později někoho v odměnu za vynikající skutky do stavu šlechtického, obdařiv jej při tom statky. Bohatá šlechta a nejvyšší úředníci tvořili tímto způsobem znenáhla vedle šlechty, jenžto sobě šlechtictví své vysloužila, stav panský, šlechtu statkářskou a úřednickou, z níž se za posledních Přemyslovců vyvinula šlechta rodová a dědičná, která již záhy rozličným stupňováním mezi sebou se rozlišovala.²⁾ V listině jihlavské, kteráž pohřichu k podezřelým náleží, ale zajisté okolo r. 1249 nebo brzy

¹⁾ Cont. Cosmae ad an. 1271. U Pertze IX. 187. „Confluebant ad ecclesias Pragensem occasione sermocinationis ipsius singulis diebus dominicis et festivis nobiles terrae et burgenses, ceteri etiam artifices et operarii.“

²⁾ Viz d. IV. str. 202.

potom sepsána byla, dělí se šlechta v barones, nobiles, milites, provinciales a curiales.¹⁾

Barones nazývají se v jedné listině z r. 1287 pány země, domini terrae,²⁾ nebo v listině z r. 1302 barones terrae Moraviae,³⁾ ostatně jmenují je letopisci principes, primates, magnates, kteréžto výrazy vesměs vznešený jich stav naznačují. Nazývají jej můžeme „stavem panským“, jehož členové páni již na sklonku doby přemyslovské určitě zvláštní sbor tvořili a veliká práva politická v zemi vykonávali.⁴⁾ Když král Jan přijel do země, projevil letopisec Dalimil přání: kéž by král Jan šlechtu miloval a pány do rady své brával. neboť jen tak že nabude cti a zachová mír v zemi.⁵⁾ Tento stav panský skládal se, jak vysvítá z listin, z určitého počtu rodů, které stáří svého šlechtictví, ježto se nyní stalo dědičným,⁶⁾ a rozsáhlými statky nad jiné vynikaly. R. 1287 uvádějí se jako členové stavu panského, domini terrae: Vítek ze Švábenic, Mikuláš z Otaslavic a jeho bratr Vilém, Bohuslav z Drahotuš, Ratmír z Újezda, Zach z Hvězdlic, Zach z Trúbek a Bořita ze Senic.⁷⁾ R. 1302 uvádí se Bludo z Jičina jakožto baro terrae Moraviae⁸⁾ a j. v. V soudnictví a zákonodárství spočívala největší moc staré nebo vyšší šlechty; zemské soudy a zemské sněmy poskytovaly příležitost k vykonávání této moci, dvůr markraběcí pak poskytoval příležitost, aby radou a skutkem mohla zasahovati do vládních záležitostí, — důkazem toho jest mnoho listin, v nichž šlechtici jakožto svědkové se jeví; ze šlechticů

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 117. Že výraz „provincialis“ neznamená incola nebo indigena, také ne iudex provincialis, vysvítá ze souvislosti, neboť se zvláště uvádí iudex provincialis.

²⁾ Tamtéž IV. 328.

³⁾ Tamtéž V. 145.

⁴⁾ Hanka, Dalimilova kronika česká, cap. 66 str. 116.

⁵⁾ Tamtéž str. 172.

⁶⁾ Archiv der kaiserl. Akademie der Wissenschaften. D. 29, str. 120.

⁷⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 328.

⁸⁾ Tamtéž V. 145.

stávali se nejvyšší úředníci zemští, hejtman zemský, nejvyšší komoří, maršálek a nejvyšší sudí zemský. Ký tedy div, že takovéto starošlechtické rody posedla pýcha na rod a snaha, aby se četnými předky vykazati mohly. Sám markrabě Přemysl, tento nadaný a vynikající panovník, klade na to váhu, že jest příbuzen se sv. Václavem;¹⁾ a taktéž činí markrabě Václav, jenž v listině výsadní, dané na Velehradě 10. září 1289 osvobozuje učitele a vikáře při kathedrále olomúcké ode všech daní, poněvadž pochází od sv. Václava, na jehož počest chrám tento jest založen.²⁾

Jelikož o důstojnosti šlechty panovaly takovéto náhledy, zdělával se zajisté vůbec „funiculus haereditatis“ nebo rodokmen předkův,³⁾ aby se příbuzenství udržovalo v evidenci a takovéto rodokmeny byly tím potřebnější, poněvadž ještě počátkem XIII. století rodiny neužívaly společného jména rodového, příjmení, a poněvadž jednotliví členové jmenování a rozeznávání byli podle svého majetku, kterýž se často měnil, tak že tatáž osoba nezřídka pode dvěma i více jmény se objevuje. Chceme uvéstí příklad toho: Vojtěch, probošt Doubravnický, z rodu Pernšteinského, jmenuje se v letech 1214 až 1247: Vojtěch de Lapide, Vojtěch de Doubravnik, Vojtěch de Medlov a Vojtěch de Bystřice, ačkoliv jest to tatáž osoba. Jiný příklad: Ojř, třetí syn Vítka, nejpřednější osobnost landšteinské větve z rodu Vítkovců, nazýval se nejdříve ze Svin, pak z Třeboně, později též z Klokot, načež konečně od 1281 přijal příjmi z Lomnice, při kterém také ostatní svůj život setrval.⁴⁾ Teprve když po válkách křížáckých

¹⁾ Tamtéž II. 282. „Gloriosus martyr Wencezlaus, de cuius sanguine traximus originem.“

²⁾ Tamtéž IV. 360.

³⁾ „Funiculus haereditatis“ překládáme zde „rodokmenem předků“ podle způsobu hebrejského, jak vysvítá z Deut. 32, 12 a žalm 138 v. 2. Ostatně viz d. IV. str. 204.

⁴⁾ Pangerl, die Witigonen. Archiv der kaiserl. Akad. D. 51 str. 569. Z těchto pokynů vysvítá, kterak jest to neobyčejně obtížné, ano v mno-

i na Moravě znaků hojněji se užívalo,¹⁾ počaly se rodiny šlechtické alespoň podle příbuzenstva, podle rodů, které se mohly i z více rodin skládati, rozeznávat; na př. Vítkovci podle růže pětistě tolikéž menšími zelenými listky ozdobené, k nimž náleželi páni z Rožmberka, z Krumlova, Landšteina a z Jindřichova Hradce. Tak se věc měla s Benešovici v Opavsku; moravské osady Benešov, Benešovice, Drslavice mají původ svůj od tohoto příbuzenstva. Známější jsou pod jménem Kravařů, jichž znak jest „odrováž“, nástroj k stahování kůže s hada, barvy bílé v poli červeném.²⁾ Rodiny z Kravař, z Dědic, z Hranic, z Benešova, z Choltic, z Doubravic — vesměs na Moravě — náležejí k tomuto příbuzenstvu, v němž nejoblíbenější jména byla Vok, Beneš a Držislav.³⁾ Jednotliví rodové totiž oblibili si jistá křestná jména, kteráž se pak u nich často vyskytují, tak na př. pánové z Kunštatu nebo Bočkové, Divišovci, z nichž pochází Zdislav ze Šternberka na Moravě, z Boskovic, Pernšteina, Cimburka, z Lomnice, Žerotinové s oblíbeným jménem Blud (hrad Bludov, Blauda), Oneš, Viktor, Sptata, ze Švabenic, u nichž převládá jméno

hých případech naprosto nemožné dokázati a ustanoviti o některé osobě z XII. nebo dokonce XI. století, že byla šlechticem.

¹⁾ O českých a moravských znacích podle kroniky Dalimilovy, Josef Jireček. Památky archaeologické 1877. Str. 634—642. Jaký význam se již tehdaž znakům přikládal, o tom svědčí jedno místo v Höflerově Albertovi z Čech, str. 23: „Filius s. Elisabeth rapuit insignia marchionum Misniae, nigrum leonem in aureo clypeo, sub eodem clypeo militavit . . . Unde magna discordia inter filium Elisabeth et suos et Misnios et suos et suos exercitus.“

²⁾ Dluhoš jmenuje v díle svém: „Omnium armorum, sive clenodiorum polonicae gentis descriptio“ znak tento „odrováž“ (waž polsky had, tedy nástroj k stahování kůže s hadů) a popisuje jej takto: „Sagittam albam pro parte media ovicuatam (? sic), retortam et in finibus curvatam defert, ex Moravia duceus genus. Viri providi, facundi, rixarum sermonis proclivi.“ Tu předce není řeči o prostřelených knírech. Viz o tom Jos. Jirečka na uv. m. 639.

³⁾ V přímé posloupnosti vymřeli Kravařové r. 1466 Jiřím Kravařem na Plumlově.

Slavibor, z Drahotuš, Sovince, Buzova, Deblína, Liechtenšteina, Fulšteina, z Linavie, Bunovici v Přerovsku, Bavorovici — se šípem ve znaku — velcí příznivci Johanitů, jižto od nich r. 1183 Ejvanovice obdrželi; r. 1211 náleželi již s přídomkem ze Strakonice k panskému stavu v Čechách; dále Ratibořici a j. v.¹⁾

Jak malý počet z rodů tuto vyjmenovaných na naše časy se zachoval! V XIV., XV. a XVI. století větší jich část hrála ještě vynikající úlohu — vymřely nebo zchudnutím, jako na př. pánové z Drahotuš²⁾ odsouzeny jsou k politické nečinnosti, neboť i středověk dovedl dělati dluhy a tím zchudnutí způsobiti. Když Jindřich z Rožmberka r. 1278 k výpravě do Rakous s Přemyslem Otakarem se připravoval, učinil na hradě Rožmberku dne 13. července t. r. poslední vůli, v níž uvádí dluhy svoje: purkraběti Benatovi 36 hřiven, Jakubu Lednicrovi 12 hřiven 20 talentů, Oldřichovi z Wischelu 7 věrduňků, Alvikovi 20 talentů, Mojžíšovi 16 talentů, Verneru Turdlingrovi 10 hřiven a 8 talentů, Oldřichu Lednicrovi 13 talentů, Oldřichovi, staršímu rychtáři 6 talentů, tedy celkem 83 talenty, 59 hřiven a 1 věrduňk, za kterýžto dluh pán z Rožmberka několik vsí zastavil.³⁾ Když r. 1480 za příčinou sporu o sedění na předním místě v soudě zemském

¹⁾ Viz d. VII. str. 121 až 124. O vynikajících rodech moravských. Více o tom v Palackém, Dějiny národu českého II. 1. str. 368 a sled. H. Jireček, Slovanské právo II. 64—72. O pánech z Fulšteina. Notizenblatt, v Brně 1868 str. 25—38.

²⁾ Panský rod z Drahotuš nazývá se podle hradu toho jména, již r. 1491 pustého, kterýž ležel u městyse Drahotuš nedaleko Hranic a který král Jan proto pobořil, poněvadž Jan z Linavie, který jej proti právu držel, odtud na loupeže se vydával. Zprávy o tomto rodu počínají rokem 1287 a končí 1680 Rosinou Josefou z Drahotuš, manželkou hraběte Gilberta de Saint-Hilaire. Rod měl za znak štít modrý, na tomto spatřovala se zlatá koruna královská, z níž vyrůstají v pravo a v levo rohy kamzičí. Z genealogických poznámek o tomto rodu od Horkého. Rukopis v museum Františkově. Znak u Paprockého. Zrcadlo pag. 385.

³⁾ Emler, Regest. pag. 485 n. 1131.

a na sněmě bylo rozhodnuto, kteří jsou starší a noví rodové, počtěno bylo těchto 15 rodin k starým rodům na Moravě:¹⁾

1. Pánové z Boskovic a Černé Hory; znakem jich jest hřeben o 7 zubech; nad štítem spatřuje se otevřená přilba, nad tou pak polštář s dvěma křížmo položenými věnky. Borek a Jímram byla jména oblíbená v tomto rodě, jehož stopy lze sledovati až do r. 1145. Rod vymřel v XVII. století. Původiště rodu, hrad stejného jména, leží v kraji Brněnském v rozvalinách.

2. Pánové z Cimburka mají čtyry řady cimbuří ve znaku. Náleží k rodu Čestibořiců, který se již r. 1145 objevuje; seděli na Moravě v kraji Přerovském, v XIII. století. V rodě tomto oblíbeno bylo jméno Ctibor. Okolo r. 1470 drželi panství Vsetínské a Rožnovské při Bečvě. Rod vymřel v XVI. století. Na Moravě nesou dvě hradní zříceniny jich jména: Starý Cimburk blízko Trebové a Nový Cimburk, který byl teprve r. 1320 vystavěn, blízko Koryčan v kraji Hradištském.

3. Páni z Jindřichova Hradce. Znak: pětistá zlatá růže v poli modrém. Náleží k Vítkovcům a jsou původu českého. R. 1480 držela tato rodina veliké panství Telečské na Moravě.

4. Páni Krajířové z Krajku. Znak: štít od strany pravé k levé šikmo rozdělený, jehož horní polovice jest bílá a dolní červená. Na otevřené korunované přilbě sedí křídlo pštrosí, taktéž šikmo rozdělené, bílé a červené. Krajíři z Krajku přišli podle podání, kteréž není blíže odůvodněno, z Krajiny do Čech. Na Moravě objevují se, jak listinami lze dokázati, poprvé r. 1387, kdy Kunrát Krajíř koupil ves Cízkrajov (zemské desky brněnské). Volf Krajíř obdržel 1462 od krále Jiřího tvrz Corštein, ježto byla odňata Hynkovi z Lichten-

¹⁾ Budiž zde znovu poznamenáno, že nejen stáří, nýbrž hlavně bohatství rozhodovalo o vřadění rodu šlechtického mezi staré nebo nové pány. Také přistěhovalý, ale na Moravě rozsáhlé statky držící rod, jako pánové z Pezynku, mohl dosáhnouti přijetí.

burka. R. 1466 byl tomuto Volf(gang)ovi vložen do desk zemských statek Dačice, který koupil od Jindřicha z Jindřichova Hradce a ostal hlavním sídlem rodu až do jeho vymření Oldřichem Krajířem, kterýž dne 18. července 1600 jakožto poslední mužský potomek rodu svého se světem se rozloučil. — Krajířové měli statky také v Rakousích.

5. Pánové z Kunštátu. Znak: černé trojčáří v horní části stříbrného pole. Náleží k rodu Bočků, u něhož jména Mikul a Kuna byla oblíbená. Stopy tohoto panského rodu na Moravě můžeme sledovati až do r. 1145. Mikul a Kuna z Kunštátu přepadli jmenovaného roku biskupa Jindřicha Zdika u Úsobrna. Boček z Obřan založil 1252 klášter Žďárský. Z rodu tohoto pochází král Jiří z Poděbrad. Rod vyhynul na Moravě již v XV. století, kvetl však ještě celé století v Slezsku.

6. Pánové z Lichtenburka. Náleží k rodu Hronoviců a mají ve znaku dvě křížmo přeložené černé ostrve o pěti sucích v zlatém poli. Původištěm jich jest hrad Lichnice (Lichtenburg) v kraji Čáslavském. Jména Prosimír, Smil a Oldřich nejčastěji u nich přicházejí. Na Moravě setkáváme se s rodinou touto v kraji Znojenském okolo r. 1213. Hrad Bítov byl hlavním jich sídlem, odtud měli příjmi Bítovský, jehož větev moravská užívala. Bernard z Lichtenburku měl dva syny Hynka a Jana; Jan koupil 1580 statek Holešov na Moravě kde zemřel 1589 bezdětek. Hynek měl syna Bernarda, který okolo r. 1616 život svůj dokonal jakožto poslední potomek kmene svého. Větev česká vyhynula skoro o celé století dříve a známa byla [pode jménem z Lichtenburka již r. 1251.

7. Pánové z Lichtenšteina, rod štyrský, který byl na Moravu teprve r. 1249 markrabětem Přemyslem Otakarem II. uveden, má za znak štít od pravé strany k levé na přič rozdělený, jehož svrchní část jest zlatá, spodní červená. Štít ozdoben jest dvěma proti sobě obrácenými křídly orličními. Potomci rodu tohoto žijí na Moravě podnes v stavu knížecím.

8. Pánové z Lipého. Náleží též jako páni z Lichtenburka k rodu Hronoviců; od pánů z Lichtenburka liší se

pouze tím, že mají za znak černé ostrve v modrém poli. Že byli na Moravě před r. 1277, dalo by se těžko dokázat. Roku 1480 drželi na Moravě panství Krumlovské. Pertold Behobud z Lipého vystěhovav se po povstání (1618—1620) měl syna Čenka Hovoru, jímž rod tento, v Slezsku, r. 1683 vyhynul.

9. Pánové z Lomnice. Naležejí k rodu Tasoviců, u nichž nejčastěji se užívalo jmén Tas (Protasius), Vznata, Budiš, Beneda. Ve znaku mají černé křídlo (vlastně černá péra do zlatého poloobruče zastrkaná) v červeném poli. V moravských dějinách vyskytují se od r. 1235. Nejstarším jich sídlem, jak se podobá, byl hrad Tasov u Budišova a teprve později (asi od roku 1281) Velká Meziříč v kraji Jihlavském a Lomnice v kraji Brněnském. R. 1480 držel rod rozsáhlá panství Lomnické a Velkomeziříčské; vymřel počátkem XVII. století.¹⁾

10. Pánové z Pernšteina čili jak později se nazývali, z Medlova (u Židlochovic), z Kamena (de Lapide) a ze Zubří. Znak: černá zubří hlava s houžví v nozdrách v poli zlatém. Dějepisné zprávy o tomto rodě sáhlají až do r. 1174. Hrad Pernštejn uvádí se r. 1271, příjímí z Pernšteina 1285. Pernštejnové vymřeli úplně teprve r. 1631, sídlo jejich však posud může se obývati a náleží k největším a nejzajímavějším hradům v zemi,²⁾ naproti tomu původistě rodu hrad Zubří, dávno již jest v zříceninách.

11. Pánové z Pezynku jsou původu uherského a nazývají se hrabata ze sv. Jiří a Pezynku (Pösing). Na Moravě uvádí se teprve okolo r. 1470 Petr hrabě z Pezynku, chof Kunhuty z Cimburka, která mu toho roku přinesla věnem panství Vsetínské a Rožnovské, ježto však 1502 a 1504 prodal pánům z Kunštátu. Jakožto uherští magnáti byli na Moravě

pro své rozsáhlé statky přijati do starého stavu panského.¹⁾ Ve znaku měli hrabata z Pezynku: štít v pravo šikmo rozdělený, jehož pravá polovice jest zlatá a levá červená. Uprostřed spatřuje se šestipaprsková hvězda mající barvu štítu jmenovaného. Z přílby korunované vyrůstají tři končité listy, z nichž prostřední jest červený a nese zlatou šestipaprskovou hvězdu, kdežto oba krajní jsou stříbrné.

12. Páni ze Sovince (Eulenburg) měli za znak štít bílý rozštěpený, v jehož levém poli viděti černé šikmé poloutrojčáří. Praotec rodu tohoto klade se až do r. 1195. O rodu tomto nelze s určitostí mluvit, jelikož příjímí ze Sovince teprve r. 1348 se objevuje.²⁾ Rodinný hrad leží nedaleko Šternberka v kraji Olomúckém a udržuje se posud, aby se v něm mohlo bydleti. Panský rod ze Sovince však již r. 1570 po meči vyhynul.

13. Páni ze Šternberka. Předky jejich dlužno v rodu Divišovců v Čechách již okolo r. 1130 vyhledávati. Jména Diviš (Dionysus), Zdeslav, Jaroslav a Albrecht jsou v rodě nejoblíbenějšími. Rod svůj na Moravě proslavil r. 1241 Jaroslav ze Slivna jakožto vítěz nad Tatary u Olomouce. Náležel k větvi z Chlumce. Zdeslav z Chlumce, z této větve pocházející, založil okolo r. 1242 hrad Šternberk nad Sázavou v Čechách, odkudž pak celý rod ze Šternberka se nazýval. Zdeslav ze Šternberka vystavěl r. 1253 hrad Šternberk u Olomouce na Moravě a stal se zakladatelem větve moravské.³⁾ Ve znaku mají Šternberkové moravští zlatou hvězdu o osmi

¹⁾ Versuch eines Stammbaumes der Lomnice von V. Brandl, Notizenblatt, v Brně 1861, str. 16.

²⁾ V. Brandl, Notizenblatt, v Brně 1861, str. 61 a sled.

¹⁾ Roku 1528 pánové z Pezynku neměli více statků na Moravě. V jednom brněnském nálezu z téhož roku praví se: „jakož jest vysoce urozený pán p. Franz hrabě od sv. Jiří a Pezínku sem, do Brna púhonem zatknýn pohánán, jsa obyvatelém království uherského, a v témž království ku právu usedlý, a tam z toho podle práva viněn není, že tomu pan hrabě odpovídati nemá.“

²⁾ Cod. Dipl. Mor. VII. 620.

³⁾ Památky archaeologické. Díl II. v Praze 1857 str. 99.

paprsleích v poli modrém. Do stavu hraběcího povýšení byli teprve r. 1662.

14. Pánové z Valdšteina tvoří jednu větev českého rodu Markvarticů, jenžto měli lva ve znaku a předky svými do doby pradávné, až do r. 1188 sáhají. Podobá se, že na Moravě se nazývali ještě okolo r. 1325 pány z Hrutěšteina čili Rukšteina, podle hradu, který u Brtnice nyní leží v rozvalinách. R. 1327 uvádí se však již Zdeněk z Valdšteina. Za znak užívají štít rozčtvrcený s modrými proti sobě vzpřímenými lvy v zlatém poli. R. 1480 drželi Brtnici a Židlochovice. Rod kvete až na naše časy a užívá nyní ve znaku v 1. a 4. zlatém poli lva modrého a v 2. a 3. modrém poli lva zlatého. Od r. 1628 jsou Valdšteinové hrabaty. Rodinný jejich hrad ležel v kraji Boleslavském nedaleko Turnova.¹⁾

15. Pánové z Vlašimě, nazvaní tak podle rodinného sídla Vlašimě u Benešova v Čechách; tvořice rod o sobě mají ve znaku dvě v pravo obrácené hlavy supů. V Čechách rozrodili se pánové tito ve tři větve: z Vlašimě, Jankova a Jenšteina, na Moravě žila větev z Ousova. R. 1349 děje se o nich zmínka v moravských listinách. Ousov náležel jim již r. 1447. R. 1480 držel Ousov Karel z Vlašimě. Rod tento vymřel Janem Antonínem z Vlašimě, který se ještě k r. 1752 připomíná.

Tím jsme uvedli staré panské rody na Moravě. Z počtu jejich vysvitá, že i rody přistěhované, byly-li jen bohaté jako na př. z Liechtenšteina a Pezynku mohly býti usnešením sněmu přijaty do starého moravského stavu panského.

Za mladší nebo nové rody panské pokládání r. 1480:

1. Pánové z Doubravic. Náleží k rodu Benešoviců, jako na př. Kravařové, mají tedy ve znaku „odrovaž“. Předkové jejich uvádějí se v Opavsku již okolo r. 1146.

¹⁾ Tamtéž str. 100. Pak Notizenblatt, v Brně 1863, str. 41 a sled., čehož však jen opatrně lze užíti.

Hrad rodinný, podle něhož tento bohatý a velmi rozšířený rod i tehdy ještě se nazýval, když již dlouho v cizích rukou se nalézal, leží v zříceninách u osady téhož jména na panství Rájeckém v kraji Brněnském. Rod vyhybnul 1613 Smilem Osovským z Doubravic.¹⁾

2. Pánové z Ludanic, měli za znak husu, kteráž se později v labuť proměnila, v modrém poli.

3. Pánové z Landšteina, náležejí k Vítkovcům a užívají bílé pětিলisté růže v červeném poli. Již okolo r. 1259 byl v Čechách hrad Landstein, ale tehdaž ještě Vítkovcům nenáležel; v držení jeho dostali se asi r. 1282. Jména Sezima, Ojř a Vítek byla v rodě oblíbená. Na Moravu dostala se větev landšteinská v XIII. století.

4. Pánové z Miličina; za znak mají dvě černá šikmo položená břevna v poli stříbrném.

5. Páni z Tvorkova, náležejí k rodu Kravařů a užívají také znaku jejich, za kterouž příčinou nazývají se též Kravařové z Tvorkova. Rozeznávají se tím, že štít jejich jináče jest ozdoben; spatřuje se nad přílbou černé křídlo orličí s 12 srdci.

6. Páni Tunklové z Brnička, kteří se objevují na Moravě okolo r. 1398. Tehdaž drželi zástavou část panství Hranického v kraji Přerovském. Od r. 1447 zůstal statek Brničko (Brünles) spojen s panstvím Zábřežským. R. 1480 držel rod statky Rudu, Zábřeh a Klášterec.²⁾ Za znak mají štít modrý, v němž se spatřuje ryba stříbrná v pravo šikmo položená; přílbu zdobí takovátež ryba stříbrná v modrém křídle orličím.³⁾

7. Páni Krabicové z Weitmühle, měli svou rodnou tvrz Weitmühle v Čechách nedaleko Smrkovic v kraji

¹⁾ O celém rodě toho jména nalézají se obšírné a dobré zprávy v Hormayrově Archivu 1817, č. 134 a sled.

²⁾ Wolný, Topogr. V. 355. Notizenblatt der hist. stat. Section, v Brně 1868, str. 9—14.

³⁾ Balbini Miscell. Bohem. pode jménem Tunkel.

Bydžovském. Tvrz Krabice stála u vsi Chotýšan v kraji Kouřimském. Za znak užívali bílý žernov v poli červeném. Nad přílbou korunovanou spatřuje se tentýž žernov na pávím ocase. K r. 1341 uvádí se rod tento s přídomkem z Řeznovic poprvé v listinách moravských.¹⁾ Držel statky v kraji Znojenském a později v kraji Jihlavském. R. 1325 náležel mu Strachotín. Na Moravě vymřel tento původně český rod okolo r. 1640.

8. Pánové z Žerotína. Znak jejich jest ze tří stříbrných vrchů vyskakující, v pravo obrácený, černý, korunovaný lev v červeném poli. Jméno vsi Žerotína uvádí se sice již r. 1131, kdy tam kostel olomúcký měl své zboží; a 1280 objevuje se Bludo, 1290 Hebard z Žerotína²⁾; ano bře-li se ohled na jméno v rodě panující, Bludo, od něhož nejspíše pochází Bludov, sídlo hraběcího rodu Žerotinského a který se již k r. 1195 uvádí, pak by rod tento náležel bez odporu k nejstarším na Moravě. Ale v XIII. a XIV. století držel rod v zemi nepatrné zboží, čímž se dá vysvětliti, kterak tento starý rod mohl býti r. 1480 počítán mezi nové pány. Nejskvělejší jich doba počíná teprve v XVI. století.

Ti jsou tedy noví radové panští, barones a nobiles, kteří r. 1480 na soudě zemském a na sněmě místo obdrželi; museli však přísahati, že až do třetího kolena nebudou se starým rodům rovnati a předností jejich si osobovati.³⁾

Ačkoli v životě obyčejném naznačován slovem baro, šlechtic, nobilis, za Přemyslovců platil v úředním slohu „nobilis“ hlavně o takové šlechtě, ježto neměla žádného politického postavení v zemi nebo při dvoře markraběcím. Šlechtu tuto mohli bychom snad nazvati šlechtou nižší nebo pozem-

¹⁾ V listině pana Pertolda z Lipého, dané na Krumlově 30. listopadu 1341 objevují se jako svědci: „Henricus de Kaufung, Hugo, Benesius et Otto de Řeznovic, dicti de Weytenmil.“ Cod. Dipl. Mor. VII. 261. O rodu: Notizenblatt der hist. stat. Section in Brünn, ročník 1877, č. 7.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. I. 206 a IV. 237 a 370.

³⁾ Brandl, Glossarium str. 216.

kovou. V Majestas Carolina činí se takovýto rozdíl, ješto se nařizuje, aby na pohřeb krále Českého se dostavili „barones et nobiles inferiores ac universitates omnes“ čili jak v textu českém se praví: „šlechtici a páni nižší i všechny obce království Českého“. ¹⁾ Z této nižší šlechty volívala si šlechta vyšší ráda svou družinu, své panoše, aby se vidělo, že vede dvůr, jako markrabata. Jako při dvoře panujícího markraběte maršálek (pincerna) zastával úřad nejvyššího hofmistra čili číšníka, tak se v domech bohatých velmožů podobná místa zastávala od mladších a nižších šlechticů. R. 1225 byl jakýsi Chřepec soudruhem pana Lutolda z Lysenic v kraji Znojenském.²⁾ Když r. 1263 vypukl mezi kláštery Hradištským a Velehradským spor o hranice vsi Chvalkovic a Tejníčku, uvádí se mezi rozsudími také Kunrátec, jenž se nazývá „druh“ pana Benedy.³⁾ Že z nižší šlechty brávali se takovito soudruzi, společníci, domácí úředníci, druzi, ministeriales, panošové, potvrzení toho spatřujeme i v řádu Otově podle potvrzení Přemysla Otakara pro Brněnsko z r. 1229. Tam se praví kromě jiného: „Jest-li šlechtic, který není druhem („nobilis vir et non drugo“) obžalován pro krádež a oloupení za doby noční, což nárok se jmenuje, může i pacholek, puer, místo něho soud boží podstoupiti, ale kdyby soud nepříznivě dopadl, zaplatí za něj 200 denarů“. ⁴⁾ Druh byl tedy také nobilis. Ještě v XVI. a XVII. století udržel se zvyk vydržovati si šlechtické společníky nebo úředníky domácí v bohatých moravských rodech jako na př. v rodu Karla z Žerotína na Náměšti a Rosicích.

Dálší třídu šlechty tvořili rytíři, milites, vladikones — vládýkové. V nejstarší době nazýván byl podle německého pojmu každý šlechtic, jenžto zbraně nosil, miles; na

¹⁾ Archiv český III. 88.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 162.

³⁾ Tamtéž III. 353.

⁴⁾ Tamtéž II. 210.

68 Kniha VI. Hlava VI. Kulturní poměry na Moravě, 1197—1306.

sklonku doby přemyslovské však dělal se již přísný rozdíl mezi baro a miles. Tento náležel rozhodně k šlechtě nižší, proto se zcela důsledně v statutech Olomúckých 1229 připomínají „nobiles tam maiores quam minores,“ z nichž maiores, tedy barones, měli býti přísedícími soudu panského za předsednictví sudí provincialního, minores však, vládykové, milites, soudu menšího, který villicus řídil.¹⁾ Král měl právo jen do této nižší šlechty povyšovati nešlechtice za jich služby. Když král Rudolf meškal v Čechách, udělil věrnému nešlechtici, jehož otec nebyl rytířem, zvláštní milostí dovolení, aby byl ozdoben pásem rytířským;²⁾ způsob tento však dlužno rozeznávat od pasování na rytířství, kteréž panovníci udělovali mladším šlechticům před velikými bitvami nebo za skutky hrdinské z pravidla hned na bojišti nebo při velikých slavnostech.

Vedle této vyšší a nižší šlechty dědičné byla na Moravě také šlechta úřednická čili služební, kterou bychom mohli též šlechtou dvorskou nazvati. Markrabata udělovali se svolením králů Českých výtečným vyšším úředníkům za jich vydatné služby rozsáhlé pozemky a s nimi dědičné šlechtictví, což starousedlým šlechticům nebývalo vždycky příjemno. Ještě v době mnohem pozdější (1480) mluvilo se, jak jsme již nahoře připomenuli, o starých a nových rodech panských a pokládal si za velkou čest, kdo byl k starému rodu počítán. To ovšem platilo i na sklonku doby přemyslovské. Provinciales, jichž předkové jakožto cúdaři nebo vůbec jako vyšší úředníci župní šlechtictví nabyli a curiales, kteří se stali mocnými a šlechtici při dvoře markraběcím,

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 209 a 211. O pojmu slova vládyka, Brandl, Glossar. pag. 365.

²⁾ „Quamquam pater suus miles non fuerit, et nostris constitutionibus milites fieri nequeant, qui de genere militum non nascuntur: tamen de potestate nostre plenitudine concedimus etc.“ Heinricus Italicus, formulář. Archiv der kais. Akad. d. 29. 120.

tvěřili nové rody panské, ježto teprve v pozdějším pokolení mohly se rodům starým u vážnosti a také politické moci rovnati.¹⁾

Šlechta vyšší obsahovala na Moravě jen malý počet rodů, asi sotva větší nežli nahoře bylo uvedeno; šlechty nižší však, zvláště takové, ježto šlechtě vyšší sloužila, byl neobyčejně hojný počet. „Kolik vsí, tolik malých šlechticů,“ praví přísloví; a není-li to do slova pravda, zajisté věc jest přibližně charakterisována. Ano často drželo tutěž ves více šlechticů společně, — kteréžto zřízení se svými výsadami stalo se panovníkům z rodu Lucemburského nezřídka velice nepohodlným, tak že jim často zavdalo podnět, aby hrady takovýchto tvrdošíjných šlechticů pobořili.

Bylo totiž na Moravě tak dobře jako v jiných zemích té doby obyčejem, že šlechta vyšší a ta a tam i šlechta nižší rodinný svůj hrad na některém málo přístupném místě, v krajině lesnaté tak vystavěla, že byl dostatečně pevný, aby poskytovat mohl ochranu nejen proti nenadálému přepadení, nýbrž mnohdy také proti pravidelnému obléhání. Když biskup Bruno chtěl hrad Kelč vystavěti, vyměnil dříve biskupskou ves Čepy za Zubří cizopanské, poněvadž, jak praví v směnné listině z r. 1272, „na pomezí vyměněné vsi leží hora, na které pro naši církev dobrý a potřebný hrad se vystaví.“²⁾

Pravili jsme, že hrady i proti obležení ochranu poskytovaly; neboť šlechta, ježto takovéto hrady držela, často chtěla sobě hráti na pána svrchovaného zákonům zemským se nepodrobovala. Připomeňme si jen Gerharda z Obřan a osudy hradů Freisteinu, Helfenšteinu, Hochšteinu, Bořišova a t. d.,³⁾ které musely býti pravidelně obléhány a dobyty, nežli se

¹⁾ Podle moravského zřízení zemského mohl nový rod panský teprve v třetím koleně žádati, aby byl přijat mezi staré rody. Brandl, Glossar. pag. 217.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 94.

³⁾ Viz d. VII. str. 63 a sled.

držitelé jich podrobili zákonům zemským. Stavění hradů, ježto se již v prvních letech panování krále Přemysla Otakara II., ještě více však za jeho nástupce Václava II. příliš rozsáhlou měrou provádělo, nemělo zajisté jiného účelu, nežli šlechtické pány, kteří zákonům odporovali a zeměpanské moci se protivili, ochraňovati. Tomu se musela učiniti přítrž spořádanou správou a proto Přemysl Otakar II. 1265 a 1268 a Václav II. 1286 v zemi od hradu k hradu táhly a je bořili. Nové hrady směly býti na Moravě a v Čechách jen s povolením panovníkovým vystavěny. Když markrabě Přemysl Otakar II. potvrdil r. 1263 Johanitům od otce svého Václava I. darovaný statek Hrobníky, dovolil jim, „aby si přiměřený a pevný dům vystavěly“.¹⁾ Stavění hradů bylo, jak vidíme, zeměpanské regale. Všeobecné německé právo zemské také jen panovníkům moc tuto přiznávalo.

Když biskup Bruno 1272 stavěl hrad Kelč, prohlásil, jak jsme nahoře viděli, že stavba tato jest nevyhnutelná. Víme, že v tamějších lesnatých krajinách zakládal osady. Osadníci potřebovali ochrany a byla-li jim také biskupskými a zeměpanskými listy a výsadami zabezpečena, musel někdo býti, kdo by takovýmto zárukám mohl dodati potřebného důrazu a to byl hrad Kelč. Zde biskup Bruno vydržoval vedením hejtmana ozbrojený lid, jenž měl na způsob našeho četnictva loupežnictví na cestách vykliditi a pokojné osadníky proti zlodějům, polnímu pychu a proti škůdcům všelikého druhu obhajovati. Státní policie tehdy ještě nebylo. Statkář byl povinen poddaných svých vlastními prostředky hájiti a před škodou ochraňovati, proto pozorujeme, že na každém větším statku byl z pravidla hrad, na němž vrchnost sídlila. Velmožové světští hájili se sami, držitelé duchovní museli takovéto hrady pronajímati zkušeným válečníkům, aby území

¹⁾ „Villam forensem (Grobnik), nec non competentem et fortem sibi domum constituendi de nostra clementia cum nostrorum nobilium consensu concedendo eternaliter confirmamus.“ Cod. Dipl. Mor. VII. 766.

jejich hájili a ochraňovali. Takovouto smlouvu známe o pronajetí hradu Brunova, jenž náležel klášteru Břevnovskému v městě Broumově, které až na naše doby sluší k tomuto klášteru. Tato nájemná smlouva pochází ze 14. prosince 1296 a jest dosti zajímavou, aby blíže byla objasněna.

Aby tvrz, město a panství Broumovské hájil a jim vládl, postoupil opat Bavar za souhlasu konventu rytíři Kunrátovi ze Sulzy tvrz brunovskou za těchto podmínek: rytíř Kunrát přejme tvrz Brunov od 30. listopadu na jeden rok do vlastní správy a obdrží za to od kláštera Břevnovského 12 hřiven stříbra váhy pražské a mlýn pod tvrzí ležící k užívání. Za to slibuje: že se ženou, dětmi a lidmi svými bude po celý rok na hradě bydleti. Kdyby se musel na 14 dní nebo na měsíc vzdáliti, povinen bude hrad úplně pojistiti a zbrojnými silami opatřiti. O zbraně k hájení a odporování nepříteli a o dostatečný počet samostřelů bude se muset na vlastní útraty postarati. Jelikož mu opat mezi četnými uchazeči dal přednost, zavazuje se, že se vynasnaží, aby nejen město pod hradem ležící, nýbrž celé kláštera náležející území Broumovské a jeho hranice proti okolním rytířům a proti násilnictví okolních měst, aniž by od měšťanů a poddaných požadoval nějakou náhradu, s lidem svým chránil a obhajoval. Kdyby během toho roku mezi králem Českým a Polany válka vypukla a nájemce Kunrát předvídal, že s vlastním lidem nevystačí, přijme z cizinců na tvrz jen toho, koho mu opat jmenovitě poznamená. Slibuje, že si nebude osobovati právomocnost nad broumovskými měšťany a poddanými, leda by to opat nařídil, a když justiciar broumovský bude soud odbývati, že mu bude radou svou nápomocen, aniž by se míchal do některé záležitosti. V lovu zvěře a ryb může se účastniti jen se svolením opata nebo probošta polického. 12 hřiven obdrží Kunrát z polovice na sv. Urbana, ostatek na konci roku. Nájem může se obnoviti; kdyby však rytíř Kunrát odstoupil, musí opat budovy, které by byl nájemce vystavěl, vyplatiti. Za to za všechno slibuje Kunrát, že jako man bude

věrně úřad svůj plniti a zvláště chudých na panství ochraňovati.¹⁾ — To jest dobrá stránka středověkých hradů.

Chceme zde uvéstí zejména ty hrady, ježto sahají do doby přemyslovské a jejichž zříceniny na Moravě podnes se spatřují:

V KRAJI OLOMÚCKÉM:

Starý Cimburk, nyní obyčejně hrad Trnavský nazývaný, leží na panství Moravsko-Třebovském u městyse Trnavé na lysém příkrém vrchu; v XIII. století přezvala se podle něho jedna větev Čestibořiců, nazývala se od 1241 z Cimburka.²⁾

Hochštejn u Zábřehu, sloužil okolo r. 1286 za sídlo loupežníkům a byl za markraběte krále Václava II. dobyt. R. 1350 náležel Jaroslavovi ze Šternberka a r. 1464 uvádí se již jako hrad opuštěný.

Hrad Bořišov mezi Mor. Třebovou a Bořitovem, nyní známý pode jménem Hradisko. Od r. 1285 sloužil také za útočiště loupežníkům, kteréž král Václav II. r. 1289 pobořil.³⁾

Hrad Šternberk, částečně ještě obydlený, byl vystavěn r. 1253 od Zdeslava ze Šternberka.⁴⁾

Hrad Medlice u vsi téhož jména na panství Karlovckém. Již k r. 1283 uvádí se Ludvík z Medlic,⁵⁾ ale 1560 praví se o hradě, že leží v rozvalinách.⁶⁾

V KRAJI BRNĚNSKÉM:

Hrad Boskovice leží u města téhož jména, byl původně rodem panského, který se po něm přezval a již roku 1222 sídlil na něm Jimram z Boskovic. Do r. 1448 však spustl hrad tou měrou, že na výběžku o něco nižším byl nový

založen, kterýž dostavěl r. 1568 tehdejší držitel Boskovic Jaroslav Morkovský ze Zástřizl, jehož rod má ve znaku bílou lilii v červeném poli. Také tento hrad leží od století v ssutinách.¹⁾

Dívčí hrady (Maidburg) u Polavy na panství Mikulovském, uvádí se v listinách již r. 1222; hrad byl zeměpanský a měl již tehdy zvláštního purkrabí.²⁾ Teprve král Jan propůjčil hrad s příslušenstvím v léno Hartneidovi z Liechtenšteina. Proti Švédům mohl býti ještě hájen. Teprve od r. 1784 ponechán naprosto svému osudu.³⁾

Waisenstein. Zbytky hradu tohoto, jenž neprávě také Rosenštejn se nazývá, spatřují se na západ ode vsi Klentic na panství Mikulovském. Jest původněm bohatých pánů, kteří orfani, Sirotci se nazývali a již r. 1222 při svěcení farního kostela ve Frišavě mezi svědky se objevují.⁴⁾ Později asi 1332 dostal se hrad Liechtenštejnům a byl, jak se podobá, po válce 30leté opuštěn.⁵⁾

Hrad Bukovec, nyní Lejsek u vsi Bukové na panství Pernšteinském. Rod, jenžto se podle hradu toho nazýval, uvádí se již r. 1242.⁶⁾ R. 1596 byl hrad již pustý.⁷⁾

Hrad Drnovice u osady téhož jména, půl hodiny od Lisyc, jest původněm starého rytířského rodu Drnovských z Drnovic, kterýž náleže k rodu z Kunštatu užívá jeho znaku s tím rozdílem, že z korunované přílby dva choboty sloni vynikají. O místě děje se zmínka již r. 1131; rytíři z Drnovic drželi osadu i s tvrzí až do r. 1625. Nyní hrad

¹⁾ Tamtéž II. 1. str. 188.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 130.

³⁾ Wolný. Tamtéž 210.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 137.

⁵⁾ Wolný, Topogr. II. 2. 207. Po zříceninách hradů Žďarce, Javorku, Deblína a Lačnova, které druhdy v kraji Brněnském ležely a které ještě Pešina ve svém Prodrumu Moravographiae uvádí, žádná stopa se nezachovala.

⁶⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 11.

⁷⁾ Wolný, Topogr. II. 2. str. 312.

¹⁾ Emler. Reg. pag. 743 a 744.

²⁾ Wolný Topogr. V. 814.

³⁾ Viz d. VII. str. 71.

⁴⁾ Viz str. 63 toh. díla.

⁵⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 283.

⁶⁾ Wolný, Topogr. V. 486.

leží v zříceninách.¹⁾ Na Moravě jsou tři osady s jménem Drnovice: jedna leží u Vyzovic, druhá u silnice z Viškova do Račic a třetí severně od Lisyc. První náležela 1261 klášteru Smilheimskému, druhou odkázal bezdětný velmož Kojata Grabišovec r. 1227 s Račicemi svým dvěma neteřím Eufemii a Svatoně, kterými se dostala Šternberkům,²⁾ a třetí náležela 1249 Slaviborovi z Drnovic,³⁾ který se již k. r. 1245 s bratry svými Miličem a Zdikem připomíná.⁴⁾ A z této větve pocházejí páni Drnovští z Drnovic.⁵⁾

Zubří, kolébka mocných pánů z Pernšteina, leží u vsi Pivonic na panství Pernšteinském na vrcholi lesnaté hory a náleží k větším hradům v zemi; r. 1348 byl pobořen, r. 1351 jak se podobá zase vystavěn, k r. 1450 uvádí se jako castrum, ale 1598 jmenuje se již hradem pustým.⁶⁾

Holstein u vsi téhož jména, která byla teprve r. 1791

¹⁾ Wolný. Tamtéž 110 a 118. Obšírněji pojednáno jest o celém rodě Drnoviců od Horkého: „die Drnovice in Mähren“ v Hormayerově Archivu 1818 n. 88 a sled. Z rodu tohoto pochází Ctibor z Drnovic, spisovatel knihy Drnovské, ježto byla vydána od V. Brandla v Brně 1868.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. I. 206 a II. 183.

³⁾ Tamtéž III. 111.

⁴⁾ Tamtéž 55.

⁵⁾ V. Brandl, Kniha Drnovská. V Brně 1868, dokazuje na str. VI., že páni z Drnovic nenáležejí k rodu z Kunštátu, ačkoliv znaku jeho užívají. Hlavním důvodem mu jesti, že v listinách se nikdy jakožto příbuzní jeho neuvádějí. To jest pravda. Ani v potvrzovací listině žďárské z r. 1252 není zmínky o jejich příbuzenstvu, nýbrž čte se pouze: Milič a Slavibor, fratres, a Smil, chuno et Nycolaus fratres domini Bozchonis. Předce však nemůžeme se vzdáti myšlenky, že Drnovici musejí náležeti k rodu Kunštátů. Stejný znak zajisté těžce padá na váhu. Klášter Žďárský byl rovněž jako klášter Smilheimský založen od pánů z Kunštátu; Slavibor z Drnovic jest svědkem na listině žďárské, zakladatel kláštera Smilheimského nazývá se ze Stříleka a předce náleží k rodu kunštátskému; zdalíž nebyl také Kojata Kunštátovcem? Není zajisté také bez významu, že tři místa na Moravě obdržela totéž jméno. Povědomí společného původu již snad vymizelo, když Slavibor z Drnovic se objevil; ale znak jakožto důkaz stejného rodu se udržel.

⁶⁾ Wolný, Topogr. II. 2. Str. 315.

založena na pozemcích zrušeného dvora na panství Rájeckém a Blanském; vypíná se na příkré a osamělé skále vápencové a dal jméno slavnému rodu, který již okolo r. 1280 do dějin moravských zasahoval,¹⁾ a k příbuzenstvu pánů z Drahotuš náležel.²⁾ Ještě r. 1400 pokládán hrad za nebezpečné sídlo loupežnické, jemuž se každý zdaleka vyhýbal, roku však 1564, když přešel v držení bratří Jana a Bedřicha ze Zdenína, byl již opuštěn.³⁾

Blansko. Asi 2 hodiny na východ od městyse Blanska rozkládají se na příkrém vrchu při údolí Puňkvy zbytky hradu druhdy mohutného. Jméno jeho objevuje se již r. 1131. V letech 1267 až 1277 prodléval zde často veliký biskup Olomúcký Bruno; hrad, jak se podobá, hrál ještě v dobách husitských a švédských jakousi úlohu až po odchodu Švédů z Moravy ponechán svému osudu.⁴⁾

V KRAJI HRADIŠŤSKÉM:

Brumov na mírném pahorku u městečka téhož jména, uvádí se již r. 1256; tehdaž hrad náležel knížeti a Smil ze Stříleka, bratr Bočka, zakladatele kláštera Žďárského, byl zde purkrabím. Opactví Smilheimské jmenuje jej r. 1261 svým zakladatelem. R. 1306 dostal se hrad do cizích rukou a byl teprve okolo r. 1334 vybaven. Okolo r. 1422 držel jej Boček z Kunštátu, okolo 1447 Bernard z Cimburka a okolo 1500 Jan z Lomnice; roku 1422 zmocnili se hradu husité, načež byl od biskupa Olomúckého Jana Železného nadarmo obléhán. Ještě r. 1826 byla část hradu v dobrém stavu; nyní zbyly z něho pouze zříceniny.⁵⁾

Buchlov, hrad od Buchlovic asi hodinu cesty na skalnatém vrchu ležící. K r. 1300 uvádí se Protiva z Buchlova,

¹⁾ Viz d. VII. str. 43.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 253 a 251.

³⁾ Wolný, Topogr. II. 2. 363.

⁴⁾ Tamtéž 391.

⁵⁾ Tamtéž. V. 120 a 129.

r. 1320 jmenuje se Buchlov hradem královským a byl též r. 1334 purkrabím spravován.¹⁾ Páv vykračující a bílá lilie v červeném poli, s nimiž se navštěvovatelé hradu často na veřejích a na kamenných římsách setkávají, svědčí, že hrad tento náležel v XVI. století Petrsvaldskému a pánům ze Zastřízl. Hrad není obydlen, ačkoliv jest dobře zachován.

V KRAJI PŘEROVSKÉM:

Starý Jičín. V severní části městečka téhož jména leží rozsáhlé rozvaliny hradu, o němž zachovaly se bezpečně zprávy až do r. 1278.²⁾ Slavný rod Kravařů seděl na něm skoro po dvě století. Pak následovali po sobě páni z Boskovic, Cimburka a Žerotína. Hrad zachoval se v zbrojním stavu až do r. 1706. Od první války s Pruskem však leží v rozvalinách.³⁾

Drahotuše. Rozvaliny hradu tohoto, již r. 1491 pobořeného leží na pahorku u vsi Podhoře, asi míli západně od městečka Drahotuš. Podle hradu tohoto nazývají se pánové z Drahotuš; v letech 1286 až 1312 držel jej však loupežný rytíř Bedřich z Linavie. Teprve král Jan jej donutil, že hrad vydal starému rodu. S tohoto přešel hrad na pány z Cimburka a konečně na pány z Pernšteina. I potom ještě, když hrad se dostal do cizích rukou, podržel rod, jenžto se podle něho přezval, své příjmení. Rod tento vymřel však již v XV. století.⁴⁾

Helfenštejn. Nedaleko Lipníka vypínají se na skalnatém vrchu, daleko jsouce vyhledatelné, rozsáhlé zříceniny mohutné této tvrze, jenž byla okolo r. 1280 od Bedřicha z Linavie založena. Král Václav II. byl loupežením s hradu

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 122, VI. 127 a VII. 19.

²⁾ Tamtéž IV. 208.

³⁾ Wolný, Topogr. I. 42.

⁴⁾ Wolný, Topogr. I. 23. Ze zřícenin hradů na panství Bystřickém a sice: Chlumu u Bílavska a Křídla nad Brusným — kteréž bylo v XIV. století hlavním místem statku (Wolný t. I. 64) — žádné zbytky se nezachovaly.

tohoto donucen, aby jej oblehl a dobyl. Hrad připadl pánům z Kravař a byl teprve r. 1656 osudu svému ponechán. Zříceniny hradu podnes poutají svou mohutností.

Hukvaldy (Hochwald). U samé vsi téhož jména spatřují se na mírném pahorku zbytky největšího hradu na Moravě, po němž se celé panství již z počátku XIII. století nazývá. První jeho stopy jeví se v dějinách r. 1234.¹⁾ Husité, vojsko Mansfeldovo, Švédové, Uhři, Turci a Prusové obléhali hrad, který teprve r. 1762, když požárem byl z polovice zničen, ponechán živelním pohromám na pospasy.²⁾

V KRAJI ZNOJEMSKÉM:

Freistein na pravém břehu řeky Dyje, k jihu od Bítova. Z hradu tohoto zachovaly se v městysi téhož jména ještě značné rozvaliny. R. 1286 děly se s hradu tohoto časté loupeže, za kterouž příčinou byl na žádost krále Václava II. od knížete Rakouského Albrechta dobyt a pobořen. V pozdější době byl však obnoven a musel býti r. 1440 od stavů moravských opět jakožto sídlo loupežnické dobyt. Od té doby byl opuštěn. V druhé polovici XV. století drželi jej páni Krajířové z Krajku.

Jevišovice. V XIII. století seděli na hradě tomto pánové z Kunštátu. Na naše doby zachovaly se z něho jen nepatrné zbytky na vrchu u vsi téhož jména. Hrad byl pobořen r. 1447.³⁾

Kraví Hora u vsi Kuroslep nad Oslavou. Vystavěna byla nejspíše v XIII. století a podle ní nazván četný rod rytířský. V XV. století stala se sídlem loupežníků, za kterouž příčinou byla od vojska stavovského pobořena. Odtud zůstala v zříceninách. Zbytky hradu spatřují se na levém břehu Oslavy na panství Náměšťském.⁴⁾

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 263.

²⁾ Wolný, Topogr. I. 156.

³⁾ Tamtéž III. 257.

⁴⁾ Tamtéž 447.

Tempelstein u Jamolic, na panství Krumlovském. Hrad náleží řádu Templářů uvádí se k r. 1298 poprvé v moravských listinách; ¹⁾ byl však nejspíše o mnoho starší, poněvadž jmenovaného roku byl již sídlem komtura. Když řád tento byl r. 1312 zrušen, dostal se hrad s příslušnými k němu všemi Jamolicemi, Dobřínskem, Řeznovicemi a Biskupskou bratřím Václavovi a Oldřichovi z Pirknova, kteří statek prodali r. 1349 Přibíkovi z Šelenberka a jeho bratřím. Synové Přibíkovi Drslav a Jan postoupili jej s pravém perkrechtím v Myšpici a v Džbanicích r. 1379 nejvyššímu maršálku království Českého Jindřichovi z Lippého za 3200 hřiven. Odtud až do r. 1448 rod z Lippého nazýval se podle tohoto hradu z Tempelsteina. Ještě v XVI. století byl Tempelstein obydlen; nyní svědčí rozsáhlé zříceniny o někdejší jeho velikosti. ²⁾

V KRAJI JIHLAVSKÉM

není hradů v zříceninách, ježto by založením svým sáhaly do doby přemyslovské. Hrady Rysov, Vičkov a Mitrov zanikly beze stopy. U Horních Dubenek jsou zbytky hradu Jenšteina, který se v listinách k r. 1360 uvádí, sáhá-li však do doby přemyslovské, nedá se zjistiti. Zříceniny hradu Rukšteina na bývalém panství Brtnickém pocházejí zajisté teprve z doby lucemburské. Do této doby náležejí taktéž hrady Rosenstein a Šternberk, jichž zbytky spatřují se na bývalém panství Telečském.

Velikého jména nabyl hrad Fulštejn, jehož zříceniny leží v kraji Opavském na panství Rudoltickém; hrad náležel druhdy k Moravě. Nedaleko osady téhož jména spatřují se nad Osoblahou na návrší nepatrné zbytky hradu, podle něhož nazval se v XIII. století mocný rod rytířský. Již r. 1251 uvádí se Herbord z Fulšteina, truksas Olomúckého biskupa Brunona, ³⁾ kterýž okolo r. 1255 polovici hradu, „jenž by

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 79.

²⁾ Wolný, Topogr. III. 322, 323 a 347.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 141.

odtud na vždycky náležel trukasovi biskupskému“, a několik k hradu náležejících vsí postoupil v léno Herbordovi a jeho potomkům. ¹⁾ Druhá polovice spadla na rod teprve r. 1275. Až do r. 1482 drželi hrad rytíři z Fulšteina, načež přešel na Sedlnické z Choltic. Kdy a od koho byl hrad pobořen, není nám známo. ²⁾

Vypočítavše zříceniny hradní, jichž založení sáhá do doby přemyslovské, chceme pozornost svou věnovati druhému kmenu na Moravě, Němcům.

NĚMCI NA MORAVĚ.

Němci do země přistěhovali usazují se podle smluv, tedy podle práva. — Co se vyrozumívá výrazem „německé právo“? Proč byli na Moravě Němci usazováni. — Odkud a kdy přibíli němečtí osadníci? — Právo Magdeburské. — Charakteristikon vsi podle německého práva založené. — Jak se zakládala města podle práva německého. — Privileje městské. — Co měli zakladatelé na zřeteli, když města zřizovali. — Zakládání osad od klášterů. — Práva manů kláštera Třebíčského.

Již v nejstarších dobách, o nichž prameny vypravují, setkáváme se s Němci na Moravě. Na jiném místě zmínili jsme se o příčinách, kterak se to státi muselo, ano kterak ani jinaké býti nemohlo. ³⁾ V XI. a XII. století však netvořili Němci nějakého kompaktního celku, nýbrž roztroušeni byli po zemi, byli tu hosty a Slované osvědčující obvyklou svou pohostinnost chovali se k nim uctivě a přívětivě. ⁴⁾

¹⁾ Tamtéž 198.

²⁾ Wolný, Topogr. VI. 669 a 678.

³⁾ Viz d. IV. str. 185—192.

⁴⁾ Vypovězení Němců ode dvora pražského ok. r. 1055 bylo jen částečné.

V kompaktních hromadách jeví se v zemi teprve počátkem XIII. století, zakládající sobě, jakožto přistěhovanci a osadníci novou vlast na Moravě.

Osadníci nabyli všady, kdekoli se usadili svou mravní a duševní převahou brzy jakéhosi vlivu na původní obyvatel; a tak bylo i s Němci na Moravě. Lidé nuceni jsou vystěhovati se z otčiny své buď pro hmotný nedostatek nebo z touhy po výdělku, nebo proto, že nejsou spokojeni s politickým, společenským nebo náboženským zřízením. Kdo se stěhuje pro hmotný nedostatek, přináší s sebou při nejmenším sílu a vůli k práci a kapital zkušenosti a schopnosti ve vlasti nabytých, nechat se již jeví v řemesle, nebo v lesnictví, rolnictví nebo chování dobytka. Koho touha po zisku, koho politická, společenská nebo náboženská nespokojenost pudí z vlasti, ten jest zajisté již duševně tak schopným a vzdělaným, že vlastností svých dovede využítkovati, nebo že jest s to, aby svůj bezpečnější, hmotný, ale nesnášlivostí nebo rušením s cizí strany kalený blahobyt v staré své domovině obětovati mohl poměrům hmotně sice nejistým ale vnitřním jeho požadavkům lépe vyhovujícím, jakéžto poměry doufá nalézt v nové své vlasti. Ovšem i tato okolnost předpokládá vyšší stupeň inteligence a vyvinutější povahu.

Nenalézáme nikde zaznamenáno, zdali hmotné, nebo obchodní, nebo politické důvody přiměly četné německé osadníky v XIII. století, aby domov svůj opustili a na Moravě se usadili; ano i to jest obtížno, vyjmenovati přímo a z listin země rozsáhlé říše Německé, z kterých vystěhovanci pocházejí; musíme se tedy utíkat zde k historickým závěrkám, k nimž přicházíme na základě daných podmínek, a těmito podmínkami jsou místní jména, rozdělení pozemků a právní a agrární zřízení, jaké s sebou osadníci přinesli ze staré vlasti a na jichž základě nový domov ujali. Neboť Němci neusadili se na Moravě bez podmínek, nýbrž jen na určitou smlouvu mezi vystěhovanci a pánem nové země, což, jak se podobá, předpokládá, že předním důvodem vystěhování nebyl

nedostatek, nýbrž že rozhodovala příčina druhá, zisk, když Němci hromadně přicházeli na Moravu, aby si zde novou vlast založili. A smlouva, za kterouž měli na vlast svou zapomenouti a novou milovati, vyjadřována slovy „nēmecké právo, ius theutonicum“ na rozdíl od práva domácího nebo slovanského „ius provinciale“. Král Přemysl Otakar jmenuje právo toto v listině dané 30. prosince 1213 pro Bruntál „nové sice, ale cti hodné zřízení, kteréž posud na Moravě bylo neobyčejné a neobvyklé“. ¹⁾ Okolo r. 1213 nebylo ovšem ještě na Moravě obyčejem zakládati osady podle práva německého. První stopu toho na Moravě shledáváme v listině pro řád Johanitský, kterou r. 1204 vydal markrabě Vladislav. Listinou touto dovoluje řádu Johanitskému, aby na Moravě, kde by se mu líbilo, usadil německé osadníky podle práva německého, „nové osadníky osvobozuje od dani a slibuje jim pojištěnou svobodu, nezměnitelné a upravené právo, jak se o tom se řádem dohodli“. ²⁾

V zárukách těchto, které markrabě Vladislav Vladislavovic propůjčil r. 1204 německým osadníkům na Moravě na statcích řádu Johanitského, jeví se dosti správně rozdíl mezi starým domácím právem slovanským a mezi nově zavedeným právem německým. Právo slovanské mělo po výtce patriarchální a zvláštní, takřka fysiokratickou povahu. Život rodinný byl zde prototypem života státního a jako v rodině

¹⁾ „Ius theutonicum, quod hactenus in terris Bohemie et Moravie in consuetum et inusitatum extiterat . . . confirmamus . . . precipientes, quatinus hoc novum et honestum institutum a nullo unquam beneficiariorum perturbetur.“ Cod. Dipl. Mor. II. 69.

²⁾ Tamtéž 22. „Fratribus domus hospitalis sti Iohannis baptiste tantam in principatu nostro contulimus libertatem, ut liceat eis in quasunque hereditates suas locare, quos voluerint ita, ut vocati iure Theutonicorum quiete et sine vexatione utantur. Exactiones in tributo terre et omnes alias ad usus nostros spectantes indulgemus, sed habeant in omnibus, sicut habent Theutonici, securam libertatem, ius stabile et firmum, secundum quod fratres cum eis ordinauerint.“

jednotlivým členům starati jest se ve všech případech o náčelníka rodinného, tak starati jest se společně rodinám a jich náčelníkům, jižto stát tvoří, o panovníka. Tím vysvětlují se rozmanité daně, které se vždy podle okolností řídily. A jako členové rodiny žijí podle práva obyčejového, tak spravuje se stát podle zděděných právních tradic. Podle práva německého mělo však býti zcela jinaké. Patriarchální závislost v státě měla se proměnit v svobodné občanství, k čemuž přede vším náleželo určité psané právo, samospráva obce pod rychtářem svobodně zvoleným a tedy osvobození od slovanského soudnictví v cůdě a ode všech břemen župních, která lid tížila, kterými byl všelijak týrán a kteráž značnou byla překážkou, tak že stav městskej nemohl zkvétati.¹⁾

Mýlili bychom se však velice, kdybychom jménem „německé právo“ vyrozumívali určité právo národní čili kmenové; tak nazýval se pouze způsob, jakým se majetek ujímal, právo k tomu a vyměření svobod nového osadníka německého, nebo smlouva čili kontrakt, jakou noví osadníci uzavřeli se zakladatelem. Jménem tímto shrnuty všeliké místní obyčeje a soudní obvyklosti, za kterouž příčinou nebylo by snad nevhodno přeložiti „ius theutonicum“ slovy „právo německých dědinníků“.²⁾ Listiny moravské mluví o právu jihlavském, hlubčickém a hodonínském čili o právních a agrárních poměrech, jaké se v jmenovaných městech samostatně vyvinuly a podle jejichž vzoru se ostatní města utvořila. Dále mluví listiny moravské o právech bruntálském, olomúckém, opavském a brušberském, ježto má za základ právo magdeburské a zakládání osad podle toho práva. Podle toho spravovala se mnohá města moravská. Konečně listiny připomínají městske právo brněnské a znojenské, ježto své zásady právní a způsob ubytování odvozuje z práva bavorského. Způsobem tímto bylo několik nových měst založeno. A všecka zde

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 296. a 336.

²⁾ Rössler, Stadtrechte von Brünn str. CVIII.

jmenovaná práva městska naznačují se hromadným jménem „právo německé, ius theutonicum“.¹⁾

Zavedení práva německého na Moravu bylo podstatným pokrokem v kulturním vývinu. Do země uvedeni svobodní němečtí poddaní, jenžto se opírali o pevnou právní půdu a tak se razila cesta slovanským nájemným sedlákům, jenžto později svobodnými se stali a právu psanému, čímž teprve možná přední páka osvěty, obchod. A jelikož markrabě Vladislav Vladislavovic první tento pokrok zahájil, musíme mu za to vzdáti díky povinné. Musíme však ihned poznamenati, že by se velice mýlil, kdo by zavedení německých osadníků na Moravu považovati chtěl za projev německého smýšlení nebo dokonce za národní demonstraci. Takových pocitů markrabě Vladislav neznal; na zalidnění Moravy osadníky německými pohlížel se stránky věčné, veden jsa totiž přáním, aby z rozsáhlého a nepoužívaného majetku více vytěžil čili aby chom se kupecky vyjádřili, aby peníze získal.

Známo jest, že na Moravě až do XIII. století veškerá výživa od markraběte až dolů k otrokovi spočívala na hospodářství, na rolnictví a spojeném s ním pěstování dobytka čili jinými slovy na hospodářství přirozeném a že i řemeslník svou obratnost v zhotovování výrobků průmyslových považoval jen za zaměstnání vedlejší, kdežto hlavní výživu jemu a rodině jeho poskytnouti měla půda, za kterouž příčinou při tehdejší době nemůže býti řeči o samostatně účinkujícím stavu řemeslnickém. Až do XIII. století nebylo na Moravě zvláštního stavu řemeslnického. „Byl to život, v němž práce svěřovala se bezprostředně za hmotné podmínky života, oděv a potravu, aniž by byla medium, totiž penězům značná úloha připadala.“²⁾ Panovník tak dobře jako majetník statku neplatili služby sobě vykonané penězi, což také ani činiti

¹⁾ Jasně o tom nahlédly projevuje JUDr. Jaromír J. Haněl „O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě. Nástin.“ V Praze 1874.

²⁾ Grünhagen, Boleslav der Lange (1163—1201), Herzog von Schlesien. Zeitschrift des schlesischen Geschichtsvereins. Ve Vratislavi 1874.

nemohli, jelikož měli po ruce dostatek naturalii a ještě více sil pracovních, ale velmi málo peněz hotových; platili tedy rolemi, lučinami a pastvinami nebo naturalii. A tato věc vyžadovala v XIII. století nezbytného přetvoření. Jakmile obyčej čistě patriarchální počaly mizeti, jakmile stýkáním s dvory cizími, delšími cestami jmenovitě do zemí východních požitky přepychu v známost přicházely a zkušenosti se nabylo, že za peníze se to může zjednat, počal se jevití nedostatek peněz jak u dvora tak zvláště u těch duchovních sborů, které svým povoláním měly s cizinou neustálé spojení, jako na př. řád Johanitský, Německých rytířů nebo takové kláštery, které udržovaly čilé spojení s kláštery cizími, z nichž byly zalidněny, jako na př. cisterciáci a premonstrati. I pomýšlelo se na prostředky, jak by se nedostatku tomuto odpomohlo. Zjednatí si v zemi samé větší příjmy bylo nemožno; poměry v zemi, zvláště jsou-li tak pevně srostlé s celým životem národu jako u Slovanů vůbec a u Moravanů zvláště, nedají se tak snadno pronikavě přetvořiti; poměry tyto tedy se svými zvláštnostmi ponechány a zakládány německé osady zcela samostatně na pozemcích pod nezalidněných. A věc výborně se dařila.

Německých osadníků nebyl nedostatek; první osadníci přišli na Moravu, jak se podobá, z Flander a od dolního Rýnu. Veliké povodně v zemi a hlad 1196 přiměly tolik obyvatelstva flámského k Rýnu a na pobřeží Východního moře a odtud do jižnějších krajů německých se vystěhovati, že jméno Flám a Valon stalo se v první polovici XIII. století známým nejen v Slezsku, nýbrž také na Moravě. Roku 1231 bylo Němců a Valonů již tolik v Brně, že se pro ně musel zvláštní kostel vystavěti.¹⁾ V Slezsku byly dokonce celé osady podle práva flámského založeny.²⁾ Na Moravě se

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 234.

²⁾ Urkundensammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte und der Einführung und Verbreitung deutscher Kolonisten und Rechte in

sice neužívá výrazu „právo flámské“, ale pozemky bývaly novým osadníkům podle „míry flámské“ čili holandské přidělovány, z čehož soudíme, že Flamové do země přišli a zde se usadili.¹⁾ Na Moravě byly však osady také francouzskými láný podělovány,²⁾ což nasvědčuje, že zde žili frančtí přistěhovalci. Že na Moravu přišli osadníci vestfálští čili dolnosasští, dilem šlechtici, dilem sedláci, doličeno bude zalidněním rozsáhlého území osoblazského, hukvaldského a příborského za biskupa Brunona, kteráž území náleželo k biskupství Olomúckému. Theodoricus Saxo, tedy saský cizinec, jeví se r. 1250 jako svědek na jedné listině Přemysla Otakara.³⁾ Jihoněmečtí čili bavorští osadníci shledali taktéž, že krajiny moravské sousedící s Rakousy zvláště pro vinařství, kteráž z domova znali, zcela dobře se hodí, za kterouž příčinou ještě v dobách mnohem pozdějších ve všech vinařských věcech obraceli se k soudu ve Falkensteině v Bavorsku.⁴⁾

Na Moravě tedy osazováni byli osadníci flámští, frančtí, sasští a bavorští. Uvážili-li se však, že skoro s historickou určitostí se dá dokázati, že přes Čechy a Moravu vedla do Uher obchodní cesta kupců flanderských, že při takovéto cestě nezbytně musely býti stanice zřizovány, že také v Uhrách a v Sedmíhradsku byly první německé osady po nejvíce od flanderských osadníků založeny,⁵⁾ a že Sedmi-

Schlesien und der Ober-Lausitz von G. A. Tzschoppe und G. A. Stenzel. Ve Vratislavi 1832. Str. 141 a sled.

¹⁾ Tomaschek, Deutsches Recht in Oesterreich im XIII. Jahrhundert. Str. 91.

²⁾ Když Jindřich hrabě z Příbora odevzdal Potsmansdorf Sydlmannovi, ustanovil kromě jiného tu podmínku, aby obyvatelé se spravovali právem hlubčickým, láný však aby obdrželi „more Francorum“. Cod. Dipl. V. 14.

³⁾ Tamtéž III. 123.

⁴⁾ Rössler, Stadtrechte von Brünn. Str. CXI.

⁵⁾ Srovn. Czörnig, Ethnographie des österr. Kaiserstaates. II. §§. 27 a 39, pak Schlözer, Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen a Dr. Frant. Xav. Krones, Zur ältesten Geschichte der oberungarischen Freistadt Ka-

hradsko přijalo horní právo jihlavské,¹⁾ nepochybíme zajisté, budeme-li první osadníky německé na Moravě celkem za Flandry považovati,²⁾ poněvadž se bližším zkoumáním objevuje, že právo flámské a francké zde na Moravě považována za práva stejná, co se týče práv městských, tak na př. u Jihlavy, Hlubčic a t. d. a že rozdíl mezi láný flámskými a franckými zakládal se na rozdílném poměru v zapravování nájmu pozemkového a snad také na rozdílné výměře.

Jináče má se věc s tak zvaným právem Magdeburským „*jus Magdeburgense*“, kterého se na Moravě od roku 1213 a 1215 užívalo,³⁾ které však nijakž nesouvisí s vystěhováním z území magdeburského. Pro velikou vážnost konšelského soudu magdeburského a pro vyvinuté a dobře srozumitelné soukromé a lenní právo tamnější obce městské stávalo se, když na Moravě manství a život městský většího

schau. Archiv für österr. Geschichtskunde, d. 31, ročn. 1864. Krones klade německé osady v Horních Uhrách do dvou dob; „první padá do druhé polovice 12. století a pojí se k panování krále Gejzy (1141—1161); druhá náleží století XIII., do časů Arpádovců: Emericha († 1204), Ondřeje II. († 1235) a Bely IV. († 1270)“. — Krones dobu první nazývá flanderskou, tuto středoněmeckou „saskou“. Tamtéž str. 8.

¹⁾ Tomaschek, Deutsches Recht in Oesterreich. Str. 21 a 91.

²⁾ Tamtéž. Str. 21 a 88.

³⁾ R 1213 obdržel Bruntál *jus theutonicum* (Cod. Dipl. Mor. II. 69). Že se tímto *jus theutonicum* nevyrozumívá německé právo vůbec, nýbrž právo Magdeburské zvláště, vysvítá z listiny z roku 1223 pro Unčov. (Tamtéž 148.) Město obdrželo od krále Přemysla „*in summa idem jus Maidburgense et easdem consuetudines, quas habent, cives de Freudenthal*“ a konečně z ustanovení o městském právu v Olomouci. V listině krále Přemysla dané 18. března 1228 (Cod. Dipl. Mor. II. 213) praví se: „*jura antiqua civitatis Olomucensis, que a bone memorie patruo nostro Wladimiro, duce quondam Olomucensi, in eadem civitate sunt statuta, et secundum que prefati homines (in Laska et Hodolein) hactenus iudicari consueverunt, non obstante privilegio felicis memorie fratris nostri Wladislai, marchionis Moravie, in quo prefate civitati Olomucensi de nostro consensu usum juris Theutonicorum, quod Meigdeburgense vulgariter nuncupatur, liberaliter concesserat*“.

rozsahu nabývaly, že panovníci a vůbec všichni, kdo osady zakládali, rádi právem tímto se spravovali a také u takových osad ho užili, které byly již podle „práva Německého“ založeny, jakož bylo zejména v Olomouci, Unčově, Bruntále a j. v. Tím chtěli osadníkům poskytnouti jakési polehčení a modě, *sit venia verbo*, zadost učiniti. Právo Magdeburské stalo se paladiem nových měst a zatlačilo právo Flámské a Francké a vůbec staré právo prvních přistěhovalců.

Dobu, kdy počalo stěhování flámské čili vůbec severoněmecké na Moravu, udávají letopisy kolmarské. V srpnu 1249 zlomena byla dobytím Znojma a Prahy na Moravě a v Čechách úplně gibelinská oposice proti králi Václavovi I., v níž měl přední účastenství markrabě Přemysl Otakar, a markrabě nalézal se dokonce na útěku. A k této události poznamenává letopisec: „Odtud množili se v Čechách Němci, jižto králi hornictvím nesmírné poklady přinášeli.“¹⁾ Tím však jest jen všeobecně naznačena doba, kdy dalo se hromadné stěhování, neboť víme, že Němci na Moravě již před rokem 1249 byli usedlí. V listinách jeví se již k r. 1202 Wrzmann a Altmann, kteří bez odporu s cisterciáky velehradskými se přistěhovali; nazývají se „*cives*, měšťané velehradští“, kterýžto výraz zde poprvé se vyskytuje.²⁾ Domorodý Slovan slova a pojmu tohoto ještě neznal. Obojí jest původu německého. Toutéž dobou odkázal rytíř Rüdiger, taktéž s jménem německým, klášteru Lückému desátek po způsobu německém.³⁾ Hrad Děvín čili Děvice měl r. 1220 kromě slovanského také již německé jméno Maidberg.⁴⁾ R. 1223 obdržela osada Unčov německé jméno Neustadt.⁵⁾ R. 1302 byl slovanský Leskovec

¹⁾ „Post hec multiplicati sunt in Bohemia Theutonici. Per hos rex ingentes divitias collexit ex auri et argenti fodinis.“ U Pertze XVII. 245.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 13.

³⁾ Tamtéž 65.

⁴⁾ Tamtéž 117, a ad. an. 1222 p. 130 n. 146.

⁵⁾ Tamtéž 147. Ještě r. 1251 „Unčov“ byla nazývána t. III. 140.

v Opavsku pokřtěn na Spachendorf.¹⁾ R. 1252 praví se o osadě Heinrichsu, že moravsky Biteš se nazývá,²⁾ 1259, že Bohuchvalevice také Hohendorf se jmenují;³⁾ osada Blučina u Brna ležící nazývá se roku 1297 také Lucens,⁴⁾ 1305 Bosonohy sive Parvuz⁵⁾ a j. v. A tak poněmčování, ježto se počalo za markraběte Vladislava, pokračuje neodolatelně dále za jeho nástupců Přemysla Otakara I. (1222—1224), Vladislava II. Přemyslovce (1224—1227), markraběte Přemysla (1228—1239), Václava I. (1239—1246), Přemysla Otakara II. (1247—1278), Václava II. (1278—1305) a Václava III. (1305—1306), až zřízením a vyvinutím se v města těch osad, ježto podle práva německého na Moravě byla založena nebo přeměněna v době od 1223 do 1306 slovanský stát právní takřka s panujícím rodem Přemyslovským byl pochován, aby se půda upravila nové dynastii — rodu Lucemburskému.

Krajiny, v kterých nyní Němci sídlí, byli již také tehdy a snad silnější ještě měrou od nich zalidněny. Litovel r. 1243 vystavěná měla roku 1287 určitě německé obyvatelstvo, taktéž město Znojmo 1226 vystavěné. Brno mělo okolo 1252 ještě obyvatelstvo smíšené, v Jihlavě měli tou dobou Němci převahu. Krajina u Vranova, Zábřehu, Jevíčka a Krasikova (něm. Budigsdorf) byla okolo roku 1258 a 1275 naprosto německá.⁶⁾ Když markrabě král Václav r. 1306 daroval měšťanům olomúckým na opravu města háj Horka nazývaný, nařídil, aby byl vykloučen a na jeho místě aby byla postavena ves, která by se „Au“ jmenovala.⁷⁾ Markrabě

¹⁾ Tamtéž V. 133. Brandl sestavil slovanská místní jména, jak byla od Němců přetvořena, v díle svém: Kniha pro každého Moravana. V Brně 1863. Str. 61.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 156 a 265.

³⁾ Tamtéž 265.

⁴⁾ Tamtéž V. 69.

⁵⁾ Tamtéž V. 191.

⁶⁾ Tamtéž II. 357. IV. 166. 240. 340. V. 243. Pak Erben pag. 510.

⁷⁾ „Villam ibidem cives ipsi de novo facient et locabunt, que Aw debet vulgariter appellari.“ Cod. Dipl. Mor. V. 207.

byl by zajisté nenařídil, aby se nové vsi dalo německé jméno, kdyby byl neměl na zřeteli obyvatelstvo německé. Již roku 1271 členové městské rady v Olomúci mají vesměs jména německá.¹⁾ Slavonín u Olomouce byl již 1299 obydlen od Němců; již tehdy měli svůj pantheiding. Také Pustiměř byla německá alespoň potud, že měla svůj soud konšelský, k němuž poddani slavonínští v pochybných případech měli se utíkat.²⁾ Také državy kláštera Lúckého byly již vesměs německé, ačkoliv okolo r. 1284 osady tu a tam měly ještě jména slovanská jako ná př. Kurník čili Koverník.³⁾ Zde se poněmčování zdařilo úplně. Blízko Znojma ještě 1287 zápas nebyl rozhodnut. Ano i u praslovanského Kojetina a Bezmírova uvádí se v listině z r. 1280 rozsáhlá bažina „Martin-See“.⁴⁾

Osady v XI. a XII. století, které se jménem města, urbs, castrum, civitas, oppidum, locus označují, rozeznávají se od osad na venkově jen hustším zalidněním a větší bezpečností, jelikož byla shromaždišti vojinů, sídly šlechty a župních úředníků. Zdá se, že každá župa, každý kraj měl alespoň jedno takovéto opevněné město.⁵⁾ Statoprávního rozlišování nebo rozdílu v soudnictví mezi obyvateli města a venkova tehdy ještě nebylo. Všichni obyvatelé moravští

¹⁾ Tamtéž IV. 84.

²⁾ „Pro iudiciis generalibus, que Panthedinc vulgariter appellantur.“ Cod. Dipl. Mor. V. 116. „Preterea, si alipue sententie in iudicio emergerent, quas ipsi invenire nescirent, illas sententias ex Pustimir afferre tenentur.“ Ibid. p. 117.

³⁾ Tamtéž IV. 283 a 287. Z Rokytného již r. 1284 povstalo Rotikel.

⁴⁾ „Stagnum dictum Martin-Sehe.“ Tamtéž 235. Co se týče okolí znojemského, v listině z 23. května 1287 slovanská a německá pojmenování zároveň se uvádějí. Vedle Papellwiese, breites Feld, čte se: Slatina, Leska, Valčířovské pole etc.“ Tamtéž 334.

⁵⁾ Viz d. I. str. 249 a sled. Pak H. Jireček: Slovanské právo v Čechách a na Moravě od počátku XI. do konce XIII. století. V Praze 1864. Str. 20 „postup kolonisace“.

podřízení byli soudu zemskému; výjimky z něho byly tehdy ještě věci neznámou.

Bylo-li v městě více obyvatelstva, mělo by se při něm také bohatství předpokládati; zdá se však, že o slaveném bohatství takovýchto měst na Moravě, která se tím měla ode vsí rozeznávat, dlužno velice pochybovati. Když 1090 vypukla občanská válka proti králi Vratislavovi II., v níž se účastnil bratr jeho Kunrát, kníže Moravský, choť Kunrátova Hilburka snažíc se v táboře u Brna mír zprostředkovati, ukazovala při té příležitosti na chudobu města a země.¹⁾ Města XI. a XII. století dlužno snad srovnati s většími hrady XIV. století. Na některém nesnadno přístupném místě, které tedy dobře mohlo býti hájeno, pokud možno uprostřed župy, byl ode všeho obyvatelstva župního vystavěn hrad — představitel toho, co pro dobu tehdejší městem chceme jmenovati. Takováto urbs obsahovala asi curii čili palatium pro knížete, kostel, obydlí pro kněze a jeho služebníka, několik veřejných budov, které slouží hlavně k hájení a zásobování místa, když by nebezpečnost nastávala. Vlastní obyvatelstvo městské bydlelo dále od hradu v podhradí, suburbium. Zde osada měla místa se rozšiřovati, zde sídlieli řemeslníci, kupci, úředníci a užívali prázdného prostoru mezi hradem a podhradím za tržiště,²⁾ k soudnímu jednání, k politickým a náboženským slavnostem. V XIII. století splynula suburbia s hrady v města, civitas, tvořící protivu naproti obcím venkovským. Pojidlem k tomu bylo právo německé. Způsobem tímto povstala jmenovitě města Brno, Olomouc, Znojmo a

¹⁾ Cosmas ad an. 1091. U Pertze IX. 98.

²⁾ Když markrabě Václav r. 1292 propůjčil městu Brnu nové výsady, ustanovil, co se týče tržiště: „Statuimus insuper et volumus in ipsa civitate Brunnensi uniones aliquas de cetero non haberi, sed singulis diebus fori universi incole quorumcunque locorum cum suis mercibus ad ipsam civitatem libere accendant. Aliis vero diebus accole in suburbiis civitatis eiusdem manentes, in ipsa civitate tractent libere merces suas.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 387.

Jihlava.¹⁾ Uvedením Němců počíná pro města moravská nová doba.

„Živel německý totiž setkává se s cizí národností osvědčil větší sílu i v těch místech, kde bylo obyvatelstvo slovanské; neboť jakmile nabýváme spolehlivé zprávy o městech moravských, o jich zřízení, setkáváme se s německým právem a německým zřízením obecním, které je odděluje od otevřeného venkova; ujímají se německé právní obyčeje, jména německá. Vzdělání toto nesouvisí nijakž se zbytky starogermánských prabydlitelů v zemi, jak se o tom blouznívalo, ale rovněž nemůže se tvrditi, že v těchto zjevech ozývala se stará kultura slovanská. Proti této kultuře postavilo se něco nového a připravovalo se prolomení staré ústavy. Tyto skromné osady v cizí zemi nebyly povznášeny spojením a obchodem světovým jako města hanzová, nebyly podporovány velikými cestami obchodními jako města při Rýně, při Dunaji; vydatné podpory a péče docházely jen v přízni a ochotě, v čilém účastenství a horlivosti panovníků, v obyčejích jiných zemí. Jen tímto způsobem mladistvé tyto štěpnice mohly býti ochráněny proti nebezpečnostem, ježto se všech stran nastávala.“²⁾ Markrabata spatřovali v zakládání a zvelebování měst zvýšení své moci a vážnosti. Když markrabě Vladislav Jindřich městysi Bzenci roku 1214 propůjčil právo, aby se smělo ohraditi a jej tedy na město povýšil, odůvodnil tuto milost slovy: „Sláva, důstojnost knížete zaskví se tím jasněji, čím více jest velikých měst, která jej obklopují.“³⁾ Města byla jim dále novým pramenem zvýšených příjmů. Markrabě Přemysl Otakar potvrzuje to zcela upřímně v obdarovací listině pro Opavu z r. 1224. „Ješto Opavu bo-

¹⁾ Jireček: Slovanské právo II. 25. a 26.

²⁾ Doslovně z Rösslera, Die Stadtrechte von Brünn aus dem XIII. und XIV. Jahrhundert. V Praze 1852. Str. IV. a V.

³⁾ „Principalis profecto glorie excellentia clariore effulgere solet lumine, dum civitatum ampliarum splendente numero circumdata esse certitur.“ Cod. Dipl. Mor. II. 75.

hactvím a cti povznáší, nechat se povýšením také jeho, markraběte, jeho syna a potomků jeho užitek rozmnoží.“¹⁾ Konečně i návalem Mongolů se ukázalo, jaké výhody poskytuje města opevněná; a jelikož po odchodu Mongolů přemnohé druhdy kvetoucí vsi zůstaly pusté a celé krajiny byly liduprázdné, byli markrabata ochotni takovéto opuštěné krajiny ponechat za příznivých podmínek zakladatelům k zalidnění a pro větší bezpečnost z otevřených osad hrazená města zříditi. Když Bruntál, který byly Tataři z větší části pobořili, obdržel roku 1247 od markraběte Přemysla na 25 let příjmy z mýta na obchodní stezce z Olomouce přes Bruntál a Krnov do Polska vedoucí a podíl na horách u Benešova, „když by zase šly“, pravil markrabě výslovně, že Morava byla od Tatarů velice spustošena;²⁾ a skoro téhož výrazu užil markrabě, když roku 1256 městu Přerovu propůjčoval právo olomúcké.³⁾ Z dalšího našeho vypravování bude vysvitati, že skutečně teprve po vpádech mongolských rozmnožily se na Moravě silně osady podle německého práva založené.

Jaké bylo tedy charakteristikon osady podle německého práva založené? jak byly takové osady zakládány? Pojednati chceme napřed o vsích a pak teprve o městech. Ve vsích podle německého práva založených nebo Němci osazených obdržel zakladatel locator čili fundator obyčejně dědičnou rychtu, úřad soudcovský, vojství, jistý počet lánů, tak zvané léno rychtářské, krámy kupecké, pekařské, řeznické a ševcovské, velmi často lázně a podíl s tržištěm a sice dědičně. Běželo-li totiž o založení vsi podle práva německého, bylo k tomu především potřebí locatora

¹⁾ „Volumus Oppaviam ampliare divitiis et honore pariter et decore, ut et per hoc nostra atque nostre prolis et eius successorum utilitas augeatur.“ Tamtéž 155.

²⁾ „In generali terre nostre per Tartarorum incursum vastatione.“ Tamtéž III. 73.

³⁾ „Ob destructionem generalem Moraviae.“ Tamtéž 205.

čili podnikatele, jenž by se zavázal, že přivede potřebné osadníky. Že se to nedalo provésti bez jistiny provozovací, rozumí se samo sebou;¹⁾ proto byli zakladatelé z pravidla bohatí, proslulí, dobré pověsti požívající občané, dílem cizinci, dílem měšťané domácí.²⁾ Takovito z ciziny, z Vestfálska přibylí zakladatelé byli: Herbort z Fulšteina, který se v té příčině již 1251 připomíná, jeho synové Jan, Herbort a Dětrich, pak Jindřich z Rottorfu, Oldřich z Hohenbüchu, Helembert z Thurmu, Rotger z Bardeleben, Jindřich z Emsu v Osnabrucku, Konrad z Landsberku nad Vesperou, Heřman z Wertinghausu v Hildesheimsku. V listinách jejich se objevující jména ženská: Zolherinna, Holzhinna a j. jsou určité původu severoněmeckého.³⁾ Z domácích zakladatelů uvádí se r. 1234 Jindřich z Ivanic, měšťan olomúcký,⁴⁾ 1273 rychtář štěpánovský Libník, 1290 Jarloch⁵⁾ a j. v.

Lokatorovi bylo pak vymoci si k založení vsi zeměpanské povolení a běželo-li o desátek, také povolení biskupa diocésálního. Někteří zakladatelé, zvláště řádové náboženští obdrželi takové povolení jednou pro vždy, jako na př. r. 1204 Johanité od markraběte Vladislava.⁶⁾ Povolení takového bylo

¹⁾ Biskup Dětrich vyjednával s Mikulášem ze Schaumburku o založení Brunova (nyní Brumov), připomíná 1297 „labores locationis et impensionis ad plantandum“. Cod. Dipl. Mor. V. 77.

²⁾ Když měšťan olomúcký Jindřich z Ivanic ustanovován byl r. 1274 od markraběte Přemysla Otakara dědičným rychtářem v Týnci, přimluví se za něj měšťané olomučtí Ota a Bedřich. „Ad instantiam petitionum fidelium nostrorum, civium Olomucensis civitatis, Ottonis et Friderici, tue discretionis fidelitatem commendantium, te in eadem villa (Tynez) indicem constituimus perpetuum, ut ipsa Bohemici iuris conditione mutata in omnibus, que ibidem iudicanda seu ordinanda fuerint, ius Theutonicum studeas conservare.“ Tamtéž IV. 112.

³⁾ Tamtéž III. 199 ad an. 1255, pak t. 380 a IV. 48, 117 a 349. „Matrona quedam Adleydis nomine, Zolherinna cognominata, que et alio cuiusdam viri sui nomine Holzhinna nuncupatur.“ Tamtéž 349.

⁴⁾ Tamtéž 112.

⁵⁾ Tamtéž 104 a 384.

⁶⁾ Tamtéž II. 22.

potřebí, poněvadž každá podle německého práva založená nebo přeměněná ves přecházela jaksi z právomocnosti markraběte do právomocnosti lokatora, který jakožto rychtář dědičný stal se zástupcem vrchnosti; neboť bylo pravidlem všeobecným, že takovéto vsi osvobozeny byly od řádného soudnictví úředníků zeměpanských nebo krajských. Nižší soudnictví dostalo se vždycky lokatorovi a teprve od tohoto vznášeno bývalo jmenovitě ve větších osadách na rychtáře, vojty od něho ustanovené. Markrabě ponechal si soudnictví vyšší ve větších hrdelních skutech a odvolání od soudu rychtářského nebo vrchnostenského, Panteiding, nebylo-li výsadami jináče ustanoveno.

Tedy zeměpanské povolení a vyjmutí ze všech krajských soudů a břemen bylo při zakládání vsi od Němců nezbytnou podmínkou. Roku 1234 povolil markrabě Přemysl, aby klášter Zabrdoický u Brna osaditi směl Němci ves svou Levice, kteráž nyní leží v Prusku severovýchodně od Krnova, ale tehdaž náležela k Moravě. Sotva se tak stalo, dostalo se novým poddaným také bezvýminečného osvobození ode všech krajských a zemských břemen.¹⁾ Konečně pak uzavřena platná smlouva mezi lokatorem a majetníkem území, na kterém nová ves měla povstati. Takovouto smlouvu nejlépe seznáme při založení farní vsi Štěpánova na panství kláštera Hradištského.

Opat premonstratského kláštera Hradištského u Olomouce

¹⁾ „Que ispsorum (canonicorum Praemonstr. Zabrdoicii) commoditatem utilitatemque respiciunt, misericorditer et pie cupiens — praví markrabě — providere, villam quondam, Levic nomine, monasterii de Zabirdowicz, vitam in Hollachiz, sine omni exceptione ab universis servitutibus et honoribus specialibus sive communibus liberavi, libertatem sibi plenariam concedens secundum tenorem privilegiorum Velegradensis monasterii ita videlicet, ut nullus camerariorum seu beneficiariorum prenominatam villam pro aliqua molestatione vel occasione gravaminis audeat introire, ut ab eadem villa, mea licentia et favorabili consensu demum Teutonicis habitata, liberius et amplius monasterio de Zabirdowicz valeat servitium exhiberi.“ Cod. Dipl. Mor. II. 288.

Budislav postoupil listinou danou v Hradišti dne 15. června 1273 se schválením svého konventu rychtáři vsi Štěpánova Libníkovi,¹⁾ a jeho dědicům pohraničný les 50 lánů rozsáhlý, aby jej vyklučil a na jeho místě ves podle práva unčovského (tedy podle práva německého) založil. Za podmínky ustanoveno: z každého lánů bude se odváděti klášteru, až uplyne lhůta svobodná (která však v listině není uvedena) ročního nájmu 1 věrduňk, 1 korec pšenice, 1 korec žita, 2 korce ovsa a jakožto čestný dar o vánocích 4 kuřata, o velkonočních 4 slepic, o letnicích 4 sýry a podle libosti opatovy 20 denárů; dále měl každý lán odváděti ročně biskupovi 6 denárů desátku a na udržování mostů do Olomouce taktéž 6 denárů. Kdyby bylo potřebí, musí každý lán dodati králi koně vši jiné práce prostého, dobře vybrojeného a bude muset zapravovati daně, jaké odvádějí všichni poddanni na klášterních statech, jsou-li k tomu vyzváni. Připomenutému rychtáři a dědicům jeho případnou tři svobodné lány. Kdyby však přes vymíněný počet 50 lánů ještě dále les mýtil a vzdělával, připadl by mu z toho každý desátý lán; kromě toho bude mu náležeti svobodný mlýn, kréma a třetina ze soudních pokut v nové vsi, pak kovář, pekař, řezník a švec.²⁾

Jiný příklad: biskup Olomúcký Bruno, koupil brzy po svém dosednutí na stolec biskupský od Franka hraběte z Hukvald a od vdovy Kunráta z Plavce rozsáhlé lesy při hranici polsko-uherské mezi Bečvou, Sedlničkou, Odrou a Ostravicí. V těchto divokých krajinách bylo osad jen pořídku; zejména uvádí se Staříč. Aby tedy krajina mezi Mistkem, Brušberkem a Příborem — všechna tato města byla od Brunona založena — tedy krajina, kde leží Fričovice, byla lépe zalidněna, odhodlal se biskup Bruno již před rokem 1267 založiti v té krajině větší osadu, kterou nazval Fričo-

¹⁾ Tamtéž IV. 167 ad an. 1275: „Libnikone, iudice de Stephans-torf“ a t. ad an. 1280 pag. 241 „Libinckone“.

²⁾ Tamtéž 104.

vice (Fritzendorf). K účelu tomu obrátil se na osvědčeného lokatora v městě Brušberku Jindřicha a jmenoval jej dědičným rychtářem vsi, která se měla založiti, s tím ustanovením, že jest k tomu věnováno $70\frac{1}{2}$ lánů, z nichž však Bruno již napřed v závěti své dané v Olomúci dne 29. listopadu 1267 odkazoval čtyřem obročím, která založil při biskupském kostele v Olomúci, 60 lánů¹⁾ a k tomu ještě 20 lánů lesa, vše k vlastnímu majetku. Z podniku tohoto vyplývali lokatorovi tyto výhody: z lánů, ježto jsou ustanoveny, aby byly zdělány, má býti vždy šestý od daní osvobozen a jen lokatorovi k odvádění nájmu zavázán; se všech lánů bude dostávati třetinu pokut soudních. Kdyby se u vyměrování lánů objevilo, že by výměra vykázaná nestačila, co by scházelo, přiběře se z rolí k Brušberku přidělených, ale v sousedství Fričovic. Dále obdrží lokator, který zároveň zůstane dědičným rychtářem ve vsi, svobodný mlýn o jednom složení. V záležitostech hrdelních bude město Brušberk pravidlem. Tam bude se diti odvolání k tak zvanému vogttingu, kterýž se schází třikráte do roka.²⁾ Třetina pokut soudních však zůstane dědičnému rychtáři, jako by věc hrdelní v místě samém byla vyjednána. 60 lánů, ježto jsou obročím přiděleny, bude od 1. května po 12 let od daní osvobozeno, pozemky však, ježto se táhnou od Fričovic k Staříči, osvobozeny budou o čtyry léta déle, poněvadž jsou horší nežli ostatní.³⁾

Tato poslední ustanovení přivádí nás k odůvodněné domněnce, že ustanovený a ohraničený pozemek teprve tehdy byl jednotlivým osadníkům přidělen, když již podle dobroty půdy v traty, plateae, tedy v lesy, louky, pastviny a role byl rozdělen. Role byly zase změřeny podle své půdy, při

¹⁾ Tamtéž III. 405.

²⁾ Již tento vogtting jest pádným důkazem, nebyli-li v tamějších krajinách Němci, že tam zajisté mělo převahu zřízení německé. V českých osadách vojtů neznali.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 44.

čemž se bral ohled na zásady třístranného hospodářství, které bylo nejrozšířenější a na drahy.¹⁾ Teprve nyní byly pozemky rozděleny podle lánů a jich částí. Na obecním súde²⁾ nebo v hromadě bylo ustanoveno, která trata by měla býti určitého roku úhorem, na kterou by se mělo zasíti obilí jarní, na kterou obilí ozimné nebo která by měla býti ponechána na pastviny, nebyla-li zvláštní trata navždy k pasení dobytka vymezena. Jednotlivé hony byly od majetníků současně vzdělávány, aby si, bylo-li by potřeba, vzájemně vypomohli.

Chceme uvést ještě jeden příklad, jakým způsobem vsi se zakládaly. Dětrichovi z Fulšteina, kanovníkovi při kostele olomúckém, náležel blízko Fulneka při potoku Kunčickém, ježto z Opavska přichází a Fulnekem jihovýchodně k Odře pospíchá, les, který mu žádného užitku nenesl. Aby jej zpeněžil,³⁾ odevzdal jej věrnému svému Konradovi, aby jej vymýtil a na místě jeho založil ves jménem Steinbach. Dětrich

¹⁾ Viz díl IV. str. 139. Ve sporu o hranice mezi osadami kapitoly olomúcké a kláštera Hradištského r. 1275 a 1280 praví se: „Exitum vero gregum, qui vulgariter drahy nominatur, tam ex parte Olomucensi, quam claustris ipsius, campis equaliter acceptis ordinamus.“ Tamtéž 167 a 242 V zakládací listině vsi Steinbachu z r. 1301 vymezen k vyhlášení dobytka půllán. „Medium laneum ad viam gregis et ad pecora mittenda.“ Tamtéž V. 132. Velmi dokonalé určení o drahách podává zakládací listina opata Břevnovského Předbora, 1342 bratřím Peškovi a Oldřichovi z Kosoře vydaná. V té se praví: „Unum laneum toti communitati pro communibus pascuis in loco ad hoc apto donarunt . . . imo et tres virgas pro via communi, quae vulgariter dicitur drahy pellendorum pecorum atque gregum, quem quidem laneum et tres virgas tota communitas solvere debent et tenentur, prout alii lanei exolventur, ita tamen, quod nullum census deinceps, neque bernam, sive alia quaeque iura ab eo laneo et tribus virgis de cetero exquirere tenebuntur.“ Dobner Mon. VI. 69.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 208 ad an. 1256. V listině jest chyba „schud“, nejspíše pouhý omyl písařský.

³⁾ „Cupientes nostros redditus terminorum ampliare.“ Cod. Dipl. Mor. V. 131. Nemovitě zboží nazývá se zde „termini“. Srovn. Mone, Zeitschrift, d. X. str. 18.

ustanovil přede vším lokatora Konrada dědičným rychtářem, daroval mu jeden svobodný lán a každý sedmý lán z nového osídlení, z kterýchžto lánů však měl se nájem odváděti. Dále mu přidělil svobodný mlýn o dvou složeních při Steinbachu čili potoku Kunčickém; kdyby si zřídil více složení, bude muset z každého nového složení odváděti nájem věrduňk stříbra ročně. Dále ponechání zakladateli beze všeho poplatku krčma a právo chleba péci, maso sekati, ševce a kováře držeti. Kostel, který by v místě byl vystavěn, nadán půl lánem s tím doložením, aby zakladatel k tomu ještě půl lánu prikoupil, avšak sedláci aby tržní sumu zakladateli znenáhla splatili. Tento lán však měl býti od daní osvobozen.¹⁾ Z lánů, které mají po 12 prutech obnášeti,²⁾ vymezeno bude půl lánu na drahy. Rychtáři náležeti bude třetí denár z pokut soudních. Nové osadě bude pravidlem právo Hlubčické, v pochybných případech mělo jíti odvolání, jak za to máme, do Vidnavy v rak. Slezsku. Noví osadníci byli na 20 let od daní osvobozeni. Po této lhůtě měl se odváděti s každého lánu na Valburku (1. května) a o Martině (11. listopadu) vrchnosti jeden věrduňk stříbra a měly se konati do roka čtyry dni roboty na poli. List na založení dán byl v Budišově 25. listopadu 1301.³⁾

K vůli porovnání uvéstí chceme jeden příklad z Čech: Dětrich, opat premonstratského kláštera Želivského v kraji

¹⁾ Z pravidla bývala v nové osadě jen tehdy fara založena, bydlelo-li v ní alespoň sto rodin. Byla-li osada taková, že společnost storodinnová, stará centena, ve dvou nebo více místech se musela usaditi, byly tyto menší osady přifařeny.

²⁾ „Duodecim virgas pro laneo habebant.“ Cod. Dipl. Mor. V. 132 ad an. 1301. Tehdáž „virga, prut pole“ rovnala se pěti jitrům, 12 prutů tedy obnášelo 60 jiter a tolik počítalo se na jeden lán. Počítáme-li na míru obilní, bylo potřeba 60 koreů, aby se lán mohl ositi. „Quilibet mansus . . . continere debet tantum de terra, quod in eo seminari possint sexaginta Strichones seminum universorum, hiemalium et etiam estivalium.“ Listina z r. 1302. Emler, Regest. Str. 835.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 131 a 132.

Časlavském odevzdal se schválením konventu klášterní ves Smržnou měšťanu jihlavskému Ebrhardovi k rozšíření čili, jak v listině se praví, k založení vsi. Ebrhard obdržel přede vším pro sebe a nástupce své dědičnou rychtu s třetím denárem ze soudních pokut, svobodný lán a svobodný mlýn. Za to se lokator zavázal zjednati pro nových 16 lánů osadníky, kteří by jako on sám odváděli úplný desátek z pšenice, žita, ječmene a ovsa. Nájemné, ježto se má z pozemků odváděti, jest rozdílné. Staré lány, které byly již osazeny, mají platit po tři léta o sv. Jiří a o sv. Havle po 3 lotech stříbra; lány, které by nově byly vzdělány, osvobozeny budou pět let od daní; ale všechny bez rozdílu odváděti budou klášteru o velkonocích 20 vajec, o letnicích 2 síry, na žně dodají dva žence a o Martině odvedou 2 kuřata. Fara tamější nadána svobodným lánem, celá ves spravovati se bude právem Jihlavským, kamž půjde také odvolání. Kdyby Ebrhard nebo jeho dědici chtěli časem dědičnou rychtu prodati, vymínuje si klášter právo předkupní, když by vyslechnut byl o tom soud rozhodčí od obou stran zvolený, a lokator slibuje, kdyby do pěti let osídlení nebylo provedeno, že sám nahradí nájem a jiné povinnosti, které by tímto opozděním byly zmařeny. Listina o této smlouvě s jihlavským zakladatelem byla dne 5. ledna 1303 vydána.¹⁾ A nyní ještě jeden příklad, kterak do vsi čistě slovanské, ježto již sto let trvala, německé právo bylo uvedeno. Z listiny, dané dne 30. ledna 1274 vysvitá, že markrabě Přemysl Otakar II. jmenoval měšťana olomouckého Jindřicha z Ivanic dědičným rychtářem v zeměpanské vsi Týnci (u Olomouce), která se již r. 1110 v listinách připomíná²⁾ a tehdáž královskému cůdari Petrovi podřízena byla, „aby panující tam právo české v německé přeměnil“. Za práci svou obdržel pro sebe a potomky své jeden lán, krčmu a láně — s osvobozením od daní; dále mu přísluší

¹⁾ Tamtéž 149. Velmi podrobnou zakládací listinu vydal klášter Břevnovský dne 26. listopadu 1296. Emler, Reg. pag. 741.

²⁾ Tamtéž I. 195.

nižší soudnictví a plynoucí z něho taxy a poplatky, vyšší soudnictví však, k němuž náležejí krádež, cizoložství, nemravné násilí a zabíjení, vykonává cůdař župy olomúcké, jenž z poplatků soudních dostává pro pokladnu zeměpanskou dva díly a rychtář dědičný, který jest taktéž přítomen při tomto vyšším soudě, bere díl třetí.¹⁾

Na příkladech těchto jest viděti, kterak vsi podle práva Německého byly přeměňovány a zakládány. Dělo se to způsobem dosti stejným. Především bylo potřebí lokatora. Tento obdržel pro sebe a potomky své nižší soudnictví, kteréž mohlo býti také prodáno. Nepodržel-li lokator sám, jemuž rychtářství dědičně bylo propůjčeno, soudnictví ve vsi, byl rychtář od něho nebo také od vrchnosti jmenován, později od obce volen. Trikrátě do roka musel s dvěma, později s více kmety, přicházeti k soudu do města nejbližšího nebo takového, kde ves brávala poučení. Kmeti bývali s počátku od vrchnosti, později od obce voleni. Počet jich řídil se podle toho, jak ves byla veliká. Rychtář a kmeti tvořili soud obecní, který rovnal spory domácích obyvatelů mezi sebou. Později obdržely některé vsi také *ius gladii*, mohly je však vykonáti teprve tehdy, když od vrchního svého soudu vzaly poučení. Poměr obce a její příslušníků k vrchnosti a k lokatorovi čili rychtáři dědičnému upraven byl smlouvou zakládací. Jak pak se šlo před se, když města byla zakládána nebo když vsi v města byly přeměňovány?

Nejvíce měst s právem Německým bylo od markrabat samých založeno. Výslovně se to připomíná r. 1258 o městu Uherském Hradišti. Panovníci, jak jsme již připomenuli, vyhledávali v jich zakládání svůj lesk a slávu, ale také, zvláště za Přemysla Otakara II. bezpečnost země.²⁾ Města byla za-

¹⁾ Ut ipsa Bohemici iuris conditione mutata, in omnibus, quae ibidem iudicanda seu ordinanda fuerint, ius Theutonicum studeas conservare.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 112.

²⁾ Když král Přemysl Otakar II. Chrudim zakládal, pravil v úvodu zakládací své listiny: „solerti studio intendimus et vacamus, qualiter regnum

kládána tímto způsobem: stalo-li se dohodnutí o místě, kde by město mělo býti založeno, muselo se nejdříve získati místo stavební, nebyl-li to pozemek zeměpanský. Když tato věc byla vyřízena, odebrala se komise na místo stavební, aby obvod nového města ustanovila a je vůbec vyměřila, při čemž se přihlíželo k tomu, aby rozdílní řemeslníci měli svá příhodná stanoviště, jako na př. koželuzi aby byli při vodě, jinak aby stejná řemesla byla v některých ulicích pohromadě, ano kde bylo obyvatelstvo smíšené, aby bydlelo ve svých čtvrtích. Teprve když město bylo vyměřeno a pojmenováno, staráno se o jeho zalidnění, panovníci pak předstihovaly se v udělování výsad a práv městských, aby se starosti této brzy sprostili. Na založení pohraničné pevnosti Uherského Hradiště dostatečně lze viděti, kterak se věc prováděla. Avšak jako u vsí, tak i zde muselo se užívati pomoci lokatorů, kteří buď cizí nebo domácí osadníky do města uvedli a je podle některého práva na př. Hlubického, Břeclavského, Brněnského, Jihlavského, Olomúckého a t. d. založili; t. j. zakladatelé vzali si za vzor, za měřítko zřízení v těchto městech platné. Cizinci nazýváni *vocati*, domácí *incolae*. Že *vocati* byli většinou Němci, o tom svědčí nejen jejich jména křesťní: Ermfried, Theodorich, Ernest, Erbilo, Rudger, Hermann, Eberhard, Roland etc., o tom svědčí také z německých jmen utvořená příjmení, na př. k roku 1288 Thunhuser Albus,¹⁾ o tom svědčí konečně celé zřízení takového, nově založeného nebo ze starého hradu a podhradí povstaleho

nostrum Bohemie, nostre Maiestatis hereditas preciosa, stabilis firmitatis robore fulciatur, ut dum in suis membris decenti dispositione componitur, variis et decoris preradiet ornamentis . . . ad ipsius regni nostri decus perpetuum et decorem ipsius stabilemque firmitatem Civitatem novam . . . fundare volumus et mandamus“ etc. Voigt, Formelbuch. Archiv der kais. Akad. D. 29. Str. 125 n. 113. Jireček, Cod. iuris Boh. I. 154. Viz také Fr. Zoubek, O zakládání měst v Čechách v třináctém století. V Praze 1878. 8° str. 67.

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 344.

města. Brno, Olomúc, Znojmo, Břeslav, Bzenec, Unčov, Opava, Hradec, Hodonín, Litovel, Jevíčko, Jihlava, Jemnice, Zábřeh byly v XIII. století města rázu vesměs německého, v nichž němčina byla řečí vládní a správní, třeba neměla vesměs německé obyvatelstvo. V Znojmě byl dokonce před rokem 1226 „vicus Ungarorum“. Byli-li do měst uvedeni osadníci domácí, bylo jim uvyknouti německému zřízení; soudnictví se v městech jen němčinou vykonávalo.

Za práci a za výlohy své odměňováni bývali lokatoři městským fojtstvím, advocatii, kteráž na jejich potomky dědičně přecházela a s níž spojena byla jistá práva, příjmy, požitky, državy, ale také povinnosti. Fojtům příslušela přede vším správa nižšího soudnictví v městě jménem panovníka; z toho brali třetí díl pokut, kdežto dva díly plynuly do pokladny markraběcí. Takovéto fojtství bylo tedy nazýváno také prostě iudicium nebo tertius denarius. Také ve vsích dědičný rychtář, jak nám známo, vykonával nižší soudnictví; ale fojt městský, advocatus, rozeznával se od rychtáře vesnického tím, že nezřídka ze sousedních vsí šlo odvolání k takovémuto fojtovi městskému a jeho radě, za kterouž příčinou takovýmito advokáty bývali nejen vznešení, šlechticové, nýbrž také učení lidé. K příjmům, majetku, požitkům advokáta příslušel obyčejně svobodný dům a byli-li měšťané, což bylo skoro veskrze pravidlem, nadáni i polnostmi, lukami, lesy atd., náležel mu také rozsáhlý svobodný pozemek; krámy masné, pekařské a ševcovské, krěmy, mlýny a veřejné lázně ¹⁾ nebyly všady jeho majetkem, ale odváděly mu nájemné; a konečně dostával jakési poplatky z vystavěných a obsazených domů měšťanských. Naproti tomu měl za povinnost město podle práva německého zříditi a měšťany osaditi, municipální zřízení jakožto zvláštní obdarování zeměpána provésti, ²⁾ ná-

¹⁾ O lázních v středověku a v pozdější době jest dobré pojednání od Jiřího Zapperta v Archiv der k. k. Akad. d. 21 str. 3—166.

²⁾ Municipální zřízení, kteréž skoro po celý středověk zůstalo pravidlem a vzorem, propůjčil kníže Mikuláš 1290 městu Opavě „de nostre

jemné od měšťanů vybíratí a vrechosti odváděti a z pravidla rytířskou službu pro zeměpána konati. Měšťané pak obdrželi určitý počet lánů s lukami, lesem a pastvinami, někdy také rybolov, zřídka kdy honitbu na svém území. Ostatně byli měšťané k obci příslušní vesměs osobně svobodnými; když uplynula léta od panovníka povolená, povinni byli odváděti kromě městských berní ještě poplatky smlouvou ustanovené a upravené, exactio, collecta, Geschoss a měli právo město na vlastní útraty opevňovati; na právo toto bývali měšťané tak hrdými, že se ochotně uvolovali města na své útraty obhajovati „že za to v pozdějších dobách ještě panovníkům veliké sumy plativali. Teprvé valy, příkopy, hradbami, věžemi a opevněnými branami stávaly se osady podle pojmů tehdejších vlastními městy. Brány opevněné bývaly viditelným jich odznakem. Měšťané takovýchto hrazených měst nabyli práva, když jim bylo dovoleno i šlechtické statky kupovati a držeti, na obecných sněmích vedle pánů a vladyk zasedati a podřízení byli jen panovníkovi.

Aby města povznesli, propůjčovali jim panovníci všeliké privileje; a sice: a) podkrají čili právo, že na míli od města nesmí se usaditi žádný řemeslník, čímž řemeslníci lákáni do města, poněvadž jim výdělek byl tak pojištěn; a řemeslníkům a umělcům zvláště obratným, jako na př. mečířům, knížata poskytovali roční pense, aby se jen k bydlení ve městě ziskali; ¹⁾ b) právo zříditi v městě tržnici, která byla z pravidla také radnicí a v níž se zboží cizí na trh dovezené skládalo; c) právo tržní, na jehož základě mohly se odbyvati trhy týdenní, fora, a trhy výroční, nundinae; d) krámy, in-stita, k obchodu v malém a k prodeji všelikých potřeb ži-

serenitatis clemencia et favore.“ V čele samosprávného měšťanstva byl iudex čili advocatus, a po ruce měl konšely a scabinos, vesměs osoby přísežné. Cod. Dipl. Mor. IV. 371.

¹⁾ Henrico gladiator, utili et artificioso magistro, qui transtulit se Pragm ad habitandum in ipsa“ poukázáno ročně 10 hřiven stříbra. Cod. Dipl. Mor. VII. 977.

votních, k čemuž sloužilo městské podloubí čili kryté chodby, náměstí obklopující; e) právo pivovárské a výčepné v městě a v nejbližším okolí; f) právo skladní pro zboží domácí a cizozemské; g) regalia mýtná a celní a h) volba vlastního rychtáře. Všecka tato práva měla býtí vnadidlem, aby lidé v městech se usazovali a aby tak rozmnožováním měst sláva země se zvýšila.¹⁾

Pozorujeme-li bedlivě polohu a dobu, kde a kdy byla města moravská od markrabat zakládána, nemůžeme se ubrániti myšlence, že toto zakládání nedělo se nahodile, nýbrž podle určitého dobře promyšleného plánu. Nám se zdá, že markrabata měli v první řadě místa strategicky důležitá na zřeteli a v druhé řadě zájmy obchodní, když města zakládali. Co se týče Olomouce, Brna, Znojma, Jihlavy, Uherského Hradiště a Břeclavě, jsou ohledy strategické patrné; když se však Bruntál, Bzenec, Hodonín, Litovel, Jevíčko a Uherský Brod zakládaly, převládaly nejspíše zájmy obchodní. Připomeňme si, že místa právě jmenovaná byla stanicemi pohraničními nebo celními, nebo že ležela při důležitých stezkách obchodních a že již proto vykazovala se větší lidnatosti.²⁾

Bruntál obdržel, jak jsme již na jiném místě vypravovali,³⁾ od markraběte Vladislava právo Německé a stal se městem. Bratr Vladislavův král Přemysl potvrdil v Olomúci dne 30. prosince 1213 toto „staré založení“ se všemi na něm spočívajícími svobodami, příjmy a se vším zbožím, z čehož vyplývá, že Bruntál byl již před rokem 1213 na město povýšen a že tedy náleží k nejstarším městům moravským podle práva Německého. Král Přemysl práva a příjmy tyto rozmnožil propůjčiv městu na zlepšení jeho desátek mýtní a báňský na čtyry míle daleko po čas života vlastního

¹⁾ Velmi jasně mluví o zakládání města od panovníka formule Otakarova z r. 1262, otiskána od Jirečka v Cod. iuris Bohem. I. 154 a 155.

²⁾ Viz str. 28 toh. díla.

³⁾ Viz str. 81. toh. díla.

a bratra svého. Markrabě Vladislav zemřel 1224 a Přemysl 1239; Bruntál tedy požíval dosti dlouho této milosti.¹⁾

Bzenec byl až do roku 1214 osadou trhovou, forum, byl tedy taktéž silněji zalidněn.²⁾ Téhož roku rozhodl markrabě Vladislav dne 3. ledna 1214 v Olomúci, aby tato osada, ježto byla ovdovělé královně Konstancii, matce jeho, k užívání přidělena, obehnána byla silnými hradbami a tak rozšířena, „aby se účastnou stala cti a výhod našich ostatních měst“. K účelu tomu odpustil markrabě, ovšem za souhlasu své matky, kteréž se věc týkala, měšťanům bzeneckým na 30 let nájem peněžní a obilní, který až posud královně byli odváděli. Dále jim daroval doubravu se všemi právy, tedy i se svolením, aby ji mohli vymýtit, a dal ji kopykami obmeziti, pak jim daroval svobodný mlýn a dva lány pro faráře městského. Co se týče nižšího soudnictví, mají se měšťané spravovati městským právem břeclavským; vyšší soudnictví však příslušetí bude soudům zeměpanským.³⁾ V březnu 1223 král Přemysl potvrdil výsady tyto a ponechal městu, které škůdci a ohněm velice bylo utrpělo, příjmy z tamějšího zeměpanského mýta na 10 let.⁴⁾

Hodonín nad Moravou náležel jako Bzenec ovdovělé královně Konstancii. Okolo r. 1228 byl správce její v Hodoníně, Petr, od zlodějů a loupežníků zabit. Zločin tento, jenžto spáchán byl jen následkem neurovnaných poměrů místních a nejistoty života, přiměl královnu „počestné Němce povolati a během roku v našem městě za těchto podmínek je usaditi“: 1. poddání budou jen královně a její synům Václavovi, Vladislavovi a Přemyslovi a ostatně nikomu ji-

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 68 a 69.

²⁾ Locus forensis, stojí asi u prostřed mezi villa a civitas. Když se r. 1280 jednalo o vytčení hranic mezi obcemi Kojetínem a Bezmírovem, jmenován Kojetín „locus forensis episcopatus Pragensis“ a Bezmírov „villa monasterii Gradicensis“. Cod. Dipl. Mor. IV. 235.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 75 a 76.

⁴⁾ Tamtéž 150.

němu; 2. podřízení jsou soudci, kterého si sami volí; 3. měšťané odváděti budou z lánu 30 denárů, poddaný v městě, jenžto má pole, 12 denárů a kdo jich nemá, 6 denárů nájmu; 4. z každé várky piva odváděti bude sládek 12 denárů; 5. na míli od města nesmí nikdo pivo vařiti; kdo by se proti tomu provinil, ztratí hrdlo a statek svůj;¹⁾ 6. také řemeslníci, kovář, tkadlec, švec a j. v. nesmějí se v okolí na míli daleko, nýbrž jen v městě usaditi; 7. kdo se ubírá na trh, má na míli svobodný průvod; 8. s mlýna tamějšího odváděti se bude ročně 8 korců žita, 4 korce pšenice a 3 haléře. Sleviti s toho by se mohlo jen tehdy, kdyby měšťanstvo o tom se usneslo, nebo kdyby královna tu milost udělila. Mlýn tento má mít také 20 jiter pole, 3 poddané a rybáře; 9 kupců, jižto mají domy, jsou od placení mýta osvobozeni, jen za přívoz přes Moravu budou polovičku platiti; 10. v lese mohou si suché dřívy sbírat, trávu trhati a dobytek pásiti, vyjmeče mladé douby; 11. měšťané jsou v celé Moravě a v Čechách od placení mýta osvobozeni; 12. po 10 let nebudou odváděti žádné daně a 13. ustanovený poplatek za zločiny a zločince, kteří jen v městě se popravují. Zvláštní jest při tomto listě zakladacím, že vrahové připomenutého správce Petra prohlašují se před měšťany za psance.²⁾

V letě roku 1241 byla Litovel od Tatarů tou měrou spustošena a obyvatelstvo vyhubeno,³⁾ že král Václav se ustanovil v lednu 1243, město znovu podle práva Olomúckého, tedy německého, založiti. Aby tam osadníci byli přiváběni,

¹⁾ „Infra Rastam unam nullus presumat cerevisiam braxare.“ Cod. Dipl. Mor. II. 204. Rasta obnášela: „Milliarius et demidius apud Gallos leucam (lieu) facit, habentem passus mille quingentos; duae leucae sive milliarii tres apud Germanos unam Rastam (Milliare germanicum) effitiant.“ Du Cange, Glossarium mediae et infimae latinitatis.

²⁾ „Illi, qui Petrum occiderunt, omnium habebant inimicitiam et pro malefactoribus habeantur.“ Cod. Dipl. Mor. II. 204 a 205; pak Jireček, Codex iuris Boh. I. 59—61.

³⁾ Viz díl V. str. 230.

slibeno jim patnáctileté osvobození od daní a král prohlásil, že po uplynutí té lhůty spokojí se s polovicí hřivny nájemného s každého lánu. Aby město bylo rychle vystaveno, poskytl král zdarma stavební dříví ze sousední doubravy; neboť tehdaž stavěla se města jako vsi skoro napořád ze dřeva.¹⁾ Příjmy z tamějšího velikého mýta silničního náležejí lokatorovi, město však bráti je bude teprve šestý týden; naproti tomu byli měšťané litovelští osvobozeni od mýta v Olomúci, Unčově a Úsově. Fojtem městským čili advokátem jmenoval král lokatora Jindřicha, měšťana olomúckého, jménem Epicha, s kterým byl také smlouvu uzavřel. Podle smlouvy této nadáno bylo fojstství městské mýtem v městě, rybolovem, mlýnem, radnicí, dvěma lány v Čermném, dvěma jinými lány mimo město na zboží, kteréž králi nenáleželo, zahradami v starém městě, lázněmi, dvěma krámy pekařskými a dvěma krámy řeznickými, „jatkami, kde se zvířata porážejí“. Jelikož časem již za prvního lokatora odprodejem některé zboží z tohoto nadání do cizích rukou se dostalo, byla roku 1287 se svatanem připomenutého lokatora smlouva obnovena, při čemž si král z dědičného rychtářství vyhradil roční nájem jedné hřivny zlata nebo 10 hřiven stříbra svoliv k tomu, aby prodané zboží bylo zase skoupeno a aby tak nadace byla opět v předešlý stav uvedena.²⁾ Roku 1291 obdrželi již mě-

¹⁾ Jakési nepřátelskými vpády a požárem spustošené město král Václav II. okolo r. 1286 na tři léta od nájmu osvobodil a vykázal měšťanům, aby město mohli vystavěti, stavební dříví ve svých lesích. „Ut dicte civitatis cives domus ipsorum per ignem destructas eo facilius et liberior reedificare valeant, ex speciali gratia eis duximus indulgendum, quod ligna in nostris silvis . . . succident, ubi noster iudex, qui tunc pro tempore fuerit, eis duxerit deputando.“ Formulář Otakarský. Archiv der kaiserl. Akad. D. 29. Str. 138.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 19. Smlouva zde není obsažena, opakuje se však v obnovovací listině ze dne 13. října 1287 t. IV. 339. Není-liž připomenutý zde měšťan Jindřich, nazvaný Epich, tentýž podnikatel, jenžto po 30 letech založil Týnec podle práva Německého? Viz str. 99 toh. díla. Takovito lokatorové podobají se podnikatelům velikých staveb za našich dob.

šťané litovelští právo milové a dovoleno jim, aby mohli držeti statky šlechtické, tedy deskové.¹⁾

Z těchto důvodů bylo i Jevičko, od Tatarů r. 1241 spustošené a pobořené, na město povýšeno. Markrabě Přemysl daroval novému městu listinou danou v Brně dne 22. září r. 1249 les sousedící se zbožím kláštera Hradištského u Šebetova, „aby se mohlo rychleji zotaviti“.²⁾ Zakládací listina, jenž byla rychtáři městskému Alberovi a potomkům jeho od markraběte Přemysla vydána, podepsána byla na Krivoklátě 6. srpna 1258. Učinivši zmínku o smutném stavu města a jeho obyvatelů, uvádí tyto výhody k jeho zlepšení:³⁾ 1. kdyby markrabě město některému šlechtici zastavil, bude se museti tento spokojiti s nájmem posud odváděným a nebude smět nového uložit; 2. městu Jevičku bude se ve všem všudy spravovati právem uničovským, ale samo bude vrchním soudem i v hrdelních případech pro třinácte sousedních vsí, jejichž jména skoro vesměs svědčí, že měly osadníky nemecké: Bělá (Albendorf), Arnoldsdorf, Derflík (Dörfles), Arnoštov (Ernestsdorf), Hartungsdorf, Martinsdorf atd., jen Kornice podržely své staré slovanské jméno; 3. stará povinnost užívati cest ustanovených s mýtem pojišťuje se novému městu na tři míle kolem;⁴⁾ 4. městu zůstane také právo milové, tak že

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 372.

²⁾ „In subsidium et levamen ipsorum inopie.“ Cod. Dipl. Mor. III. 114. V Časopise Česk. Museum 1875 str. 76 profesor Šembera pronáší pochybnosti o pravosti této listiny hlavně z toho důvodu, poněvadž okolo r. 1249 celá tamější krajina premonstrátskému klášteru v Hradišti náležela, že se nedá dokázati, kde by byl mohl ležeti takovýto zeměpanský les, který prý markrabě Přemysl daroval? Kdybychom měli katastrální mapy a pozemkovou knihu z doby tehdejší, mohli bychom ovšem pochybnost tuto vyvrátiti, předece však vyčkati chceme pádnějších důvodů, abychom listinu za podvrženou uznali.

³⁾ „Ut post multa pressurarum gravamina nostris temporibus habundantius consolentur (incolae civitatis).“ Cod. Dipl. Mor. V. 243. Těmito pressurami vyrozumívati lze také vpád Tatarů r. 1241, jakkoliv se výslovně nepřipomíná.

⁴⁾ Viz str. 28 tohoto díla.

na míli daleko nesmí býti zřízena ani krčma, ani pivovár, ani se nesmí nějaký řemeslník usaditi; 5. úřad rychtářský ostane v rodině Alberově dědičným a bude se moci prodávati. Dále se ustanovují soudní příjmy a pak 6. uvádí se tato nadace rychty: dva lány, mlýn, šest masných, šest pekařských a tolikéž ševcovských krámů, lázně, rybolov a honitba na území městském a dříví z městských lesů, co by ho rychtář spotřeboval.¹⁾

O založení Uničova (Unčova) známy jsou nám tyto věci: markrabě Vladislav postoupil jakémusi Dětrichovi z Uničova les při Oskavě, aby jej vymýtil. Podniku tomuto zeměpanský úředník uničovský Protiva dělal jakési překážky; z toho povstala r. 1213 žaloba, o níž bylo v ten smysl rozhodnuto, že Dětrichovi přirčeno právo, při jmenované řece Oskavě od toho místa, kde měl býti mlýn zřízen, podle cesty, jenžto vede do Úsova „až k horám“ tolik lesa vymýtit, co by v třicíti letech, na kteroužto dobu privilej platila, mohl provésti.²⁾ Za deset let práce již tak daleko dospěla, že bratr Vladislavův král Přemysl mohl měšťanům nového města, nova civitatis (německé obyvatelstvo podrželo hned toto jméno, Neustadt) propůjčiti právo Magdeburské; jak se v Bruntále vyvinulo, a že mohl fojtovi městskému Dětrichovi a dědicům jeho vydati v Brně 1223 zakládací listinu. Podle této listiny odváděti má každý dům, ať již malý nebo veliký, domovní nájem 6 denárů ročně, s každého vzdělávaného lánů pozemkového nájmu o sv. Martině $\frac{1}{4}$ hřivny stříbra, korec žita a tolikéž pšenice a ovsa. Les, který měšťané již po 10 let poráželi, mohou podle staré privileje ještě dalších 20 let mýtit a veškeré posud nabyté a již vyměřené půdy, jak jim byla od markraběte Vladislava vykázána, ať jest to les, role nebo pastvina, svobodně a bezpečně užívati. Dále mají podle starobylého obyčeje vykonávati nižší policii, jak jim to byl

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 243 a 244.

²⁾ Tamtéž II. 68.

markrabě povolil; co se týče vyššího soudnictví, podřízeno bude město soudům zeměpanským. Dětrich zůstane i nadále advokátem čili fojtem městským.¹⁾

Brod Uherský, kde byla již r. 1045 důležitá celní stanice nad Olšavou při staré vojenské a obchodní cestě do Uher,²⁾ obdržel, jak se praví v listině krále Přemysla Otakara II., markraběte Moravského, dané dne 29. října 1272, kterouž osada na město byla povýšena, „právo Hlubčické a právo skladní, aby se měšťanům dostalo větších výhod a většího užítku.“³⁾ Podle tohoto práva museli kupci domácí, tedy kupci čeští a moravští zboží své, nežli jim bylo dovoleno dále se odebrati, po 8 dní a kupci cizí po 14 dní v Brodě k prodeji vyložit, — kterážto výsada byla po 10 letech od krále Václava II. obnovena a ještě r. 1288 tou milostí rozmnožena, že město bylo na dalších 6 let od daní osvobozeno a že zeměpanských poplatků soudních mohlo užiti k zřizování a zlepšení města.⁴⁾

Z listiny markraběte Moravského krále Přemysla Otakara II. ze dne 28. srpna 1270 nabýváme potřebné vědomosti⁵⁾ o opětném povýšení na město moravské mýtní stanice Hlubčic, kteréžto město s právem svým hrálo tak důležitou úlohu. Hlubčice vyskytují se v pravých listinách již k r. 1183. Uvádějí se v severních krajinách moravských, ježto hraničí s johanitským statkem Hrobníky.⁶⁾ Jako sta-

¹⁾ Tamtéž 147 a 148.

²⁾ Viz d. IV. str. 133 a 136 a str. 28 toh. díla.

³⁾ „Jus depositionis mercium, seu mercimoniorum, ibidem concurrentium hinc et inde, quod vulgo Niderlage dicitur, concedentes.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 100.

⁴⁾ Tamtéž 352.

⁵⁾ Poprvé podle hlubčického originalu latinsky a německy otiskáno a v §§ rozděleno v Tschoppově a Stenzlově Urkunden-Sammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte etc. V Hamburku 1832. Str. 371—381. Pak od Herm. Jirečka v Codex iuris Bohemici I. 168, avšak s jiným rozdělením a Cod. Dipl. Mor. IV. 53 a sled.

⁶⁾ Cod. Dipl. Mor. I. 308.

nice mýtní uvádějí se Hlubčice teprve k roku 1224. Tehdáž měšťané opavští, jejichž práva městská znovu byla rozhojněna, osvobozeni byli od placení mýta v Hlubčicích.¹⁾ Roku 1224 byla osada zajisté již značná a byla nejspíše toho roku na město povýšena. Král Přemysl Otakar II. alespoň, když městská práva hlubčická obnovoval, zmínil se o starých městských privilejiích, které přišly na zmar.²⁾ Podle těchto starých privilejií, které, jak praveno, dne 28. srpna 1270 od krále byly obnoveny a rozhojňeny, platili 1. měšťané s každého lánů půl věrduňku stříbra; 2. odváděti budou panovníkovi desátek se žita, ječmene, pšenice a ovsa; 3. každý lán musí 36 jiter obnášeti;³⁾ 4. s každého domu zapravovati budou měšťané ročně o sv. Martině 6 denárů, kdyby toho dne plat nebyl odveden, propadnou pokutě 5 solidů; 5. o trhu svatomartinském zapraví každý, kdo prodává, 3 denáry; 6. čtyry mlýny blízko města položené odváděti budou o sv. Martině jeden 1½ věrduňku stříbra, druhý 1 věrduňk, třetí ½ věrduňku a čtvrtý 1 lot; 7. měšťané mohou blízkých lesů a pastvin svobodně užívat; 8. městu náleží právo milové, co se týče piva a řemesel; a 9. fojt městský dosazuje na radu měšťanů učitele, kostelníka a pastýře.⁴⁾

Tyto staré privileje města Hlubčic byly potvrzeny od krále Přemysla Otakara; práva, kterážto král sám městu propůjčil, týkají se policie, správy civilní a soudnictví v městě

¹⁾ Tamtéž II. 155.

²⁾ „Antiquatum quoddam ipsorum privilegium, et prae senio maceratum, eis a nostris concessum praedecessoribus, renovari fecimus.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 54.

³⁾ Jak nahoře na str. 85 jsme pravili, byly lány výměry flámské a výměry francké. Lány francké byly větší. Jelikož při zakládání Pozmannsdorfu na statku hraběte z Příbora výslovně byla ustanovena podmínka, „volumus etiam, ut ante sepe dictus iudex (Sydylmann) cum suis incolis habeat ius Lubschicense in omnibus, preter quod laneos more Francorum debet obtinere.“ (Cod. Dipl. Mor. V. 13); máme za to, že lány s právem Hlubčickým byly výměry flámské tedy menší, lancei parvi.

⁴⁾ Jireček, Codex iuris Bohem. pag. 168.

a podobají se velice právům, která byla okolo roku 1250 městu Jihlavě propůjčena, co se týče ducha a rázu ano i v jednotlivých svých výrazech, ale předce obojí vzniklo samostatně. „Patrné příbuzenství mezi oběma svědčí jen o společném původu z téhož pramene. Kde jest tento pramen hledati, o tom nemůže býti pochybnosti. Jest to právo Flámské a Flandry jsou společným východištěm osad, jimž tato města svůj vznik děkují.“¹⁾ Pokud nám známo, přijaly právo Hlubčické: Hranice 1276, Bílovec 1293, Děrná 1293, Pozmannsdorf 1294, Steinbach okolo roku 1300 založený (nyní Kunčice — Kunzendorf). Též Křenovice, Valašské Meziříčí a Fulnek spravovaly se právem Hlubčickým.

Mohli bychom snad ještě ukázati k Přerovu, kde r. 1086, ke Kroměříži, kde 1131 mýto s mostu se vybíralo a celní stanice se nalézaly, mohli bychom též Opavu uvést, kdyby nám vůbec bylo psáti o vývinu měst na Moravě; jelikož to však není naším úkolem, musíme přestati na příkladech uvedených, jimiž se prokazuje, kterak místa mytní a pohraničná pro své četnější a zámožnější obyvatelstvo od markrabat k tomu byla volena, aby na města byla povýšena, avšak kterak také každé město přese všecku příbuznost s jinými předce své zvláštnosti a svou samostatnost mělo a ji zachovalo.

Avšak nejen prospěchy obchodními, nýbrž, jak jsme již připomenuli, přede vším ohledy strategickými vedeni byli panovníci, když z podhradí, suburbia, města tvořili, je opevňovali a je se starým hradem, s castrum, v jedno slučovali. A zde tomu skutečně přály všechny okolnosti, aby města mohla rychle rozkvesti. Panovníci v nich obyčejně bydlívali, zemské soudy a vůbec vyšší soudy měly zde svá sídla,

¹⁾ Doslovně z J. A. Tomaschka, *Deutsches Recht in Oesterreich*. Str. 79. Podle něho G. Biermann, *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. V Opavě 1874. Str. 86 a 87. Jaromír Haněl, O vlivu práva německého str. 19. Haněl spravuje se, co se týče stáří práva Hlubčického, Tschoppého a Stenzlovou *Urkunden-Sammlung*, str. 371. V pozn. 1. srovnává se s naším náhledem o výměře flámského lánu.

v městech mívali stále své bydlíště vyšší zemští úředníci a alespoň časem meškali zde bohatí šlechtici. Dvůr, úředníci a šlechta lákali sem a přiváděli s sebou sta lidí, jenžto zvýšenými svými potřebami řemeslníkovi a obchodníkovi pravidelný výdělek zabezpečovali a tím je tedy do města lákali. A jelikož takováto valy a příkopy obehnaná města větší jistotu poskytovala, musela se velmi záhy státi střediskem národního života za války i za míru. Tak se stalo, že až na naši dobu právě ty hrady, které byly sídly moravských knížat údělných, Brno, Znojmo a Olomouc nebo která za Přemyslovců dosáhla neobyčejného rozkvětu, jako Jihlava, nebo která byla zřízena k odvrácení nastávajícího nebezpečení se strany nepřátelské, jako Uherské Hradiště, ostaly až po naši dobu na Moravě městy nejlidnatějšími a proto nejznámějšími.

Chceme se v krátkosti zmíniti, kdy se staly městy v moderním slova smyslu. Počneme s Olomoucí.

Zdá se, že Olomouc již od knížete svého Vladimíra Otovice obdržela jakási práva městská. Kníže Vladimír však zemřel již r. 1200, olomoucká městská práva byla by tedy bez odporu nejstarší, kdybychom nevěděli, že jen panovníci měli moc práva městská propůjčovati a že Vladislav Jindřich a ne kníže Vladimír byl od r. 1192 od Jindřicha IV. za panovníka uznáván. Mluvili tedy král Přemysl, bratr Vladislavův, kterýžto zavedl německé právo na Moravu, v listině dané v Brně 18. března 1228, o „starých právech města Olomouce, jimiž se blízké vsi Odolany a Lazka spravují“, měl snad na mysli jistý řád, který byl Vladimír podhradí olomouckému a jmenovaným všim udělil, poněvadž pak ihned uvádí právo Magdeburské, kterým Olomouc nadal markrabě Vladislav, jenžto zemřel, jak známo, roku 1222. Olomouc stala se městem jen následkem tohoto udělení, obdržela některé statky¹⁾

¹⁾ V nadační listině markraběte krále Václava II. pro Olomouc z roku 1291 čte se: „Preterea de possessionibus ipsius a nobilibus et aliis

a královského rychtáře, který se r. 1228 poprvé připomíná.¹⁾ Olomúc tedy děkuje markraběti Vladislavovi Jindřichovi a ne knížeti Vladimírovi německé právo a povýšení své na město, ačkoli k vnitřnímu úplnému splnutí hradu s podhradím nikdy tam nedošlo. Když r. 1237 vypukla válka mezi Moravou a Čechami, byli měšťané olomúčtí vyzváni od markraběte Přemysla Přemyslovce, „aby nyní, ještě válce nelze se vyhnouti, k hájení hradu a města potřebné přípravy vykonali.“²⁾ Když po smrti Brunonově r. 1281 kanovníci olomúčtí novou volbu konali, nemohli ji pro nepokojné časy předsevzítí v kostele katedrálním, kterýž v hradě ležel, nýbrž museli se dne 26. března 1281 shromáždit v kostele sv. Petra, kterýž v městě se nalézal. Jest to patrným důkazem, že castrum a civitas tvořily dvě oddělené částky města a že strategicky každá o sobě byla opevněna. Proto král Rudolf po bitvě na Moravském poli velice děkoval měšťanům olomúckým, že panství jeho dobrovolně se podrobili. V listině dané v ležení u Ivančic dne 20. září 1278 klade na to zvláštní váhu, že se dobrovolně podrobili, a v odměnu za tuto osvědčenou horlivost obnovuje městské privileje Přemysla Otakara, rozhojňuje je osvobozením města od daní na dvě leta, osvobozením od mýt a cel v celé říši Německé na 10 let, právem milovým, co se týče pivovarství a konečně tím, „že Židé v Olomúci žijící měli nésti všecka břemena městská jako jiní měšťané.“³⁾ Od této doby byla Olomúc pevností a poněvadž v ní sídlil biskup, byla prvním hlavním městem v zemi

quibuscunque personis emtis et emendis ad expeditionem aliquam non magis esse debent astricti, quam de bonis suis in prima locatione eidem civitati annexis.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 376.

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 213.

²⁾ Tamtéž. „Studio et opera multiplici defensionis fidelis nostre civitatis et castri in Olomucz iam nunc provideatis . . . Ceterum omnia, que tucioni vestre civitatis et prefati castri idonea esse poterunt et commoda, dilectus nobis, nobilis vir Victor, filius Bludonis, accepit a nobis in mandatis secundum sui consilii apicem ordinanda.“

³⁾ Tamtéž IV. str. 217.

a náležela mezi města královská, v jichž čele byl vždy rychtář královský. Okolo r. 1262 byla v Olomúci již radnice, což svědčí o spořádaném zřízení municipálním; byl zde také iudex, consules, iurati, scabini, magister civium a čtrnáctidenní trh výroční o sv. Havle a kupci, jižto sem přicházeli a odcházeli, bývali od placení mýta osvobozeni.¹⁾ Privileje tyto byly značně rozhojněny markrabětem Václavem II. r. 1291. Teprve nyní bylo ustanoveno, že město jest naprosto vyloučeno ze soudnictví župního a že statky šlechtické, ježto se nalézají v rukou měšťanských, osvobozeny jsou od berní zemských; vydán také rozkaz, že šlechtici nesmějí svým poddaným brániti, kdyby se chtěli do města Olomúce přestěhovati.²⁾

Brno (Brno ze staroslovanského brnĭje, hlína, odkud Hlinky) povstalo jako Olomúc z podhradí,³⁾ a nazývá se r. 1210 poprvé „burgus“ městem.⁴⁾ O hradbách městských děje se zmínka již 1241, s určitostí uvádějí se k r. 1252 a 1260,⁵⁾ ano r. 1213 objevuje se již rychtář městský,⁶⁾ což jest důkazem, že město mělo již určité právo. My tohoto původního práva městského v Brně neznáme; ale jelikož obyvatelstva přibývalo, — roku 1229 muselo býti město rozšířeno⁷⁾ — bylo zajisté takového druhu, aby dostačilo tehdej-

¹⁾ Tamtéž. III. 320. „Admisimus, quod edificetur ibidem theatrum, sive domus communis, que in vulgo Chauhaus dicitur, pro bono publico et profectu.“

²⁾ Tamtéž IV. 375. Obšírně u Ferdinanda Bischoffa, Deutsches Recht in Olmütz 1855.

³⁾ V. Royt, O Brně za nejstarší doby. Matice moravská. V Brně 1869. str. 68 sld.

⁴⁾ V zabrdovické potvrzovací listině z r. 1210 se praví, že Praemonstrati obdrželi: „in burgo Brunnensi ecclesiam st. Mariae“. Erben, Regest. pag. 240. n. 523. Tato „ecclesia st. Mariae“ stala se po několika letech klášterním kostelem jeptišek Herburských a stávala tam, kde je nyní kostel posádkový, tedy ve středu města.

⁵⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 160 a k r. 1260 tamtéž 292.

⁶⁾ Tamtéž. II. 69.

⁷⁾ „Cum in amplianda civitate nostra Brunnensi“, praví král Přemysl Otakar k r. 1229 „essemus intenti, hortos quosdam secus fundum

šimu obyvatelstvu městskému, ježto bylo české, německé, valonské a židovské. Čechové bydleli v Starém Brně a při starém kostele sv. Petra, Němci okolo roku 1228 při kostele sv. Jakuba, Valoni okolo r. 1231 při kostele sv. Mikuláše,¹⁾ židé měli svou vlastní, Dolejší Židovskou ulici; a tak bydleli všichni v nynějším městě pod Špilberkem, který již r. 1279 s tímto jménem se uvádí a ještě r. 1287 „Brünner Burg“ se nazývá.²⁾ Znamé nám právo městské bylo měšťanům brněnským na jich výslovnou žádost propůjčeno od krále Václava v Praze v lednu 1243 a dne 5. března 1292 bylo, co se týče postavení měšťanů k šlechticům, kteří v městě bydleli a z práva městského vyjmuti byli, značně rozšířeno.³⁾ Záleží z většího dílu v trestních ustanoveních, „která při vši své samostatnosti a nezávislosti jeví předce jakousi souvislost s rakouskými právy městskými, zvláště s právy města Enže a Vídně (1221)“.⁴⁾

Toto nejstarší nám známé městské právo Brněnské vyvíjelo se organicky dále, koncem XIII. nebo počátkem XIV. století přijaty do něho některá ustanovení práva Jihlavského, tehdaž všeobecně váženého,⁵⁾ a jelikož bylo ode všech pozděj-

figulorum una cum curia cambivimus cum fratribus ordinis S. Benedicti ante praefatam civitatem . . . et dedimus ipsis . . . totidem ortulos na Luze.“ Cod. Dipl. Mor. II. 208.

¹⁾ Erben, Regest. pag. 342 a 364. Již jméno „Rhenorthor“ r. 1252 připomenuté ukazuje na země porýnské. Cod. Dipl. Mor. III. 160.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 223 a 339. V listině, kterou papež Alexandr dne 30. ledna 1261 potvrzuje klášteru Tišnovskému patronátní právo ke kostelu sv. Petra v Brně, čteme: „ius patronatus in ecclesia sancti Petri de Burgo Brunnensi.“ Cod. Dipl. Mor. III. 299.

³⁾ Tamtéž 12 sled., pag. IV. 386. Literatura k tomu u Bischoffa, Österr. Stadtrechte str. 15 a 16 a u Rösslera, Die Stadtrechte von Brünn. V Praze 1852.

⁴⁾ Bischoff, Österr. Stadtrechte str. 16.

⁵⁾ Tomaschek, Deutsches Recht in Österreich. Str. 95 a 96. Rössler, Stadtrechte von Brünn str. CXVI. a sled. Rössler shrnul práva brněnská v tato slova: „Nach Otakar's II. Falle erhob K. Rudolf Brünn 1278 zu einer Reichsstadt; doch durften die Freiheiten mit Rudolf's Herrschaft im Lande aufgehört haben. Wichtiger sind die Vergrößerungen der Macht

šich markrabat ano i od krále Rudolfa novými a rozsáhlými privileji rozmnožováno, nabylo v zemi takové vážnosti, že mnohá města se snažila, aby nabyla výhod práva Brněnského a že v pochybných případech brala své útočiště ke konšelům města Brna. Způsobem tímto se stalo během času, že do Brna šlo odvolání skoro ze 63 měst moravských.¹⁾ Města Kroměříž, Kojetín a Uher. Hradiště byly r. 1290 a 1258 na základě Brněnského práva založeny.²⁾

Znojmo (Znaim)³⁾ děkuje povýšení na město králi Přemyslu Otakarovi, kterýž v listině pro klášter Lúcký, dané ve Znojme dne 19. září 1226 výslovně vyznává, že „chce u Znojma město založiti a zalidniti“,⁴⁾ tedy u starobylého

und des Ansehens städtischer Rechte unter K. Wenzel's II. Regierung. Eine neue Bestätigung und Erweiterung des Jahrmarktrechtes erfolgte 1291, das Jahr darauf 1292 von demselben Könige: die freie Schöffen- und Rathswahl, die Gewählten sind nur dem Könige oder dessen Stellvertreter vorzustellen. Eine nochmalige Befreiung von Landgerichten ausser in Fällen bei Grenzverletzungen und Gewaltthaten gegen Grundbesitzer, wo der Gerichtsstand des Letzteren entscheidet. Sicherung der Bürger bei Schuldverhältnissen der Adeligen. Auch adelige Häuser sollen die Stadtlasten mittragen. Verbot von Innungen, welche den Verkehr und Marktverkauf beschränken können. Das Vorrecht, gegen Räuber und landschädliche Leute verfahren zu dürfen. Ausser der besonderen Krönnungs- und der gewöhnlichen Steuer, welche die Städte zu zahlen haben, soll ihnen keine andere Last aufgelegt werden. Und da die immer mehr erweiterten Befestigungen der Stadt grosse Auslagen verursachten, erhält die Stadt vom K. Wenzel II. ddt. Brünn 25. Febr. 1293 die Brückenmauth, den Hauptzoll, den bisher der Landesfürst in der Stadt zu heben hatte, und das Vorrecht, auf alle Metalle zu suchen, welche 6 Meilen weit anzufinden sind.“ Rössler na uv. m. XXVIII. a XXIX.

¹⁾ Haněl, O vlyvu práva německého str. 62 a 63. Rössler na uv. m. CXVIII. Vyňato ze soudní knihy brněnské, Manipulus, otištěné od Rösslera na uv. m. 1—338. Viz Monsée, Über die ältesten Municipalrechte der königlichen Stadt Brünn. V Olomúci 1788. Str. 11 a 12.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 365 a III. 258. Emler, Regest. 653.

³⁾ O etymologickém významu slova Znojmo, od znoj, vedro sluneční, srovn. V. Brandla Gloss. str. 387.

⁴⁾ „Volumus ante Znoym civitatem construere, in ipsamque homines convocare.“ Cod. Dipl. Mor. II. 172.

zeměpanského hradu téhož jména, který jakožto důležitá tvrz pohraničná, jakožto sídlo moravských knížat údělných a s podhradím svým jakožto shromáždistiště značnějšího a smíšeného obyvatelstva — r. 1226 měli zde i Uhři zvláštní čtvrť městskou a okolo r. 1269 byla krajina u Koverníka ještě rozhodně slovanská¹⁾ — požíval v zemi takové vážnosti jako Olomúc nebo Brno. Jelikož však královské pozemky v jmenovaném podhradí k rozšíření města nedostačovaly, král postoupiv klášteru Lúckému statek Kulchov, nabyl za něj potřebného místa, kde město bylo rozšířeno. Byla to snad jižní část nynějšího města Znojma.²⁾ Že zakladatel, král Přemysl Otakar propůjčil nově založenému městu nejstarší privileje a některé statky, dovidáme se z obdarování krále Rudolfa I., kteréž se stalo v září 1278. Za to, že měšťané po pádu Přemysla Otakara II. upřímně a dobrovolně se poddali, vítěz potvrdil posavadní jejich privileje a kromě jiného zejména úřad tržní a clo ze soli, kteréžto příjmy však měšťané měli vynakládati na opevnění města svého.³⁾ Dále jim dovolil, aby se řídili vídeňskými právy městskými, z čehož soudíme, že jim práva tato byla již známa, jelikož by byli jinak za ně nežádali; dále jim udělil právo mílové k vaření piva — vyjmuti byli šlechtici, kteří pro sebe a čeládku pivo varili — k brání základu u dlužníků, osvobození od mýta a dávek, právo, aby vymýtili les u města ležící a role vzdělali, jichž by se k obecnému dobru užívalo a j. v.⁴⁾

¹⁾ Tamtéž 171. „Vicus Ungarorum, qui protenditur usque ad portam orientalem, que ducit ad Zuchoherdel“ a ze samých dvorců se skládala. O Koverníku t. IV. 28.

²⁾ Tamtéž II. 172. O poloze a původu města Znojma Royt v časopisu Matice moravské 1872 str. 28—35.

³⁾ „Civibus Znoimensibus, qui se ipsos et civitatem nostre et Romani imperii iurisdictioni tam liberaliter quam fideliter subiecerunt . . . omnes gratias, libertates et iura, seu predia vel possessiones, que vel quas a quondam Otakaro . . . tenuerunt, rata habemus.“ Cod. Dipl. Mor. V. 264.

⁴⁾ Tamtéž VI. 264.

Privilej tuto obnovil král Václav II. v letech 1292 a 1303 ustanoviv, co se týče příslušnosti soudní, že měšťané se všim všudy podřízení jsou jen moravskému komoří zemskému nebo rychtáři městskému.¹⁾ Znojmo však nestalo se nikdy apelačním místem jako byly Brno, Olomúc a Jihlava.

Jihlava, nad řekou Jihlavkou, o kteréž děje se zmínka již roku 1197, objevuje se v dějinách sotva před r. 1214.²⁾ Toho roku byla Jihlava sídlem zeměpanského kastelana čili purkrabí. Jako ves horní, avšak již s obyvatelstvem německým, uvádí se Jihlava k r. 1227. Král Přemysl Otakar odporoučí tehdejší zakladatele Jemnic Petra a zlaté doly, kteréž mu tam byly odevzdány, ochraně hormistra jihlavského a všech hormistrů, urburiů a horních přísežných v Čechách a na Moravě.³⁾ Jelikož Petr byl nejvyšším úředníkem župy Bítovské a král Přemysl Otakar právě jej dává pod ochranu hormistra jihlavského, dá se z toho souditi, jakou moc a vážnost již okolo r. 1227 měla tato hornická osada, která sem byla nejspíše ze saského Freibergu uvedena.⁴⁾ Že však v okolní krajině bydleli Slované, vysvítá z trhové smlouvy Německého řádu, ježto byla od biskupa Roberta r. 1233 potvrzena. Statky rákové v listině této jmenované u Humpolce a u Jihlavky Podolí, Dobré, Skryšov, Bohdaneč, Pustina a jména 14 vsí, ježto měly farnímu kostelu v Jihlavě

¹⁾ Tamtéž IV. 382 a V. 152.

²⁾ Tamtéž II. 77. O pojmenování města a řeky od jih, jihnouti svn Brandlovo Glossar. p. 83.

³⁾ Tamtéž 185. „Mandamus magistro montium de Igla et universis magistris, urbaniis et iuratis montanorum per Bohemiam et Moraviam, ut prefatum fidelem nostrum Petrum (rectorem provinciae Betoviensis) . . . defendant fideliter et tueantur.“

⁴⁾ Upomínky na společný původ po staletí se udržují. Dřímají, není-li pohnutky, která by je probudila. Dostaví-li se tato, probouzejí se, jako na př. v saském Freibergu, odkudž ještě v XVI. století, když Freiberg slávou slyšel a Jihlava upadala, zasílány bývaly do Jihlavy nálezy ve věcech horních. Tomaschek, Der Oberhof Iglau in Mähren. V Inšpruku 1868. Str. 28.

desátek odváděti, svědčí o slovanském zalidnění.¹⁾ Roku 1234 děje se již zmínka o jihlavském mýtě.²⁾ Jihlava měla tedy r. 1234 farní kostel, mýtní a celní stanici, užívala 1241 horního práva a měla tedy horní soud, který již daleko široko vážnosti požíval a předce ještě neděje se zmínka, kdy byla na město povýšena. Teprve roku 1249 mluví se o měšťanech a hornících města Jihlavy,³⁾ což jest nám důkazem, že Jihlava nadána byla r. 1249 všemi právy měst královských.⁴⁾ Velikou listinou výsadní, již král Václav a syn jeho Přemysl Otakar nejspíše po smíření svém v srpnu 1249 nebo brzy potom propůjčili měšťanům a horníkům jihlavským, povýšena Jihlava na vyšší soud pro mnohá města domácí a zahraničná a za vzor ve věcech měšťanských a zvláště ve věcech práva báňského.⁵⁾ Jihlava stala se tedy městem báňským.

Hradiště. Již jméno svědčí, že na místě nynějšího města Uherského Hradiště zřízeny byly již v dobách předhistorických „ohrady“, ježto tehdejšímu čistě slovanskému obyvatelstvu poskytovaly ochranu proti nepřátelům a ježto mu sloužily za shromáždění při slavnostech náboženských a při soudech a ježto „Hradiště“ se nazývaly. Hradiště tato zakládána nejraději mezi vodami, jako Hradiště na ostrově moravském nebo na takových místech, která mohla býti náspy a příkopy snadno obehnaná a uhájena. Až do r. 1257 náležel tento ostrov blízkému klášteru Velehradskému. Když král Přemysl Otakar II. si předsevzal na ostrově tomto pohraničnou tvrz proti Uhrům vystavěti, vyjednával nejdříve s klášterem o místo, zavázal se listinou, že práva kláštera budou také po vy-

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 255 a 256.

²⁾ Tamtéž 274.

³⁾ „Civibus nostris in Iglavia et montanis ubique in regno nostro constitutis.“ Jireček, Cod. iuris Bohem. I. 83.

⁴⁾ Staré listiny, ježto se týkají města Jihlavy, otištěny jsou správně u Tomasčka, Deutsches Recht in Österreich. Str. 303—348.

⁵⁾ Obšírně o tom Tomasček, Der Oberhof Iglau in Mähren. V Inšpruku 1868.

stavení města klášteru zachována, ustanovil k vyměření tvrze vznešené velmože zemské, v jichž čelo postavil přítele svého Brunona, biskupa Olomúckého, nařídil, aby obyvatelé Kunovic a Velehradu do nově založeného prostorného města se přesídlili, upravil dokonce v jich prospěch obchodní cestu, ježto posud vedla přes Kunovice do Uher a dvěma obsáhlými a obsažnými listy nadačními, danými dne 15. října 1257 a dne 23. května 1258 propůjčil Hradišti kromě jiného městská práva brněnská s odvoláním do Brna, právo milové, mincovnu, výroční trh 14 dní trvající a trh týdenní dvou-denní a t. d., povolil městu rychtáře, kteréhož by však jmenoval klášter Velehradský,¹⁾ jenž si ostatně podržel také patronat tamějšího kostela farního. Tehdáž nadána byla nová tvrz pohraniční vsemi Kunovicemi, Novou vsí a Mikulovicemi a aby mohla domy snáze stavěti a udržovati, obdržela les u Kostelan a desítileté osvobození od daní. Když by tato lhůta uplynula, měla tvrz odváděti ročně 40 hřiven stříbra do královské komory,²⁾ kterážto daň byla roku 1301 „z ohledu na větší blahobyť“ na 100 hřiven stříbra zvýšena.³⁾

Na příkladech uvedených jest viděti, jakým způsobem byla od knížat zakládána města buď z důvodů obchodních nebo strategických, což dalo se vesměs podle práva Německého. Museli bychom se diviti, kdyby byli toho příkladu i vyšší šlechtici v zemi nenásledovali. Výhody takového zakládání podle práva Německého byly příliš zřejmé, příliš makavé, tak že bohatí velmožové brzy je pochopili. Pohříchu nedostává se nám listin o zakládání měst nebo větších vsí⁴⁾ podle práva Německého od vznešených; šle-

¹⁾ Srvn. Notizenblatt. V Brně 1857. Č. 5 a 8 z r. 1360.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 246 a 256. Papežské potvrzení patronatu pochází ze dne 28. ledna 1261. Cod. Dipl. Mor. VII. 763.

³⁾ Tamtéž V. 124.

⁴⁾ V obyčejném životě nedělal se v XIII. století žádný podstatný rozdíl mezi městem a větším městysem. Pokračovatelé Kosmovi vypravují o králi Václavu, kterak Prahu opevňoval, píší: „Jgitur rex Wences-

chtických laiků. Kláštery a hlavně biskupství Olomúcké poskytují nám již více takovýchto listin, abychom zřizování osad duchovních a zakládání měst mohli oceniti. Z nečetných zakladatelských listin laiků vyrozumíváme, že vrchnosti nové osady nejen osvobozovaly od obyčejných břemen a jim jistou svobodnou lhůtu propůjčovaly, nýbrž že jim udělovaly také soudy přísežných a nižší někdy i vyšší soudnictví, vždycky však pod dohlídkou vrchnostenskou. Takováto města, ježto nebyla přímo podřízena panovníkovi, nazývána v dobách pozdějších „vrchnostenská města ochranná“. Hrabata z Příbora, pánové ze Šternberka, z Kravař a jiní zakládali takováto města a vsi; proto mnohé město a mnohá ves upomíná na svého zakladatele. Avšak i zeměpanští úředníci vynikali jakožto zakladatelé, na př. za krále Přemysla Otakara správce župy Bitovské Petr.¹⁾ Aby mladé město Jemnici, ježto leží v župě jmenované a u něhož se počalo na zlato dolovati, ochránil proti nebezpečnosti odjinud přicházejícímu, umínil si Petr pevnými hradbami je obehnat. Začal tuto práci, brzy však přesahovala jeho síly, i byl nucen, aby v ní mohl pokračovati, prodati klášteru Lúckému a jeho opatu Florianovi rozsáhlé pozemky, kterými byl odměněn za své věrné služby a „které u lidu Lovětín se nazývaly“. Král vynahradil županu Petrovi takovouto obětí tím způsobem, že mu listinou, danou v Praze 1227 daroval dědičně ves Bajanovice, půl vsi Hoštakovic, dvůr v Úněticích (kde?) a jakési počitky z jemnických dolů a že jej dal v ochranu hormistra jihlavského.²⁾

laus . . . procedente tempore, patre suo iam viam universae carnis ingresso (1228), civitatem Pragensem fecit murari, et alias villas forenses, quae iuxta vulgare nostrum dicuntur civitates, muniri praecepit lignis vel lapidibus, compellens religiosos et seculares clericos ad earundem civitatum munitiones vel fossata constituenda.“ Cont. Cosmae. U Pertze IX. 167.

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 185. „Fidelis noster minister Petrus, rector provinciae Betoviensis.“ Petr byl zajisté prvním úředníkem župním, čili jak bychom nyní se vyjádřili, hejtmanem krajským. Jak pak lid nazýval takového úředníka, nebylo-li žádných žup? Srovn. str. 35 toh. díla.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 185.

Viděli jsme tedy, kterak z větších hradů, z celních a tržních stanic města se stala, kterak panovníci z důvodů strategických a obchodních je podporovali a kterak bohatí velmožové příklad jejich následující na pozemcích svých města a městyse zakládali. Pravili jsme, že v obojím případě rozhodovaly výhody hmotné a jmenovitě peníze hotové.¹⁾ Výhody tyto stály ovšem v první řadě; ale jak se stalo, že Johanité podle listin na Moravě první jali se města zakládati?

Každá doba má svůj ráz, jenžto se tvoří z myšlenek, které v ní panují a uskutečnění docházejí. První polovice a prostředek XIII. století charakterisován jest v střední Evropě zvláště tím, že měšťanstvo vystupuje silně do popředí. Německá Hanza na př., k níž náleželo 85 měst, mohla již r. 1260 uspořádati první spolkový sjezd v předním svém místě v Bukovci; spolek měst porýnských, „kterýžto byla uzavřela na vlastní ochranu, aby mír byl zjedнан a zachován, aby byla po ruce válečná hotovost proti loupeživým rytířům, aby obchod a majetek byly chráněny, nabyt od polovice roku 1254 také politické důležitosti pro říši a pro císařství Německé.“²⁾ Myšlenky, ježto položily základ k těmto spolkům městským — samospráva a politické postavení měšťanstva — neostaly připoutány k moři Východnímu a k Rýnu, nýbrž pronikaly srdce a rozum vrstevníků a zavdaly tak podnět k zakládání měst od panovníků a velmožů. A Johanité? Ti přišli na Moravu od Rýna a přinesli s sebou přesvědčení o výhodách tohoto nového ruchu.

A když konečně král Václav vyzval duchovenstvo, a jmenovitě duchovenstvo řádové,³⁾ aby města svá náspy

¹⁾ Viz str. 83 toh. díla.

²⁾ Lorenz, Deutsche Geschichte im XIII. und XIV. Jahrhunderte. I. 141.

³⁾ „Compellens religiosos et seculares clericos ad earundem civitatum munitiones vel fossata constituenda.“ Cont. Cosmae. Wenzeslai I. historia. U Pertze IX. 167.

a příkopy obehnali, kláštery na Moravě založené jaly se ještě vydatněji nežli sami knížata města a městyse zakládati nebo zřizovati podle práva Německého, což dělo se zvláště tehdy, když biskupové Olomúcti Bruno a Dětrich (v létech 1241 a 1302) dobrým příkladem předcházeli. Věc dá se také vysvětliti. Většina klášterů moravských měla totiž bezprostřední styk s připomenutým ruchem městským v Němcích, vssály do sebe duch jeho a prováděly na Moravě jen to, co byly ve své domovině viděly a zkusily — zakládaly města podle práva Německého, aby docílily hmotných výhod ve vlasti své obyčejných, kterých se také jim přímo dostávalo. V snahách těchto součastnili se hlavně Benediktini, Praemonstrati a Cisterciáci, u nichž rolnictví, tedy kolonisace, náleží k pravidlům řádovým. Známo jesti, odkud Cisterciáci a Praemonstrati přišli na Moravu — Cisterciáci velehradští z Plas a plasští z Langheimu v diécesi Bamberské;¹⁾ Praemonstrati pocházeli sice ze Strahova v Praze, ale mniši strahovští přibyli z německého Steinfeldu, za kteroužto příčinou také opat Steinfeldský nazýval se otcem všech praemonstrátských klášterů na Moravě a v Čechách a měl nad nimi právo generální visitace.²⁾ Cisterciáci a Praemonstrati souviseli tedy svým zřízením s Německem a stali se tak nejdůležitějšími podporovateli germanisace. Ješto byli v cizí zemi usedlí, vyhledával toho primý jich prospěch, aby za sebou dostali co možná nejvíce svých krajanů — o tom svědčí německá jména mnichů, — o kterých mohli za to míti, že v cizině tím těsněji přivinou se ke klášteru a že se stanou jeho dobrodinci. Zřízením

¹⁾ Viz díl V. str. 23. Co se týče původu a roku založení, jak udáno bylo v „Tabulae Ord. Cisterc.“, o tom: *Originum Cisterciensium* Tom. I. in quo praemissis congregationum domiciliis adiectisque tabulis chronologico-genealogicis veterum abbatiarum a monachis habitatorum fundationes ad fidem antiquissimorum fontium primus descripsit P. Leopoldus Janauschek Ord. Cist. Vindobonae 1877. 40 pag. 211.

²⁾ Opat Strahovský nazýval se correctorem Praemonstratů na Moravě. Cod. Dipl. Mor. III. 340 k r. 1262.

řádů a neustálým spojením klášterů mezi sebou umožněno bylo jak vyjednávání a získání prvních osadníků tak i pozdější jich přibývání. Německým osadníkům pak byl německý klášter blízko jejich nového bydliště věci velice žádoucí; o něj se mohli opřít, k němu pro všecky případy mohli se utéci; klášter, jenžto prostředkoval, byl jim jakousi zárukou, že nebyli podvodnými sliby vylákáni do ciziny nehostinné a to jim zajisté bylo velikou útěchou, když věděli, že zde v cizině nalézají stánek bohu zasvěcený s takovým zřízením, jaké byli ve vlasti své poznali; věc měla se tak jako když v starověku lid domácí své bůžky do ciziny s sebou nosíval.¹⁾ Tyto podmínky, ježto v přirozenosti věci samé spočívají, jsou příčinou, že kolonisace, jakou na se vzaly kláštery, v době velmi krátké byla provedena. Nežli XIII. století se schýlilo ke konci, rozličné statky klášterní cizími osadníky podle práva Německého dospěly již nejvyššího rozkvětu.

V první polovici XIII. století vyznamenával se rozsáhlou činností v zakládání osad praemonstrátský klášter Hradištský u Olomouce a sice v okolí nynějšího města Hranic. Klášter Hradištský stavěl ovšem na základě, ježž byli položili Benediktini Rejhradští. Jádro této rozsáhlé kolonisace, Hranice, povstaly totiž okolo r. 1169 přičiněním benediktinského mnicha rejhradského Jiřího, ježž lid Jurikem nazýval. Během asi 32 let Jiří u vzdělávání tamějších lesů a bažin tolik vykonal, že v těch místech povstaly městy Hranice s farním kostelem a kolem Hranic vsi: Heřmanice, Loučky, Polom, Běloutín, Jesenice a Na Horách. A na tomto základě stavěli dále Praemonstrati, když jim markrabě Vladislav daroval r. 1203 velmi rozsáhlý les mezi Odrou a Moravou u Střelné ležící s tím právem, aby jej vyklučili a na jeho místě vsi, městyse a města založili.²⁾ Markrabě tedy položil

¹⁾ Grünhagen, Boleslav der Lange, Herzog von Schlesien (1163—1201). Doslovně otištěno v *Notizenblattu* 1875. Str. 84.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 14. „Dantes ei plenam libertatem extirpandae (silvam), et villas, fora, civitates locandi in ea, vel alia quaecunque ex

za podmínku, aby osady byly zakládány, čemuž bylo asi po 73 letech vyhověno. Hradištský opat Budislav, ustanovil totiž za lokatora městyse Hranic jakéhosi Thamona, aby z něho utvořil město „podle práva purkrechtního“. K účelu tomu obdržel Thamon dědičnou rychtu, tři svobodné lány podle výměry chrudimské, čtyry krámy pekařské a čtyry řeznické, lázně, mlýn o čtyrech složeních, obmezené právo rybářské a lovecké a třetí denár soudní i tehdy, když by opat osobně nebo zástupcem (notarem) svým v soudech předsedal. Nové město obdrželo právo Hlubčické s dvanácti přísežnými, z nichž by každý užíval bezplatně jednoho krámu řeznického a pekařského. Měšťané osvobození budou na dvě léta ode všech daní s polí již vzdělaných; po uplynutí této lhůty budou pole rozdělena v lány podle výměry chrudimské a pak odváděti se bude s každého lánů na Valburku (1. května) půl hřivny nájmu a klášternímu notáři dva obyčejné (ošoupané) denary.¹⁾ Dále odváděti bude každý lán o velkonocích zadek volský, čtyry dobré sýry o letnicích a čtyry vykrmená kuřata na sv. Michala. Rychtář připomenutý sebere tyto dávky a odvede je v ustanovenou dobu klášteru Hradištskému. Dále odváděti bude každý lán městský, každá kréma a každý mistr řemeslnický biskupovi nájmu desátkového o sv. Martině šest denárů a o dnech prosebních tolikéž na most u Přerova; kdo však nemá polí, podruh — subses — zapravovati bude pouze dva denáry biskupovi a tolikéž na most v Přerově. Od obou posledních platů, od nájmu desátkového a mostového nemůže býti nikdo osvobozen. Kdyby však do těchto dvou let vypsána byla obecná berně královská, budou k ní muset přispěti všickni obyvatelé městští beze vší výminky. Po

ea, prout ipsi duxerint, ordinandi.“ Pro toto vypočítávání kolonisačních objektů r. 1203 jeví se býti listina podezřelou, nehledíc ani k důvodům v d. V. uvedeným náleží zajisté do doby pozdější, asi do r. 1230.

¹⁾ „Duos denarios delencios nostro notario . . . unam scapulam bovinam.“ (Čtvrt vola?) Cod. Dipl. Mor. IV. 169. Hořejší výraz překládáme slovem „špatný, ošoupaný“, poněvadž delentius odvozujeme od delere.

uplynutí svobodné lhůty spadnou na město všechny dávky a berně, jaké odvádívají ostatní poddaní klášterní na př. když panovník a dvůr jeho jest přítomen, nebo když přijede opat a úředníci jeho. Za to měšťanům náleží přiměřený podíl v kovech, když by u města se nalézaly, právo milové a právo užívati svobodně na mlíi kolem města polí, lesů, pastvin a co by jim vůbec mohlo prospěti a co by klášteru náleželo. Škoda, kterou by za války nepřátelé udělali, bude od komise odhadní vyšetřena a měšťanům nahrazena, za škodu však, kterou by způsobilo vojsko královské, když by městem táhlo, nebude poskytnuta náhrada.¹⁾

Touto dobou ustanoveny byly rozsáhlé lesiny kolem Hranic k tomu, aby byly vymýtěny a zalidněny. Na každou ves o 50 láněch měl připadnouti jeden lán svobodný, každý desátý lán měl jen zakladateli nájem odváděti, rychtáři měly náležeti kréma, mlýn, kovárna, krám pekařský, řeznický a ševcovský a třetí soudní denar a osadníci měli býti na 20 let od daní osvobozeni. Až tato lhůta uplyne, odváděti bude každý lán klášteru nájmu jednu hřivnu a zapravovati dávky své klášteru, panovníku zemskému a biskupovi, ano i na most přerovský jako obyvatelé hraničtí.²⁾

Po létech byla zakládací listina hranická s malými pouze změnami obnovena. Buď rychtář Thamon, což jest také pravdě podobno, podmínkám zakladatelským nedostál, nebo právo své prodal; neboť za opata Chváłka objevuje se jakožto zakladatel jakýsi Jarloch, jenžto se zavázal, že v Hranicích vzdělá 50 lánů výměry chrudimské. V obnovené listině zakládací ze dne 26. února 1290 ustanovuje se pro vzdělané již lány lhůta šestiletá, pro lány, které se mají vzdělati — důkaz to, že 50 lánů k tomu určených nebylo ještě vzděláno — lhůta 12 letá a ta podmínka, aby pravidlem nebylo právo Hlubčické nýbrž právo Olomúcké a když by král nebo královna městem cestu svou konali, aby výlohy,

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 169 sld.

²⁾ Tamtéž 170.

kteří by se při tom zběhly, nezapravovali více měšťané hraničtí, nýbrž aby opatství bylo povinno samo je uhražovati.¹⁾ Jiných zakládacích listin o Hranicích neznáme, známy jsou nám však listiny, z nichž vysvitá, která byla okolo r. 1284 městečka klášterní: Knihnice, Kyjov, Svitavka, Hranice a Střelná hradbami obehnaná a tak na města povýšena, „aby obyvatelé jejich pojištění byli proti nájezdům nepřátelským.“²⁾

Jako u Hranic zakládal klášter Hradištský osady též v lesích mezi všemi Domašovem a Lažany a mezy Knihnicemi a Střelicemi.³⁾ U říčky Skřípové rozkládal se les, kterýž Heřmanovi z Letovic příliš často zavdával příležitost ke sporům pomezním. Aby sporům těmto učiněna byla přítrž, opat Robert postoupil tento les r. 1250 bratřím Velíči a Štědrónovi z Uhřic, aby tam založili ves, která by se Lhota Velíčina nazývala. Z lánů, které by zde byly vzdělány a které by 88 let od daní byly osvobozeny, bude svobodným každý desátý lán a klášter, když by časem ujal ves ve vlastní správu, poskytne držiteli jeho 5 hřiven náhrady.⁴⁾ Způsobem tímto množil se nemovitý majetek kláštera tou měrou, že Hradiště již v XIII. století náleželo ke klášterům nejlépe nadaným a že jako klášter Třebíčský zjednalo si po příkladu biskupství Olomúckého panoše, kteří v čas potřeby mohli býti ozbrojeni. Za důkaz slouží nám rychtář hlušovický Gieselbert, jenžto úředně vyznává, že za tři lány, které drží v Hlušovicích od kláštera Hradištského, povinen jest sloužiti opatovi s koněm vojensky vyzbrojeným a kromě toho odváděti mu ročně kámen vosku, tedy 20 liber.⁵⁾

¹⁾ Tamtéž 384. Že Hranice také v Brně poučení vyhledávaly, dovidáme se z Rösslera, *Rechtsdenkmäler* II. č. 53, 79, 86, 629.

²⁾ *Cod. Dipl. Mor.* IV. 291.

³⁾ Tamtéž II. ad 9 Sept. 1215 pag. 78 a III. 193 ad 12. Aug. 1255.

⁴⁾ Tamtéž 133. „ut semper decimus laneus liber esset et non censuaret.“ O jméně Lhota viz str. 44 toh. díla.

⁵⁾ Tamtéž IV. 84 ad an. 1271. „Quod ad expeditionem cum equo falerato de eisdem laneis domino meo abbati servire teneat.“

Pravíme, že klášteru Hradištskému, jakož i klášteru Třebíčskému právo služebných panošů nebylo neznámo. Právem tímto vyrozumívají se kodifikované a od panovníka uznané a potvrzené nálezy soudní, jimiž mužové šlechtí, jenž nazýváni panoši, Mannen, Clientes zavazováni byli k jistým službám, jmenovitě také k službě válečné, začez nadání pozemky nebo odměnění jinými výhodami, na př. kdyby schudli, doživotním zaopatřením. Pohříchu znám jest nám z Moravy pouze řád, který benediktinský klášter v Třebíči vydal pro svých 40 panošů.¹⁾ Nejsme tedy s to, abychom pronesli úsudek, měl-li platnost v celé zemi u všech klášterů, nebo platil-li pouze pro klášter Třebíčský. To jest však jisto, že právo toto vyvinulo se ze služebného poměru mezi klášterem a jednotlivými, jak se podobá, přistěhovalými rodinami.²⁾ Tyto slíbily, že opata uznávají budou za svého soudce a ochránce, že mu budou i ve válce, ovšem na útraty kláštera, ochotné k službám, že na požádání jeho zastávají budou úřad purkrabí klášterních. Naproti tomu zavázal se klášter, že jich dětem dovolí, aby se mohly usaditi, kde by jim bylo libo, že jich ženám vykáže věna a že mužům starším, kteří náležejí do rady a o opata zásluhy si získali, dovolí pro vlastní potřebu loviti na statech klášterních a zchudnou-li, že jim pojistí doživotní zaopatření.

V exempláři tohoto práva služebných panošů, který se zachoval na naše časy³⁾, není nikde o tom ani řeči, že by

¹⁾ Otištěno od Chlumeckého v *Regesten der Archive in Mähren* str. 105—108, podle přepisu v rejhradském klášterním archivě.

²⁾ R. 1277 opat Martin a jeho konvent osvobodili dům měšťana Heřmana v městě Třebíči od daní „consideratis meritoris servitiis ac obsequiosis meritis civis nostri Hermannii in Trebicz . . quia ipsum de terra aliena revocavimus, ad quam se transtulerat.“ *Cod. Dipl. Mor.* IV. 197.

³⁾ Tento řád služebných panošů, jenžto sáhá až do časů Přemysla Otakara, znám jest nám pouze z potvrzení českého ze dne 13. prosince 1455. Chlumecký na uv. m. Přepis v klášterním archivě rejhradském pochází od vydavatele díla *Iura primaeva Moraviae*, od rejhradského benediktina Alexeje Habricha, asi z r. 1781, kteroužto dobou byla Iura v Brně

se pozemky udělovaly, nebo že by tito panošové osady zakládali a pusté krajiny vzdělávali, začez by jim byly privileje propůjčeny; ale soudíme-li podle analogie, musíme za to míti, že jim byly pozemky darovány a že tedy osady zakládali. Neboť že tito třebičtí panošové byli původně sluhami kláštera, o tom nemůže býti žádné pochybnosti podle toho, co o nich víme; a také jest nepochybné, že sluhy nebyli odměňováni penězi, nýbrž pozemky, jelikož se naturalní hospodářství provozovalo. Zdali se z těchto ministeriálů čili panošů kláštera Třebíčského nevyvinuli časem jako z ministeriálů na statcích biskupství Olomúckého skuteční manové, kteří se nespravovali právem dvorským, nýbrž manským, o tom pro nedostatek pramenů nemůžeme si utvořiti určitého úsudku, ačkoli výraz „man, právo manské“, potvrzuje náhled náš, že za markraběte, krále Přemysla Otakara II., do jehož doby připomenuté právo služebných panošů v podstatě své spadá¹⁾, ministeriálové třebičtí již za many klášterní se považovali, poněvadž jen manové zbraně nosili a poněvadž jenom jim mohlo se uložiti za povinnost, aby s opatem táhli do pole.

Je-li však domněnka naše správná, musí se také připustiti, že klášter Třebíčský, ačkoliv se o tom listinných dokladů nezachovalo, osady zakládal a sice na právě německém.

Jako kláštery Hradištský a Třebíčský, tak nejspíše i kláštery Velehradský, Žďárský, Zbrdovický a Lúcký vsi a města podle práva německého zakládaly. O kláštere Lúckém se praví, že okolo roku 1227 nabyt rozsáhlého území při Jihlavce, kde nyní stojí ves Lovětín, že je zalidnil s tou

tištěna. Habrich měl úmysl uveřejnit i tato „Iura Mannorum monasterii O. S. B. Trebicensis“; k vydání však nedošlo, jakož i jiné záměry tohoto pilného badatele nebyly uskutečněny. Pohříchu však ani z přepisu, ani z příložené předmluvy nelze vyrozuměti, z kterého rukopisu kopie tato byla pořizena.

¹⁾ Že řád panošů služebných náleží do časů Přemysla Otakara, bylo již Chlumeckým na uv. m. dokázáno.

výsadou, aby všeliké zboží zloděje, který by zde byl polapen, připadlo klášteru, život jeho však aby náležel panovníkovi.¹⁾ Všecky tuto jmenované kláštery měly od markraběte zaručené právo, aby kdekoli a kdykoli by jim bylo libo, užívaly práva Německého. I klášteru Rejhradskému „co se týče statků poměrně nejchudšímu a ke všemu ještě na Břevnově závislému, bylo od markraběte Přemysla 1234 starobylé jeho právo trhové potvrzeno, ale nyní podle práva Německého.“²⁾ Pokud panenské kláštery moravské Kounický, Oslavanský, Doubravnický, Tišnovský a Novo-Říšský upotřebily na svých statcích práva Německého, ježto všeobecný mělo průchod, nedá se listinami dokázati, jelikož v ohledu tomto listin skoro žádných není. Že řádové rytířští — Johanité, Mariani nebo Němečtí rytíři a Templáři na právě Německém města a vsi zakládali, muselo by se pokládat za možné i bez dokladů listinných, jelikož hlavně jejich přičiněním právo toto na Moravu se dostalo. Johanité moravští byli první, jejichž statky již okolo r. 1204 právem Německým se řídily.³⁾

MANSKÉ ZŘÍZENÍ BISKUPA BRUNONA.

Manské právo biskupství Magdeburského bráno za pravidlo. — Léna Brunonova odchylní se od manského práva Magdeburského. — Manství bylo na Moravě známo již před Brunonem. — Ministeriálové při biskupství Olomúckém. — Jaké povahy byla léna Brunonova a v čem záležela. — Změny v manském právu biskupství Olomúckého, jež se staly za Brunonových nástupců Dětricha a Jana. — Nové zřízení

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 184.

²⁾ Tamtéž 277. „Ipsam autem villam Rayhrad, eidem celle adiacentem, iure forensi, prout ubique teutonice libertatis est, fundatam, confirmamus die forensi in gratiam fratrum constituto.“

³⁾ Tamtéž. 22. Viz str. 81 a 123 toh. díla.

manské potvrzeno od krále r. 1274. — Manské a komorní statky, které až na naši dobu tvoří lenní knížectví Olomúcké. — Příklady, kterak biskup Bruno léna propůjčoval.

Na místě svém nazvali jsme biskupa Brunona největším kolonizatorem Moravy. Rozsáhlé území v severovýchodní části Moravy při úbočí pohoří slezského, podle Ostravice děkuje tomuto velikému muži svou kulturu a celá řada měst, městysů a vsí podle práva německého čili určitěji řečeno podle manského práva Magdeburského svou existenci. Biskup Bruno vyrozumívá tímto výrazem právní způsobu, podle níž měly býti osady jeho zakládány. Když r. 1269 město Brušperk zakládal, chtěl, aby měšťané tamější užívali práva Magdeburského¹⁾ a aby nebylo pochybnosti, jaké právo se tu vyrozumívá, praví biskup v listině z r. 1270, kterou vdově svého panoše Alberta, jménem Kateřině, propůjčuje v léno vsi Komarovice, Branice, Babice, Tučepy, Pačetluky a dva mlýny s rolemi u Kelče: že děje se tak podle práva, jakým se spravují manové biskupství Magdeburského. Biskup také udává specificum tohoto práva, ježto na všem jeho manském zboží bylo zavedeno, řka, že léno dědičné jest pouze po meči a že dědění po přeslici naprosto jest vyloučeno.²⁾ Těmito slovy vyjádřil se také Bruno, propůjčující r. 1268 panošovi svému, Menhartovi z Modřic v léno Zálesí, Začany,

¹⁾ Tamtéž IV. 34.

²⁾ Tamtéž 45. „Ratione ipsius feodi ius vasallorum Magdeburgensis ecclesiae in omnibus habeas indistinctum, quod omnibus concedimus infeodatis a nobis, quodque heredes tui filii tantum ... gaudeant ipso iure.“ Srvn. Cod. Dipl. Mor. IV. 237 ad an. 1280 29. března. Naproti tomu „Recht der Dynstmanne to Magdeborih“ ustanovuje: „Dat houe-leen schal eruen vppe den sonen, dochter, bruder, suster, vader und muder.“ H. Jireček, Cod. iur. Boh. I. 125. Tot podstatný rozdíl mezi právem manským a právem služebných panošů. Ustanovení toto nalézá se také v knize, vydané r. 1852 v Basileji od Viléma Wackernagla: Das Bischofs- und Dienstmannenrecht in Basel in deutscher Aufzeichnung des XIII. Jahrhunderts.

mlýn a dva lány v Modřicích, k čemuž přidal některé pozemky dominikální.

Feudální právo Brunonovo obsahuje však také ještě jiné podmínky, kterých nezná manské právo biskupství Magdeburského. Držitelům lén totiž ukládáno za povinnost odváděti ročně kanovníkům olomúckým s každého lánu měřici pšenice podle míry opavské¹⁾ a do určité lhůty přikoupiti k původnímu lénu z vlastních prostředků tolik statků, aby cena jich polovici nebo alespoň třetině léna se rovnala. Zboží, jehož man takto nabyl nebo přikoupil, „bona emtitia“, povinen byl odevzdati biskupství Olomúckému, kteréž je zase manovi propůjčilo, avšak s tím rozšířeným právem, aby i ženy i dcery mohly je dědit. Takovýmto způsobem uděleny v léno jakémusi Ebrhardovi ves Špičky, bratřím z Emse statek Tlustomost a Kunrátovi z Lanšperku ves Kovalovice.²⁾ Způsobem tímto Bruno pečoval o výbavu ženských potomků svých manů. Avšak biskup Bruno zřizoval také přímo proti právu Magdeburskému léna ženská. Známo jest, že dne 1. listopadu 1266 služebníkovi svému Dětrichovi a synu jeho Janovi, kterého nazývá „miles“, daroval za vydatné služby, kteréž byl vykonal biskupství Olomúckému, Mathisdorf podle práva manského „s tou zvláštní milostí“, aby ji mužským i ženským svým dědicům mohl odkázati.³⁾

Každý man byl povinen, jak nahoře připomenuto, přikoupit na zlepšení léna biskupského do jisté lhůty nových statků, jež by měly cenu polovice a později třetinu léna. Také v tomto ustanovení biskup učinil výminku, když r. 1274 bratřím Frankovi a Albertovi přijímám Stockfischům propůjčil v léno Želetice, Kostelec, Pracov a Modřice. Dovolil totiž ze zvláštní své milosti, aby bratři byli povinni statků pouze v ceně 32 hřiven přikoupiti, které by jako léna biskupství

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 45 ad an. 1270.

²⁾ Tamtéž III. 363, 365. IV. 46—49 a 60.

³⁾ Tamtéž III. 388.

Olomúckého mohli odkázati i ženským potomkům; ale pšenici kanovníkům olomúckým odváděti povinni nebyli.¹⁾ I léna výprosná se objevují. Takovéto léno uvádí se r. 1273. Bruno propůjčuje v léno věrnému svému služebníkovi Janu Vrolenwezenovi 10 lánů v Ketři, které tehdaž držela vdova po biskupském manovi Albertu Stangovi, s tím vymíněním, že teprve po její smrti bude se moci v léno toto uvázati.²⁾

To jsou nejdůležitější odchylky od manského práva Magdeburského, s nimiž se setkáváme v listinách za panování Brunonova; i můžeme za to míti, že právě tato obezřelá opatření přilákala vážené rodiny z Německa jmenovitě ze severního Saska a z Vestfalska, ježto se oddaly vzdělání a zalidnění rozsáhlých statků biskupství Olomúckého. S podivením jesti, kolik měst, městysů a vsí bylo založeno v době od r. 1246 do 1281, jak rozsáhlé krajiny byly za panování biskupa Brunona vzdělány, ačkoliv manství bylo na Moravě velmi dobře známo již před Brunonem. Již r. 1222, tedy 24 let před tím, nežli biskup Bruno činnost svou započal, markrabě Vladislav Vladislavovic daroval opatu Velehradskému Sibertovi dva u Opavy ležící lány, které mu byl jakýsi Ekkard z Opavy postoupil, aby je Sibert propůjčil jmenovanému Ekkardovi jakožto „beneficium“, kterýmžto výrazem nazýváno feudum před Brunonem. Kostelu velehradskému mělo se z toho odváděti ročně jeden věrduňk ve zlatě úroku. Teprve tehdy, když by mužští potomci Ekkardovi v přímé posloupnosti vymřeli, měli tyto dva lány na Velehrad spadnouti.³⁾ Jestli to dostatečným důkazem, že manství bylo na Moravě známo již dlouho před Brunonem; a že nejen Bruno, nýbrž také králové Václav a Přemysl Otakar II. práva lenního na Moravě užívali, vysvítá z listiny dané dne 28. dubna 1271 komendě Johanitů v Hohenau, kterou Vilém

¹⁾ Tamtéž IV. 123.

²⁾ Tamtéž. 108.

³⁾ Tamtéž II. 128.

z Hustopeče postoupil komendě les a pastvinu svou v údolí „Gebolf“ (sic?) od Moravy až k Švarcavě z oněch statků, které od krále Václava a Přemysla Otokara za své zásluhy „titulo feodali“ obdržel.¹⁾ Léna byla tedy známa. Na Moravě však nebyli známi před Brunonem ministerialové, jaké zřídilo biskupství Olomúcké.²⁾

Ministerialové byli služebníci, jižto byli z lidí svobodných vybírání k skutečnému konání služby při dvoře, podle čehož nazývání také truksasy, čišniky, maršalky a p. Také světští velmožové jich užívali, jen že s menším oborem působnosti [Oldřich z Drholce, purkrabí Znojemský měl r. 1268 rytíře Alekseje za ministeriala;³⁾ biskupové Olomúčtí měli také své „milites“; uvádí se jich více v listině dané dne 8. listopadu 1234;⁴⁾], ale velmožům konali jen dočasné služby, které nebyly dědičné. Když však biskup Bruno r. 1255 propůjčil svému truksasu a vojínu Herbordovi v léno Rudoltice s Hošťalkovem (?) (Gottfriedsdorf) a Slavkovem a s hradem Fulšteinem, podle něhož potom rod tento se nazýval a jenž měl vždy truksasovi náležeti, prohlásil syny jeho Jana, Herborda a Dětricha i s rodinami a dědici jejich za ministerialy církve Olomúcké, „která dříve žádných neměla.“⁵⁾ Jmenování mužové byli dříve v podobném poměru k opatskému kostelu molebeckému v diécesi Mindenské a vstoupili, když se byli

¹⁾ Tamtéž IV. 66.

²⁾ Viz díl V. str. 313.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 4.

⁴⁾ Tamtéž II. 281.

⁵⁾ „Herbordus miles, dapifer noster, filios suos: Iohannem, Herbordum et Theodoricum, motu proprii arbitrii sui et eorum, dedit et obtulit ministeriales ecclesiae nostrae, que prius nullos habebat, ut sibi devotione, obsequio, fideque debita ipsi et heredes eorum, nec non et tota posteritas iure Ministerialium Magdeburgensis ecclesie perpetuo sint adstricti.“ Cod. Dipl. Mor. III. 199. Villa Godenfridestorfs cum 35 mansis, jest buď nynější Gotschdorf, česky Hošťalkov, statek a ves mezi Krnovem a Albrechticemi ve východním Slezsku nebo jest to zaniklá osada u Osoblahy. Uvádí se ještě r. 1275. Cod. Dipl. Mor. IV. 149.

vykoupili, jak listina praví, dobrovolně z oddanosti a věrnosti do dědičné služby biskupství Olomúckého. Ministerialat nebyl vlastně ničím jiným než-li zostřeným závazkem manským, který i samu osobu ministerialovu zahrnoval. Ministerialovi totiž bylo v ustanovených dobách dostavovati se osobně ke dvoru biskupskému, aby tam konal biskupovi osobní služby, k čemuž man nebyl nikdy zavázán. Man byl povinen konati osobně vojenské služby v družině biskupově, ale nikoliv služby domácí, jaké vyžadovaly kuchyň, sklep, konírna, šatna, hospodářství a t. d. biskupovo. Takováto služba příslušela ministerialům.¹⁾ I zde biskup měl na zřeteli práva, pravidla a zřízení ministerialů církve Magdeburské, jakož vůbec obral si za vzor zřízení biskupství Magdeburského, kdež byl r. 1230 kanovníkem.

Porovnáme-li četné listiny Brunonovy, kterými se léna propůjčovala, dojdeme k těmto výsledkům:

1. Církevní léna Brunonova byla z pravidla dokonalými lény po meči²⁾; 2. každý man, jenžto přijal léno církevní, za-

¹⁾ Obšírně o tom Nitzsch, Ministerialität und Bürgerthum im 11. und 12. Jahrhunderte. V Lipsku 1859.

²⁾ Léna od Brunona zřízená byla z pravidla feuda recta, vera, perfecta, poněvadž vyhovovala všem podmínkám, jaké vyžaduje opravdový statek manský, jakož jsou: 1. že byl ze svobodné dobré vůle propůjčen; 2. že vrchní vlastnictví, dominium directum majetník statku sobě ponechal; 3. že manovi jen podvlastnictví, pouhé užívání, dominium utile přísluší; 4. že manská právomocnost spočívá na zboží nemovitém nebo na právech, která se mu rovnají; 5. že takovéto léno zůstává na věčné časy při mužských dědicích v pokolení sestupujícím a že při nich vždy zůstává; 6. že si man takovéto léno svým vlastním tělem zasloužil a 7. že takovéto léno jest svobodné, zadarmo, že bylo od manského pána propůjčeno z pouhé milosti a ne za peníze. — Když však král Karel IV. r. 1349 prohlásil biskupství Olomúcké za bezprostřední léno koruny české, změnila se tím povaha lén Brunonových v ten smysl, že hledíc ke koruně, která byla vrchním vlastníkem, dominus directus, stala se léna biskupství Olomúckého podmanstvími, feuda oblata, tak že manské knížectví Olomúcké a někdejší jeho léna ex parte potiori mají povahu a vlastnosti feudi oblata a že za naší doby v této vlastnosti byla také vykoupěna. Co se týče lén se zbožím

vázal se, že do určité lhůty přikoupí a k lénu připojí za své peníze takový statek, jehož cena by obnášela polovici, později třetinu původního léna; ¹⁾ 3. každý man byl povinen odváděti z každého lánů léna svého kanovníkům ročně korec pšenice míry opavské; ²⁾ 4. bona emittia povýšena na léna po přeslici a ostala osvobozena od odvádění pšenice kanovníkům; ³⁾ 5. každý man byl povinen, byla-li nařízena všeobecná hotovost válečná, nebo nařídil-li to biskup sám, podle toho jak veliké bylo léno jeho, dostaviti se buď jen pěšky s mečem, nebo s jedním nebo s dvěma jezdci ozbrojenými do pole lukem, kopím a mečem; ⁴⁾ 6. každé propůjčení léna muselo předcházeti svolení kapitoly a homagium, z pravidla osobně, řídčeji skrze zástupce; ⁵⁾ 7. aby někdo dosáhl církevního léna, bylo potřeba:

přikoupeným, bona emptitia, kteráž se nezakládají na manském právě biskupství Magdeburského, i ta ovšem mají známky feudi oblata „quia non processerant ex Domini gratia, sed originem habuerunt a vasallo“; té povahy však byla tato léna, jen pokud byla feuda nova. V druhé řadě přecházela již, poněvadž se dědila i po přeslici, jakožto alldody na poboční pokolení ženské, tak že při našem uvažování nepadají dále na váhu. Byla jen vnadidly pro první many, kteří z ciziny se přistěhovali, za kterouž příčinou po smrti Brunonově více se s nimi neshledáváme. Ustanovení o lénech ženských v listinách biskupa Dětricha více se neobjevuje.

¹⁾ Až včetně do r. 1264 praví listiny „comparare debet alias et hereditates et bona, que medietatem valeant bonorum episcopatum collatorum sibi, et eadem ecclesie nostre dare libere ac solute, et in feudo a nobis recipere bona similiter comparata“. Cod. Dipl. Mor. III. 365. Od r. 1268 však čte se v listinách: „alia de propria pecunia debeat comparare bona, que estimatione facta bonorum sibi collatorum ab ecclesia, tertiam partem valere debeant eorundem“. Cod. Dipl. Mor. IV. 13.

²⁾ Ještě r. 1302 se tato dávka připomíná. Tamtéž V. 138. Přežila Přemyslovce.

³⁾ Z četných sem se vztahujících listin uvádíme dvě, první ze dne 29. března 1263 a druhou ze dne 25. června 1272. Cod. Dipl. Mor. III. 350 a IV. 96.

⁴⁾ Tamtéž V. 3. 25. 35.

⁵⁾ Poznamenati dlužno, že Bruno dávno před vydáním řádu Rudolfova ze dne 18. ledna 1277, podle něhož mělo každé propůjčení léna od biskupa předcházeti svolení kapitoly (u Pertze, Leg. II. 412) ustano-

aby byl rozeným rytířem, života počestného a neúhonného a aby si byl získal platné zásluhy o biskupství nebo o osobu biskupovu;¹⁾ 8. za to man požíval vydatné ochrany od biskupství a výmínečného postavení, jaké mu zabezpečovalo manské právo biskupství Magdeburského, jemuž jedině byl podřízen. — Na těchto podmínkách spočívalo manství biskupského kostela olomúckého, kteréž nejen povznese blahobyť biskupství, nýbrž utvořilo šlechtu, která pocházejíc větším dílem z ciziny, řídila se jinými tradicemi a náhledy než-li stará šlechta domácí. Není tedy divu, že tito církevní manové v dobách mnohem pozdějších tvoří stát ve státě, jenž má

vení toto a sice hned když vládu nastoupil, za zákon vyhlásil. Měloť platnost již r. 1251, 1255 a j. v. Cod. Dipl. Mor. III. 140, 198. Kapitola užívala v potvrzovacích listinách této formule: „Et nos Olomucense capitulum, propriis huius carte subscribentes nominibus, predictam infeodationem et collationem, nobis requisitis factam tibi per venerabilem patrum nostrum, dominum Brunonem, episcopum Olomucensem, videntes ipsam ecclesie nostre utilem, necessariam et honestam, ratam habemus et gratam, et consensus nostrum unanimiter adhibemus“. Cod. Dipl. Mor. III. 350 ad an. 1263. Taktéž k r. 1272 tamtéž IV. 97.

¹⁾ V nejstarší nám známé listině Brunonově o propůjčení léna ze dne 22. února 1249 — Bruno se stal biskupem koncem roku 1246 — Havlovi z Löwenberka praví biskup: že propůjčuje léna Havlovi „viro nobili et strenuo morumque honestate preclaro, quem meritorum suorum gratia nobis gratum constituit et acceptum fecit illa, quam circa nos gerit amicitia specialis“. Cod. Dipl. Mor. III. 105. V listinách Brunonových shledáváme pouze jednu výminku z pravidla, podle něhož léna jen šlechticům se propůjčovala. Měšťan olomúcký Jindřich získal si o Brunona tak veliké zásluhy, že biskup propůjčil za to synu jeho Meingottovi, měšťanu olomúckému, r. 1273 v léno ves Krakovice a vlastní svůj alod v Mošanech s tím starým závazkem, aby z každého lánů odváděl korec pšenice kapitole olomúcké „quemadmodum vasalli nostri et ecclesie nostre infeodati de bonis episcopalibus dare tenentur“. Cod. Dipl. Mor. IV. 103. Zdali ostatně Meingott pocházel z nějaké německé patricijské rodiny šlechtické, dá se těžko dokázati. Podobně má se věc s biskupskými „famuli a milites“, kterým léno často bylo propůjčováno. Byli šlechtici nebo ne? Svobodnými byli zajisté a tedy podle tehdejšího práva německého homines ingenui et nobiles.

své zvláštní právo manské, své zvláštní daně, svou zvláštní hotovost pod praporem biskupství a biskupa právě panujícího a své zvláštní desky manské.¹⁾

Toto zřízení Brunonovo zachováno bylo, pokud žil tento veliký muž — zemřel dne 17. února 1281 — nedotknuté a působilo, jak svědčí nově založené nebo rozšířené vsi v severních a východních končinách Moravy, potud blahodárně, že rozsáhlé pusté nebo lesem porostlé krajiny byly v role vzdělány. Sotva však Bruno se světem se rozloučil, zavedl nástupce jeho biskup Dětrich zřízení, které by bylo mohlo snadno zmařiti výhody, jaké poskytuje odúmrtí pravých lén po meči, tedy výhody podstatné, k jakým Bruno směřoval. Dovolil totiž hned, jak mile vládu nastoupil (což se stalo dne 26. března 1281) listinou danou v Olomúci dne 15. července t. r. manům biskupství Olomúckého, kdyby pro stáří, nemoc nebo zchudnutí svým manským povinnostem nemohli více dostáti, aby léna svá mohli se svolením biskupa a jeho soudu manského prodati mužům počestným a stejného rodu, kteří by jejich práva, ale také jejich povinnosti podle Magdeburského práva manského na se vzali.²⁾ Zdaliž takovito manové neupadali v pokušení, aby léno, které by se úmrtím mohlo uprázdniti a tedy jako odúmrtí na biskupa spadnouti, honem prodali a tak penězi strženými své ženské potomky nebo vzdálenější příbuzné podělili! Ještě dobře, že k takovémuuto prodeji potřebí bylo biskupského svolení a že biskup při větších lénech také právo předkupné si vyhradil. Výslovně vyznávají to

¹⁾ Kvetoucí nyní ještě rod hrabat Chorinských pochází z této doby a z tohoto zřízení.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 251. „Ut, si qui ex ipsis hominibus nostris ad tantam necessitatem devenerint, quod nobis et ecclesie nostre iuxta institutionem et consuetudinem, hucusque servatam, servire aliquatenus non valerent, quod eis aliquibus personis, statui suo comparibus, bone fame, nobis prius super hoc specialiter requisitis, feuda ipsorum vendere liceat, et talibus precipue, qui nobis ea servitia de ipsis bonis exhibeant, que is exhibere deberet, qui ea vendit, si ea sine alienatione aliqua possideret.“

bratří Dětrich, Jindřich a Erkembert příjmím Stangové v listech poddanských, které dne 14. dubna 1288 vydali na léna svá ve Frideberku, Svensiru (?), Kunčině a Hynčině. Prohlásivše, že by léna biskupství beze všeho zpečování postoupili, kdyby právem z pronevěry byli usvědčeni, zavazují se, kdyby toho byla nezbytná potřeba, že připomenutá léna prodají pouze biskupovi nebo tomu kupci, kterého by jim biskup nebo kapitola naznačili.¹⁾

Další odchylku od zřízení Brunonova dovolil si na sklonku doby Přemyslovské biskup Jan. Dovolil listinou, danou a v Kroměříži dne 27. května 1305 panošovi svému Stempflovi z Mladějovic (u Šternberka), aby všechny statky, které má v léno od biskupa a církve Olomúcké vyjma dvůr a šest lánů v Mladějovicích, zastavil měšťanu olomúckému Meingottovi za 300 hřiven grošů váhy moravské s tím však vyměněním, aby Stempfel konal dále jako man koňmo službu vojenskou. Kdyby však služby té zanedbával, byl by Meingott povinen buď osobně nebo zástupcem svým jej zastávat. Kdyby toho neučinil, když by byl čtyřikrát vyzván, spadly by statky jeho na biskupství.²⁾

Okolo roku 1297 byla již také v manství církve Olomúcké známa a obvyklá substituce. Patrným toho dokladem jest man Herbord, příjmím Traberger z Fulšteina. Předvídaje, že zemře bezdětek, žádal biskupa za dovolení, aby po něm následovati mohly děti strýce po otci, což také biskup listinou, danou v Holešově dne 3. února 1297 dovolil.³⁾

Kterak biskup Bruno připadl na myšlenku zavést při

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 345.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 187. Případ nahoře uvedený považovati snad možno za zvláštní milost, jakou pán manský mohl kdykoli uděliti, tak že by pak podle právnické zásady: „Exceptio firmat regulam in casibus non exceptis“ nejevil se odchylkou od zřízení Brunonova. Za Brunona byl by se byl však asi sotva takovýto případ zběhl. Meingott jest nejspíše tentýž měšťan, jemuž byly r. 1273 propůjčeny v léno Krakovice a Mošany.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 60.

biskupství Olomúckém zřízení manské, jakého v říši Přemysla Otakara nikde nenacházíme? Připomenuli jsme již, že Bruno narodil se v severních Němcích. Pocházel z hraběcího rodu Holštýn-Schauenburského, kterýž mocnou rukou zasahoval do dějin německých. V otcovském domě seznal zřízení, jímžto moci a vážnosti se nabývalo. Může se říci, jakkoliv se to zdá býti paradoxním, že tehdejší dobou, ježto pouze lidé úplně svobodní many se státi mohli, manství uznáváno za podstatnou známku svobody.¹⁾ Kdokoli vůbec v státě nebo v životě společenském chtěl něco platiti, musel se státi manem — jinak byl osamělým a bez ochrany. S takovýmito náhledy Bruno dosedl na biskupský stolec Olomúcký. Není tedy divu, co ve vlasti v duši svou pojal, že to i na Moravě hleděl uskutečniti. Příležitost k tomu poskytovaly mu rozsáhlé pusté nebo lesnaté kraje, ježto k biskupství náležely a ježto mohly býti výtečným základem ke zřizování lén. První many biskup si vybral ze svých známých, kteří svým vojenským zřízením i panovníkům prokázali tak podstatné služby, že markrabě Přemysl Otakar manské zřízení, ježto biskup Bruno zavedl, zvláštní pochvalou vyznamenal, je za sbor politický uznal a je ve všech částech a celém ústrojí potvrdil. Listina o tom datovaná jest v Praze dne 8. ledna 1274. Jest tak charakteristická, že jí nemůžeme pominouti mlčením.

Markrabě zmíniv se o výborné péči, jakou Bruno věnuje cti a blahu biskupství svého, praví, „jakož byli biskupovi „milites et famuli“ již po více let panovníkovi hájením země a potíráním domácích nepřátel podstatné služby prokázali a biskupovi vždy ještě prokazují, začož jim byly každému podle zásluh jeho z biskupských statků se svolením kapitoly léna přidělena: že on (Přemysl Otakar) je ochoten potvrditi

¹⁾ Nové výtečnému Waitzovi částečně odporující, avšak dobře odůvodněné náhledy o manství v středověku pronesl: Pavel Roth, Feudalität und Unterthanenverband. Ve Výmaru 1863.

toto zřízení manské, kteréž církvi Olomúcké jen ke cti a blahu slouží, zvláště že biskup Bruno činností svou během času rozsáhlých statků nabyl a od markraběte v dar obdržel. Neboť tím, jak se naděje, že navždy udrží v státech svých ty, kdo v jeho prospěch vojenské služby konají.“¹⁾ V tom spočívá politická stránka, pro kterou zřízení toto stalo se markraběti milým a drahým.

Až do nejnovější doby tvoří tato lenní panství a komorní statky, z nichž velká část sahá až do časů Brunonových, lenní knížectví Olomúcké:

1. Lenní panství Kroměřížské s více spojenými statky a vesnicemi.
2. Lenní panství Hukvaldské s Hájovem a Haškovcem a s fridlandskými železárnami.
3. Lenní panství Kelčské.
4. Lenní panství Mirovské se statkem Kládkem.
5. Lenní panství Svitavské.
6. Lenní panství Výškovské.
7. Lenní panství Chirlické s Újezdem a Začany.
8. Komorní statky Budišov a Libava.
9. Lenní panství Osoblažské a Jaktarské.
10. Komorní statek Tlustomost mezi Mor. Hlubčicemi a Ratiboří v Prus. Slezsku.
11. Tak zvaný biskupský dvůr v Brně.

Kromě těchto nahoře uvedených lenních panství a statků komorních mělo arcibiskupství Olomúcké až do nejnovější doby ještě 70 podmanství, za která, jest-li že se úmrtním uprázdnila, jen polovice odhadní ceny se platila. Ještě r. 1408

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 111 sled. „Tales etiam, qui militaria nobis prestant obsequia pro defensione terrarum nostrarum et ad resistendum adversariis nostris, ut temporis conditio presentis exposcit, volentes habere mansionem stabili infra dominii nostri rete, consensum nostrum super in-fundationibus huiusmodi favorabiliter et liberaliter adhibemus.“ Srvn. Cod. Dipl. Mor. III. 311 ad an. 1261.

holdovalo novému biskupu Kunrátovi II. 80 manů.¹⁾ Účel, jaký má náš úkol, nedovoluje pohříchu, abychom uvedli všechna léna, ježto povstala péčí Brunonovou.²⁾ Chceme se jen ještě zmíniti, jakým způsobem Bruno léna propůjčoval.

Roku 1274 Bruno propůjčil listem daným v Modřicích dne 21. března bratřím Frankovi a Albertovi, příjmím Stockfischům, léna v Želeticích, Kostelci, Pracově a Modřicích podle manského práva biskupství Olomúckého. Léno v Želeticích mělo 24 lánů a 10 dvorců,³⁾ léno v Kostelci 16 lánů, 14 dvorců a allod, který samy vzdělávaly; léno v Pracově

¹⁾ Dudík, Bibliothek und Archiv im fürsterzbischöflichen Schlosse zu Kremsier. Ve Vídni 1870 str. 120. Na str. 132 a sled. jest 70 podmanství jménem uvedeno.

²⁾ Okolo r. 1389 byla v kroměřížské manské kanceláři větší a menší léna rozdělena podle okresů, které bychom správnými obvody mohli nazvati: 1. Districtus Modricensis s většími statky Chirlicemi, Modřicemi, Želeticemi, Šlapanicemi, Újezdem a Tuřany; 2. Districtus Chremsiriensis se statky Hulínem, Čechovicemi, Praksicemi, Moštěnicemi, Kotojedy, Tišnovem, Střebčicemi a Holešovem; 3. Districtus Meylicensis se statky Drisicemi, tvrzí Maylicí, Výškovem, Pustoměří a Řečkovice; 4. Districtus Morau (Mirov); 5. Blansko; 6. Kelč; 7. Hukvaldy; 8. Ketř; 9. Osoblaha a 10. Jestbořice v Čechách. Jak viděti, toto rozdělení z roku 1389 shoduje se dosti dobře s nynějšími statky arcibiskupskými. Nejstarší popis lén a manů biskupství Olomúckého, pocházející snad z časů biskupa Kunráta I. (1318—1326) otištěn jest v Cod. Dipl. Mor. VII. 837. Popis Codexu, z něhož seznam jest vyňat v Dudíkovi, Bibliothek und Archiv im fürsterzbischöflichen Schlosse zu Kremsier. Ve Vídni 1870, str. 90.

³⁾ Výraz „curtículas“ v listinách překládáme slovem „dvorec“, ačkoliv se musíme vyznati, že slovo to není dosti případné. V zakládací listině Anenského kláštera v Starém Brně z r. 1317 čteme, že zakladatelka Kateřina z Lomnic kromě jiného mu darovala: „novem curtículas maiores agros habentes cum quatuor minoribus agris carentibus“, tedy dvorce s poli a bez polí. Cod. Dipl. Mor. VI. 81. Roku 1362 naproti tomu znamená „curticula“ čtvrtlán. Hertlin z Liechtenšteina pojišťuje věno manželky na svém zboží a sice „in oppido nostro Nikelspurg IX. laneos et XLVII. quartalia seu curtículas“ oc. Cod. Dipl. Mor. IX. 218. Slovo toto i půllán znamená. Brandl, Glossarium 410, odkud výrazy „lanearius et curticularius“. Cod. Dipl. Mor. V. 123.

záleželo pouze ve dvou částech desátku, třetí část náležela tamějšímu faráři; léno modřické mělo 4 lány, 4 dvory a mlýn, který však byl povinen dodávati do Modřic mouky, co ji vrchnost zpotřebovala, začez mlynář dostával potřebné dříví z blízkých lesů. Jelikož s lénem modřickým spojena byla podmínka, aby jeden nebo druhý man na tamnější tvrzi sídlil a ji hájil, byly Modřice vlastně lénem hradeckým, musely však jako ostatní léna odváděti z každého lánů míru pšenice kanovníkům a musely se zavázati, že časem přikoupí statků v ceně 32 hřiven a že je jakožto bona emittia připojí k lénům připomenutým. V ohledu tomto byla tedy výminka, jelikož již tehdaž mělo platnost pravidlo zjednati takové statky, které by se rovnaly třetině ceny, jakou mělo léno původní.¹⁾ Na tomto příkladu jest viděti, kterák Bruno nakládal s menšími lény; co se dělo s lény většími, o tom poučují nás následující příklady.

V nynějším kraji Hradištském byl okres, jež biskup Bruno nazývá brzy distriktem, brzy provincií a jenž se Slavičín nazýval. Byl to obvod zajisté dosti rozsáhlý, jelikož k němu náležela nynější arcibiskupská léna Praksice, Bilovice a Biskupice, který však jak Bruno praví v listině z r. 1256, dlouhý čas zůstával spustošen. Krajina tato byla spustošena nejspíše r. 1253, když Rusové pod knížetem svým Danielem Romanovičem a sice ve spolku s králem Belou IV., jemuž kromě jiných také kníže Vladislav Opolský pomáhal, Opavu přepadli a odtud statky biskupské jak při Pštíně tak okolo Brumova strašně spustošili, v čemž hlavně Kumáni měli účastenství.²⁾ Roku 1256 biskup Bruno se rozhodl zalidniti opět a vzdělati spustošenou krajinu kolem Slavičína, k čemuž vyhlídl si osvědčeného mana Helmberta z Thurmu. Tento stal se zakladatelem vsi Liebenthalu a Rōwersdorfu u Osoblahy s 50 lány, kteréž biskup ještě 12

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 121 a 123.

²⁾ Viz díl V. str. 295—299.

lány ze sousedních statků církevních rozhojnil. Nyní obdržel za vydatné služby, kteréž prokázal biskupovi a církvi jeho ve válce se spojencem Belovým, knížetem Vladislavem Opolským, polskou ves Šénov, kteráž byla od knížete biskupovi dána v náhradu. Celou tuto državu postoupil r. 1256 biskupu Brunonovi a obdržel za to na žádost svou pustý okres Slavičín o 210 lánech podle práva manského a podle výměry, jakou měly lány u Hendrychova a sice s úroky, desátky, mlýny, se soudy a vůbec se vším příslušenstvím s tím vyměním, aby sám a mužští jeho dědici, když by osm svobodných let uplynulo, odváděl na důkaz, že vrchnost nad sebou uznává, biskupovi z 210 lánů $1\frac{1}{2}$ a kapitole $\frac{1}{2}$ hřivny zlata a aby pustou krajinu zase zalidnil. Každá nová ves měla míti 50 lánů a 3 mlýny. Také osadníci osvobození byli právem na 8 let od daní. Zakladateli případně kromě toho každý desátý lán a třetí peníz ze soudnictví, pak polovice městečka Slavičína s rolemi, mýtem, trhem a patronatem, polovice vsi, jenž by založena byla v lese pod horou, na kteréž se měl vystavěti hrad na společné útraty obou, polovice tohoto hradu a všech kovů, které by v tom obvodu byly nalezeny, olova, cínu, železa, mědi a soli, vyjmouc toliko zlato a stříbro. Konečně povoleno zakladateli a poddaným jeho, aby si mohli svobodně bráti dříví pro svou potřebu, ale ne do obchodu a osadníci osvobození ode všech robot mimo obvod slavičínský. Listina o tom vydaná, datována jest v Olomúci dne 2. června 1256 a hrad připomenutý vystavěn skutečně pode jménem „Engelsberg“ a náležel s městysem Slavičínem a s příslušenstvím okolo r. 1360 bratroveci biskupa Olomúckého Jana, Janovi z Dřebšic, který léno postoupil r. 1375 Janovi staršímu z Meziříče za roční úrok 1 hřivny zlata.¹⁾ Končícе toto pojednání o činnosti Brunonově, projevujeme přání, kéž by některá mladší síla oddala se sepsání „biografie Brunonovy“.

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 209—212 a Volný, Topographie IV. 217.

ŽIDÉ NA MORAVĚ.

V čem židé a křesťané v středověku se různili. — Žid jest nenáviděn, ale předce jest nezbytným a požívá výsad. — Židovské privilegium krále Jindřicha IV. z roku 1090. — Bouře proti židům r. 1296. — Přemysla Otakara II. Magna charta libertatum pro Židy r. 1254. — Její obsah. — Židovské zákony v Uhrách a v Slezsku. — Židovský zákon brněnský. — Směli židé na Moravě pozemky selské a statky deskové držeti? — Mohli se státi úředníky zemskými? — Ustanovení o židech na vídeňském koncilu r. 1267. — Neměla výsledku.

Až posud věnovali jsme pozornost svou Slovanům jakožto obyvatelům původním a Němcům jakožto přistěhovalcům na Moravu. I ukázali jsme, kterak na sklonku doby Přemyslovské německé právní způsoby skoro všeobecně se ujaly a tím úplný obrat v ohledu národním způsobily. Nelze popíráti, že byly mocnou pakou k povznešení osvěty v zemi. Avšak vedle připomenutých dvou kmenů žil v zemi ještě kmen třetí v počtu ovšem praskrovném, srovnáme-li jej s kmenem slovanským; byla to mumie v životě státním, ale představoval činitele, jehož se nemůže nedbatí — byli to židé.

Jsouce od nepaměti na Moravě známi jako kupci a cestující obchodníci zvěčnili se v zemi založením prastarého hradu zeměpanského Podivína, což se jim připisuje. Práví se, že žid Podiva základ k němu položil.¹⁾ Avšak, ačkoliv společnost lidská jest organismem, který všeliké živly cizí musí buď vylučovati nebo v sobě slučovati, má-li zdravým zůstatí, židé předce ani nebyli vyloučeni, aniž kdy splynuly s jádrem lidu moravského. Náboženství ovšem bylo hlavní překážkou; sňatek mezi židy a křesťany není a nebyl v těch

¹⁾ Cosmas ad an. 1067. U Pertze IX. 80.

dobách, o kterých jednáme, dovolen; avšak odkud to, že žid v Čechách a na Moravě nepřiznával se nikdy k převážné většině tedy k Slovanům, nýbrž k rozhodně menšině tedy k Němcům? A předce v středověku, mají-li dějiny mluvití, židé bezdomoví, kteří považováni byli od císařů Římsko-Německých za dědictví říše Západořímské¹⁾, snášeli právě od kmene německého všeliké příkoří a byli od něho tou měrou pronáledováni, že snad jen utrpení židů španělských může se s tím srovnati. Za válek křížáckých byli židé štváni jako divoká zvířata a často velmi krutě ubíjeni, a již jen církev katolická se jich ujímala a ochranu jim poskytovala²⁾. České letopisy však vypravují jen k r. 1096, kterak nejbohatší židé donuceni byli přehnouti do Polska a do Uher a kterak na rozkaz knížete Břetislava oloupeni byli od komoří zemského ti, jenž byli polapeni.³⁾ Práví se tedy, že veliké bohatství židů a chtivost jeho byla toho původem, že byli vyháněni a vražděni. Uvážili-li se, že ještě r. 1299 král Albrecht zákonem přirkl arcibiskupu Mohučskému Gebhardovi dluhy, které tu židé pobíti měli za lidmi,⁴⁾ náhled tento byl by

¹⁾ Jen tím dá se vysvětliti, že císař Fridrich I. 1156 mohl knížeti Rakouskému dovoliti, aby v zemi své, kde by se mu líbilo, židy choval. U Pertze, Lgg. II. 101.

²⁾ Papež Inocenc III. praví výslovně v jednom svém listě: „Iudaei occidi non debeant, ne divinae legis obliviscatur populus christianus, dispergi tamen debent super terram“ etc. A sv. Bernard píše: „Non sunt persequendi Iudaei, non sunt trucidandi, sed nec effugandi quidem etc.“ Uvedeno od Baerwalda v Beschlüsse des Wiener Concils über die Juden aus dem Jahre 1267. U Wertheimera, Jahrbuch der Israeliten. Ve Vídni 1859. Str. 194. Nota 1 a 2. Srovnej Raynaldovy Annales eccles. ad an. 1199 a 1249. Edit. Col. Agrip. 1692. pag. 37 n. 54 a pag. 581 n. 83. Inocenc IV. odůvodňuje v listě svém k německým biskupům ddo. Lugduni III. Non. Iulii anno pont. V. (1249) mírnost svou proti židům „quia eorum conversionem Dominus miseratus expectat.“ Na uv. m. 581.

³⁾ Letopisci vypravují k r. 1290: „Iudaei occiduntur Pragae“ (Dobner, Mon. III. 51). Stávalo se to častěji; lid sám soudil, ale vláda v tom neměla účastenství.

⁴⁾ U Pertze, Legg. II. 471.

ovšem jaksi odůvodněn. Když doba Přemyslovská ke konci se schylovala, knížata panující duchovní a světští velikou lakotností nechvalně vynikali. My však na věc jináče pohlížíme. Ne bohatství, jakkoliv letopisec Kosmas praví k r. 1091 o židech, „že zlatem a stříbrem oplývají“, ¹⁾ nýbrž postavení na jaké židé proti křesťanům byli zatlačeni, pokládáme za vlastní příčinu nenávisť, odlučování se mezi židy a křesťany. Židovství vrcholí v předpovědění, že přijde Mesiáš, jimž založena bude říše boží pro celé lidstvo a jimž rozšíří se jedna víra po celém světě; křesťanství naproti tomu praví: Mesiáš již přišel, co bylo v starém zákoně slíbeno, jest splněno — jest tedy hotovou protivou židovství. Čím více půda jest společnou, tím tvrdošijnější jest zápas o přednost, čím příbuznější jsou poměry jedněch ke druhým a čím těsnější stává se stýkání, tím zarputilejší jest boj, vypukne-li jednou smýšlení nepřátelské. Aby žid nebyl považován za svědka proti pravdě křesťanství, k tomu potřebí jest již značnějšího vzdělání. A s tohoto stanoviska posuzovati jest nám postavení židů za Přemyslovců naproti obecnému lidu na Moravě.

Čím mocněji víra lidu křesťanského se rozvíjela, tím větší musela se stávati propast mezi židy a křesťany, myslí se nejen odcizovaly, nýbrž nepřátelskou záští ještě více se rozpalovaly, a předce žid ostal nezbytným, zůstal nezbytným kanonickým zákonem o úrocích. Podle tohoto zákona zapovídá se křesťanům hotové peníze na úroky půjčovati nebo dokonce ještě z úroků úroky bráti, čili jinými slovy lichva se zakazuje. Zákaz tento obcházel se zakupováním důchodů, za který se však musela dáti správa na pozemky. Mohlo se tak díti, pokud drobná řemesla spočívala bez obchodu na hospodářství naturálním. Když však za zkvětání měst moravských sporá posud řemesla přibýváním cizinců se rozhojňovala, cerealie více nestačily k náhradám

¹⁾ Cosmas, u Pertze IX. 98.

za výrobky řemeslné; požadovaly se za ně hotové peníze, poněvadž se jenom za peníze docíliti dalo spojení a odbytu za hranice; a hotových peněz nabyti bylo nesnadno a vzdlužití si je mohl člověk jenom u židů. Státní zřízení v středověku tento lid rozptýlený, který zde již byl a žítí chtěl, k obchodu s penězi takřka nutilo! Jsouce ze života státního naprosto vyloučeni, nemohouce statků nabývati a také ve školách obmezeni jsouce jenom na studium lékařství, kteréž bylo svobodným uměním a také pro život zjednávalo zabezpečené postavení, a nemohouce provozovati řemesel a rolnictví — ačkoliv ani jedno ani druhé nebylo jim zakázáno — poněvadž lid se jich štilil, odkázáni byli k vlastní své veliké záhubě na obchod peněžní, kterýž se jim stal výhradním řemeslem.

Prohřešoval by se tedy rozhodně proti pravdě historické, kdo by moravské židy XIII. a XIV. století pokládal za parie v zemi. Naopak židé byli lidmi mocnými na nichž závisel mnohý podnik, jež kníže a šlechta chystali, zdar mnohých výpočtů kupeckých, v ohledu národohospodářském byli mocností v společnosti lidské, neboť představovali vždy mocný vliv peněz, ¹⁾ — a předce jimi lid opovrhoval a panovníci pokládali je za sluhy komorní, kteří nejsou k ničemu jinému, než-li aby kníže z nich těžil, aby s nimi nakládal jako se zbožím fiskálním! Není zajisté podobného poměru v dějinách světových: lid jich na smrt nenávidí a předce je vyhledává, pronásledování jsou až do úmoru a předce dosahují privileji! tak že se nám jeví nedůslednosti na všech stranách. V Praze židé požívali výsad již od krále Vratislava, jenž zemřel r. 1092 a roku 1178 měli v Praze výhodné vyminečné postavení.

Z pravidla byli židé trpěnými, bezdomovými cizinci, jenž zmitáni byli bez ochrany poměry společenskými; tu a tam pa-

¹⁾ Dr. Ludvík Oelsner, Schlesische Urkunden zur Geschichte der Juden im Mittelalter. Archiv für Kunde österr. Geschichte. D. 31. str. 63.

novníci, jak to soukromé jich výhody s sebou přinášely, buď přílišnou přízni je zasypávali — uvádíme na př. rozsáhlá práva, kteráž Jindřich IV. listinou danou dne 13. září 1084 propůjčil židům a listinou danou dne 18. února 1090 židům špýrským; — jindy opět židé potupou bývali stíženi, ze země vyháněni a o majetek svůj olupováni. Dovoloval-li císař Jindřich IV. židům v říši Německé první výsadou, aby si křesťanské kojně a křesťanské pacholky najímali, osvobodil-li biskup Špýrský své židy, ano i cizince, kteří by u nich přístřeší vyhledávali, ode cla, kteréž zapravovati bylo každému řemeslníku křesťanskému, v městech biskupských, nebo byl-li křesťan od žida ošizený odkázán k židovskému rabínovi, aby u něho práva se domáhal: nelze se zajisté diviti, stal-li se žid zpupným a zmocnilo-li se křesťana rozhorčení. Na tom však nebylo ještě dosti. V druhé výsadě z r. 1090 čteme: „Nikdo, ať by byl stavu jakéhokoli, ani velký ani malý, ani svobodník ani otrok neopovažuj se žida způsobem nespravedlivým obtěžovati, nebo mu dědičný jeho majetek, ať by záležel v chalupách selských, v zahradách, vinicích, v poddaných, ve zboží movitém nebo nemovitém, odnímati. Kdo by se proti tomu provinil, zapraví do naší říšské pokladny nebo do komory biskupovy libru zlata pokutou a kromě toho bude muset židovi, jenž škodu vzal, dvakráte tolik nahraditi, co mu bylo uloupeno. Židé mají toho úplnou svobodu, aby věci své s lidmi všech stavů mohli vyměňovati (t. j. půjčovati peníze, když by jim pozemky nebo movité zboží dáno bylo do zástavy) v celé říši svobodně a pokojně cestovati, obchod provozovati a nikdo nesmí požadovati od nich clo nebo nějaký jiný poplatek buďsi jménem státu nebo ze soukromého důvodu právního (na př. poplatek ze vrat v jezu nebo z cest, kteréž podnikatelé založili, aby z nich měli užitek). Vojsko nemělo bez jejich svolení v domech jejich býti ubytováno a také nebylo dovoleno nutit je, aby dodali koně k službě královské nebo biskupské a aby jinak robotovali. Bylo-li by ukradené zboží u žida nalezeno a tvrdí-li on, že zboží

to koupil, nechat přísahá způsobem svým, za jakou cenu zboží koupil a pak má právo tolikéž požadovati od majetníka okradeného, než by mu zboží jeho navrátil. Nikdo neopovažuj se syny nebo dcery židovské proti vůli jich křtíti. Kdo by se děti židovských násilím nebo lstí zmocnil a je pak pokřtil, zapraví naši nebo biskupově pokladně 12 liber stříbra pokuty. Chce-li žid dobrovolně přijmouti víru křesťanskou, budiž po tři dni zkoušen, aby se vyzkoumalo, chce-li z přesvědčení přijmouti víru křesťanskou nebo ze špatných záměrů víru svou změnit. Avšak každý, kdo by víru otců svých změnil, zbavil by se tak úplně práva dědičného. Nikdo se neopovažuj otroků pohanských, jenž by židům náleželi, tím způsobem z otroctví osvobodovati, že by jim zjednal křesťanský. Kdo by se předce proti tomu provinil, propadne tři libry stříbra a musí otroka židovskému jeho pánu bez prodlení navrátili. Otroka, jenž by byl takovýmto způsobem pánovi svému navrácen, povinen jest poslouchati pána svého; pán však nesmí nyní od něho požadovati, co by se přičilo víře křesťanské, na kterou byl otrok pokřtěn.“

Císařské nařízení ze dne 18. února 1090 praví dále: „židům jest dovoleno najímati dělníky křesťanské, aby od nich práce své vykonati dali; vymínují se však dni sváteční a neděle; také jim není dovoleno otroky křesťanské kupovati. Povstanou-li soudní spory mezi židy a křesťany, nechat každá strana podle zákona svého práva se domáhá a důkazy vede. Zapovídáme však židy donucovati, aby postupovali očistu vodou horkou nebo studenou nebo žhavým železem, nebo aby byli vymrskáni, nebo do vězení vrháni. Nýbrž žid přísahati bude jednoduše na svůj zákon (thoru nebo talmud), také nemůže býti v nějaké věci svědky usvědčen. Kdo by se proti zákazu našemu provinil, propadne kletbě královské nebo mu bude zapraviti tři libry stříbra.“

„Kdo by žida poranil tak, že by z toho nezemřel, zaplatí libru zlata pokuty. Poranil-li nebo zabil-li otrok nějaký žida, povinen jest pán jeho buď pokutu složit nebo

provinilce vydati, aby byl popraven. Poranil-li neb zabil-li žida člověk svobodný a nemá-li dosti peněz, aby mohl pokutu zapraviti, budou mu podle nařízení, které byl již otec náš císař Jindřich III. vydal, oči vyloupány a pravá ruka utata. Vypukne-li spor mezi židy, mohou býti jen od svých souvěrců usvědčeni a souzeni.⁴

„Zpěčuje-li se žid ze zločinu se vyznati, bude míti právo představený synagogy od biskupa dosazený k vyznání jej donutiti (t. j. mučidel upotřebiti). Kdyby byly na židy podány žaloby ve velikých věcech (t. j. takové, že by neběželo o několik liber, nýbrž o veliké sumy peněz), museli by býti předneseny biskupovi, aby však to nebylo na ujmu výsad židům udělených. Konečně mohou židé svobodně prodávati křesťanům víno, koření a zboží kuchyňské, jakož i věci na léky potřebné. Také nesmí nikdo, jak bylo již poznamenáno, požadovati od židů cla, koně na příprěž, roboty nebo jiné poplatky, buďsi jmenem státu nebo z důvodů práva soukromého.“¹⁾

Pochybujeme, že by byl svět kdy viděl zákonu nejspřavedlivějšího, nežli byla tato výsada Jindřicha IV. ze dne 18. února 1090. Nejen že dovolovala zloděje přechovávat, nýbrž ke všemu ještě takovýto skutek odměňovala; neboť jinakě nemůžeme si vykládati větu „o zboží kradeném, jenž by u žida bylo nalezeno.“²⁾ Ustanovení o tom, že by žid pozbyl práva dědičného, kdyby přestoupil na víru křesťanskou, mohlo býti vydáno jen od knížete, jenž talmud více cení nežli víru

¹⁾ Podle Gförrera v „Papst Gregorius VII. und sein Zeitalter“ D. VII. 761—764.

²⁾ Již v nejstarších dobách bývalo, jak se podobá, vůbec známo že židé zloděje přechovávají; neboť již císař Lotar viděl se nucen ustanoviti: „Ut singulis episcopis, abbatibus, diligenter considerent thesauro ecclesiastico propter perfidiam aut negligentiam custodi, ne aliquid de gemmis aut de vasis reliquo thesauro perditum sit; quia dictum est nobis, quod negotiatores Iudaei nec non et alii gloriantur, quod quicquid eis placent, possint ab eis emere.“ U Pertze, Legg. I. 364 n. 23.

křesťanskou; bylt doby a státy, kde podobným zákonem trestalo se přestupování od víry protestanské na víru katolickou. Nařízení císařské dovoluje dále židům ve Špýru obchod s otroky. Zde běží zajisté o Slované ve válce zajaté; neboť pohanů, kteří osobního práva nepožívali, tehdaž v říši nebylo. Obchod s otroky, jak se podobá, býval ode dávna také v Čechách a na Moravě oblíbeným zaměstnáním židovským. Celní řád raffelstettský z r. 906 o vypsání života sv. Václava a biskupa Vojtěcha podávají o tom důkazy. ¹⁾ Otroci nejlépe šli tehdaž na odbyt do Španělska a ne více do Uher, ²⁾ nebo byli snad ještě spíše dodáváni do bližšího Verdunu, kde nešťastníci tito bývali houfně zohaveni, načež prodáváni za dobrý plat ke dvoru byzantskému.³⁾ Jak lákavý to obchod pro židovské obchodníky s otroky!

V nařízení nahoře uvedeném však považujeme za nejkrutější to ustanovení, jenž zakazuje židy svědky usvědčovati čímž obecný lid vydán byl židům bez milosrdenství v šanc. Obecný lid docházel proti židům práva jen tehdy, mohl-li je svědky usvědčiti z podvodu. Zákon však i tuto jedinou cestu spásy zatarasil. Ký div tedy, že židé, když se jim od císaře dostalo takovýchto výhod, svatou Římskou říši národu Německého jako novou svou vlast velebili a s jakousi zálibou Němci se nazývali.

Že jim záliba tato bývala od lidu německého trpce splácena, to se jich, jak se podobá, příliš nedotklo; byli-li jednou branou městskou vypuzeni, druhou se opět navrátili.

¹⁾ Dudík, Dějiny Moravy I. 235 a 259. Vita sti Adalberti, U Pertze IV. 586. Legenda o sv. Václavu, Dalimil ed. Hanka pag. 48 a Výbor z literatury české I. v Praze 1845, pag. 318.

²⁾ Kvetoucí druhdy obchod s otroky do Uher zastaven byl židovským zákonem krále Kolomana (1095 † 1114). Zákon o tom vydaný zní: „Ut nullus Iudaeus deinceps praesumat christianum mancipium cuiuscumque linguae vel nationis emere aut vendere, aut in servitio retinere, et si quis decretum transgrediatur, dampnum christiani mancipii apud eum inventi patiat.“ Endlicher, Rerum Hungar. Monumenta Arpadiana II. 371.

³⁾ Liutprandi Antapodosis Lib. VI. U Pertze III. 338.

Tak stalo se roku 1286, když vypukly veliké štvance proti židům při Rýně a ve Wetteravsku, ¹⁾ a též r. 1298. Pronásledování židů roku 1298 nabylo takových rozměrů, že zasáhlo až do Čech a na Moravu. Letopisec zbraslavský vypravuje, avšak omylem k r. 1296, že jakýsi schudlý Frank, jmenem Rindfleisch v Rottweilu ve Virtembersku poštlal lid na židy, kterýž srotiv se do tisícův, vraždil židy ve Virpurku, Rottenburgu, Windsheimu a Norimberce bez rozdílu stáří a pohlaví. ²⁾ Pronásledování toto trvalo od sv. Jakuba až do sv. Matouše. ³⁾ Práví se, že tehdy asi 10.000 židů zahynulo. Na židy padl takový strach, že se houfně stěhovali. Také z Čech a z Moravy chtěli ihned odstěhovat se do Polska a do Uher, toho jim však zabránil král Václav II. Letopisec praví, „že jim sice života neodňal, za to že jim však pobral nesmírné bohatství. ⁴⁾ A co se považovalo za podnět k tomuto pronásledování? Pověst rozšířená, již se všeobecně věřilo, že posvěcená hostie, již židům v Rottweilu přinesla děvečka křesťanská, byla zneuctěna, při čemž stal se zázrak, že se krví potila. Byl to jeden z předsudků proti židům. Skoro všeobecně panovala víra, že židé potřebují o svých velkonocích krev křesťanskou, z čehož brali původ svůj četné pověsti o zavražděných pacholátech křesťanských. ⁵⁾ Ačkoliv i papežové vydávali poučení, že židům všeliké požívání krve zákonem jest zakázáno, přece víra tato v lidu se udržela.

Za takových poměrů židé vyhledávali ochrany u pánů, aby pojištění byli alespoň proti výbuchům luzy vášnivě. K účelu tomu zakupovali si za nesmírné sumy peněz listy

¹⁾ Lorenz, Deutsche Geschichte II. 382.

²⁾ Dr. Jan Loserth, Die Königsaller Geschichtsquellen. Ve Vídni 1875 ve Fontes rer. Austr. Script. VIII. pag. 137.

³⁾ Böhmer, Kaiserregesten, Reichsarchiv zum Jahre 1298 str. 371.

⁴⁾ „Quos nequaquam vita, sed infinita pecunia privavit“. Chr. Aul. Reg. na uv. m. 137.

⁵⁾ Continuatio Weichardi de Polheim ad an. 1288. U Pertze IX. 812.

ochranné. Již král Václav I. propůjčil židům list ochranný. ¹⁾ Listu toho neznáme, známe však ochranný list, jež syn jeho markrabě Přemysl Otakar II. dne 29. března 1254 ve Vídni propůjčil a který židé moravští a čeští ještě za krále Karla IV. za svou magna charta libertatum považovali. Od Karla IV. dali sobě tento list r. 1356 potvrditi. Skládá se vlastně ze dvou částí; první vztahuje se na židy české a moravské vůbec, druhá část výlučně na brněnské. Částka první má dva oddíly: v prvním jedná se o výsadách, ježto židům propůjčil Inocenc IV. (panoval od 25. června 1243 a zemřel 13. prosince 1254), druhý však obsahuje židovský řád Přemysla Otakara, jenž byl v Praze sepsán, avšak ve Vídni dne 29. března 1254 vyhlášen. ²⁾

Výsady Inocenta IV. propůjčeny byly dvěma brevy, z nichž první není datováno. Papež projevil politování, že židé v zarputilosti své neustávají výroků prorockých a tajností písmen nedbati, u něho však o ochranu a o pomoc se ucházejí, prohlašuje potom, že z lásky křesťanské a po příkladu papežů Kalixta II., Eugena III., Alexandra III., Klimenta III., Celestyna III., Inocenta III., Honoria III., a Řehoře IX. chce žádosti jejich vyslyšeti a jim štít ochrany apoštolské propůjčiti nařizuje, aby židů ke křtu nikdo nenutil a těch, kdo by z přesvědčení svého křesťany se stali, netupil. O takovémto pokřtěném židu Štěpánovi vypravuje listina daná pro klášter Opatovický v Čechách od krále Přemysla r. 1228, že dosáhl vysoké cti a že na spásu duše jeho darována byla ves v župě Litomyšlské. ³⁾ Dále ustanoveno, že nikdo, nedostal-li zeměpanský rozkaz, nesmí židů oloupiti, poraniti

¹⁾ Král Přemysl Otakar odvolává se na tento list ochranný „když brněnské židy na rok osvobozuje od daní, aby je z chudobý jejich povznesl. Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen. D. 20. str. 177. Formulář král. notáře Jindřicha Italicá.

²⁾ Podle potvrzení, ježto se stalo králem Karlem r. 1356, uveřejněno od H. Jirečka v Codex iuris Bohem. I. 131—143.

³⁾ Erben, Regesta I. 338.

nebo dokonce zabíjení nebo zděděných obvyklostí jejich rušiti. Slavi-li židé svátky své, nemá se jim v tom házením kamení a klacků překážeti; také se nemají na ně uvalovati nová břemena, nýbrž má se na posavadních přestati. Dále nechť nikdo ze hřbitovů židovských nekořistí nebo jich neumenšuje nebo dokonce ze ziskuchtivosti pochovaných těl nevyhrabává a konečně nemá jim nikdo vytýkati, že při náboženských svých obřadech užívají krve lidské, jelikož jim starý zákon výslovně zakazuje užívání krve zvířecí, neřkuli krve lidské. Pročež papež ztrácuje, co se nedávno stalo ve Fuldě a na jiných místech, kde právě pro toto podezření mnoho židů bylo povražděno. Ostatně pak že výsada tato jen potud platí, pokud by židé ničeho nepodnikli ke zvrácení víry křesťanské.

Druhé breve datováno jest v Asissi dne 25. září 1254, bylo tedy vydáno několik měsíců před smrtí Inocenta IV. a sice pro katedrálního děkana ve Virepurku. Projevuje se jen všeobecně o tom, aby zachovávány byly papežské a biskupské výsady, židům v diécesi Virepurské propůjčené, jenžto všecky k tomu směřují, že židům nesmí se ubližovati ani co se osoby týče, ani na majetku a zboží jejich. Kdo by se proti tomu provinil, propadne pokutám církevním. Markrabě Přemysl Otakar ustanovil, aby obojí breve v jeho říši Česko-Moravské platnost mělo. Tuto svou vůli projevil dne 23. října 1254, když v Sadské nejvyšší úředníky české a moravské potvrzoval.¹⁾

Rok 1254 vůbec byl židům moravským příznivý. Markrabě

¹⁾ Emler, Regesta pag. 17. Obě tyto listiny pocházejí z téhož pramene, jako řád Přemysla Otakara a otištěny jsou od Jirečka v Codex iuris bohemicí na str. 18, s tou však poznámkou, že druhé breve bylo vydáno: v Asissi VII. Kal. Octob. pontif. nostri anno VI. a ne anno XI., tedy dne 25. září 1249 a ne 1254. Odkud tato oprava? Inocenc IV. meškal zajisté dne 25. září 1249 v Lyoně a ne v Asissi. Potvrzovací listina krále Karla IV. ze dne 30. září 1356 jest také celá otištěna u Rösslera, Prager Stadtrechte str. 177—187.

Přemysl Otakar zabývá se myšlenkami, aby po smrti otce svého Václava korunován byl na krále Českého a vyjednávaje na rozličných stranách v Uhrách, ohlížel se po přátelích, kteří již tehdy rádi sedali na zlaté vějíčky. Kdež pak jinde mohli se vějíčky tyto bezpečněji dostatí nežli ve čtvrtích židovských. Více nežli dvě století museli židé bydletí odloučení od křesťanů ve zvláštních čtvrtích městských, ježto příkopy, hradbami a vlastní branou byly obklopeny. Tam se markrabě Přemysl Otakar II. obrátil, odtamtud dostal zlatý proutek kouzelný a tam odeslal list ochranný způsobem tímto zakoupený, jenž dán byl ve Vídni dne 29. března 1254. Tento list ochranný má za základ listinu ze dne 1. července 1244, již kníže Fridrich Bojovný upravil právní poměry židů rakouských. Přemysl Otakar vzal z ní doslovně větší část svých ustanovení. Celkem mají za účel upravití poměr židů ke křesťanům a lichvu vlastní to obchod židovský ne sice odstraniti, avšak alespoň ji — pohřichu jen ve prospěch židů — upravití. Letopisec Zbraslavský trpce si stěžuje na tuto lichvu, když po pádu Přemysla Otakara za okupace Čech od vojska Růdolfova na klášter Sedlecký největší svízele dolehly. Toto opatství cisterciácké prodalo nejdříve movitý svůj majetek a když to více nestačilo, zastaven byl poklad klášterní. „Bezedné,“ praví letopisec, „byly za to úroky.“¹⁾

Řádem Přemysla Otakara ustanoveno: aby nikdy křesťan nesvědčil sám proti židovi, nýbrž aby kromě něho také ještě žid byl svědkem. Kdyby žid popíral, že od křesťana přijal

¹⁾ Loserth, Chronicon Aulae regiae tamtéž 57. „Cleinodia monasterii iudaeis sub usurarum voragine exponuntur“. Víme, že král Václav I. vydal zákon židovský; neznáme ho však. Ale jelikož král Přemysl Otakar II. se na něj odvolává slovy: „secundum formam privilegii ipsius (Iudaeis) super iuribus eorum a patre olim nostro et nobis indultum“, a ne na řád Fridrichův „jelikož původ tohoto rakouského práva židovského ze dne 1. července 1244 dokázati nemůžeme, což pak jest na překážku, abychom v tomto známém rakouském řádě židovském hledali neznámé nám židovské privilegium krále Václava I.“

nějakou zástavu, nebo kdyby tvrdil, že krádeží, ohněm nebo loupeží o ni přišel, stačí jednoduchá přísaha židovská, aby židovi bylo dáno za právo.¹⁾ Rovněž kdyby křesťan tvrdil, že smluvil menší úroky nežli žid požaduje, povinen byl zaplatit, co žid udal, když to žid od přísahal. V zástavu smí žid vzíti cokoli vyjímajíc pouze šaty krvi potřísněné nebo nádoby kostelní. Jak viděti, král Přemysl Otakar chtěl zákonem tímto vraždu a zabití odvrátiti. Že zakázal přijímati kostelní nádoby do zástavy, tím jen vyhovoval platným zákonům církevním. Teprve před rokem byl v Kremži skládal církvi římské přísahu věrnosti do rukou kardinala Velasca;²⁾ snad tedy si ještě pamatoval církevní kanony. Dále mají židé v Čechách a na Moravě podle Přemyslova listu ochranného soud výmínečný; komoři zemský a ne rychtář městský, nebo král čili markrabě sám rozsuzoval důležitější spory mezi židy, ve sporech o menší věci soudil židovský od knížete dosazený sudí a porotci od obce zvolení. Poranil-li křesťan žida, zapraviti mu bylo 12 hřiven zlata do pokladny královské nebo markraběcí a tolikéž hřiven stříbra poraněnému. Zbil-li jej pouze, platil 4 hřivny zlata panovníkovi a tolikéž hřiven stříbra zbitému. Nemohl-li křesťan zaplatiti, byla mu ruka z trestu utata. Povážíme-li, že za krále Václava II. měla hřivna 60 grošů, groš podle nynější měny asi 30 krejcarů, a že roku 1287 hřivna zlata rovnala se 10 hřivnám ryzího stříbra,³⁾ musel se provinilec z takového poranění hodně vysoko vyplatiti. Zabil-li křesťan žida, propadl obyčejnému soudu, panovníkovi však dostalo se jeho movité a nemovité zboží — čímž zajisté královská soukromá pokladna se obohacovala.

¹⁾ Přisahaje vložil žid ruku na thoru a sice na místo, kde psáno jest desatero. Rössler, Stadtrechte von Brünn pag. 204.

²⁾ Také právo Brněnské, Starého města Pražského a právo Jihlavské zakazují židům bráti nádoby kostelní do zástavy. Tomaschek, Deutsches Recht in Oesterreich im XIII. Jahrhunderte. Str. 245.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 340.

Co se týče obchodu, židé mohli po říši Česko-moravské svobodně cestovati, jsouce povinni pouze tam mýtné odváděti, kde je také platili měšťané z měst, v nichž oni měli stálé své bydliště; což bylo zase velikou výhodou. Všeliké výsady mýtní při městech jsou nám známy; města biskupská, v nichž nejvíce židů bydlelo, neměla mýt žádných. Umřel-li žid, a chtěl-li, „jak to u židů bývá,“ aby byl jinde pochován, než-li kde zemřel, muselo se povolit, aby mrtvola „od města k městu od kraje ke kraji nebo ze země do země“ bez závdady a bez mýta byla převážena. Mýtný, jenž by z takového dovozu peníze vydíral, potrestán buď jako „lupič.“ Zákon tento dokazuje, že rodiny židovské v jednotlivých městech usedlé velice si na tom dávaly záležeti, aby podle svých předků byli pochováni. Trest smrti nebo zabavení statků, což se ovšem dalo ve prospěch komory knížecí, stihly křesťana, jenž by se vloupal na hřbitov židovský nebo jej pobořil, a pokuta dvou hřiven byla křesťanu uložena, pokálel-li by blátem synagogu. Dále jedná se o pokutách, kdyby židé s židy se soudili. (Ve věcech nepatrných neměli přísahati na thoru, nýbrž na veřejné synagogy, při nichž vůbec soudy se odbývaly. Běží-li však o věci, jenž mají cenu přes 50 hřiven a knížeti jsou přiděleny, budiž přísaháno na thoru. Kdyby však vrahové žida potají zabitého svědky nemohli býti zjištěni, mají židé právo, když by vyšetřování bylo odbyto, zjednati si proti člověku z vraždy podezřelému, zápasníka na pěstě.¹⁾ Sudí židovský však by zakročil teprve tehdy, kdyžby jej sporné strany židovské k tomu vyzvaly.

Věřitelé tísňeni byli asi velice tímto zákonem. Kdyby totiž křesťan složiv peníze, vypůjčenou zástavu svou tím vybavil, ale úroků do měsíce nezapravil, přirazily se k jistně

¹⁾ „Si post inquisitionem factam aliquem suspectum habere coeperint Iudaei, Iudaeis pugilem contra suspectum volumus exhibere.“ Jireček, Cod. iur. Boh. I. 139.

a musely se dále zúrokovati — tedy úroky z úroků. Taktéž měl platnost dlužní úpis od velmože židovi vydaný, mohl-li žid písmem a pečetí dokázati, že skutečně byl vystaven. Stalo-li se tak, mohl pak bez překážky zboží nedbalého dlužníka v základ vzíti. Nebyla-li zástava do dne do roka vybavena, propadla, uznal-li sudí židovský, že zástava nemá větší ceny než-li vypůjčené peníze i s úroky. Kdo pak v takovémto případě ručil za poctivost sudí židovského? Dlužník nesměl zástavu svou požadovati zpět o svátku židovském a kdo by zástavu násilím uchvátil nebo vůbec v domě židovském násili užil, souzen byl ne jako rušitel pokoje domácího nýbrž jako škůdce komory královské;¹⁾ kdo pachole židovské uchvátil, souzen jako zloděj a podle toho potrestán. Jakou měnu křesťan od žida se vypůjčil, takovou povinen byl splatiti, tedy zlato zlatem, peníze penězi a stříbro stříbrem. Židovské domy prostory byly také ubytování vojska. Ke konci král Přemysl Otakar opakuje papežské nařízení o užívání krve křesťanské a ustanovuje, kdyby křesťan vinil žida z vraždy dítěte, že jest mu provésti důkaz třemi svědky křesťanskými a třemi židovskými; kdyby to dokázal, bude žid potrestán; neprovede-li se však ten důkaz, pak že původ křesťanský propadne trestu, jaký by stihl žida, kdyby byl usvědčen.

Tot obsah slavného řádu židovského Přemysla Otakara, kterýž sestaven jest, jak jsme již pravili, doslovně podle statutu Fridricha Bojovného. Lichvy, jak viděti — pohříchu ne vždycky ve prospěch křesťanů — týkala se největší část těchto ustanovení, což jest důkazem, že lichva jako rak v lidu se rozežírala. Tázati však se musíme, jak se stalo, že v těchto četných nařízeních o lichvě není nic ustanoveno o míře úrokové v Čechách a na Moravě? V židovském řádě knížete Rakouského Fridricha se praví: „Nařizujeme, aby

¹⁾ „Ut dissipator nostrae camerae graviter punietur.“ Jireček tamtéž 140.

židé jen osm peněz týdně z hřivny úroku brali.“ Jelikož hřivna rakouská měla 240 peněz, bylo nešťastnému dlužníkovi zaplatit z hřivny v 52 nedělích, tedy ročně 416 peněz čili 1 hřivnu a 176 denárů úroku.¹⁾ Král Přemysl Otakar nařízení toho do řádu svého nepojal. Pokládal snad peníze za zboží, jehož cena se spravuje poptávkou? Zkrátka, za Přemysla Otakara II. míra úroková nebyla v Čechách a na Moravě zákonem určena, i zdá se, že stranám bylo zůstaveno o výši úroku se dohodnouti. Z jiných pramenů však jest nám známo, že míra úroková kolísala se mezi 10 a 12 ze sta a že u cizích smének ještě výše stoupala, kdežto touž dobou a také ještě mnohem později ve Frankfurtě nad Mohanem, kteréžto město již tehdež udávalo měřítko ve věcech peněžních, neobnášela přes $6\frac{2}{3}$ procenta.²⁾ Na Moravě tedy byly v dobách Přemysla Otakara II. hotové peníze ještě velice vzácné.

Že vůbec se toho uznávala potřeba, židovské obchody peněžní upravit, o tom svědčí také zákony uherské a slezské. Již král Koloman, jenž zemřel r. 1114, avšak ještě více Bela IV. uznal toho potřebu vydati řady židovské. Řád Bely IV. z r. 1251 jest taktéž nápodoběním rakouského

¹⁾ V brněnských právech městských nalézá se toto ustanovení: „Quinquaginta talenta valent 30 marcas, unam marcam pro 64 grossis Pagen, computando.“ Brandl, Gloss. pag. 440. Tedy 1 hřivna = $1\frac{2}{3}$ talentu čili 1 talent = 0·6 hřivny = 38·4 grošů. Hřivna počítá se z pravidla v ceně 20 zl. stříbra. Jindřich Schreiber, Zur deutschen Münzgeschichte. Zeitschrift für deutsche Kulturgeschichte. V Norimberce 1859 str. 166—274.

²⁾ Mone, Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins I. 27. Na sjezdě spolčených měst v Mohuči r. 1255 bylo ustanoveno: „Quod nullus Iudaeus plus quam duos denarios ad septimanam de libra reciperet in eadem quantitate, de Coloniensi, Hallensi et Argentoratensi. Si vero ad annum cum ipso pacteretur et conveniretur, Iudaeus recipere debeat quatuor uncias de libra, et sic de singulis. Opus enim erat his institutis, quia christiani usurarii excommunicantur et per iudicium ad restituendas usuras coarctantur.“ U Pertze, Legg. II. 372. O provisi u peněžoměnců, Fejér, Cod. Dipl. Hung. VIII. 2. pag. 765.

řádu z r. 1244, jest však přízpůsoben poměrům a obvyklostem uherským. Na Moravě na př. nesměla se roucha kostelní za žádnou podmínkou bráti do zástavy, v Uhrách však mohlo se to státi, zastavil-li je prelát sám. Na Moravě mohli si židé zjednatí zápasníka na pěstě proti tomu, koho podle práva mohli vinit, že se tajně vraždy dopustil, v Uhrách však měl souboj rozhodnouti. Na Moravě měl žid právo exekuce bez výhrady, v Uhrách však s tím vyminěním, že mu na statech zastavených nepřísluší soudnictví nad křesťany zde usedlími. Ustanovení o vraždě pacholat a o užívání krve křesťanské schází naprosto, za to Bela IV. nařídil, aby byl sesazen rychtář městský, jenž by se provinil proti uděleným výsadám. Uherské zákony židovské jsou celkem mírnější než-li česko-moravské a rakouské, ještě pokuty peněžní byly sníženy.¹⁾

Co se týče židovských zákonů v Slezsku, podobají se také řádu Přemysla Otakara. Kníže Jindřich IV. vydal je pro svou zemi Vratislavsko, Bolek III. 1295 pro Svídnicko a Jindřich III. 1299 pro Hlohovsko. V rádech těch zabezpečena jest židům jako v řádu Přemysla Otakara bezpečnost osoby, majetku, bohoslužby, školy a obchodu vůbec, zvláště však ustaveny tu totožným skoro způsobem právní jich poměry v obchodě a půjčování na zástavy jakož i soudní řízení. Židé v Slezsku tedy podlehalí také jako v Uhrách, v Čechách a na Moravě komoří nebo jeho zástupci, který v právních jejich věcech rozhodoval, pak-li si panovník právo toto zvláště nevyhradil, což žádnému soudci městskému nebo zemskému nebylo dovoleno. Ať již moravské řády židovské náhodou souhlasí se řády států sousedních, s rakouskými, uherskými a slezskými, nebo ať zavedeny společnými úradami a úmluvami, pozoruhodno vždycky zůstává, kterak společné potřeby vyžadovaly společnou pomoc; což bylo velikou výhodou pro židy, jenž ku své obchodní činnosti

¹⁾ Endlicher, Rerum Hung. Mon. Arpad. II. 473—477.

nabyli rozsáhlejšího pojištěného působitě. Podivným jeví se býti ustanovení slezské; kdyby křesťan sousednímu židovi, jenž by v noci o pomoc volal, pomoci té neposkytl, musel zapraviti nejvyšší pokutu 30 šilinků.¹⁾ Papežské ustanovení, aby křesťan, jenž by žida vinil ze zavraždění pacholete křesťanského a zločinu toho třemi křesťany a třemi židy dokázati nemohl, sám trestu propadl, který by žida stihl, kdyby ze zločinu toho byl usvědčen, ustanovení to pojato jest pouze do řádu Přemysla Otakara, ale ne do zákonů rakouských nebo uherských.

Zbývá nám ještě pojednati o druhé části „magna Iudaeorum charta“, jenžto od Karla IV. byla potvrzena. Tento druhý díl tvoří Židovský řád Přemysla Otakara II., jímžto byl dne 23. srpna 1268 v Brně obecný řád Židovský z r. 1254 ve všech svých částech potvrzen a jenžto obsahuje některá zvláštní ustanovení pro židy brněnské.²⁾ S strany židů brněnských ustanoveno: žádnému židovi, jenžto v městě Brně přebývá, není dovoleno po západu slunce vzíti zástavu od kohokoli, ať jest mu znám nebo není, nebo i ve dne kupovati koně, voly, krávy nebo jiné věci, jest-li podezření, že byly ukradeny, leda by se tak stalo za svědectví dvou městských přísežných.³⁾ A pak: židé přispívejtež čtvrtinu na udržování hradeb a příkopů městských.

Podle poplatku tak vysokého můžeme právem souditi, že židovská obec brněnská, když výsady tyto r. 1268 byly obnoveny, zajisté již tak četná byla, že židovského sudí čili jak později se nazýval, židovského biskupa velmi dobře mohla vydržovati. Měla také své přísežné a v ulici své domy s příslušnými pozemky. K měšťanským domům v Brně vůbec

¹⁾ Stenzel, Urkundensammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte etc. V Hamburku 1832 str. 69.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 17—21.

³⁾ Podle nálezu Vratislavských pro Hlohov z r. 1302 nesměl žádný žid ani koní ani dobytka v zástavu bráti, leda s vědomím jednoho žida a jednoho křesťana. Stenzel, Urkundenbuch str. 251.

pojily se tehdaž pozemky. Nynější ulice Ferdinandova byla asi staré Ghetto. Směli-li zde židé bydleti počtem obmezeným nebo neobmezeným, nedá se dokázat; podobá se však, že počet jich byl obmezen, jelikož záviselo na vůli králově, kde se kdo usadil. Oldřich z Hradce vyznává r. 1294, že od krále Václava II. obdržel pro město Hradec osm židů s jich rodinami a se všemi právy, která králi nad nimi přísluší. Jen tito židé, ale ne členové rodin jejich nebo služebníci, směli provozovati obchod peněžní. Při tom ustanoveno, kdyby některý z těchto židů zemřel, aby Oldřich z Hradce mohl zemřelého nahraditi židem z ciziny, nikoli však z židovstva domácího.¹⁾ A jako v Hradci tak nejspíše i v jiných městech byl zákonem ustanovený počet židů usedlých, jakož potom v době Lucemburské skutečně dá se dokázati. Panovník se obával, aby počet poplatníků jeho komory nebyl ztenčen, ježto se výborně osvědčovali jako zboží fiskální a proto zakázal velmoži Oldřichovi z Hradce, aby židů domácích v městě svém neusazoval. Zákaz tento vysvětluje se výborně nedatovanou listinou Přemysla Otakara, kterou židé brněnští, jenž od cizích pánů posud těžce byli sužováni a proto schudli, na rok byli osvobozeni ode všech daní a od všeliké jiné služebnosti, „abychom z nich,“ jak praví král Přemysl Otakar II., „jakožto z komory naší, tím spíše užitek míti mohli.“²⁾ K tomu cíli nařízeno: že židé do roka nemají býti nuceni přijímati peníze od zeměpanského mincmistra (nejspíše byly peníze příliš lehké), že po tu dobu moravský komoří zemský a brněnský soud přísěných nemají jich obtěžovati nebo roboty jim ukládati, že nemají býti nuceni,

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 11 a 12.

²⁾ „Iudaeos (in Bruno degentes) universos et singulos a festo beati Michaelis primo futuro et per unius anni spatium (a solutione collectae cuiuslibet sive steure, nec non omni servitutis genere) exemptos esse volumus et immunes, ut eo facilius a sua valeant penuria relevari, et nos ipsi, utpote camera nostra, utifrui possimus ulterius tempore succedente.“ Formelbuch, Archiv d. 29 pag. 177.

aby dluhy své oplatili, leda by sami s věřiteli svými se chtěli vyrovnati a konečně aby všeliké soudní řízení proti nim bylo zastaveno; vyjímají se vražda, krádež a podvod, při nichž má se předsa jíti podle řádu Židovského. Tyto židovské zákony Přemysla Otakara II. z r. 1254 nástupce jeho Václav II. asi 1300 potvrdil. V potvrzovací listině jenžto se v znění německém zachovala, není však více zmínky o brněnských ustanoveních.¹⁾

Když po pádu Přemysla Otakara II. král Rudolf na Moravě po krátký čas vládu vykonával, pamatoval v městech kterým se přízně jeho dostalo, také na židy. Z listu jeho vysvítá, že židé již tehdaž jako jiní měšťané k veřejným břemenům přispívali. V listě ochranném, který král Rudolf vydal pro Brno v září 1278, ponechává židy při těch obvyklotech, jaké posud průchod měly; a listem pro Olomouc ze dne 20. září t. r. ustanovuje, že židé jsou povinni zapravovati daně zemské, městské a jiné poplatky jako ostatní měšťané.²⁾

Co se týče otázek: zdali židé za doby Přemyslovské na Moravě velké pozemky a statky deskové drželi, a zdali úřady v zemi zastávali, může se v prvním ohledu říci s jistým obmezením že ano, kdežto na druhou otázku musí se rozhodně říci, že nikoli.

Židovským řádem Přemysla Otakara z r. 1254 se ustanovuje: kdyby žid na državy některého velmože peníze půjčil a listinami to mohl prokázati, že jest mu dovoleno jako jinému zajímači exekuci se hojiti. Zboží musí pak mu býti vzdáno a z práva obhajováno.³⁾ Ustanovení toto nemělo by smyslu, kdyby žid zabaveného zboží velmožova, kteráž zajisté bylo v deskách zemských zapsáno, nesměl podržeti; směl-li

¹⁾ Otištěno u Rösslera, Stadtrechte von Brünn str. 367-371.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 267 a IV. 218.

³⁾ Text zní: „Si Iudaeus super possessiones aut literas magnatum terrae pecuniam mutuaverit et hoc per suas literas et sigillum probaverit: nos Iudaeo iure aliorum pignorum possessiones assignabimus obligatas, et eis cas contra violentiam defendemus“. Jireček t. 139.

je však podržeti, měl zajisté také právo zboží deskové držeti. Tak bychom soudili, kdybychom židy středověké mohli považovati za rovnoprávné s křesťany. Víme však, že základní myšlenkou ve všem zákonodárství politickém a církevním, co se týče židů, byla snaha, aby křesťané od židů úplně byli odloučeni a že tedy křesťané nemohli přijmouti ani rovného ani podržitého postavení, poněvadž židé právě pro svou víru, jak se tehdy smýšlelo, musejí hluboko státi pod křesťany. Podle této všeobecné zásady nedalo by se tedy bezvýminečně souditi, že židé drželi pozemky selské a statky deskové s nimiž spojena byla také všeliká práva politická a všeliká, břemena. Jaký tedy byl poměr jejich? Nahoře uvedený řád Přemysla Otakara podává nám v zákoně uherském vysvětlení; tam se praví: „postaráme se, aby žid ze statku zabaveného potud bral užitek bez překážky, dokud by ho některý křesťan nevybavil. Žádným však způsobem nesmí žid nad křesťany na takovémto statku žijícími soudní právomocnost vykonávati.“¹⁾ Žid tedy podle zákona uherského

¹⁾ Endlicher na uv. m. 476. „Faciemus eum percipere fructus provenientes, donec Christianus appareat, qui velit redimere omnes possessiones taliter obligatas. Super Christianis tamen, in eisdem possessionibus existentibus, Iudaeum aliquam iurisdictionem nolumus exercere.“ V Uhrách jak se podobá před vyhlášením tohoto dekretu, tedy před r. 1251, cizozemský židovský peněžník Thehan, byl v tom ohledu výminkou. V míru mezi králem Ondřejem a knížetem Leopoldem Rakouským r. 1226 ručí za zaplacení ujednané sumy, pak jeví se r. 1228 pode jménem „comes Thehan Iudaeus“ jako otec jeho co držitel panství u Šoproně, při samé hranici rakouské, kteréž však téhož roku musel postoupiti Španělu Simonovi poněvadž nemohl dokázati, že je z práva drží. Roku 1232 Thehan prodal témuž Simonovi ves Bessenen. Roku 1243 tento žid držel v župě Ostřihomské panství Chenke, které mu byl král Bela daroval, jež však téhož roku postoupil Španělu Simonovi. Fejér, Cod. Dipl. Hungar. III. 2. pag. 9. 141, 271 a IV. 1. pag. 273. Avšak r. 1268, tedy po vyhlášení řádu Židovského: židé Welven, Nekkul a Oltman, synové po židu Henochovi, drželi castrum Komarum a mlýn v Tatě. Zboží toto bylo jim soudně prodáno, proto že jim nebyl splacen dluh 800 hřiven. Fejér, IV. 3. pag. 443. Jiných listin o državách židovských v Uhrách z XIII. století neznáme.

mohl statku deskového užívati, ale majetníkem jeho nesměl se státi. Měl tento zákon také platnost na Moravě? Za doby Lucemburské jmenovitě roku 1379 uvádí se žid jakožto skutečný držitel statku deskového cum pleno iure et dominio.¹⁾ A co se týče statků sedlských, praví se v listině krále Václava II., jižto byl r. 1300 židovský řád Přemysla Otakara obnoven, že zákon platí nejen o velmožích, nýbrž také o všech „ain-voltige Herrn“ tedy o deskovém majetku vůbec.²⁾ I zde žid mohl se státi uživatelem, ale nikdy majetníkem. V židovských čtvrtích těch měst, v nichž židé směli bydleti, byli ovšem neobmezenými držiteli svého majetku, mohli domy a zboží městské kupovati a prodávati, ale jen v mezích sobě vykázaných. Mohli i příjmy zeměpanské, jako na př. mýta desátky, sbírky, berně přes církevní zákazy zvláštními výnosy papežskými najímati, byl-li jen při takových nájmech křesťan vrchním dohlížitelem.³⁾ Jinak museli odváděti zvláštní nejvíce libovolně ukládané daně, a zvláště však velice obtížnou daň z hlavy. Z hlavy platiti jim bylo 1 denár, kdežto klerikům odváděti bylo ročně za tonsuru 30 denárů.⁴⁾ Věreji nými úředníky však židé se státi nemohli, pokud se pokřtiti nedali a také se nikdy nestali.⁵⁾ V ohledu tomto doba Přemyslovská pevně se přidržovala nařízení církevních, ježto vydána byla na rozličných koncilech a jmenovitě na Vídeňském provincialním koncilu ze dne 10. až 12. května 1267.

Papežský legát kardinal Quido byl od papeže Klimenta IV.

¹⁾ Demuth, Geschichte der Landtafel in Mähren. V Brně 1857, str. 40.

²⁾ „Jst daz ein jude ein lantherren oder ein ainvoltigen herren sein gut leicht auf erbe oder auf hantveste, und bewert er daz mit seim prief und seim insigel, demselben juden, get im sein nôt, so geantwurt wir im ander erbe vur die andern phant, und die selben Erbe geloben. wir im cze schirmen vor aller gewalt.“ Endlicher na uv. m. 370.

³⁾ Breve papeže Řehoře IX. v Lateraně 13. prosince 1239 králi Belovi. Fejér, Cod. IV. 1. pag. 175.

⁴⁾ Dobner, Mon. ad an. 1220 III. 50 a 210.

⁵⁾ Ve Francii mohli židé 1297 zbraně nositi a mohli se vojáky státi (u Pertze IX. 813), na Moravě a v Čechách nikdy.

již r. 1265 ustanoven legátem pro Skandinávii a pro církevní provincie Bremskou, Magdeburskou, Hnězdenskou, Salcpurskou a výmínečně pro diécesi Pražskou. Aby dostál svému úkolu, svolal synody provinciální na rok 1266 do Bukovce, na únor 1267 do Vratislavě a na květen t. r. do Vídně. Biskup Pražský Jan III. a s ním mnoho duchovenstva českého byli přítomni, nedostavil se však Bruno, biskup Olomúcký. Řád, jenžto zde byl schválen, zakládá se vesměs na usnešení obecného koncilu Lateranského z r. 1215. Nás zajímají v první řadě dekrety o židech ve Vídni schválené, ne jako by měly platnost pro Moravu, — bylt' výslovně jen pro diécesi Pražskou a Salcpurskou uveřejněny, — nýbrž proto že obšírně projevují tehdejší smýšlení církve katolické o židech.

Kardinal legát ukázav v úvodu na spupnost židovskou, kterou svatá víra katolická u mnohých křesťanů byla již poškvrněna, ustanovuje, „ne aby utvořil něco nového, nýbrž jen aby obnovil staré řády od papežů vydané, aby židé, kteří se musejí oděvem od křesťanů rozeznávají, opět nosili rohatý klobouk, jaký dříve v krajinách těchto nosívali, čehož však v opovážlivosti své zanechali, by se tak patrně od křesťanů rozeznávali, jakož bylo druhdy na obecném koncilu (dvanáctém, can. 68.) nařízeno. Žid, jenž by bez tohoto odznaku obcházel a při tom byl postižen, má býti od panovníka pokutován. Dodati dlužno, že židé povinni jsou taráři, v jehož farní osadě bydlí, nahraditi za to, že zaujímají místa, kde jindy bydlívali křesťané desátek platící, podle toho jaká by mu z toho škoda vzešla, dle uznání biskupa diécesálního všechny příjmy, jaké by farář dostával od křesťanů, kdyby zde bydleli, a že jsou povinni z polí svých desátek odváděti.

Zapovídáme dále, aby židé nenavštěvovali lázni nebo krčem křesťanských, aby v domech svých nedrželi pacholků a děveček nebo kojných nebo jiných služebných křesťanských, ani ve dne ani v noci, aby nebyli celníky a žádných jiných úřadů veřejných nezastávali.

Byl-li by žid při smilstvu s křesťankou dopaden, bude přísně vězněn, dokud by alespoň 10 hřiven pokuty nezaplatil, a křesťanka, jenž by se takového zlořečeného souložnictví dopustila, budiž z města vymrskána a vypuzena, aniž by se kdy opět směla navrátiti.

Všem křesťanům této provincie jakož i obyvatelstvu města a diécese Pražské zapovídáme pod trestem vyobcování z církve, aby židů a židovek u sebe nehostili, s nimi nesto- lovali a nehodovali, o svatbách a zábavách jejich s nimi netancovali a se neveselili. Křesťané také nesmějí ani masa, ani jiných pokrmů od židů kupovati, aby snad křesťanů, které považují za své nepřátele, zrádně neotrávili.

Kdyby budoucně některý žid za jakoukoli záminkou vysoké nebo nemírné úroky na křesťanech vynutil, budiž vyloučen z všelikého obcování (participium) s křesťany, dokud by nevykonal dostatečného zadostučnění. Bylo-li by potřebí, buďte křesťané církevními tresty donuceni, aby se vzdali obcování s takovými židy. Knížata však nesmějí proto chovati se nepřátelsky ke křesťanům, nýbrž jest povinností jejich, aby židům takového utlačování křesťanů (vysokými úroky) bránili. Ponese-li se svátost oltární okolo domů židovských, židé nechať jakmile hlas zvonce uslyší, do domů svých odejdou a okna a dvěře uzavrou. Také buďte od prelátů donuceni, aby se o veliký pátek podobným způsobem zachovali. Židé nesmějí se opovážiti s lidem obecným o víře katolické se rozpirati, nesmějí dítkám a ženám takových židů, kteří na víru katolickou přestoupili, proti vůli jejich brániti, aby také tak učinili, nesmějí křesťanů k víře židovské lákati nebo jich obřezávati, nesmějí křesťanů nemocných navštěvovati a lékařskou pomoc jim poskytovat. Není jim dovoleno nové synagogy stavěti a stalo-li se tak již, jsou povinni takovéto synagogy pobořiti. Staré synagogy mohou, jestli toho potřebí, opravit, ale nemohou jich rozšířiti, zvýšiti nebo vyzdobiti. V času postu čtyřicetidenního, když křesťané se postí, nesmějí maso veřejně roznášeti. Biskupům uklá-

dáme, aby židy přiměli všechny tyto kusy zachovávat, což by se stalo tím, že by jim zabránili všeliké obcování s křesťany. Světští páni a soudcové nesmějí židů, jenž by těchto řádů zachovávat nechtěli, ani ochraňovat ani jim nadřizovat, naopak jsou povinni, co by jim od prelátů v příčině té bylo uloženo, věrně vykonávat, jinak by nesměli do kostela vstoupiti a službám božím přítomni býti. Pod trestem vyobcování z církve nařizujeme také, aby zvolený arcibiskup Salcpurský a podbiskupové jeho a tolikéž biskup Pražský exempláře těchto našich řádů pečeti naší stvrzené každoročně na synodách biskupských a na koncilu provincionálním předčítati dali, by se jich šetřilo, se starali a v těch kusech, kteréž se laiků týkají, ve farních kostelích svých diécesí vyhlašovali dávali. Stalo se ve Vídni a. D. 1267 v měsíci květnu, za panování papeže Klimenta IV.

Tot jsou kanony židovské, jenžto se snaží, aby zákony židovské v *corpus iuris canonici* již kodifikované také v Rakousích, v Salcpurku a v Čechách byly provedeny.¹⁾ Větší jich část čerpána jest z prastarých císařských nařízení a synodálních usnešení, na př. příkázání, aby na veliký pátek dvěře a okna se zavíraly, ze zákona Childeberta I. z r. 554. Zákonem se zakazuje židům, aby od zeleného čtvrtku až do božího hodů velikonočního po náměstích a po ulicích veřejných jako na potupu křesťanů nechodili²⁾ — kterýžto zákaz byl od císaře Rudolfa I. v Řezně 4. července 1281 obnoven. Jihlavským právem městským byl zákaz tento pouze na zelený čtvrtek obmezen.³⁾ Snesení o tom, že křesťané

¹⁾ Ve všech diécesích, kde kardinal Guido byl legátem, vyhlášeny podobné zákony židovské. Nejdéle podržely svou platnost v metropoli Hnězdenské. V diécesi Varšavské byly ještě r. 1561 v celém svém rozsahu vyhlášeny. Viz: *constitutiones Synodorum metropolitanae ecclesiae Gnesnensis provincialium. Cracoviae 1761. pag. 266 sled.*

²⁾ U Pertze, Legg. I. pag. 1.

³⁾ U Pertze, Legg. II. 426. Jireček, *Cod. iur. Boh. pag. 112.* „Nullus Iudaeorum in Parascheve quicquam communionis cum Christianis habere tenetur toto die.“

s židy nesmějí obcovati a s nimi stolovati, stalo se již r. 305 nebo 306 na španělské synodě v Elvíře, o otrocích křesťanských již r. 538 na třetí synodě Orleanské. O cizoložnictví žida s křesťankou ustanovuje právo Jihlavské, bude-li zločinec polapen a z cizoložství usvědčen, že oba žid i křesťanka mají býti za živa zahrabáni. Tentýž trest vyměřen také, provinil-li se křesťan s židovkou a mohl-li to jeden křesťan a dva židé dosvědčiti.¹⁾ Podle usnešení synody v Maçonu r. 581 nesměli býti židé ani celníky ani berníky nad křesťany. Totéž ustanovila čtvrtá synoda Toledská r. 633, avšak výslovně na rozkaz královský.²⁾ Aby židé zapravovali desátek ze statků které od křesťanů drželi zástavou, ustanovuje se již synodou španělskou v Gerundum r. 1068. Roku 1078 praví se: „Také z krajin, kde židé bydlí, musí se desátek, který byli v zlomyslnosti své odcizili, zapravovati kostelu, jehož se týče, zrovna tak, jako by tam křesťané bydleli.“³⁾ Že od židů nemá se léku přijímati a že židé nemají býti za lékaře k nemocným voláni, ustanoveno bylo synodou Trevíorskou r. 1227; synoda Narbonská zakázala téhož roku židům, veřejně maso prodávati, v domech svých však směli je prodávati. Co bylo vídeňským koncilem ustanoveno o lichvě, o zvláštních odznamech na šatech etc., to všecko se opakovalo podle kanonů dvanácté obecné synody nebo čtvrté synody

¹⁾ Jireček, *Cod. iur. Boh. pag. 112.* „Si aliquis Iudaeorum cum christiana muliere adulteratus fuerit, captus et duobus viris convictus, ambo vivi sepeliantur. Similiter fiat, si Christianus cum Iudaea commisceatur, et captus vincatur uno Christiano et duobus Iudaeis.“

²⁾ Ustanovení: „Ne Iudaeis adhaereant vel deserviant Christiani; ne Iudaei super Christianos magistri vel ministri ponantur; ne mancipia christiana Iudaeis tradantur. Ut mancipia, quae Iudaei emerint aut circumciderint, ab eorum potestate auferantur.“ Ustanovení tato nalézají se již v kapitulariích Benediktů levitů, ježto byla okolo r. 847 dokonána. U Pertze, Legg. II. p. 19 sled.

³⁾ Hefele, *Conciliengeschichte d. V. 117.* Doklady k připomenutým synodám nalézají se vesměs v Hefelovi.

Lateránské z r. 1215.¹⁾ Videňský koncil v květnu r. 1267 nevydal tedy nic nového, nýbrž obnovil pouze staré církevní nařízení.

A tážeme-li se, jaké byli výsledky? S výsledky těmi setkáváme se v židovské privileji krále Přemysla Otakara II. pro Brno ze dne 23. srpna 1268, v potvrzení řádu Přemysla Otakara z r. 1254 králem Václavem II. circa 1300, případným však způsobem vyličený jsou několika slovy, ježto biskup Bruno zvětšil v slavné své relaci ze dne 16 prosince 1273 papeži Řehořovi X. Památná tato slova svědčí, že snešení koncilu již po šesti letech v říši Přemysla Otakara upadla v zapomenutí. Nebyla-li na Moravě výslovně vyhlášena, v Čechách a také v Rakousích, které tehdejší k říši Přemysla Otakara náležely, stalo se tak zajisté; a jako kanony obecného koncilu, čtvrtého koncilu Lateránského z r. 1215 měla závaznou platnost i na Moravě. Biskup Bruno píše: „O židech (diocese naší) oznamujeme, že mají křesťanské kojné, lichvu veřejně provozují a ty, kdo jich potřebují, tou měrou utiskují, že úroky do roka jistinu převyšují. Vykonávají veřejné úřady, stávají se celníky a nájemci mince, a jelikož sami jsou nevěřícími, nedrží v tom žádné víry. Od zlodějů přijímají kradené kalichy, roucha kostelní, jakož i knihy a skrývají věci tyto. Nalezne-li se kradené zboží u křesťana, musí býti navraceno, žid však takového zboží nepotřebuje navrátiti“²⁾ — smutný to skutečně výsledek po tolikerém a tak dlouholetém usilování! Žid se nezměnil a požíval, vyjmouc statky, které v Čechách a na Moravě jen za výmínek směl

¹⁾ Canones obecného koncilu Lateránského z r. 1215 čtou se v zkrácené způsobě v Hefelovi, Conciliengeschichte, d. V. str. 783 sled.

²⁾ „Furatos calices, vestes sacras nec non et libros recipiunt a furibus et servant et cum sic acceptos cogantur restituere Christiani, si apud eos fortassis inveniantur, Iudaei eos restituere non coguntur“. Theiner, Monumenta Hung. I. str. 310. Bruno, jak se podobá, neuvedl zcela správně větu poslední. Vysvětluje se ustanovením krále Jindřicha IV. ze dne 18. února 1090. Viz str. 150 toh. díla.

držeti, obvyklostí, které si byl za Jindřicha IV. osvojil a v kterých jej král tento byl podporoval a ochraňoval. Obvyklosti tyto přizpůsobeny byly životu jeho a tak až na naše časy žid s vděčností uznává Německo za svou novou vlast, ačkoliv se mu v zemích rodu Přemyslovského mnohem lépe vedlo než-li touž dobou v Německu. Byli-li však židé v XIII. století v Němcích mrskáni metlami obyčejnými, v století XIV. a XV. byli tam a pohřchu také na Moravě a v Čechách mrskáni metlami železnými. V době Lucemburské nekvetla zlatá doba peněžním obchodům židovským. Ličení těch věcí však náleží době pozdější.

OBCHOD NA MORAVĚ.

Na Moravě nebylo, když doba Přemyslovská ke konci se schylovala, obchodu v novověkém slova smyslu. — Obchod prostředkovali židé a cizinci. — Obchodní zákon ze dne 23. května 1304 pro celou říši Česko-Moravskou. — Ustanovení tohoto zákona. — Právo skladné a cesty vykázané. — Tržní právo. — Obchod mezitímní zakázán. — Obchod obstaravatelský a posýlatelský se podporují. — Bankovníci a směnárníci. — Středisko obchodu: Augšpurk, Benátky a města holandská. — Obchod se sukrem. — Obchod s kůžemi a se železem. — Listy průvodní. — Překážky v obchodě.

Sdružeností představ dostáváme se bezděčně od židovských dějin na Moravě k dějinám obchodu moravského. Pokud podstata obchodu v tom spočívá, že plody rozličných světa krajů a výrobky lidské jedny za druhé vyměňuje a dílem věci zjednává, kterých v zemi buď ani není nebo nejsou tak dokonalé jako jinde, nebo že by na zhotovení jich doma více se muselo vynaložiti než-li na objednání jich odjinud, dílem však také zjednává spojení mezi vyráběti

čili zhotovovateli a těmi, kde věci odebírají: v ohledu tomto musíme vyznati, že na sklonku doby Přemyslovské takového obchodu na Moravě nebylo. Jsouc vřazena jako klín do srdce střední Evropy, odloučena jsouc pásmen horstva českého od moří severních a odkázaná jsouc na spojení po řece, kteráž středem Rakous podle Moravy k moři Černému pospíchá a nemajíc při tom průmyslu vlastního, kterýž jest alespoň v některém ohledu nezbytnou podmínkou čilejšího obchodu, neměla Morava tak řka žádného obchodu, jež by byli slovanští její obyvatelé provozovali; a kdekoli se předce jevil nějaký ruch obchodní, provozován byl od židů a od cizinců. Domácí obyvatelé hlavně rolnictvím a pěstováním dobytka se zabývali a také když městský život rozkvétl, obyvatelé obvyklého svého zaměstnání nerádi zanechávali, a učinili-li tak, stávali se řemeslníky a ne obchodníky; raději hleděli touhu nebo potřeby své ukojiti tím způsobem, že své zbývající plodiny vyměňovali za zboží, kteréž si míti přáli, kterého však vyrobiti nedovedli u těch, kdo věci takové buď za peníze prodávali nebo za jiné předměty směňovali, a to byli židé a cizinci.

Cizinci, které Slovan „hosty“ nazýval, vyznávají se Němci, Valoni a Flandrové, Vlaši čili Italové a Rusové. Tito připomínají se jako kupci na Moravě již v celení smlouvě Raffelstädtské okolo r. 906. Obchod, jež provozovali, byl z části průvozní obchod do Čech, ostatně však provozoval se výhradně obchod vnitrozemský a karavanní t. j. týkal se zvláště Moravy a obchodníkům samým bylo zboží si přivéztí nebo přinéstí a kam bylo určeno, dodati často také tím způsobem, že zboží původní na cestě za jiné vyměnili. Také jim bylo pro větší bezpečnost společně výpravu podnikati, z čehož vyplývá, že takovýto obchod vyžaduje poměrně většího kapitálu a působí větších výloh, zvláště že ještě cestou stížen a znesnadněn byl na všech stranách mýty a cly; neboť, abychom pravdu pověděli, také obchod, tento nejmnocnější prostředek k vychování lidstva, jenž ze země

tvoří společný statek všech národů, sloužil tehdejšími knížatům pouze k tomu, aby příjmy své rozmnožili. A z obchodu zajisté veliké příjmy vyplývaly, poněvadž snad nebylo za Přemyslovců v zemi kláštera, nebylo snad nadace knížecí, jenž by celou svou existenci nebo alespoň částečně nebyly odkázány na cla, mýta a trhy, tedy na obchod. Avšak jako život v středověku charakterisován jest jednáním panovníků, kteří bez plánu pracovali a partikularismem národů, tak bylo i s obchodem. Obchod se vedl, poněvadž toho byla naléhavá potřeba, cla a mýta se vybírala, poněvadž panovníci chtěli míti peníze, o to však pramálo se staráno, jak se při tom obchodu daří. Kdož by uvěřil, že vyjmouc nařízení Přemysla Otakara o míře a váze z roku 1268 až do krále Václava II. žádný z panovníků se nestaral, aby zdělán byl obchodní zákon pro Čechy a pro Moravu? Obchodníci řečtí a židovští uvádějí se již r. 1057, židovští a němečtí r. 1178 mezi obchodníky pražskými, avšak teprve roku 1304 setkáváme se se zákonem obchodním, který byl ovšem velice primitivní, požadavkům zákona však předce vyhovoval.¹⁾

Připomenutý zákon obchodní, daný v Brně dne 23. května 1304, jest vlastně jen potvrzením řádu, kterýž měšťané Starého a Nového města Pražského navrhli o zboží od cizinců do Prahy přiváženém. Ale jelikož král nařizuje, aby řád potvrzený platil nejen pro Prahu, nýbrž také pro všecka města v Čechách a na Moravě, řád vymyká se ze svého úzkého rámce, zaujímá celou říši, stává se zákonem říšským a má tedy platnost také pro obchodní místa moravská. Řádem tímto se ustanovuje:

1. Cizí kupec nebo host, který by přibyl do Prahy s jakýmkoli zbožím, povinen jest nejdéle v pěti dnech buď dále se bráti, nebo u přítomnosti dvou od měšťanstva právně zvolených mužů a notáře zboží své rozbaliti t. j. ku prodeji vyložiti a sice tak, aby se zbožím tím dále jíti nesměl,

¹⁾ Erben, Regesta pag. 52 a 161.

když by jednou již vyložil. Cizí obchodník, jenž by se provinil proti tomuto ustanovení, propadne trestu tří hřiven, a předce mu bude zboží své vyložiti.

Ustanovení toto svědčí patrně ve prospěch tak zvaného práva skladného, jenžto má ten význam, že zboží kupce do takového skladového města přinešené, nesmí se veskrz neb okolo véztí, nýbrž že musí býti zde v městě složeno, a kratší nebo delší čas k veřejnému prodeji vyloženo, než-li smí býti dále dopraveno. Účelem tohoto práva bylo donutit kupce cizího, aby zboží své laciněji prodával a přiměti jej, aby část peněz ztrzených v místě utratil, za kterouž příčinou propůjčováno městům právo tržní na více dní. S právem skladným souviselo, že obchodníci byli nuceni po jistých cestách se ubírat. Do Jihlavy přeneseno právo skladné r. 1269 z Brodu Německého.¹⁾ Aby povznesl město Opavu, kteráž byla bouřemi Tatarskými strašně utrpěla, markrabě Přemysl Otakar propůjčil jí v Brně dne 3. května 1247 sedmidenní trh na den narození P. Marie s tou při tom výhodou, aby kupci z cizích zemí přicházející mohli sedm dní před trhem a sedm dní po trhu sem i tam cestovati svobodně, aniž by povinni byli nějakých mýt zapravovati. Kdo by tou dobou takového kupce oloupil, tomu bude hlava sražena a povinen bude za zboží, které by bylo ukradeno nebo zkaženo, poskytnouti dvojitou náhradu.²⁾ Právo skladné Opava obdržela listinou markraběte Václava II., danou v Brně 18. prosince 1296 a sice po tři dni na olovo, víno, sukno, sůl zkrátka na zboží které se vezkrz mohlo voziti.³⁾ Podobné avšak ještě rozsáhlejší milosti dostalo se městu Olomúci markrabětem Přemyslem Otakarem II. v Jihlavě dne 13. října 1261. Městu povolen výroční trh čtrnáctidenní o sv. Havle (16. října), při čemž cizí obchodníci osvo-

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 27.

²⁾ Tamtéž III. 72.

³⁾ Tamtéž V. 56 „dictum Niderloge“.

bození od mýta na 14 dní před trhem a na tolikéž dní po trhu a městu, co se trhu týče, udělena táž práva, jakých Brno požívalo již od veliké své privileje z r. 1243. „Pro bono publico,“ jak se v listině praví, a aby se zvelebilo, obdrželo město dovolení, tržnici si vystavěti.¹⁾ Také město Hlubčice obdrželo r. 1298 od krále Václava II. právo tržnici postaviti. Úrok od nájemníků, jenž obnášel lot stříbra, plynul do pokladny městské, jako lot, kterýž města cizí z nálezů soudních platila a peněz těch muselo se užívati k účelům městským, na úpravu hradeb městských, příkopů, cest a. j. v.²⁾

K čemu sloužila takováto tržnice, viděti jest na tržnici pražské, kteráž Tejn, Týn se nazývala.³⁾ V tržnici této obchodníci cizí měli své skladiště, kupovali a prodávali zde ve velkém. V listině hlubčické praví se výslovně, že tamější tržnice pro sukna jest určena; zde cizí kupci museli také bydleti, nebylo-li jim zvláště povoleno, aby někde jinde se ubytovali. Bylo tak ustanoveno proto, aby se k nim mohlo lépe dohlížeti a aby se od nich clo mohlo správněji vybírat. V tržnici stála puncovaná váha a puncovaná míra na tekutiny,⁴⁾ zde bydlel také zvláštní rychtář, aby zločinů stíhal a na místě spory uklízel.⁵⁾ Byly-li místnosti dosti prostranné, usadily se tu i rada a soud městský; z tržnice stala se radnice, dům městský a jelikož v radnici nacházely se z pravidla největší světnice, jakých nebylo v domech soukromých, slaveny tu také veřejné slavnosti a zábavy, tak

¹⁾ „Admisimus, quod edificetur ibidem Theatrum, sive domus communis, que in vulgo Chauflhus dicitur, pro bono publico et profectu.“ Cod. Dipl. Mor. III. 320.

²⁾ Tamtéž VI. 371. O výročních trzích v Uher. Hradišti a v Brně viz str. 116 a 120 toh. díla.

³⁾ Týn, Týnec, sepes, pak místo týnem obehnané; na způsob takový zřízeny byly ještě před 300 lety gostinné dvory, kde zboží se skládalo.

⁴⁾ Neplacho ad an. 1268. Dobner Mon. IV. 114.

⁵⁾ Tomek, Děje města Prahy I.

že pak budovy nazývány také od lidu obecného domy radosti, *laeta curia*.¹⁾ Jsou to zbytky východních bazarů, ježto se dostaly do Evropy; Ruskem a Polskem dostaly se do střední Evropy a přizpůsobeny zde poměrům německým; neboť že také v Olomúci byl obchod v rukou německých, o tom svědčí Eberhard Henich, jenž se podepsal na listině z r. 1256 jakožto kupec olomúcký.²⁾ Tehdejší stezka obchodní vedla do Čech z Olomouce přes Litovli, Úsov a Třebovou.³⁾ O jiných stezkách obchodních zmínili jsme se na jiném místě.⁴⁾

Jako Opava a Olomouc, mělo i Brno svá práva tržní „*nundinae, sive forum annuale*.“ V brněnském právě městském z ledna 1243 praví se kromě jiného: „osvobozujeme od mýt každého, kdož by do Brna přivážel zboží kupecké, na tři neděle před letnicemi a na tolikéž po letnicích.“⁵⁾ Brno tedy mělo okolo r. 1243 třínedělní výroční trh o letnicích s osvobozením od mýta, čtrnáctidenní trh o sv. Havle propůjčen městu Brnu „pro dobro obecné a ku pohodlí sousedů“ výsadou krále Václava II. v Praze dne 13. července 1291. Obchodníci, jenžto přicházeli na trh brněnský, osvobozeni

¹⁾ „*Curia hospitum, quae Týn, seu laeta curia vulgariter nuncupatur in civitate nostra Pragensi inter claustrum sancti Iacobi fratrum minorum et ecclesiam st. Mariae*.“ Emler, Reg. pag. 779. Listina krále Václava II. ddo. in castris apud Corun 24. August. 1298. V Praze stala se výminka. Týn zůstal tržnicí a r. 1296 měšťané koupili dům „pro domo consilii ipsorum civium, in qua causae et negotia ipsius civitatis pertractentur.“ Emler, Reg. pag. 737. — Že také Brno mělo tržnici čili „*laeta Curia*“, soudíme z pojmenování „*Fröhlicher Gasse*“, jenž vyběhá na velké tržiště, kde se nalézala tržnice „*laeta Curia*“ a podle ní nebo v ní radnice. Bez významu nejsou také „*Rhenerthor*“ a „*Schwabengasse*“, jelikož obojí leží v té části města, o které se praví již v listině z roku 1293 (Cod. Dipl. Mor. IV. 407), že od pradávna Němcům náležela.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 209.

³⁾ Tamtéž 140.

⁴⁾ Viz str. 26 a sled. tohoto díla.

⁵⁾ Rössler, Brünner Stadtrecht str. 352.

od mýta brněnského na osm dní před sv. Havlem a na čtrnácte dní po sv. Havle.¹⁾

Právo skladné, kteréž král Přemysl Otakar II. „*Niederlage*“ nazýval,²⁾ měly Opava a Jihlava. Právo skladné bylo r. 1269, jak již připomenuto, v Německém Brodě zrušeno a do Jihlavy přešeno. Týkalo se sukna, olova, nakládaných ryb a vůbec zboží kupeckého.³⁾ Pro Opavu markrabě Přemysl Otakar ustanovil ve Vratislavi dne 24. listopadu 1271, aby vozy s olovem, jenžto po stezce Uherské do Uherského Brodu se ubíraly, v Opavě tři dni stát zůstaly, čtvrtého dne však, ať by olovo bylo prodáno nebo ne, mohou do Uher nebo kam by koli chtěly, odjetí.⁴⁾ Co se týče skladného práva v Uherském Brodě, markrabě Přemysl Otakar II. ustanovil r. 1272, že kupci ze zemí Přemyslových povinni jsou po osm dní a kupci cizí po čtrnácte dní zboží své v Uherském Brodě vyložiti. Teprve když by tato lhůta pominula mohou se bez překážky dále bráti. U příležitosti této král Přemysl Otakar právo skladné nazývá „*Niederlage*.“⁵⁾ Přihledněmež k dalším ustanovením obchodního zákona z r. 1304.

2. V Praze nesmí žádný cizí kupec prodávati obchodníku cizímu, nýbrž pouze měšťanu pražskému nebo měšťanu některého jiného města českého nebo moravského, vůbec jen měšťanům, kteří daně platí. Kdo by se proti tomuto zákonu provinil, buďsi kupec nebo kupující, propadne pokutě tři hřiven stříbra a koupě se maří a za nic prohlašuje. Kdyby jedna strana trestu unikla, povinná bude strana druhá

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 378.

²⁾ „*Ius depositionis mercium, seu mercimoniorum, quod vulgo Niederlage dicitur*.“ Tamtéž IV. 100 ad an. 1272.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 27. „*Ad notitiam omnium volumus pervenire, quod nos depositiones rerum venalium, quae in Brod habite sunt hactenus civitate, sub inflictione animadversionis debite, districtius prohibemus ad emendationem civitatis nostre Jglaviensis, quam favore amplectimur speciali*.“

⁴⁾ Tamtéž IV. 85.

⁵⁾ Tamtéž 100.

dvakrát tolik odvésti. — Způsobem tímto měly býti ceny sníženy a měl se zavést jakýsi druh práva předkupního;¹⁾ zapomínalo se však, že děje se tak veliké bezpráví domácím lidem na venkově, jenž neměli toho štěstí, aby byli měšťany některého města nebo obce trhové. Za pravidlo ustanoveno: „Vyjmouc trhy výroční nesmí se na venkově provozovati jiný obchod než-li s potřebami denního života; všecko ostatní museli si venkované opatrovati z města nebo z privilegiované trhové osady, jakých však za Přemyslovců ještě málo bylo a v místech těchto směli věci potřebné jen od měšťanů kupovati. I měšťané, kteří se chtěli v některém jiném domácím městě zbožím zásobiti, byli vázáni pravidlem tímto a směli jen s tamnějšími měšťany smlouvy trhové uzavírat. Vesničanům, třeba byla ves rozsáhlejší, byl domácí obchod přísně zakázán, ano nebylo jim ani dovoleno takové řemeslo provozovati, na které měšťané ani z daleka nepomýšleli. Jelikož kramářů, institores, (nyní obchodníci se zbožím smíšeným a hokynáři) bylo tehdy mimo města ještě velmi pořídku, a také obchod podomní nejvýše židům byl povolen: monopol měst a privilegiovaných měšťanů tím citelněji tížil obecný lid venkovský.²⁾ Na tento lid však v zákonodárství tehdejších asi sotva kdy vzal se ohled nějaký.

¹⁾ Právo předkupní známo bylo také při statech venkovských. Když klášter Zábřehovický u Brna pro chudobu svou prodával r. 1262 ves Diváky jeptiškám Herburským v Brně, biskup Bruno uložil jeptiškám výmínku: „si contigerit futuris temporibus, statum ecclesie Dominarum ad inopiam pervenire, et necessitas eas cogeret suas possessiones vendere, pium videtur esse, si prius suam venditionem offerant memoratis fratribus quam alienis“. Tamtéž III. 340. Když cisterciáci velehradští r. 1292 obdrželi od hrabat z Příbora rozsáhlý les u Příbora, aby jej vyklučili, vyhraženo v listině darovací: „Ipsa etiam possessio, si aliquo dubiarum hodie causarum impulsu venundanda fuerit, nobis (Hlud et Heinrico, comitibus de Vriburch), vel de nostro consilio aliis consanguinitate nos contingentibus comparanda primitus exponetur“. Tamtéž IV. 393.

²⁾ Tak čteme v knize Frant. Kurze: Oesterreichs Handel in älteren Zeiten, v Linci 1822 str. 81 o Rakousku. Uvádíme je však proto beze změny, že se úplně hodí na obchodní poměry moravské za Přemyslovců.

3. Obchodník, jenž by najal cizí kupce, nesmí ze zboží jejich ničeho koupiti; učiní-li to, potrestáni budou i kupující i prodávající 6 hřivnami a propadnou statek svůj. — Tím se měly zabrániti koupě na oko a podobné obchody, kteréž vždy jsou na ujmu kupujícího obecnstva.

4. Bude-li některý měšťan pražský ode dvou hodnověrných mužů obžalován, že při koupi a prodeji držel s kupci cizími, bude se moci obžalovaný očistiti pouze přísahou dvou zachovalých měšťanů, kteří mají jmění alespoň 100 hřiven stříbra. Nebude-li s to, aby se očistil tímto způsobem, zapraví 10 hřiven pokuty a musí kromě toho přísahati, že se zříká všelikého spojení s cizími obchodníky. — I toto ustanovení má na zřeteli prospěch konsumentů; měl se tak zabrániti obchod mezitímní, při němž kupující měl zaplatit dvojí odměnu: vlastnímu obchodníkovi a dohazovači. Roku 1292 markrabě Václav II. brněnská práva městská listinou, danou v Brně dne 5. března značně rozhojnil a aby trh týdenní se zvelebil a oživil, ustanovil: že nemají se tvořiti spolky obchodníků mezitímních, nýbrž že vyrabitelé, ať by odkudkoli přibyli, přinášeti mají v den tržní zboží své do města beze vší překážky. O dnech obyčejných, kdy trhu žádného není, mohou obyvatelé předměstští věci své v městě prodávati.¹⁾ V Brně měl se tedy o obyčejných dnech tržních provozovati obchod přímý, ale ne obchod mezitímní.

5. Žádný pražský měšťan nesmí zboží flanderského, benátského nebo jiného cizího obchodníka některému kupci pražskému dovážeti, leda by se vykázati mohl původní jeho objednávkou. Nemá-li listu objednačích, zaplatí 3 hřivny a 5 procent ze zboží dováženého — kterýmžto nařízením měl se zabrániti obchod podloudnický a měl se na solidní

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 378. „Statuimus insuper et volumus, in ipsa civitate Brunensi uniones aliquas de cetero non haberi, sed singulis diebus fori universi incolae quorumcunque locorum cum suis mercibus ad ipsam civitatem accedant, aliis vero diebus accollae, in suburbiis civitatis eiusdem manentes, in ipsa civitate tractent libere merces suas.“

základ postavití obchod obstaravatelský a posýlatelský; první kupuje a prodává na cizí účet, druhý cizí zboží přijímá, přechovává a dále dopravuje. V tom zajisté značí se veliký pokrok, je-li veřejná bezpečnost tím způsobem upevněna a mravnost lidu tou měrou vyvinuta, že obchodník může z pisárny své skrze jiné lidi záležitosti své vyřizovati a po vozcích zboží své dostávati, aniž by se musel obávat, že bude podveden a oloupen. Obchod obstaravatelský a posýlatelský jsou plody tohoto pokroku a poskytují veliké polehčení v obchodě, předpokládají však upravené bankovníctví a směnárnictví. Že bankovníctví a směnárnictví v době Přemyslovské byly již známy, vysvítá ze závěrku svrchu připomenutého zákona obchodního. Praví se v něm: „chceme, aby řád připomenutý netýkal se Rainera z Florence a společnosti jeho.“

Rainer čili jak v listině se píše, Reinher z Florence, objevuje se v Praze za panování Václava II. již dlouho před r. 1300 a sice jako společník jistého Aparda a Lombarda Zenona. Všichni tři pokládáni jsou za boháče, drželi u Brna mlýny, valchy, Rainerovi dokonce náležel blízký „Dornich“, později byl hejtmanem královským a Arpado s přídomkem ze Schwarzenberka byl komořím zemským v Čechách. Prostřednictvím jejich přibyli do Prahy italští rytci stampilií, jenž okolo r. 1300 razili všeobecně oblíbené groše pražské. Okolo roku 1304 byl Rainer náčelníkem bankovního domu v Praze.¹⁾ V dějinách městských uvádí se také bohatý lékárník Bandin z Arezza a obchodník Balduin Falaster z Benátek, jenž obchod s hotovými penězi za jiné obstarávali, peníze pro jiné k uschování přijímali a vypláceli, peníze i na místech vzdálených na účet jiných vybírali a vypláceli, zálohy poskytovali a konečně vydáváním not (poukázkami na plat), kteréž peníze takové zastupovaly, oběh a dopravu peněz ražených usnadniti a rozhojnití se snažili, — zkrátka

¹⁾ Viz d. VII. str. 178 a 179.

v hlavních městech byly na způsob florencký a benátský banky a směnárny.¹⁾ Král Přemysl Otakar II. maje zapraviti vysokou taxu za dispens v příčině sňatku komoře apoštolské, vydal směnku na florencký dům Dulci de Burgo, které však papež Urban IV. neakceptoval, nýbrž brevem daným ve Viterbě dne 27. června 1262 uložil královským prokurátorům v Benátkách, aby sumu povinnou nedoručili domu bankovnímu, nýbrž aby do dalšího opatření složili peníze v pokladu při kostele sv. Marka.²⁾

Co se týče pokut, ježto obsahuje svrchu uvedený řád obchodní, ustanoveno, aby se jich užilo na vydržování hradeb a věží městských, mostů, silnic a cest.³⁾

Způsobem tímto král Václav hleděl vyhověti oprávněným stížnostem Pražanů na cizí kupce,⁴⁾ a pojistit výhody obchodního ruchu v Praze všem daně platícím poddaným nejen v Čechách, nýbrž také na Moravě, že se jim dávala přednost před cizími kupci, kteří svými obchodními způsoby a kličkami počali se stávat obtížnými. A aby obchod peněžní skrze cizí kupce neuvázl, což by se bylo muselo nevyhnutelně státi, kdyby obchod byl pasivní, král Václav vydal, z Litoměřic dne 22. února 1305 nařízení: kupcům řezenským, budou-li ve všem dbáti řádů obchodních, dovoleno jest po dvě neděle vésti obchod v říši Česko-Moravské s tou podmínkou, aby za zboží prodané větších mincí zlatých a stříbrných nežli jsou pražské denáry nevyváželi; za to však ponechává se jim na vůli, aby také po těchto dvou nedělích směli k vymahání dluhů v zemi zůstatí.⁵⁾ Povážíme-li, že

¹⁾ Tomek: Dějiny města Prahy díl I.

²⁾ Emler, Regesta pag. 146 ad an. 1262.

³⁾ Celý řád obchodní v Cod. Dipl. Mor. VII. 5 a 786.

⁴⁾ „Videntes, quod ipsae civitates multa detrimenta et dampna recipiant et receperint a temporibus retroactis propter hospites, de quibuscunque terris sua mercimonia, ligata et non ligata, in dictas civitates adducunt, statuimus“ etc., tak počíná obchodní zákon z r. 1304. Cod. Dipl. Mor. na uv. m.

⁵⁾ Emler, Regesta pag. 874 ddo. in Luthomeritz 22. Febr. 1350.

sotva před pěti lety raženy byly dobré groše pražské, 60 kusů z jedné hřivny, každý za 12 denárů,¹⁾ že však v zemi ještě houfně kolovaly staré, ošoupané, pod vnitřní cenou ražené penízky, které se měly brzy z oběhu dostat: uznáme, že toto nařízení královské zemi bylo ku prospěchu, zvláště že snad právě řezenských kupců v zemi bylo nejvíce. Od pradávna bylo totiž Řezno, jedno z největších měst německých, střediskem, kteráž spojovalo Čechy, Šumavu, země při dolejší Dunaji a Alemanii. Zlata, stříbra a jiných kovů, nejdrahocnějšího zboží, sukna nachového, nejjemnějších pláten jest v tomto městě nahromaděno, kterémuž se pro panující podnikavost a pro nesmírný obchod po řece žádné jiné německé obchodní město bohatstvím nevyrovná; tak zvětšuje v polovici XI. století nejmenovaný kněz opatu Reginwardovi u sv. Emerana v Řezně.²⁾ Tou dobou však Řezno ještě nedospělo svého vrcholu. Nejspíše povznese se teprve koncem XII. století a na té výši skoro po celé století se udrželo.³⁾ A s tímto bohatým městem obchodním říše Česko-Moravská, jak jsme právě viděli, udržovala čilé spojení. Do Řezna vedla obchodní cesta z Moravy přes Prahu a odtud buď přes Prachatice a Pasov, nebo přes Klatovy, Světlou (Zwiesel), Regen a Degendorf, nebo přes Cheb, Weiden a Naburg.⁴⁾

Dále uvádějí se Benátky za vynikající místo obchodní, kam kupci česko-moravští za obchodem se obraceli. R. 1303 Rudolf kníže Rakouský propůjčil měšťanům pražským, jenž do Benátek nakoupit jezdili, ochranný list na cestu tam i

¹⁾ Viz díl VII. str. 178 toh. díla.

²⁾ U Pertze XI. 352 n. 30—40. Translatio S. Dionysii Areopagitae.

³⁾ Tamtéž 82. Vita Eberhardi, archiepiscopi Salisburgen ad an. 1161. „(Eberhardus) more suo pacem reficere in Ratisbona laborabat, populosissima urbe; neque enim apud Germaniam populosiorem urbem tametsi latiorum testantur, qui norunt.“

⁴⁾ Hübsch, Versuch einer Geschichte des böhmischen Handels. V Praze 1849 str. 102.

nazpátek.¹⁾ Obchodní cesta vedla přes Znojmo a Lavu do Vídně a odtud přes Korutany do Istrie a Benátek. R. 1276 byli čeští obchodníci v Korutanech o zboží své oloupeni. Král Přemysl Otakar II. obrátil se písemně na krále Rudolfa, aby obchodníkům těm uloupené zboží bylo navraceno a aby postaráno bylo o bezpečnost jak obchodníků českých a moravských, tak i královských vyslanců, jenžto do Říma se ubírají.²⁾ V Benátkách stojí ještě stará tržnice, fondaco dei Tedeschi, kteráž se již r. 1268 připomíná, kde cizí obchodníci měli své krámy a svá obydlí.³⁾

Třetím tržištěm obchodu česko-moravského byla města holandská se svým kvetoucím soukennictvím. Gent, Brusel, Mecheln, Ypern, Löwen a Dortrecht,⁴⁾ byly skladišti, odkudž se jemná sukna do Čech a na Moravu přivážela.⁵⁾ Jemná tato sukna přivážena přes Řezno a Prahu na Moravu, kdežto sukna hrubší, vůbec sukny polskými nazývaná, přes Opavu byla dopravována. Zde musela podle práva skladního po tři dni býti vyložena, nežli se směla dále dopravit.⁶⁾ V Brně jak se podobá, koncem XIII. a počátkem XIV. století veškeren obchod se suknem se soustřeďoval; o tom zajisté svědčí rozličná ustanovení strany mýt a vůbec řády městské, pokud se týkají obchodu se suknem. Mýtné upraveno bylo zcela racionelně. Na sukna jemná byla vysoká daň, poněvadž je kupovali jen boháči, kteří mohou platiti;⁷⁾ ze sukna

¹⁾ Palacký, Formelbuch str. 323 a 120. Panovníci takovéto listy ochranné čili průvodní často vydávali. Způsobu toho u Emlera, Regesta pag. 1033.

²⁾ Emler, Regesta pag. 443 ad an. 1276.

³⁾ Der süddeutsche Handel in Venedig. Mone, Zeitschrift für die Geschichte Oberrheins. V. 1 a sled.

⁴⁾ V listině stojí Dorn. Není to Dürn v pruském Porýnsku? Lid říká Dortrechtu Dort.

⁵⁾ Rössler, Brünner Stadtrechte. Str. 405.

⁶⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 56.

⁷⁾ Cena sukna ypernského byla asi dosti vysoká, jelikož v Praze mohlo býti r. 1304 32 kusů tohoto sukna za 200 hřiven, počítajíc hřivnu

hrubého, houní a jiné lehké látky vlněné, kterou chudí se odívali, jen mírně clo placeno. Z balíku jemného sukna holandského, jenž záležel v 12 kusech sukna,¹⁾ obnášelo mýto městské půl věrduňku; ze suken horších placeno cla čtyry penízky. Z polských suken platily se, neměl-li kus větší cenu nežli dvě hřivny, dva penízky. „Ist aber, dass ein Kaufmann kommt von einem anderen Lande und will Tuch kaufen, der zahlt eine halbe Mauth, und die Kaufleute, die da hiessen Handschneider oder Krämer dieses Landes, die geben einen Pfennig zu jeglichem Schlag (u každého šraňku mýtného) und sind fürbas ledig“²⁾ — kterýmžto ustanovením měl se podporovati vývoz sukna a odbyt v zemi.

O vývozu sukna z Čech a z Moravy pojednává listina knížete Oty Brunšvického a Luneburského. Ota propůjčuje dne 24. srpna 1304 obchodníkům česko-moravským na žádost svého strýce, markraběte Braniborského Heřmana ochranný list pro své země z Hamburku až ku hranicím braniborským, ustanovil, aby kupci cizí zapravovali za 30 kusů sukna, ať již barevného nebo nebarevného, jemného nebo hrubého, pouze 2 šilinky cla, avšak za průvod věrduňk čistého stříbra. Vezou-li sukno prostřední, počítány jim budou dva kusy za jeden. Ze všeho jiného zboží, kteréž přivážejí, odváděti se bude clo, jaké se platí ze zboží braniborského. Kdyby celníci přísežnému přiznání obchodníků nedůvěrovali, musejí se bez odporu podrobiti prohlídce, začez jim kníže slibuje, že loupežníky a zloděje, kteří by jim byli uškodili na osobě nebo na zboží stíhati bude vši svou mocí po Brunšvicu a Luneburku, až by se jim dostalo úplné náhrady.³⁾ — Vydal-li kníže Ota tento list ochranný na

po 64 groších, zastaveno. „Nomine pignoris obligare in CC marc. arg. . . pro 32 Staminibus de Ypra receptis . . . in credentia.“ Emler, Regesta pag. 865.

¹⁾ Stůčka sukna obnáší 22 kusů čili postavů; 1 postav (stamen) = 32 loktům, později pouze 30. Jeden balík sukna = 12 kusů.

²⁾ Bischof, Brünner Stadtrechte str. 372.

³⁾ Emler, Regesta pag. 869. Ve Vinsenu 24. srpna 1304.

příměluvu strýce svého markraběte Braniborského, můžeme se domnívati, že obchodníci česko-moravští také v Braniborsku takových výhod užívali, že však také odváděli clo dovozní a že si museli nechat libiti prohlídku zboží svého.

Kromě sukna také kůže se vyvážely. Brněnským řádem mýtným se ustanovovalo: „Kdo veze 200 kůží nebo více, zapraví věrduňk stříbra, a kdo veze sto, dá půl věrduňku, a veze-li 50 kůží, dá lot, z 15 dá 7 haléřů a veze-li méně nežli 15, dá halíř z každé kůže.“¹⁾ Z tohoto řádu mýtného, čili lépe ze sazeb mýta brněnského jest viděti, s čím se obchod provozoval. Mýto se platilo: z olova, cínu, mědi, chmele, vlny, kramářského zboží (koření a jižního ovoce), ze slanečků, vůbec z ryb nasolených, z čerstvých a nasolených vyz, z vosku, vína, obilí a soli. Sůl kamenná přivážena z Bochně a Věličky,²⁾ sůl kuchyňská ze Salepurku a Berchtesgadenu přes Rakousy. Podle sazby z r. 1240, jenž zavedena byla na mýtech v Kyjově a Svitávce, kterážto města náležela premonstrátskému klášteru Hradištskému, platili cizí i domácí kupci, ať náleželi panovníkovi, biskupovi nebo velmožům zemským,³⁾ z vozu drahocenného sukna 8 denárů, z vozu sukna šedého (domácího) 4 denáry a tolikéž v vozu kmentu. Z vozu lnu, vlny, konopí, máku, soli, vína, žita, ječmene, ovsu a železa platili se 4 denáry, tolikéž platilo se z vozu medu, chmele nebo ze sudu vína, naproti tomu 8 denárů z vozu vyz a větších ryb a 2 denáry z vozu dříví nebo z jedné těhy nasolených ryb.⁴⁾ Jde-li

¹⁾ Rössler, Brünner Stadtrechte str. 372.

²⁾ Dudík, Mährische Geschichtsquellen I. 81.

³⁾ „Mercator noster, episcopi vel baronis cuiuslibet et hospes predicta thelonea transiens“. Cod. Dipl. Mor. II. 377. Z místa tohoto vysvítá, že obchodníci na cizí účet v zemi cestovali. Markrabě, biskup a větší statkáři měli své jednatele a obchodní cestující, kteří se starali o odbyt přebytků z jejich hospodářství a výrobků.

⁴⁾ Těha slanečků = 12 tunám. Tuna obsahuje 800 až 1000 kusů slanečků.

sedlák s rodinou svou přes mýto, zaplatí 8 denárů, z bečky medu 2, z koně, vola, krávy, prasete nebo šunky po 2, z každého břemena, kteréž by nesl na bedrách svých, z lukna medu, ze dvou beránek nebo koz po 1 denáru; denár mýta platil také polní hlídač. Kdo by však mýtu se vyhnul a při tom byl postižen, zaplatí dvakrátě tolik.¹⁾ Od takovýchto mýt a cel byla někdy celá města osvobozena. Markrabě Václav na př. listem daným v Brně dne 14. května 1288 osvobodil měšťany ivančické od mýta v celé říši Českomoravské.²⁾ Takováto milost předpokládá upravené listy průvodní, poněvadž by jinak nadání toto bylo bez užtku a nedalo by se provést.

Právo mýtné a celní bylo ovšem regale, jako lov na vysokou zvěř, mincovnictví a jiné; při tom však nerozhodoval účel státní, nebylo počítáno podle jeho potřeb a nebylo zaváděno podle jeho úmyslů, nýbrž cla a mýta byla zřizována, jako mnohé věci v středověku, aby se docílilo nepřímých daní, aniž by se kdo staral, kdo tyto dávky zapravuje, že spadnou pouze na konsumenty, a že množství vysokých mýt škodí dovozu, průvozu a vývozu zboží, že zboží zdražují a obchod jako nucené cestování po ustanovených silnicích, stěžují, to tehdejší správě finanční na mysl ani nepřipadlo. Toužilo se po výtěžku okamžitém a docílilo se ho na ujmu blahobytu občanstva, kteréž odstrašeno jsouc clem a svízeli s tím spojenými jen tolik vyrábělo, co právě potřebovalo; aby vyvážel, co mu přebývalo nebo aby dokonce své suroviny spracoval, o to se sedlák nebo měšťan pramálo staral.

Nápadno jest, že v rozličných těch celních sazbách neděje se žádná zmínka o vyrábění plátna a o jeho vyvážení, nenáležejí-li sem „linei panni.“ Tkání plátna bylo zajisté

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 378. Messor znamená v dobré latině žence, střihače, v středověku však vyrozumíval se slovem tímto polní hlídač. Avšak proč pak polní hlídač platil mýto? Dvojitá pokuta za obejít mýta byla v zemi obyčejem.

²⁾ Tamtéž IV. 346. Srovn. str. 28 a sled. toh. díla.

nejrozšířenějším řemeslem v zemi, bylot obyčejným a nezbytným zaměstnáním selských žen; pro každou rodinu muselo se potřebné plátno doma vyrobiti. Již za dob říše Mojžírovské spláceli Moravané tehdejší poplatek říši Francké, částečně stůčkama lněnými. Zdá se, že v tomto odvětví průmyslovém pracovalo se jen pro vlastní potřebu, ale ne pro obchod, poněvadž nebylo po tom poptávky, čeho každý měl s potřebu, tak že se s tím výrobkem obchod nevedl. Jináče má se věc ze železem. Toho se v zemi od času nepamětných hojnou měrou vyrábělo, jelikož byl přehojný dostatek i dříví i rudy železné; přece však není stopy, že by se bylo vyváželo. Teprve v XIV. století železo české a moravské v Bavorsku mělo cenu dosti vysokou.

Jako přílišná cla, tak bylo dále rozkvětu moravského obchodu na překážku, že míry a váhy byly rozdílné a nestejně a že cena peněz neustále kolísala. Pravda jest, že markrabě Přemysl Otakar II., aby učinil přítrž všelikým podvodům a podskokům, jmenovitě menších prodáváčů, vydal roku 1268 nařízení k tomu účelu, aby v říši jeho zavedena byla jakási rovnost v míře a váze, že tedy zavedl úřední znakování; zákon ten však do lidu zrovna tak nepronikl, jako stejné nařízení,¹⁾ kteréž byl král Václav II. vydal r. 1286. Lidé si ho jednoduše nevšimli a jako posud užívalo se i potom v zemi míry brněnské, opavské, olomúcké, uničovské, chrudímské, staré a nové, královské a sedlské, váhy brněnské, olomúcké a opavské.²⁾ Byly-li již tyto po měry obchodu na závadu, jak teprve škodila rozdílnost a nestejná cena mincí v zemi běžných! O tom však chceme pojednati obšírněji.

¹⁾ H. Jireček, Codex iur. Bohem. pag. 222.

²⁾ Viz díl VII. str. 177 toh. díla.

MINCOVNICTVÍ NA MORAVĚ.

Obtíže s dějinným vypisováním mincovnictví moravského. — O mincovním regalu markrabském. — Peníze moravské. — Rozdílné druhy peněz. — Četná pojmenování denáru. — Zlepšení mince za krále Václava II. — České groše. — Zlaté a stříbrné mince. — Poměr zlata k stříbru. — Na jaké peníze se na Moravě počítalo. — Hřivna, talent a šilink. — Nájemné smlouvy o minci. — Nejvyšší úřad finanční. — Poněžokazi a tresty na ně. — Cizí peníze v zemi: — Cena peněz v životě tehdejší v porovnání se životem nyníjším.

Nejobtížnějším thematem v kulturních dějinách nejen Moravy, nýbrž vůbec každého národu v středověku jest mincovnictví a ustanovení ceny peněz a co s tím souvisí čili jinými slovy hospodářství finanční. Neboť pramenů sem spadajících jest veliký nedostatek a posud také nikomu se nepodařilo, vynalézt měřítko, podle něhož by se třeba jen všeobecně odpověditi mohlo na otázku: kolik vynesly příjmy a co obnášelo vydání v říši Česko-Moravské za Přemyslovců, v jakém poměru byly hotové peníze k počtu obyvatelstva, za jakou cenu bylo lze peníze si opatřiti, a co jest nejdůležitější, byly-li na poddané uvaleny vysoké nebo nízké daně? Pokud na otázky takové nebude lze odpověditi, nebude na dějiny finanční za Přemyslovců ani pomýšlení; o mincovnictví a o ceně, jakou v době tehdejší měly peníze na Moravě, můžeme sebrati dosti bohatý materiál, ale dějin o financích sepsati nemůžeme. Kdybychom měli pro Čechy a pro Moravu alespoň takové urbáře a rationaria čili účetní knihy, jako máme z doby Přemysla Otakara II. o Rakousích a Štyrsku, mohli bychom na základě toho vyvozovati, jaké tehdejší bylo mincovnictví. V Rakousích a ve Štyrsku záleželo na tom novém knížeti, aby důkladně byly vyšetřeny příjmy, jaké mu plynuly ze zeměpanských

statků a poplatků. K tomu účelu král Přemysl Otakar II. rozkázal, bezpochyby hned jakmile ve správu zemí těch se uvázal, aby berníci jeho od místa k místu, od domu k domu putovali a se vyptávali, jaké úroky každé léno, každý dvůr odvádívá.¹⁾ Záznamy způsobem takovým zjednané tvoří urbáře a účetní knihy, jaké za Přemysla Otakara, který tou měrou dbal o pořádek, zajisté také v Čechách a na Moravě vedeny byly, ale na zmar přišly. Pojednávající o thematu tomto nuceni jsme tedy data potřebná z listin a letopisů čerpati a především na otázku odpověditi: měli markrabata Moravští právo mincovní a vykonávali je, kde a jakým způsobem, jakého druhu mince šly v zemi a jakým způsobem vykonával se regal mincovní.

Mohlo by se za to míti, že Vladislavu Vladislavovici, když Morava r. 1197 na Markrabství byla povýšena a on prvním markrabím byl jmenován, propůjčen byl i s nástupci jeho s hodností markrabskou kromě jiných svrchovaných práv také regal mincovní, t. j. že markrabství a jeho představitelé obdrželi výhradné právo peníze na Moravě raziti, že tedy králové Čeští, kteří až posud právo toto v celé říši Česko-Moravské vykonávali, práva toho se vzdali ve prospěch nově zřízeného markrabství. Neboť že mincovní regal přísluší také k svrchovanosti panovnické, o tom zajisté není žádné pochybnosti. Kdyby se byla Morava povýšením na markrabství stala skutečně svrchovanou, pokud Přemyslovci žili, příslušel by jí ovšem i regal mincovní. Víme však, že podle úmluvy ze dne 6. prosince 1197 markrabě Moravský nebyl panovníkem samostatným, naprosto nezávislým, nýbrž jaksi manem krále Českého, že Morava nestala se markrabstvím říše Německé, nýbrž královstvím Českého a že tedy král

¹⁾ O. Lorenz, Deutsche Geschichte im XIII. und XIV. Jahrhunderte I. 367. Rauch, Script. II. Rationarium Austriae pag. 1—113. Rationarium Stiriae pag. 114—208. Doplnkem: Chmel, Rationarium Austriacum (c. 1275). Otištěno v Notizenblattu 1855 pag. 333—336, 353—360 a t. d. na více místech tohoto ročníku.

Český i po roce 1197 svrchovanou moc na Moravě vykonával. Bez svolení krále a velmožů česko-moravských markrabě nemohl nikdy statků korunních na věčné časy ani udělit ani zadlužit, ruce jeho byly zde svázány. Závislé toto postavení ještě patrněji bychom znamenali, kdyby markrabě Moravský nebyl býval pravidelně také králem Českým. Obojí obor moci zde v jedno splývá. Abychom se však vrátili k regalu mincovnímu, i v tom případě, když vedle krále Českého zvláštní markrabě výslovně a právem se uvádí, dosvědčují listiny, že markrabata Moravští neměli vlastního práva mincovního a že ho také nemohli vykonávat. V ohledu tom opíráme se o tu okolnost, že od markrabat, kteří v Čechách nikdy nepanovali, od Vladislava Vladislavovice (1224—1227), Přemysla Přemyslovce (1228—1239) a Vladislava Václavovice (1245—1247) žádných mincí nebylo vydáno, dále že smlouvy s najímáči mince na Moravě uzavírali markrabata vždycky jako králové Čeští a konečně, že král Václav, když se r. 1249 se svým odpůřilým synem Přemyslem Otakarem smířil a markrabství, kterým od 1247 vládl, se všemi poplatky a právy mu navrátil, předce polovici výtěžku z mincovny jihlavské si vyhradil. Kdyby se byl regal mincovní stal příslušenstvím hodnosti markrabské, král byl by si byl za tehdejších poměrů, když právě vzpouru potlačil, asi sotva dovolil takovýto krok; to však jest nepochybné, že od panovníků Českých raženy zvláštní mince pro Moravu v mincovnách moravských. Zde na Moravě nazývány jako v Čechách již r. 1088¹⁾ „mincemi zemskými“. Královna Konstancie, druhá manželka Přemysla Otakara I. propůjčující r. 1233 velké svobody městu a panství Kyjovskému, které náležely premonstrátům Hradištským, zakázala kromě jiného svým myslivcům pod pokutou desíti liber „mince zemské“, aby na panství tom nepřenocovali²⁾. Za Markraběte Přemysla

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. I. 183. „moneta nostrae provinciae“.

²⁾ Tamtéž II. 258 „sub poena decem librarum monetae provincialis.“

Přemyslovce byla tedy mince zemská od mince české rozdílná, kterýžto výraz opakuje se ještě jednou v listině kláštera Hradištského z r. 1234,¹⁾ načež později nahrazen výrazem „mince obvyklá“.²⁾

Nejpádnějším však důkazem, že pro Moravu zvláštní peníze se razily, jest, že k sumám, ježto se uvádějí v listinách, se poznamenává: že mince byly raženy na Moravě a podle váhy moravské, ježto jiná byla nežli váha pražská. R. 1272 měl klášter Lúcký prudký spor se sousedním městem Znojmem pro několik rybníků a pastvin. Když spor soudně byl uklizen, uložena tomu, kdo by mír porušil pokuta desíti talentů, „moraviensis ponderis et monetae“.³⁾ Výraz takový uvádí se r. 1276, pak 1284, 1292. Dne 20. dubna 1305 praví král Václav II., že jest dlužen komoří svému, Vitlinovi z Olomouce, 200 hřiven grošů pražských váhy moravské, a j. v.⁴⁾ Není tedy žádné pochybnosti, že Morava za markrabat měla vlastní peníze, které byly raženy za autority krále Českého.⁵⁾

¹⁾ Tamtéž. 263.

²⁾ „Moneta usualis“ k r. 1272. Tamtéž IV. 99.

³⁾ Tamtéž.

⁴⁾ Tamtéž 168, 294, 403, V. 43, 88, 183 atd.

⁵⁾ Nepochybujeme, že tento náš náhled setká se zrovna tak s odporem, jako mínění, kteréž jsme byli pronesli v díle IV. na str. 172, kde jest pojednáno o česko-moravských mincích od 912 do 1197, že totiž knížata Moravští v XII. století vlastních peněz nerazili. Proti tomuto mínění vystoupil de Kupido, který jest bez odporu velice zběhlý v numismatice vůbec a v česko-moravské zvláště, tímto hlavním důvodem: „Indem Otto I. der Schöne den Herzogsstuhl in Prag nie bestiegen hatte (od r. 1055 byl knížetem Brněnským a od 1061 knížetem Olomúckým) und dennoch Denare mit seinem Bilde und mit seinem Namen „Otto dux und Otto servus Dei“ vorhanden sind: so ist hiermit erwiesen, dass es Münzen mährischer Fürsten gab, und dass folglich die mährischen Fürsten das Münzrecht hatten“. Notizenblatt v Brně 1868 č. 7 a 9. Má-li se tu rozuměti Ota I. † 1087 nebo Otta II. † 1126, není ještě rozhodnuto; jest tedy již násloví vývodu pochybné. Pro nás jsou důležité prameny a ty až do zřízení markrabství nemluví nikde o „váze mincí moravských“.

Zvláštní případ v ohledu tomto zaznamenati můžeme o biskupu Olomúckém Brunonovi. V závěti své ze dne 29. listopadu 1267 zbožný biskup ustanovil, aby po jeho smrti kromě jiného slavilo se anniversarium, k němuž by děkan, probošt a arcijahen katedrální pozvali veškerého duchovenstvo světské a řádové z Olomúce a z okolí až na dvě míle daleko. Nechat se pozve nejméně 200 kněží. V den tento nechat podělení budou také canonici, vikáři, scholarové, chudí a j. v. Na toto anniversarium biskup ustanovil sumu 8 hřiven stříbra s tím podotknutím, aby z nich raženo bylo denárů na 16 talentů, počítajíc 240 kusů na jeden talent, tedy celkem 3840 kusů denárů, „avšak beze všeho vyobrazení, absque ulla impressione formae“. ¹⁾

Jaký účel má toto ustanovení Brunonovo? Především znamenalo, že nemá práva mincovního, jelikož by byl jinak výslovně neustanovil, aby se denáry stříbrné udělaly bez obrazu, t. j. bez všelikého znamení, podle něhož by se mohlo souditi, že jest to běžný peníz; dále chtěl překaziti všeliké zlehčení peněz tím, poněvadž ustanovil, aby se z hřivny stříbra pouze 480 stříbrňáků udělalo. Jak hluboko byla již asi tehdyž sklesla stará cena hřivny stříbrné, která ještě okolo r. 1040 200 denárům se rovnala, když biskup se nyní snažil, aby alespoň poloviční vnitřní cena hřivny stříbrné se zachovala! A konečně jednání toto jest nám důkazem, jak vzácné byly

A jelikož s určitostí víme, že na Moravě raženy byly mince vévodské a ne knížecí, trváme na náhledu, který jsme byli v díle IV. na str. 172 pronesli.

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 406. „Ad habendum et distribuendum hos denarios inter presbyteros deputamus octo marcas argenti, de quibus fabricabuntur sedecim talenta denariorum, absque ulla impressione formae, quorum decem (talenta) cedent ad distributionem inter presbyteros convocatos“ etc. Že tou dobou, když biskup Bruno svou závět sestavil, na talent počítalo se 240 denárů a že tedy z hřivny stříbra, kteráž se okolo r. 1040 rovnala 200 denárům (u Pertze IX. 72.) razilo se 480 denárů, vysvitá z toho, spočítáme-li a srovnáme-li bedlivě odkazy ve svrchupsané závěti Brunonově.

tehdyž denáry v zemi a jak stěží a snad také draho bylo lze je koupiti nebo vyměnit. Autorisované královské směnárny, monetarii, z nichž jeden měl r. 1234 v Brně dům, ¹⁾ ličí již Kosmas jako boháče. ²⁾ Bruno chtěl je zbavit nespravedlivého výdělků i nařídil, aby duchovenstvu dostalo se výplaty v stříbrňácích, které měly cenu jako tehdejší denáry.

V kterých městech mince se razila, jest nám známo. Nejstarší mincovna byla na zeměpanském hradě Podivíně. Roku 1239 zajisté také v Brně peníze se razily, poněvadž mezi měšťany brněnskými uvádí se mincmistr Vigand; ³⁾ roku 1247 povolán tam mincmistr cizozemský, z Kreuzburku v Durynsku, ⁴⁾ a propůjčeno mu právo měšťanské. Nejjasněji svědčí o mincovně právo městské, kteréž bylo r. 1243 Brnu od krále Václava propůjčeno. V tom se praví: „Postihnou-li směnárny v prvních dvanácti nedělích, když byla mince obnovena, někoho, jenž by koupil zlata nebo stříbra v ceně dvou hřiven, nechat tyto dvě hřivny, aniž by ho dále obtěžovali, zabaví“. A dále se čte, kde se notáři brněnskému propůjčují výhoda, co se týče práva milového, že tento notář držel v Brně tehdyž kapli sv. Prokopa a mincovnu. ⁵⁾ Zde se peníze ve větších

¹⁾ „Brune in domo Brumonis monetarii regis“. Cod. Dipl. Mor. II. 281.: Slovo monetarius překládáme peněžníkem, „magister monetarum“ mincmistrem, ačkoliv se nedá popřít, že monetarius jako úředník měl snad také přímé spojení s mincovnou. Král Přemysl Otakar pronajímaje v Jihlavě mincovnu i s budovou, praví: „quod prefati (locatores) ac monetarii eiusdem fabrice, eisdem iuribus gaudeant, quibus aliarum fabricarum monetarii perfruuntur, que sunt per Moraviam constitute“. Cod. Dipl. Mor. IV. 164. Takovýmto monetariem byl r. 1207 jakýsi Drilot v Praze, 1234 v Brně, Brumo, monetarius regius, 1243 Monetarii nostri (regii) v Brně etc. Erben, Regesta 231. Cod. Dipl. Mor. II. 281 III. 17 a IV. 164.

²⁾ Cosmas ad an. 1091. „Monetarii opulentissimi.“ U Pertze IX. 98.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 359.

⁴⁾ Že v XIII. století v Durynkách kvetlo hornictví, jest známo; méně však jest rozšířena povědomost toho, že tam ještě okolo r. 1150 Slované sídlili. Erben, Regesta pag. 127.

⁵⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 17. V německém překladě této privileje

částech, v hřivnách, podle váhy brněnské vážily a ne podle denárů počítaly. Premonstrati zabrdovičti prodávající r. 1284 johanitské komendě v Starém Brně úroky ze tří zahrad, ježto ležely uvnitř území jejích, dali si tržní cenu $2\frac{1}{2}$ hřivny vyplatit podle váhy brněnské.¹⁾ Při výplatě větších sum děje se o této váze zmínka již 1263 a také 1300, když na př. běželo o 140 hřiven „Brunensis ponderis et argenti“.²⁾ Premonstrati tak učinili, aby zabránili neustálé obnovování mince, renovatio monetae t. j. zlehčování mince, což bylo následkem toho, že právo k ražení mince se pronajímalo. Každý nájemce totiž hleděl ze smlouvy co možná největší užitek vytlouci, poněvadž z pravidla zapravoval vysoké nájemné tomu, kdo měl právo minci raziti. Tak se stalo, že všeobecná byla stížnost na lehkou minci.

Druhá mincovna na Moravě nalézala se v starém báňském městě Jihlavě. Roku 1249 stala se o ní zmínka, když král Václav smířiv se se synem svým Přemyslem Otakarem, postoupil mu Moravu a polovici výtěžku z mincovny v Jihlavě.³⁾ Obyčejně bývaly nejen právo mince raziti, nýbrž také mincovna s celým svým zařízením pronajímány zámožným měšťanům. Za krále Přemysla Otakara II. měli mincovnu v Jihlavě najatou Jaroš, syn bývalého minemistra českého Eberharda, pak Hartmut, zeť jihlavského měšťana Jindřicha Weisse a Eberhard, bratr čáslavského měšťana jménem Bischofa a sice nejen pro své potomky se všemi právy, jakých užívali předešlí nájemci této „fabrica monetae“ a tím způsobem, aby mincmistři nesměli se jim do toho nijakz míchat. Ano, když pro zášť, nepřátelství nebo z jiné

u Rösslera, Brünnner Stadtrechte, pag. 352 není o tomto ustanovení řeči. Důkaz to, že více neplatilo, když překlad německý byl pořizován.

¹⁾ Tamtéž IV. 295.

²⁾ Tamtéž III. 356 a V. 172.

³⁾ „Marchiam Moraviae cum omnibus attinentiis filio concedit, media dumtaxat moneta Iglaviae sibi retenta“. Cont. Cosmae. U Pertze IX. 169 ad an. 1249.

příčiny razidlo bylo na jiné místo nebo i do jiného města z mincovny přeneseno, právo svrchupsaných nájemců ostalo by nezkráceno. Konečně prohlašuje se v listině dané v Brně dne 30. září 1275, „že nájemci a monetarii mincovny jihlavské mají požívatí takových práv, jako monetarii při jiných mincovnách moravských.“¹⁾

Z této smlouvy vysvítá že na Moravě byly kromě Brna a Jihlavy zajisté ještě jiné mincovny. Zdá se však, že mincovny tyto nebyly trvalé jako v Brně a Jihlavě, nýbrž jenom na čas a k takovýmto mincovnám počítáme olomúckou a opavskou.

V Olomúci setkáváme se r. 1281 s jakýmsi Fridrichem, jenž se výslovně nazývá olomúckým advokátem a minemistrem.²⁾ Že v Olomúci hřivna mincovní a její částky podle váhy olomúcké se vážila, o tom není žádné pochybnosti, a z toho zajisté můžeme souditi, že mince olomúcká měla svou zvláštní měnu a že tedy samostatně byla ražena. Držitel vsi Hlubojet, přifařené ke kostelu polomskému, jenž náležel premonstratům hradištským, vystavěl si kapličku, z čehož povstal spor, který byl r. 1276 v ten smysl urovnán, že Budislav se zavázal odváděti ročně faráři polomskému za vyfařenou ves 8 měric pšenice a tolikéž ovsu míry opavské a $\frac{1}{2}$ věrduňku stříbra váhy olomúcké. Jiný příklad. Mezi jakýmsi Dětrichem, synem Srollovým a obcí Slavoninem vy-

¹⁾ „Volumus quoque, quod si ferrum eiusdem fabrice (monete nostre in Iglavia) ad aliam civitatem, vel alium quemlibet locum causa odii vel inimicie, vel propter aliquas necessitates, transferretur, nihilominus dicti: Iaroscus, Hartmudus et Eberhardus, fabricam in eo loco, ad quemcumque ferrum translatum fuerit, debeant secure ac sine difficultate aliqua possidere, et quod prefati ac monetarii eiusdem fabrice eisdem iuribus gaudeant, quibus aliarum fabricarum monetarii perfruuntur, que sunt per Moraviam constitute“. Cod. Dipl. Mor. IV. 163 a 164. Mincovna a ražení mince v Jihlavě bylo tedy r. 1275, jak viděti, družstvu pronajato. Již v XIII. století znali cenu spolčování a spojování kapitálu.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 250. „Fridericus advocatus et magister monetae Olomucii.“

pukl spor o daň, kterýžto biskup Dětrich olomúcký jakožto rozhodčí v ten smysl urovnal, že obec zavázala se platit ročně Dětrichovi, synovi Srollovu 25 hřiven, kteréž měly býti zapravovány podle váhy olomúcké.¹⁾

O Opavě máme lepších dokladů, že se tam v druhé polovici XIII. století mincovna nalezala. Ekerich, syn Herbordův, vystavěl blízko osady biskupství Olomúckého, Gottfriedsdorfu hrad Fulštejn jako spoludržitel s Brunonem, biskupem Olomúckým. Jelikož toto společenství oběma majetníkům brzy obtížným se stalo, biskup Bruno prodal r. 1275 svou polovici hradu připomenutému Ekerichovi z Fulšteina za 250 hřiven stříbra „podle váhy opavské a v opavské měně.“²⁾ Již dříve r. 1269 měšťan opavský Henning, nazývá se mincemistrem.³⁾ O měně opavské děje se také zmínka r. 1284 (v smlouvě o mír mezi knížetem Mikulášem a měšťany opavskými) a r. 1296.⁴⁾ Kniže Mikuláš potvrzuje městu práva jeho, jakých od svého povýšení za město požívalo mezi nimi také minci, zajisté ne proto, jako by bylo mělo regal mincovní; město ho nikdy nemělo a mincovna v Opavě náležela jako v Brně a Jihlavě králi samému. Vysvitá to z listiny r. 1287 od krále Václava II. vydané, jíž úřad písaře mincovního v Opavě, kterýž zajisté souvisel s mincovnou opavskou, propůjčuje Jindřichu faráři hradeckému.⁵⁾ Jest tedy zjištěno, že v Opavě byly peníze raženy.

I Hradišti Uherskému propůjčeno bylo právo ke zřízení mincovny. Markrabě Přemysl Otakar vydává dne 23. května 1258 u Nového Velehradu základní listinu pro nově založenou pevnost pohraničnou Uherské Hradiště, usta-

¹⁾ „Viginti quinque marcas argenti, daturi in Moravia Olomucensis ponderis.“ Cod. Dipl. Mor. V. 116. Pak IV. 172.

²⁾ Tamtéž 150 „marcas argenti Opaviensis ponderis et monete.“

³⁾ Tamtéž 30.

⁴⁾ Tamtéž 286. Pak Codex. Dipl. Siles. Vol. II. pag. 20. „Receptis decem marcis puri et legalis argenti Opaviensis ponderis.“

⁵⁾ Tamtéž V. 285.

novil kromě jiného, „aby razidlo nyní a do budoucnosti tam zůstalo.“¹⁾ Zdali však kdy se užilo této výsady, o tom bychom silně pochybovali. Ani mincmistr, ani mince, ano ani zvláštní míra a váha hradištská v listinách se neuvádějí. Výsada tedy zůstala na papíře.²⁾

Mincovníctví spravovali, jak jsme již několikrát poznamenali, od krále dosazovaní minciři, jenžto v listinách magistri monetarum se nazývají.³⁾ Ustanovení byly buď pro celou Moravu, tedy pro všechny moravské mincovny, nebo jen pro jednotlivé, výslovně jmenované. Pro celou Moravu ustanoven byl jakýsi Dětmar, měšťan jihlavský, který však již r. 1288 služby nekonal;⁴⁾ pro Brno mincmistr Wigand r. 1239, Štěpán 1240, Arlan z Kreuzburku okolo r. 1247, Eberhard okolo r. 1300;⁵⁾ pro Olomouc: Fridrich 1281; pro Opavu: Henning r. 1269.⁶⁾ Královskými mincmistry pro celou říši jmenují se v jihlavské listině z r. 1258 Eberhard, Dětmar a dva Jindřichové. Nazývají se „magistri monetarum totius regni Bohemiae“. Tito přidělili špitál „pro nejisté a bezdomové lidi“, který v Jihlavě již dlouhou dobu trval, se svolením konšelů městských klášteru Želivskému, kterému již fara v Jihlavě náležela. K tomu byli by zajisté práva neměli, kdyby byli o kláštere nemohli rozhodovati buď jako zakladatelé, dobrodinci nebo měšťané jihlavští. Právě výslovně v listině, kterou vydali v Jihlavě dne 2. listopadu 1258 o tomto přivtělení, „že svědků se nedožádali, poněvadž sami a dobré jejich svědomí jsou dostatečným svědectvím.“ Po-

¹⁾ „Statuimus et volumus, ut ferrum monete nunc et de cetero teneatur ibidem.“ Tamtéž III. 258.

²⁾ Mohlo by se za to míti, že i v důležitém městě Znojme peníze se razily. Neshledáváme však toho ani nejmenší stopu, teprve r. 1337 připomíná se zvláštní váha znojmská. (Tamtéž VII. 108), ačkoliv takováto zvláštnost i při městech menších, na př. při Uničově se vyskytuje.

³⁾ Tamtéž IV. 163.

⁴⁾ Tamtéž VII. 776 a IV. 343.

⁵⁾ Tamtéž II. 359. 384. III. 82. V. 117.

⁶⁾ Tamtéž IV. 250 a 30.

dobá se tedy, jmenují-li se „mincmistry celé říše České“, že byli také královskými mincmistry na Moravě. Byli to mužové bohatí a vážení, jenžto neváhali v listině se pronést: „že ten, koho Bůh v životě tomto bohactvím obdařil a hodnotami vyvýšil, bližnímu svému nejen v nedostatku má přispěti, nýbrž zvláště o zaopatření chudých a utištěných má pečovati“. Jelikož vidí, že by se účelu toho nedosáhlo špitálem, který ode dne ke dni schází a zajítí hrozí, proto že jej přivtěluji klášteru Želivskému.¹⁾

Nyní promluvíme o běžných mincích a jich reprezentantech.

V díle IV. promluvili jsme podrobněji o mincích říše Česko-moravské, rozdělivši je, pokud se týče ceny umělecké od r. 912 do 1200 ve tři doby. První dobu, vyznačující se neobratností, technickou dětinskostí, položili jsme do času Vratislava I. až do Břetislava I., tedy od r. 912 do 1037. Ruka žehnající, kříž a lomenice kostelní jsou známkami této doby. Do druhé doby položili jsme mince Břetislava I. až do Bořivoje II. od r. 1037 do 1100. Z pravidla skoro objevují se na nich prápor nebo kopí v ruce knížete. Doba třetí od 1100 až do 1200 tedy od Bořivoje II. až k Přemyslovi Otakarovi I. poskytuje nám mince, které uměleckým pojetím a technickým provedením dalece předčí nejen mince německé nýbrž i italské tou dobou ražené.²⁾ Takového umělecké provádění trvá až asi do roku 1173; denáry obou Vladislavů vynikají zvláště bohatou komposicí a jemným provedením. Po roce 1173 jeví se úpadek a když pak přišla doba, kdy Morava na markrabství byla povýšena, byla země zaplavena mincemi plechovými. Králové Přemysl Otakar I. (1197—1230), Václav I. (1230—1253) a Přemysl Otakar II. dávali raziti a sice Přemysl Otakar II. před r. 1252 nežli Rakous nabyt,

¹⁾ Tamtéž III. 262. „Hospitale nostrum per homines incertos et vagabundos.“

²⁾ Srovn. d. IV. str. 146—148.

tuto nepatrnou, velice křehkou minci, ježto pode jménem „brakteat“ jest známa.

Pojmenování plechových mincí, jenžto v Čechách a na Moravě vůbec „plecháče“ nazývány, slovem „brakteaty“ jest původu nového a dalo se jim podle povahy jejich. Raženy byly totiž z velmi tenkého plechu stříbrného — bractea — ježž zlatotepec — bracteor — k účelu tomu upravil, tím způsobem, že na kolku železném, na kterém vyryta byla podobizna panovníkova, vytlačovány byly lisováním a sice pouze na jedné straně, tato podobizna neb nápisy. Bylo-li vytlačeno jméno panovníkovo, nazývány mluvicími, jinak němými brakteaty. Od času Lothara II., asi okolo r. 1130 objevovaly se zvláště v středních a severních Němcích a jakkoliv byly čím dále hrubšími a méně stříbra obsahovaly, byly předce jedinou stříbrnou mincí v Němcích až do počátku XIV. století. V Polsku, Slezsku, v jižních Němcích a Rakousích, ačkoliv zde řídkěji, v Dánsku a Švédsku takového druhu mince raženy; v Uhrách však, v Itálii, ve Španělsku a Francii se neujaly. V těchto zemích podržely se peníze tlusté na obou stranách ražené a poloubrakeat, který král Přemysl Otakar II. r. 1253, když se byl stal pánem Rakous, také přijal a ražení špatných brakteatů zanechal. Brakteaty krále Přemysla Otakara I., zvící nynějšího zlatníku rakouského, jsou z větší části mluvicími, majíce na okraji nápis „OTACARUS REX“ kolem korunované hlavy, jenž vyhlíží z brány městské, mající věže po stranách. Brakteatů takových jest pořádku. Nápadny jsou svou jasnou bílou barvou, poněvadž jsou v stříbre vyvařovány. Častěji objevují se brakteaty nástupce Přemysla Otakara I., krále Václava I. Jsou o něco menší nežli předešlé a mají kolem zkadeřené, korunované hlavy nápis: „WENZESLAUS REX“. Na jiném němém kolku jeví se král, sedící na trůně s žeslem a říšským jablkem v ruce. Za spoluvladařství Přemysla Otakara II., tedy v letech 1247 až 1250 razily se němé brakteaty s oběma panovníky tím způsobem, že korunované hlavy Václava I. a Přemysla

Otakara II. jeví se pod obloukem. Co se týče tíže, velikosti a obsahu stříbra nezadají v ničem mincím předešlým. Velice rozdílné, i co se týče provedení, jsou němé brakteaty krále Přemysla Otakara II. z první jeho doby od 1250 až do 1253. Kolky jejich jsou tak rozmanité, že jich zde vypsati nemůžeme. Přecházejí již v poloubakteaty a v tlusté peníze.

Poloubakteat rozeznává se od vlastní mince plechové tím, že na obou stranách má stopy kolku mincovního, avšak tak nedokonalé, že se musí více kusů téhož kolku srovnati, nežli se alespoň přibližně pozná obraz, jaký kolek představuje. Tím vinna jest technika, nejvýše neobratná a zanedbaná.¹⁾

Co se týče tlustého pfeningu, ten jest potomkem mince německé od Římanů a Gallů zděděné, kteráž se pode jménem „denár“, „peníz“ objevuje až do doby brakteatů jako běžná mince stříbrná při všelikém účtování. Původní starořímský denár měl na lici okřídlenou hlavu Minervy victricis a na rubu bigu nebo quadrigu, bohyň vítězná; od Gallů, jenž minci tu hlavně podle hlavy na straně lici rozeznávali, nazýván pennekem od penn, hlava, kterýžto výraz změněn od Germanů v pfentinc a pfenning, jenž v listinách německých sluje silberpfenning a v latinských denarius. Pfeningem čili denárem tlustým nazýván na rozdíl od brakteatů neb poloubakteatů čili solidů, kteří ovšem také cenu denárů představují. K penězům toho druhu počítá se obolus čili poloudenár. Oba tyto stříbrné druhy trvaly až do r. 1300. Roku tohoto nastoupila, jak hned uslyšíme, úplná změna mincovnictví v říši Česko-moravské.

Denárů a poloudenárů Přemysla Otakara II. chceme

¹⁾ O tom, jakým způsobem mince plechové byly raženy: Beyschlag, Münzgeschichte Augsburgs, v Dra. Jindřicha Schreibera Zur deutschen Münzgeschichte v Zeitschrift für deutsche Kulturgeschichte. V Norimberce 1859, str. 164 a Luschin, Zur österreichischen Münzkunde des XIII. und XIV. Jahrhunderts. Archiv für österreichische Geschichte. D. 41, tr. 254 sled.

několik uvést: na štítě trojhranném spatřuje se heraldicky v pravo obrácený, vzpřímený dvouocasý lev český s opisem: OTAKARUS REX. Na rubu stojí král v jednoduchém kruhu v celé postavě v pravici drže kopí sv. Víta, v levici štít rakouský s příčným břevnem. Nad štítem tímto spatřuje se hvězda. Na jiném exempláři jeví se nám v podobném kruhu korunovaná hlava králova a v druhém kruhu opis † OTAKARUS REX. Na rubu spatřuje se korunovaný král, jehož prsa zdobí štít rakouský, an sedí na oři obrněném, mečem v pravici mávaje a v levo uháněje. Nad koňovou hlavou jest hvězda. Na pečetích listinných král vyobrazen jest také v takové podobě.¹⁾

Jelikož denár byl běžnou mincí, kterou se daně a platy zapravovaly a prodej a koupě prováděla, dostalo se mu jak v životě vezdejšíu tak v listinách jmen rozličných. Nazýval se: usualis, užívalo-li se ho vůbec, datilis čili numeralis, byl-li z pokuty zaplacen,²⁾ annotalis, bylo-li jej ročně odváděti,³⁾ delentialis, uhražoval-li se jím povinný plat u berníků nebo protokolistů,⁴⁾ decimalis, zapravoval-li se místo desátku a vo-

¹⁾ O mincích Přemysla Otakara II. pojednává Luschin, zur österr. Münzkunde des XIII. und XIV. Jahrhunderts v Archiv für österreich. Geschichte. D. XLI str. 243 sled. Mince tuto popsané pocházejí z nálezů kyselovického (viz Berliner Blätter für Münz- und Siegelkunde III. p. 58 ročník 1866) a nalézají se ve sbírce benediktinského kláštera Rajhradského.

²⁾ Kníže Mikuláš Opavský v obdarovací své listině Opavským r. 1290 snížil pokuty peněžité. „Preterea in subsidium et levamen civium Opavie predictorum omnes culpas et penas denariales, quas coram suo iudice hereditario vel non hereditario inciderint, minui gratiose fecimus in hunc modum, ut eorum maior pena denarialis triginta solidorum numero sententialiter designetur, pena vero minor quatuor solidis designetur.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 372.

³⁾ Osadníci kláštera Břevnovského v Hattfeldsdorffě byli r. 1296 zavázáni zapravovati do důchodu klášterního „quelibet persona predictae ville in festo Michaelis per duos denarios et in festo Georgii per duos denarios, qui denarii annotales vocantur, singulis annis persolvere perpetuo.“ Emler, Regesta pag. 743.

⁴⁾ Markrabě Přemysl Otakar propůjčuje dne 6. června 1252 v Praze kostelu a špitálu na Hoře sv. Hipolyta u Znojma všeliké privileje usta-

meralis, odváděl-li se z lánu jako poplužní desátek.¹⁾ Od r. 1300 nazýval se také *denarius grossus pragensis*,²⁾ *denarius parvus*, *denarius latus* a t. d. Názvů posledních užívalo se od té doby, co mince králem Václavem II. byla zlepšena.

Kdo králi Václavovi II. vštípl myšlenku, aby místo bídných plecháčů a denárů raziti dal novou minci, o tom nemáme zpráv hodnověrných. Byly to skutečné peníze, které poskytovaly realný *aequivalent* za věci koupené čili jinými slovy, které svou vnitřní cenou alespoň přibližně se rovnaly věci vyměněné. Známe však muže, jenž navrhli formu k těmto novým mincím, jenž nazývány *grossi denarii* čili groše pražské. Mince tato ražena byla r. 1300 jménem královým v Kutné Hoře, kde byly bohaté doly stříbrné. Letopisec Zbraslavský vypravuje o této změně mincovní: „Již od počátku panství českého daly se zmatky s minci, jak to posud ve všech skoro říších spatřujeme. Neboť jednou i dvakrát do roka změnil denár v městech českých tou měrou svůj ráz, že, byl-li včera nebo přede včirem dobrý a mohl se udati, již během několika dní pozbyl platnosti.“ Jak škodlivou a zhoubnou tak častá přeměna mince celé říši musela býti, dovedeme si představit. Podkopávalot

novil kromě jiného: „Item cum collecta in Znoymensi provincia colligitur generalis, notarius ecclesie de iure „delentios“ tollet, et a viduis collecta plenaria tolletur, nisi de gratia remittatur. Item civili iudicio notarius ecclesie debet, presidere, et decimum denarium tollere ad usum ecclesie, insuper et delentios.“ Cod. Dipl. Mor. III. 149 a 150. Mezi povinnosti osadníků hranických klade listina ze 4. března 1276: „solvat quivis laneus pro censu dimidiam marcam argenti in festo Walpurgis et duos denarios delencios nostro, notario.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 169. Výraz tento opakuje se v hradíšťské listině pro Hranice ze dne 26. února 1292 (recte 1290). Tamtéž 384. Viz Brandl, Gloss. pag. 412.

¹⁾ „Sex denarii de laneo . . . qui denarii hodie decimales dicuntur, sed vomerales primitus vocabantur.“ Cod. Dipl. Mor. V. 89, 93 a 95. O *denarius vomeralis* pojednává Brandl, Glossar. pag. 445.

²⁾ Emler, Regesta pag. 835 ad an. 1302. „Dimidiam marcam in denariis grossis ad pondus Pragense.“

se jí takřka přátelské spolubydlení, o kterémž člověčenstvo se opírá; neboť obchod musel přestati, poněvadž mince, kteráž platila na místě jednom, na jiném neměla ceny žádné. Nezbývalo tedy zajisté nic jiného, nežli denár roztaviti a jej v stříbro, ovšem ne beze ztráty, proměnit a sice tentýž denár, jenž byl nedlouho před tím od penězoměnců za stříbro vyměněn. Jak a kolikrát býval ošizen ubohý z venkova přicházející sedlák, jenž bez pomoci dohazovačů často lstivých a nespravedlivých, ničeho ani koupiti ani prodati nemohl, a to tím spíše, že míra a váhy byly rozdílné! A kromě toho takovéto zlehčování mince podobalo se tajné loupeži; neboť měl-li kdo denár, mohl se zítra státi z něho poloudenár a to tak často, kolikrát mince znovu byla pronajata. Tehdáž při koupi a prodeji denár jen zřídka kdy se jmenoval, všecko počítalo se na hřivny a menší její částky: věrduňk, lot, sekstlik, kvintlik, čímž mnohým lidem, zvláště však chudině dělo se veliké příkoří.¹⁾ Jak by se zlu tomuto vydatně

¹⁾ Čím dále horší a horší zlehčování mince české stalo se po světě pověstným. Kdo z Čech peníze dostával, býval touto neřestí postižen, za kterouž příčinou, jak nahoře poznamenáno, muselo se vzíti útočiště k hřivně kovu čistého. Kolegiatnímu kostelu vyšehradskému, kterýž byl „ecclesia sedi apostolicae nullo mediante subiecta“, odváděti bylo apoštolské komoře ročně 12 hřiven „tunc monetae currentis.“ Za Celestina III. (panoval od 1191 do 1198) však zhoršily se běžné peníze tou měrou, „ut propter vilitatem monetae, qua tempore promissi census regnum Boemiae utebatur, in quinque marcis boni argenti redactus fuerit, idem census,“ pročez Celestín III. privileji census tento schválil. Když však Řehoř IX. „in censuali libri nostro“ shledal, že jmenovaný kostel má platiti 12 a ne pět hřiven, rozkázal biskupu Meziborskému „ut super vilitate monetae a tempore indulti ecclesiae Wissegradensi a sede apostolica privilegii sollicitate inquireret veritatem, et quod super hoc tam per testes, quam alias legitimas probationes inveniret, autentas pro cautela penes se retentis, sub sigillo suo nobis fideliter intimaret.“ Biskup vyzvání tomu vyhověl a ješto stolice apoštolská ze zaslaných protokolů se přesvědčila, že mince v Čechách skutečně velice jest zlehčena, dovolila kostelu vyšehradskému platiti snížený census 5 hřiven čistého stříbra a odůvodnila ddo. Viterbii 22. června 1237 rozhodnutí své, „quia vilitatem monetae a tempore dicti privilegii sufficienter

mohla přítrž učiniti a tak veřejné dobro povznéstí, o tom král Václav II. přemítal, až po zralém uvážení přišel na myšlénku: zavést v celé říši minci jednotnou. Povolav k účelu tomu z Florencie 6 mužů, z nichž Rainardo, Aparado a Lombardan Zeno ve věcech takových zvláště byly zkušenými, dal v měsíci červenci 1300 raziti v Kutné Hoře velké groše pražské a malé groše, jichž šlo 12 na jeden groš, s jménem krále, jakožto jich původce.¹⁾

Tak povstaly oblíbené groše pražské, jež raženy jsou na vzor mincí ve Florenci a v Toursu vydávaných, byly tak velké jako staré stříbrné dvacetníky rakouské a měly také takovou cenu. Na lici spatřuje se v perlovém okruhu česká koruna s jménem a titulem panovníkovým na př. „Wenceslaus secundus (tertius) Dei gratia rex Boemiae“, a na rubu vzpřímený lev český s pojmenováním peníze: „grossi pragenses“. Groše pražské pro svou vnitřní

invenimus esse probatam“ Erben, Reg. I. 428. Denar za Kosmy a za Přemysla Otakara II. měly se k sobě jako 1:2 $\frac{1}{2}$.

¹⁾ Loserth, Die Königsaler Geschichtsquellen. Fontes rer. Austr. Script. Vol. VIII. Ve Vídni 1875, pag. 160 a 161. Že král Václav šest pracovníků z Florencie povolal a že první groše pražské v Kutné Hoře byly raženy, vypravuje též Pulkava v Dobnerovi, Monum. III. 256. Emlerova Regesta chovají na str. 656 listinu krále Václava II. ddo. Pragae per Manus Magistri Petri, regni nostri protonotarii a. d. millesimo ducentesimo nonagesimo tercio (sic), in crastino st. Andreae, indict. quarta. Král jmenuje se zde „Boemiae et Poloniae rex;“ v listině této jedná se o prodeji některých měst a mlýnů klášteru Sedleckému „pro tribus millibus marcarum et quingentis marcis denariorum prag. grossorum ad pondus Pragense, quinquaginta sex grossos computando pro marca.“ Z listiny této by tedy vysvítalo, že již r. 1293 byly pražské groše, jichž šlo 56 na 1 hřivnu. Avšak nehlédíc k určité zprávě letopisu zbraslavského a Pulkavova, mnohé důvody svědčí proti pravosti této listiny. Roku 1293 nebyla indictio quarta, nýbrž sexta, pročez Emler předložil před tuto listinu letopočet 1290. Avšak ani 1290, ani 1293 Václav II. nebyl králem Polským; stal se jím teprve 1300. Z těchto důvodů této patrně podvržené listiny pomíjíme, zvláště proto, že poměr jedné hřivny k 56 grošům zde vytknutý skutečně nastoupil, avšak teprve r. 1307. Emler, Regesta pag. 921.

cenu — bylot raženo 60 grošů z hřivny čistého stříbra — a pro svou technickou krásu záhy došly takové oblíby — na Moravě zřízená byla již dne 1. dubna 1301 nadace v groších pražských¹⁾ — že skoro po tři století ovládaly peněžní trh v střední Evropě. V Čechách a na Moravě udržely se v nezměněné způsobě, jakkoli za Václava III. značně byly zlehčeny, až do r. 1526, tedy až do té doby, kdy země české Ferdinandem I. dostaly se panovníckému rodu Habsburskému. Morava a Čechy měly tedy na sklonku doby Přemyslovské běžné mince: denár, poloudenár a od r. 1300 groše pražské, velký a malý „grossus latus“ a „grossus parvus“.

Že všechny tyto běžné mince byly stříbrné, jest nám známo; což pak za dob Přemyslovských nebylo mincí ani měděných ani zlatých? Mincí měděných naprosto nebylo. Pojem: mince drobná, jejíž cena nominální jest mnohem vyšší nežli cena skutečná a která se obyčejně z mědi razí, tehdejší doby nebyl ještě znám; mince měla, jak jsme již pravili, býti prostředkem k vyměňování zboží a měla tedy zastupovati skutečnou cenu toho, zač byla vyměňována. Za tehdejších poměrů hospodářských a společenských takového drobné mince nebyla ani nevyhnutelná potřeba. Účelem drobné mince jest, aby sloužila za konkrétní o sobě platící částice větší jednotky mincovní a aby se jí mohly vyrovnávati rozdily mezi touto jednotkou a věcmi koupenými, po případě aby se jí mohlo upotřebiti k přiměřené náhradě při prodávání a kupování zboží v menších částkách. A aby se tohoto účelu dosáhlo, dostačily stříbrné denáry a poloudenáry a od r. 1300 groše malé, kteréž také haléři nazývány byly. Byla-li toho nutná potřeba, pomohlo se překrojením denáru v čtyry stejné dily. Čas tedy nevyžadoval mědi nebo jiného obyčejného kovu nebo dokonce peněz papírových, které mají cenu pouze nominální. Jak pak bylo se zlatem?

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 125.

Z poznámek, s nimiž v Kosmově kronice se setkáváme a z četných ustanovení o koupi, prodeji a pokutách, ježto v listinách jsou obsažena, jest dokázáno, že v říši Česko-moravské užívalo se v době Přemyslovské zlatých peněz, že však měna zlatá nebyla známa. Zlato pokládáno bylo za zboží. Letopisec podává k r. 1278 zprávu o zbožnosti Přemysla Otakara II., klade na to váhu: že král, přišel-li v postě do kostela sv. Víta, daroval pravidelně kněžím tamějším za mši na spásu duše své na ruku dva zlatníky (aurei) nebo 12 stříbrných denárů.¹⁾ Vedle stříbrných byly tedy také zlaté denáry, kterých zajisté i tehdy jako nyní bylo po řídku. V mincovním kabinetu mnichovském chová se jedna zlatá mince Spitihněvova 1 $\frac{1}{4}$ dukátu a jedna Vratislava II. $\frac{1}{8}$ dukátu těžká. Obě mají známé kolky a raženy jsou zcela na způsob denárů stříbrných. Že zlaté mince tak jsou řídké, zajisté jen odtud pochází, že zlato pokládáno bylo za zboží, jehož cena se řídila kursem stříbra. Kníže Bořivoj II. poukazuje roku 1101 pražskému kostelu biskupskému jisté příjmy na obchodních krámech v Praze, ustanovil, aby z hřivny stříbra, které by se tam upotřebilo, odvedeny byly kostelu 4 denáry; přinese-li se zlato, nechat u vyměrování daně spravují se cenou stříbra;²⁾ z čehož vyplývá, že poměr zlata k stříbru se měnil, že však v říši Česko-moravské měna stříbrná platila vůbec za zákonnou. Tím si vysvětlujeme, že ve smlouvách o pronajímání mince, kteréž se až na naše doby zachovaly, nemohlo býti řeči o ražení zlatých denárů. Byly-li zlaté denáry raženy, stalo se to výmínečně; z pravidla jen stříbrné mince se razily. Zlato zůstalo jen zbožím a bylo váženo. Roku 1224 židé odvedli knížeti 100 liber zlata

¹⁾ Cont. Cosmae ad. an. 1278. U Pertze IX. 194. „Ad manum cuiuslibet sacerdotis missam dicentis offerebat duos aureos, vel duodecim argenteos denarios.“

²⁾ Erben, Regesta I. 85 „quicunque venit cum pecunia pro equis aut aliis rebus emendis, de marca argenti dat. IV. Denarios, de auro secundum valorem argenti.“

a 3000 liber stříbra.¹⁾ Dne 25. prosince 1261 král Přemysl Otakar II. byl v Praze korunován od Vernerá, arcibiskupa Mohušského. Při této příležitosti král pohostil a obdaroval co nejskvěleji nejen lid a knížata, nýbrž poskytl také metropolitovi korunovační dar 100 hřiven zlata, kanceláři arcibiskupské 60 a kapitole mohušské k vyzdobení kostela 4 hřivny.²⁾ Když král Přemysl Otakar II. r. 1265 propůjčil městu Hlubčicím 20 lánů lesa u Opavice, město darovalo mu z uznalosti 4 hřivny zlata. Téhož roku klášter Velehradský poskytl biskupu Brunonovi v náhradu za jisté desátky 1 hřivnu zlata. Na porušení výsad velehradských král Václav ustanovil r. 1236 pokutu 30 hřiven čistého zlata³⁾ a j. v.

Cena zlata spravovala se, jak již praveno, cenou stříbra a ustanovovala tak poměr jeho. Roku 1234 potvrdil papežský quæstor a nuncius Filip z Asissi, že od kapitoly vyšehradské přijal daně papežské 113 hřiven stříbra, za kterouž obdržel 15 hřiven zlata bez $\frac{1}{2}$ věrduňku váhy kolínské,⁴⁾ Roku 1234 byl tedy poměr zlata k stříbru asi jako 1:8. Za časů Přemysla Otakara II. byl poměr zlatého denáru k stříbrnému, jak bylo nahoře připomenuto, jako 1:6 a r. 1287 jako 1:10. Král Václav II. totiž potvrzuje rychtáři litovelskému rychtu dědičnou, uložil jemu a dědicům jeho roční úrok 1 hřivny zlata nebo 10 hřiven čistého stříbra.⁵⁾ Poměr tento jeví se i r. 1296. Tehdáž zavázal se vyšehradský probošt Jan odváděti klášteru Hradištskému za Hranice úrok 3 hřivny zlata nebo 30 hřiven čistého stříbra podle váhy moravské.⁶⁾

¹⁾ „Praeterea sui compares in scelere Iudaei, ne praedictus Manzer capite plecteretur, tria millia argenti et centum auri libras composuerunt duci.“ Kosmas ad an. 1124. U Pertze IX. 129.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 323 a VII. 765.

³⁾ Tamtéž III. 372, VII. 767 a II. 311. Nyní se rovná hřivna čistého zlata 36 dukátům.

⁴⁾ Erben, Regesta I. 408.

⁵⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 340.

⁶⁾ Tamtéž V. 43.

Takový poměr 1:10 mezi zlatem a stříbrem byl v první polovici XIII. století i v Sasích.¹⁾

Jak dlouho tento poměr se udržel, nedá se zjistiti; podobá se však, že za krále Václava III. zvýšil se na 1:12.

Zajímavé jest vypočítávání zlaté a stříbrné měny ke konci XIII. století, jaké shledáváme v zápiskách papežského jednatele Alberta Behaima z Kageru. Tam se praví: „stojí-li hřivna stříbra 16 šilinků (počítají šilink po 12 denárech), má hřivna zlata cenu 8 hřiven stříbra čili 16 pasovských talentů; stojí-li však 18 šilinků, přijde zlato na 18 pasovských talentů čili na 9 hřiven stříbra. Kupuje-li se hřivna stříbra za 20 pasovských šilinků, přijde hřivna zlata za 20 talentů nebo 10 hřiven stříbra.“²⁾ I zde jeví se poměr zlata k stříbru jako 1:10. Takovému kolísání ceny zlata a stříbra muselo se v středověku přiházeti, poněvadž se na všeobecný peněžní trh světový, který za doby naší valutu upravuje, nemohlo ani pomyslit. Války šťastné nebo nešťastné vedené, léta úrodná nebo neúrodná a jiné nehody obmezovaly se na jistá místa, způsobující brzy nahromadění, brzy zmenšení peněz kovových, které vliv svůj právě jen tam jevily, kde byly k tomu příčiny. Jelikož prostředky spojovací byly nedokonalé, nedostatek nebo přebytek peněz kovových jen znenáhla a menší měrou přenášel se do zemí sousedních, tak že cena peněz musela kolísati.³⁾

¹⁾ Mone, Ueber das Münzwesen und den Geldkurs vom 4. bis 15. Jahrhundert. Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins., D. VI. V Karlsruhe 1855. Str. 260. Koncem IV. století mělo podle Mone zlato dvanáctkrát tak velkou cenu jako stříbro.

²⁾ Höfler, Albert z Behamu praví na str. 153: „quando valet XVIII. solidos marca argenti, tunc valet marca auri X. et VIII. (18) talenta Pataviensia, vel novem marcas argenti.“

³⁾ V listině Vratislavského biskupa Tomáše ze dne 31. srpna 1263 uvádí se úrok v Ziegenhalsu takto: „quilibet mansus solvit duas denariatas auri, que tales esse debent, quod decem pensent scutum. Area autem quelibet solvet Obolatam auri.“ Cod. Dipl. Mor. III. 358. Výrazy „denariata“ a „obolata“ du Cange vykládá za „merces quaevis unius denarii vel

Kromě běžných mincí, celého a poloudenáru, velkého a malého groše stříbrného, počítalo se v Čechách také na jiné mince a užívalo se váhy mincovní i byly to hřivna, talent a solidus a částky jejich.

Uvádí-li se „hřivna“ v listinách českomoravských,¹⁾ vyrozumívá se pouze hřivna kolínská. Vypravovali jsme nahoře, že nuncius papežský, když r. 1234 běželo o vyměnění sebranych denárů stříbrných za zlato, výslovně připomenul hřivnu kolínskou,²⁾ — což jest důkazem, že nejdůle-

oboli“, tedy za zboží v ceně jednoho denaru nebo jednoho obolu, tedy by v svrchupsaném citátu každý mansus vynesl tolik zlata, že by se za ně mohlo koupiti zboží jako za dva denáry. Denáry však musejí býti takové, aby deset jich vážilo jeden skot. Skot však byl 24. díl hřivny polské. (Stenzel, Urkunden. Sammlung str. 91). Měly to tedy býti takové denáry, že jich šlo 240 na jednu hřivnu. Z jedné arei mělo se tolik zlata odváděti, co by se zboží za jeden obolus mohlo zakoupiti. Ve francouzském udrželo se slovo „deniée“, jenž obsahuje tentýž pojem jako slovo denariata (v codexu otiskáno chybně denariacas). Biskup Tomáš vydal toto zvláštní nařízení, aby učinil přítrž kolísání cen při stříbře a aby úrok uvedl na skutečné obchodnické zboží.

¹⁾ „Jméno mark (marca, Římanům nebyla známa) odvozuje se od marke (známka). Tím však vlastně nic není vysvětleno; neboť slovo toto pochází patrně jako váha sama z galského a jenom v této řeči může dojiti svého vysvětlení. V galském však jest march „kůň“, čímž vyznačuje se jeden z nejobyčejnějších typů na mincích keltických. Římané svou libru (as) kolkovali výměnným zbožím, kteréž u nich bývalo nejobyčejnějším, dobytčím, odkudž peníze nazývány u nich pecunia od pecus. Proč pak by Keltové podobným způsobem neznámkovali peníze své obvyklejším u nich koněm, z čehož by přirozeně marca — peníze koněm označené povstaly? Tím by se alespoň vysvětlil původní význam slova, který ovšem během času k nepoznání se zastřel.“ Z dra. J. Schreibra, Zur deutschen Münzgeschichte, Zeitschrift für deutsche Kulturgeschichte. V Norimberce 1859, str. 170. Pak Brandl, Glossarium pag. 74 pod článkem „hřivna“.

²⁾ Erben, Reg. I. 408. „Quindecim marcas auri, dimidio fertone minus, ad pondus Coloniense legitime ponderatas, pro tredecim et centum marcis argenti, de censu sedi apostolice debito preteriti temporis a memorata ecclesia (sti. Petri Wissegraden), pro quolibet anno quinque marcas argenti, ostensa mihi cautione solutionis preterite, me (Philippus de Asisio,

žitější město obchodní při Rýně, Kolín, od pradávných časů mělo rozhodný vliv na mincovní poměry v říši Česko-moravské. Neboť pokud sáhají naše nejstarší prameny dějepisné, u nás v zemi na hřivnu se počítalo. Kolínská hřivna zlata dělí se v 24 stupně čili karaty a každý karat v 12 gránů, tedy hřivna zlata v 288 gránů; hřivna stříbra však v 8 uncí, v 16 stupňů čili lotů a každý lot v 18 gránů, tedy celá hřivna také v 288 gránů. Jest to zkušební váha vnitřní ceny zlata nebo stříbra. Menší částky hřivny, na které se v obyčejném životě počítalo jsou: věrduňk, ferto, čtvrtina hřivny čili 4 loty, lothones, lot čili šestnáctý díl, scot, scotus (v Itálii, Tirolsku, Slezsku, Prusku a j. v.) 24. díl a kventlin 64. díl hřivny. Scotu a kventlinu v listinách moravských neshledáváme.

Z počátku hřivna záležela v čistém stříbre. Nejstarší letopisec český Kosmas mohl tedy ještě v 1039 vším právem tvrditi, že hřivna a 200 denárů jsou si rovný; neboť i denáry byly z čistého stříbra. Znenáhla zlehčována byla hřivna přiměšováním jiného, lacinějšího kovu k zlatu a stříbru, tak že se při placení musela rozeznávat co do váhy hřivna tohoto přimíšeného kovu a hřivna v smíšenině obsaženého skutečného čistého kovu drahého; a tak se vyvinul pojem hřivny čisté a surové, z nichž tato byla ze stříbra legovaného, hřivna čistá ze stříbra, k němuž jiného lacinějšího kovu nebylo přimícháno. Kolik lacinějšího kovu bylo k hřivně přimícháno, ustanovovalo se váhou zkušební. Mluví se tedy o zlatě 10-, 12- a více karatovém a o 8-, 15- a více lotovém stříbre. Denáry česko-moravské, zvláště z doby brakteátové, raženy pouze z hřivny surové, v níž bylo tolik mědné přísady, že teprve 480 kusů rovnalo se čisté hřivně.¹⁾ Co se týče čistého stříbra, peníze od Kosmasa až do Václava II.

domini pape scriptor et nuntius) fateor sedis apostolice nomine recepissem“ Viz na str. 209 toh. díla.

¹⁾ Viz str. 194 toh. díla, kde se mluví o Brunonovi a jeho penězích.

tedy o více nežli o 100 procent byly zlehčeny. Teprve mincovní opravou krále Václava r. 1300 hřivna nabyla opět své staré ceny a nové „denarii grossi“, groše pražské raženy z čistého stříbra. O věci této zpravení jsme listinou jmenovaného krále, danou v Praze dne 6. listopadu 1302. Když se poddaným české vsi Budyně ustanovoval úrok pozemkový, ponecháno jim na vůli, aby z každého lánu odváděli buď $\frac{1}{2}$ hřivny grošů podle váhy pražské nebo kdyby jich neměli, $\frac{1}{2}$ hřivny čistého stříbra. Král tedy půl hřivně grošů přikládá takovou cenu jako půl hřivně stříbra, vzdává se při tom náhrady za ražení. Obyvatelé, jenž pozemků neměli a v listině „pedices“ se jmenují, měli platiti po lotu.¹⁾

Tento správný poměr hřivny ku pražským grošům dlouho se neudržel. Zavedení systém kopový, „sexagena“, podle něhož raženo z čisté hřivny 60 grošů pražských, groš po 12 haléřích (denarii parvi), tedy z hřivny 720 haléřů.²⁾ Jelikož mince států sousedních, Rakous a Uher,³⁾ ano i Bavorska, co se týče vnitřní ceny, byla horší nežli česká, spekulantů často ji vyváželi. Proto již král Václav II., ale ještě více Václav III., groše pražské, ovšem na ujmu vlastních zemí zlehčovali.⁴⁾

¹⁾ De unoquoque mansorum predictorum dimidiam marcam in denariis grossis ad pondus Pragense, et si communis usus dictorum denariorum in terra non fuerit, sed argenti, tunc dimidiam partem argenti puri . . . nobis et camere nostre annuatim in die beati Michaelis in Budin census nomine (debent) perpetuo presentare. Insuper quod pauperes habitatores ibidem, qui nullam partem hereditatis (když role se rozdělují) capiunt, nec alias aliquid solvere consueverunt, qui pedices nuncupantur, quilibet eorum nobis et camere nostre singulis etiam annis in die predicta unum lotonem argenti solvere teneatur“. Emler, Regesta pag. 835 a 836.

²⁾ Tento systém kopový udržel se v Rakousích až na dobu nejnovější. Tam raženo z hřivny 60 dvacetníků čili 20 zlatých. Groš pražský srovnává se tedy se starým rakouským dvacetníkem stříbrným.

³⁾ Roku 1271 i Sasíci ve Spíšsku museli se podvoliti změně mince, což každoročně na květnou neděli se předsévzalo.

⁴⁾ Letopisec Zbraslavský poznamenává zcela dobře o groších pražských: „Hic grossus numus iamiam manet undique summus | Quem scio

Kdežto; jak jsme právě oznámili, čistá hřivna ještě r. 1302 jedné kopě čili 60 grošům se rovnala, roku 1303 již 62, 1304 a 1305 z hřivny 64 groše byly raženy.¹⁾ A tento poměr udržel se v Čechách a na Moravě až do doby Lucemburské. Ještě r. 1333 počítala se hřivna o 64 groších.²⁾ Pokud Polsko slušelo pod české panovníky, hřivna měla též takovou cenu; když panství toto přestalo, počítalo se sice dále na hřivny a na groše, hřivna však platila pouze 48 grošů, kterýžto způsob se udržel v Polsku až do XVI. století,³⁾ a v listinách uvádí se s dodatkem „marca polonici

dispersum longe, sed raro reversum | Nam solet exire regnum nescitque redire | Nam bene vincitur, cum foris hic reperitur | Et custoditur, ad quid valeat bene scitur.“ Loserth, Die Königsaller Geschichtsquellen str. 162.

¹⁾ Vysvítá to z listin ddo. Brunae 8. prosince 1303 „sexaginta grossorum Pragensium et duorum pro una marca currentium“. Emler, Reg. p. 852. Cod. Dipl. Mor. IX. 83. — v Praze 17. května 1304, pak v Praze 20. dubna 1305 „sexaginta quatuor grossos pro marca qualibet computando. Emler, Regesta p. 865 a 877.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. VI. 308. Lot se zde počítá o 4 groších. Jelikož hřivna měla 16 lotů, připadaly na hřivnu 64 groše. Roku 1379 počítáno již na hřivnu 70 a 1407 dokonce 96 grošů, kdežto podle listiny, dané 28. února 1306 v Landshutě a pak za interregna v srpnu 1307 a ještě roku 1308 a v listopadu 1309 měla 56 grošů „pro marca 56 grossorum denar. prag. ad pondus Pragen computando“. (Emler, Regesta 921.) Jestli to váha královská, čili hřivna královská, jenž byla o 56 groších počítána. V listinách sluje také „Marca pagamenti regalis“. (Cod. Dipl. Mor. VII. 41). Takovéto kolísání ano i dvojí měna — neboť vedle hřivny o 64 groších užívalo se také hřivny o 56 groších — mělo za následek, že určitý počet grošů na hřivnu pokládán za měřítko při pokutách „určitými sazby tyto vyměřených, ježto v knihách právních se uvádějí, poněvadž sazby tyto nemohly býti změněny. Tak se vyvinula hřivna soudní „marca emendalis“, kteráž bez ohledu na kolísání ceny čítala vždy stejný počet grošů; proti ní byla „marca numeralis čili ponderalis“, jenž se řídila kursem mince. V Jihlavě na př. počítala se hřivna vždycky o 60 groších, naproti tomu počítán ferto, tedy 4. díl o 12 groších, což vydá v celku pouze 48 grošů, čili hřivnu polskou. Pro tuto okolnost rozeznávala se také marca gravis a marca levis. Rössler, Die Stadtrechte von Brünn. Předmluva str. 99.

³⁾ Otázka, jaký poměr byl mezi hřivnou podle váhy pražské (ponderis Pragen) a podle váhy moravské (ponderis moravicalis) bude se

pagamenti.“¹⁾ Ještě roku 1358 počítaly se v říši Česko-Moravské 64 groše na hřivnu.

Vedle hřivny počítalo se zvláště za Přemysla Otakara II. a užívalo se za váhu mincovní talentu čili libry. Libra jest původu římského (pondo, odtud německé pojmenování pund, phund) a vážila 12 uncí. Od Římanů přešla na podmaněné Galy a od těch, jakož vůbec veškeré mincovnictví na Franky a na ostatní kmeny německé. Zároveň i úředně pokládána při počítání za nejvyšší minci, neboť jistý počet ražených stříbrňáků v libře buď skutečně byl obsažen, nebo se jim taková cena přikládala, jako by s librou se srovnávaly.²⁾ Za Merovingů děleno 12 uncí libry římské čili talentu v 24 polounce čili v 24 stříbrné šilinky a půl unce zase v 12 dílů čili pfeningů, tak že šilink obnášel půl unce a libra 288 pfeningů. Král Pipin dal raziti šilinky silnější, tak že od r. 755 rovnaly se ne 24 nýbrž 22 šilinky, tedy

moci asi stěží kdy rozřešiti. Řekne-li se, že marca ponderis Pragen má 60, ponderis moravicalis 64 groše, není tím rozdíl vytknut, jelikož 60 a 64 groše mohou stejně vážit; a tvrdí-li se, že váhou pražskou vyrozumívá se hřivna 60grošová a váhou moravskou 64grošová: odporují listiny takovému tvrzení. V dlužním listě ddo. in Khutna 16. března 1308 praví se: „Obligavit in sexcentis marcis gr. denarior. monete pragensis LXIII. gr. numerando pro marca“. Vítek ze Švabenic čili Heřmanic zřizuje v Zderazském klášteře v Praze hrobku rodinnou, odevzdal probostovi kláštera v Praze dne 18. května 1308 „centum marcas prag. gross. LXIV. pro marca computando“. Ještě zřetelněji svědčí o tom listina jeptišek oslavanských daná ve Znojmě 18. ledna 1307. Prodánat ves „pro CLX marcis marcam quamlibet pro 64 prag. monete denarios computando.“ A téhož roku král Rudolf prohlásil v Brně 27. ledna 1307 „quod Ioanni de Mezirzicz ducentas marcas gr. den. prag. ad pondus moravicum LXIV. gr. computando pro marca . . . promissimus datus.“ Emler, Reg. p. 937, 939 a 915. Z míst těchto patrně vysvítá, že hřivna podle váhy pražské a podle váhy moravské o 64 groších se počítala, že tedy počet grošů žádného rozdílu nepůsobil.

¹⁾ Stenzel, Urkundensammlung zur Geschichte des Ursprunges der Städte str. 90.

²⁾ Schreiber, Zur deutschen Münzkunde str. 167.

místo 288 jen 264 pfeningy jedné libře. Podle toho, co Karel Velký ustanovil, počítalo se na talent 20 šilinků čili 240 pfeningů, tak že 20 pfeningů mělo obsahovati unci stříbra čili dvanáctý díl talentu. Na způsob tento obyčejně se počítalo nejen za Přemysla Otakara, nýbrž i dlouho po něm.¹⁾ Talent počítán za 240 pfeningů, tak že hřivna stříbra, která, jak víme měla 480 denárů čili pfeningů, dvěma talentům se rovnala. Jelikož však hřivna stříbra, jako nahoře bylo praveno, ne jako původní talent ve 12, nýbrž jen v 8 uncí se dělila, ale v obyčejném životě dva talenty za jednu hřivnu se počítaly: stalo se zvykem, že na talent čili libru bez ohledu na to, kolik stříbra obsahovala, počítalo se 240 pfeningů a že hřivně zvláště při placení ve velkém, pevná cena peněžní příkládána. Bylat dávána za 8 uncí stříbra nebo za určitý počet pfeningů, který měl jistou dobou nucený kurs 8 uncí stříbra,²⁾ ačkoliv okolo r. 1258 hřivna stříbra počítala se za půl druhého talentu tedy za 360 pfeningů. Tak počítal nuncius a prokurator papežský Vilém, vykládaje podrobněji sbírku 200 hřiven, jakáž byla uložena duchovenstvu diecése Pasovské.³⁾ Tím se stává, že v některých listinách, zvláště z doby dřívější hřivna a talent za rovné se pokládaly.⁴⁾ Aní Kosmas nečiní rozdílu mezi výrazem „marca“ a „talentum“;⁵⁾ Velehradští počítali si r. 1236 škodu, kterou jim způsobilo vojsko královské na 500 liber,⁶⁾ a král Václav I. nařídil, aby mincovního roku 1253 hřivna měla cenu jako talent.⁷⁾ V dobách pozdějších zvláště za

¹⁾ V *Calendarium Zwetlense* talent ještě k r. 1408 se připomíná. U Pertze IX. 698. V Rakousích na talenty obecně a trvale se počítalo, na Moravě jen krátký čas se to dělo.

²⁾ Schreiber, tamtéž str. 168 a 169.

³⁾ Jireček, *Cod. iur. Boh. I.* 127.

⁴⁾ *Monumenta Boica* XXIX. 2. pag. 515.

⁵⁾ Cosmas od. an. 1004. U Pertze IX. 61.

⁶⁾ *Cod. Dipl. Mor. II.* 310.

⁷⁾ Friedrich Blumberger, über den Gehalt des österreichischen Pfen-

Přemysla Otakara II. jevil se býti příliš křiklavý rozdíl. Jindřich z Rožmberka odcházející do tábora Přemysla Otakara ustanovil dne 13. července 1278 závět jakousi, v níž dluhy své uvádí. Z té vidíme, že peníze vydlužené na hřivny a talenty jsou počítány; na př. Jakémusi Jakubu Lednizrovi dlužen jest 12 hřiven a 20 talentů, Vernardu Turdlingrovi 10 hřiven a 8 talentů a t. d.¹⁾ Sám biskup Bruno počítá rád na talenty, z nichž dva klade na roveň s jednou hřivnou a jeden talent klade za 240 pfeningů. Známá jest nám poslední jeho vůle z 29. listopadu 1267. Sestavil ji přímo před výpravou křížáckou do Prus, v níž se účastnil, v Olomúci s vědomím své kapitoly. Kromě jiného ustanovil, aby z osmi hřiven stříbra raženo bylo pfeningových kusů za 16 talentů, z nichž mezi 14 kanovníků a 12 vikářů měly býti rozděleny dva talenty tím způsobem, že by každý kanovník obdržel 24 a každý vikář 12 kusů pfeningových, což obnáší 480 pfeningů čili denárů nebo 2 talenty.²⁾ R. 1265 Lidmila z Říše prodala roční příjem 5½ talentu ve Walkersdorfu (kde?) za 20 hřiven stříbra.³⁾ Ještě i v dobách mnohem pozdějších trpělo se sice jen tu a tam, avšak úředně v deskách zemských na Moravě počítati na denáry. Hertlin z Liechtenšteina pojišťuje r. 1362 manželce své Anně ze Šternberka věno 1000 talentů čili liber váhy vídeňské na svém zboží,⁴⁾ což jest nám důkazem, že se takovýmto způsobem na Moravě vedle hřivny mohlo počítati.

niges im XIV. Jahrhunderte. Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen D. VIII. Ve Vídni 1852, str. 127.

¹⁾ Emler, *Regesta* p. 485.

²⁾ *Cod. Dipl. Mor. III.* 406. V knize práv města Brna čteme: „Quinquaginta talenta valent 30 marcas, unam marcam pro 64 gross. Pragen. computando,“ tedy 1 hřivna = 1½ talentu, 1 talent = 0.4 hřivny. Brandl, *Glossar*. p. 440.

³⁾ *Cod. Dipl. Mor. III.* 373.

⁴⁾ Tamtéž. Vol. IX. pag. 219.

Dále se počítalo na sklonku doby Přemyslovské na solidy čili šilinky. Hledíme-li k etymologii slova šilink, shilling, der klingende, znějící, musíme mít na paměti minci skutečnou, totiž v celé Římské říši tedy i v Galii zákonem platný byzantský zlatý ze zlata, jenž se v zákonnících u salských Franků počítal za 40 stříbrných pfeningů čili denárů. Avšak Dětrich, první král Austrásie vyhovuje zálibě svých germanských poddaných ve stříbre, ponechal sice pobřežním Frankům na vůli, aby po starém obyčeji náhradu dobyt看 nebo zbraněmi zapravovali ale zároveň také ustanovil sazbu za každý kus v stříbrných pfeningách a od té doby dostal se stříbrný šilink, solidus argenteus nebo solidus denariorum o 12 pfeningách jakožto pravidelná mince, na kterou se počítalo, do zákonníků německo-frankých.¹⁾ A ku podivu! V markrabství Moravském udržoval se houževnatě v době Přemyslovské tento obyčej germanský, pokuty podle šilinků vyměřovati, což u markrabat předpokládá velmi dobrou známost s trestními zákonníky starých Germánů. Chceme uvést několik příkladů. V základní listině města Hodonína, již vydala královská vdova Konstancie r. 1228, vyměřují se tresty na jisté zločiny. I praví se: „zloděj, jenž by byl polapen nebo penězokaz budou utopeni. Vrah přijde o hlavu. Kdo by mír domácí porušil,²⁾ pokutován bude v domě 6 a mimo dům také šesti šilinky, t. j. provinilec bude povinen, takovouto pokutu zaplatit jak soudci tak i tomu, u něhož mír domácí byl porušen. Taková pokuta uvalovala se i na toho, kdo by ve zlém úmyslu poškodil cizí majetek. Kdo by vyfal políček,

¹⁾ Schreiber na uv. m. str. 156. V zemích řádu Německého nazývala se od časů hochmistra Wynricha z Kniprode, tedy od r. 1351 až k Janovi z Tiefen, který zemřel roku 1497, hlavní mince v zemi řádové ražená „Schilling“. Mince ta byla 60. díl hřivny, rovnala se tedy groši pražskému, ovšem cenou nominální. Dudík, Des hohen deutschen Ritterordens Münzsammlung in Wien. 1858. Str. 24.

²⁾ Srvn. Tomaschek, Deutsches Recht in Oesterreich. Str. 260.

přijde o ruku, nebo musí zaplatit pět talentů pokuty a t. d.¹⁾ Ve výsadách městu Jevíčku král Přemysl Otakar II. ustanovuje r. 1258, nebude-li pokuta peněžní větší nežli 8 šilinků malých denárů, aby odvedeny byly z ní dva podíly do komory markraběcí a třetí část aby připadla rychtáři, v jehož okršlku stalo se provinění, na které pokuta jest uložena.²⁾ V smlouvách tržních na Moravě solidus zřídka se vyskytuje a kdekoli se objevuje, uvádí se na cizí měnu. Vdova Aneška z Weingen darující r. 1270 některé statky klášteru Oslavanskému, počítala výnos jejich na vídeňské šilinky.³⁾ Odtud pokládáno 20 šilinků za rovné talentu a 40 šilinků za rovné jedné hřivně čistého stříbra. Když během času hřivna stříbrná v říši Česko-Moravské velice byla zlehčena, počal se dělati rozdíl mezi šilinkem dlouhým a krátkým — solidus longus a solidus brevis. Názvem solidus longus vyrozumíval se šilink ze stříbra čistého, druhým šilink ze stříbra silně smíšeného.⁴⁾

Poznavše mince skutečné a mince, na které se počítalo a které běžné byly v Čechách a na Moravě na sklonku doby Přemyslovské, chceme věnovati pozornost svou všelikým těm smlouvám nájemným o ražení mince.

Jakkoliv ražení mince, jak často již bylo připomenuto, bylo zeměpanským regálem, předce již hned za doby knížat neshledáváme ani nejmenší stopy toho, že by se bylo regalu toho ve prospěch poddaných užívalo. Naopak knížata a později králové Čeští a markrabata Moravští z pramene tohoto

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 205.

²⁾ Tamtéž V. 244. V knize městských práv hlubčických počítají se pokuty vesměs na šilinky. Jireček, Codex iur. Boh. p. 171.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 53 ddo. 25. srpna 1270.

⁴⁾ Pez, Anecd. Tom. VII, P. 2 p. 70. a 71. Jireček, Cod. iur. Bohem. pag. 127. roku 1243 čte se v listině kláštera Lúckého (Cod. Dipl. Mor. III. 26): „tres solidos denariorum, et hoc est nonaginta denarios“. Tu by se solidus čili šilink rovnal 30 denárům, tedy půl kopě, což také v časech potomních se udrželo.

se obohacovali, právo k ražení mince v rozličných mincovnách českých a moravských pronajímajíce tomu, kdo nejvíce za ně podal. Nejstarší letopisec český, poctivý a upřímný Kosmas, jenž zemřel r. 1125, rozhořčen jsa z takovéto pochybené politiky finanční, ježto pohříchu po celý čas panství Přemyslovského se provozovala, pronáší se v této příčině: „Zajisté žádná rána, žádný mor, žádná zuřivost nepřátel, i kdyby celou zemi loupežením a pálením spustošili, nemůže býti lidu tak záhubnou, jako několikeré změnění a podvodné zlehčení mince. Jakéž neštěstí nebo jakáž zloba pekelná olupuje, hubí a potírá křesťany nelidštěji nežli kníže, jenž poddané své falešnou mincí podvádí? A přece během času, když spravedlnosti ubývá a zlovolnost knížat roste, povstanou ne knížata, nýbrž loupežníci, ne panovníci lidu božího, nýbrž nesvědomití odírači, nenasytní lakomci, lidé neznající milosrdenství a bázně boží, jenž minci 3- až 4kráté na záhubu lidu změni a právě tím upadnou v osidla ďáblová.“¹⁾ Co Kosmas předpovídal, dostavilo se skutečně, jakkoli ve způsobě mírnější, po půl druhém stu let, jak o tom svědčí nečetné nájemné smlouvy o minci, které se zachovaly. Takovouto smlouvu o najetí mince učinil král Václav I. r. 1253 za Čechy, král Premysl Otakar II. r. 1267 za Moravu, a král Václav II. r. 1286 za Čechy a Moravu.²⁾

Smlouvou z r. 1253 pronajato bylo pražskému měšťanu a mincistru Eberlinovi na jeden rok právo raziti denáry pro celé Čechy a sice za 14.000 hřiven čili jak dole uvidíme, za 14.000 talentů stříbra. Mincovní rok počal se sv. Petrem v okovech, tedy dnem 1. srpna a skončil se dnem 31. července. Plat trhem ujednaný měl býti takto zapraven: o čtvero suchých dnech, tedy ve čtyřech lhůtách nájemce zaplati komoře královské po 1000 talentech denárů mincí raženou, tedy 4000 talentů. Zbytek 10.000 talentů vynaložen bude

od nájemce na koně, šatstvo, potraviny a všeliké služby, což dvoru má býti dodáno a poskytnuto a sice co se týče šatstva, nájemce bude povinen dodati a potřebné šatstvo o velkonocích pro 60 a dne 25. července na den sv. Jakuba pro 50 rytířů, jenžto jsou při dvoře královském. Za to dovoluje se mu, aby mohl raziti z hřivny stříbra místo 20 jednou 26 šilinků s menší částkou stříbra a 4 denáry, a podruhé 30 takových šilinků a 4 denáry čili jednou 316 a podruhé 364 pfeningy ze hřivny stříbra. Víme však, že jinak na talent, který se tehdaž hřivně rovnal, počítalo se 240 pfeningů. 4 denáry byly, jak se podobá, sazbou na ražení. Aby se tento veliký rozdíl vyrovnal, vydáno nařízení, aby se v životě obyčejném všeliké obchody jenom na tyto nově ražené pfeningy nebo denáry uzavíraly, aby však, pokud běží rok nájemný, talent a hřivna v obchodě za rovné se považovaly. Tu ovšem jeví se ohromný podvod. Dobrý talent měl 240, nyní 316 a 364 špatné pfeningy, o nichž král výslovně praví, že jsou bez „vara“ t. j. bez vnitřní ceny. A tak kriklavé zlehčení mince král ještě schválil, nařídív, bude-li se šlechtic, měšťan nebo kupec zpěčovat hřivnu stříbra za talent koupiti nebo prodati, že mají býti potrestáni 20 hřivnami a jsou-li to lidé obyčejní nebo sloužící, 10 hřivnami.¹⁾ Dálšími ustanoveními smlouvy zabezpečuje se ochrana nájemci mince. Nikdo na př. nesměl ho viniti z dělání falešných pfeningů t. j. takových, jenž neměly váhy smlouvou ujednané, leč by takovéto mince nalezeny byly v mincovně nebo u razidla; také jen nájemce mince má právo, dosazovati v celé zemi penězoměnce, campsores a prubýře, kteří úřad svůj čtyrykráté do roka měli vykonati. Ke konci ustanovuje se trest na penězokazy. Bude-li penězokaz dopaden od mincistra nebo jeho provisorů, případne

¹⁾ Item statuimus, quod omne genus negotiandi de nostre monete denarius tantum fiat, et nemo marcam argenti per circulum anni carius quam pro talento emere seu vendere audeat, vel attentet. Jireček, Cod. iur. Boh. pag. 127.

¹⁾ Cosmas ad an. 998. U Pertze IX. 55.

²⁾ H. Jireček, Cod. iur. Bohem. I. 126, 165, 218 a 219.

jim všechn jeho majetek; přistihne-li jej rychtář nebo kdokoliv jiný, obdrží třetinu, fiskus však dva díly veškerého jeho majetku. Ražení mincí bylo tedy trestáno zabavením statků. Tato smlouva o minci platila, jak praveno, pro Čechy.

Roku 1267 byla, jak se zdá, témuž Eberlinovi, o kterém se v listině praví, že byl tehdaž mincmistrem českým, pronajata od krále Přemysla Otakara II. mince na Moravě. Listina v té příčině zachovala se pohřichu pouze jako formule a k tomu s četnými mezerami. Vysvitá z ní pouze toto: nájemné za mincovní rok od sv. Petra v okovech obnášelo 5000 talentů. Z toho odvedeno bude 1000 talentů ve 4 lhůtách vždy o suchých dnech po 250 talentech mincí raženou do komory markraběcí. Za zbývající 4000 talentů má nájemce dodati ke dvoru rozličné potřeby na př. v postě 10 vyz, o velkonociích 10 sudů vína, pak dva kusy červeného šarlatu a osm zlatem protkaných pokryvek hedbávných a pro královnu kus šarlatu a také dvě podobné pokryvky.¹⁾ Za to nájemce měl právo, raziti z hřivny stříbra, která však musela býti o lot stříbra lepší nežli hřivna právě běžná, 2½ talentu moravských pfeningů a 12 denárů, tedy 612 denárů čili pfeningů. Obnovení denárů t j. odvolání starých státi se mělo dvakrát do roka a sice počátkem roku čili v svátek sv. Petra v okovech a o příštích hromnicích.²⁾ Přísně se k tomu přihlíželo, aby pouze měnci od minemistra dosazení měli právo staré pfeningy za nové vyměňovati a aby jen nových denárů v obchodě se užívalo, pročež co nejprísněji bylo zapovězeno kupovati a prodávati na váhu zlata a stříbra a držeti si k tomu zlaté a stříbrné váhy bez povolení mincmistrova. Kdo by jednal proti tomuto nařízení propadne pokutě 20 talentů. Panovník ostatně ručil

¹⁾ „Duo stamina de skarlatu rubeo et octo baldekinos.“ Jireček, Cod. iur. Boh. na uv. m. 165. Stamen, postav, měl v Čechách 30 loket.

²⁾ „Bis autem infra annum renovabuntur denarii, videlicet in ipsius anni principio, hoc est in festo beati Petri, et in festo Purificationis tunc proxime affuturo. Jireček na uv. m. 166.

za všelikou škodu, jakou by nájemce mince vzal na Moravě, dovoliv mu, aby si ji nahradil z peněz, které markraběti ještě byl dlužen, čímž nehodlá ničeho změnit na právech těch, kdo v zemi drželi mincovny dědičné; nájemci mince však nemělo se u vykonávání práv jeho nijakým způsobem překážeti.¹⁾

R. 1286 král Václav II. pronajal mincovnu v Německém Brodě družstvu za 2500 hřiven na rok s tím závazkem, aby se stříbra čistého užívalo a z hřivny 2½ talentu a kromě toho ještě 30 pfeningů, tedy z hřivny 630 denárů razilo. Denáry tyto měly býti z čistého, vyzkoumaného stříbra. Do oktavu sv. Michala musí býti staré stříbro odvedeno mincmistrovi, aby je vyčistil, kterýž vydá za ně nové denáry. Bylo-li by staré stříbro i po oktávě sv. Michala někde vyhledáno, bude jako falešné denáry, kdyby se někde objevily, zabaveno; dva díly případnou z toho mincmistrovi a díl jeden komoře královské. Bude-li penězokaz polapen, propadne obvyklé pokutě, zabavení veškerého jeho majetku, z čehož král ochoten jest poskytnouti mincmistrům část přiměřenou.²⁾

Tentýž král Václav II. povolal nejspíše také r. 1286 několik vážených mužů: Tyla z Uherského Brodu, Pertolta z Jihlavy a Oldřicha z Brna, aby jim pronajal na rok minci na Moravě a pokuty v soudním okrese znojemském a jihlavském.³⁾ Nájemné obnáší 1000 talentů denárů ve čtyrech stejných lhůtách o suchých dnech a podle toho, jak bude poručeno, dodávka dvou kusů šarlatu, dvou kusů sukna

¹⁾ „Volumus etiam, quod hi, qui fabricas monete a nobis tenuerint vel comparaverint iure hereditario possidendas, nihil amplius iuris, quam prius in moneta habuerint, sibi usurpare presumant, et magistris monete obedian in lictis et honestis“. Jireček na uv. m. 166.

²⁾ H. Jireček, Cod. iur. Boh. I. p. 218 a 219.

³⁾ „Monetam per Moraviam locavimus . . . cum iudiciis Znoymensibus et Iglaviensibus regendam et tenendam“. H. Jireček, Cod. iur. Boh. I. pag. 220, kde jest také dokázáno, že se sem nejspíše hodí rok 1286.

gentského a sedmi tunik, které měly býti nejspíše svrchním oděvem pro knížete samého a byly tudíž zajisté velmi drahocenné. Za podmínky ustanoveno: nové denáry budou se raziti ze stříbra smíšeného. K hřivně stříbra čistého přimíchá se půl hřivny mědi, a z hřivny takto legované raziti se bude v roce nájemném, kterýž, jak známo běžel od 1. srpna do 31. července, $2\frac{1}{2}$ talentu a 12 denárů, tedy celkem z hřivny smíšené 612 denárů čili pfeningů. Za podvod se pokládá, cokoli by více bylo raženo a trestáno bude jako falšování mince. Dělníci, jenžto pracují v některé mincovně, nesmějí do díla ani dýk, ani nožů přinášeti; zpěčovali-li by se raziti denáry předepsané, buďte donuceni k poslušnosti od komoří markrabství Moravského je-li přítomen, nebo od rychtáře městského. Zpěčují-li se i tehdy ještě peníze raziti, pokutováni buďte 10 talenty; pročez se zakazuje chrániti nebo přechovávatí lidi podezřelé, o nichž jest známo, že se v ražení mince vyznají. Kdo by se proti tomu provinili, vypovězeni budou ze země jako usvědčení penězokazi. Proto se dovoluje mincistrům a nájemcům mince, aby přiberouce si dva neb tři konšely městské nebo jiné vážené muže, předsevzítí mohli přísnou prohlídku domovní, kde by bylo podezření odůvodněno, zabavití tam věci podezřelé, razidlo, nástroje, připravené stříbro, falešné denáry a t. d. a falšovatele uvězniti; kdyby však některý z konšelů městských se zpěčoval vstoupiti do domu podezřelého nebo falšovatele se zastával, buď od komoří zemského jako falšovatel sám pokutou peněžitou potrestán. Pokutou 20 denárů budiž také potrestán řezník, kramář, krčmář nebo kdokoli jiný, u něhož by falešná mince byla nalezena a jenž by se nemohl vykáhati, odkud ji obdržel. 10 talenty bude také pokutován každý, kdo by cizí peníze na př. vídeňské, augšpurské, pasovské a jiné pfeningy vydával; a jelikož se to dělo hlavně vážením cizích mincí, bylo vůbec zapovězeno míti a užívati váh na zlato a na stříbro, leda se svolením mincistrovým.

Aby mincistrům a jich prokurátorům, prubýřům a nájemcům činnost byla ulehčena, zabezpečena jim zvláštní ochrana markraběte a uvalena pokuta 50 talentů na každého, kdo by na trzích, ve vsích a v městech je obtěžoval nebo urážel. Oni a lidé jejich tvořili stav vymíněný, podřízeni jsouce v záležitostech právních přímo nejvyššímu komoří moravskému. Stalo-li by se, že by se falešné denáry objevily u prokurátorů mincistrových, zkoušeny budou od jiných a ne od mincistra, jemuž slouží podezřelý prokurátor. Bude-li prokurátor vinným uznán, potrestán bude podle zákona.

Co se týče vyměňování starých denárů za nové, zůstává při staré obvyklosti, aby totiž židé jednou za týden peníze ty vyměňovali.¹⁾ Tedy i zde židé byli prostředkovateli! Z peněžních pokut v soudním okrese znojenském a jihlavském připadne polovice nájemcům, druhá polovice markraběti. Pokuty mají nájemci správně zaznamenávatí a k tavení a legování stříbra v rozličných mincovnách pečlivě dohlížeti, jelikož by jinak bylo zabaveno stříbro, kteréž by se na minci upravilo za jejich nepřítomnosti, nebo k němuž by oni a prokuratoři jejich nedohledli a kdo by byl vinným uznán, potrestán bude 20 talenty, z nichž by dva díly připadly nájemcům nebo mincistrům a jeden díl komoře markraběcí.

V této smlouvě mincovní z r. 1286 nalézá se také důležité ustanovení, že za dohlídky mincistrů a konšelů městských měla se zavéstí v celé říši jednotná míra a váha, podle níž se mělo kupovati a prodávati;²⁾ ustanovení toto však, ačkoliv uložena byla pokuta 20 talentů denárů těm, kdo by nařízení toho nešetřili, nebylo provedeno, jako ne-

¹⁾ „Precipimus etiam, quod Iudei per Moraviam singulis septimanis recipiant denarios de moneta, sicut fuit hactenus consuetum.“ Jireček st. 222.

²⁾ Item volumus et penitus observari iubemus, ut una mensura, videlicet ulna, pondus et alia quelibet mensura in singulis rebus, que vendi debent et consueverunt ad mensuram per totum regnum nostrum haberi debeat et servari.“ Tamtéž 222.

vešlo v život, co byl král Přemysl Otakar II. r. 1268 v příčině té nařídil.

Tím uvedli jsme známé smlouvy mincovní až do r. 1300, kterého, jak nahoře bylo poznamenáno, král Václav II. zavedením grošů pražských a počítáním na kopy zahájil novou politiku a nový systém mincovní, aniž by se však vzdal obyčeje ražení mince pronajímati. Obvyklosti této přidržovali se i Lucemburgové v Čechách a na Moravě. Prohledneme-li si smlouvy mincovní, dospějeme k těmto výsledkům:

Nejvyšším finančním ústavem na Moravě byl komoří zemský; jemu podřízeni byli mincmistři a nájemci mince, jich provisoři, prokuratoři, mincovní notáři, prubyři, měnci-campsores a podřízená družina monetarii. Úřad provisorů a notářů byl velice hledán a byl propůjčován přímo od panovníka za služby vydatné. Takovito provisoři dostávali týdně 30 až 60 denárů,¹⁾ kdežto notářům dáván za dohled k určité mincovně oděv a plat.²⁾ Ještě důležitější úřad měli, jak se podobá, zkoušci, prubyři, examinatores monetae. Úředníci tohoto druhu museli povstati, jelikož se, jak známo, peníze nerazily z čistého stříbra, nýbrž ze stříbra s mědí smíšeného. V Praze král Přemysl Otakar II. propůjčil právo stříbro zkoušeti, zlatníkům pražským, jenž k účelu tomu čtyry zástupce ze sebe zvolili; král Václav II. však ustanovil, aby na čas jeho života úřad tento náležel dědičně čtyřem pražským měšťanům.³⁾ Jináče měla se věc na Moravě.

Ješto i zde velmi často, zvláště u vyměřování pokut suma peněz nebyla ustanovována podle mince běžné, nýbrž podle váhy, prutů stříbrných však na snadě nebylo, nýbrž váha musela se teprve určití podle zrna běžných denárů, kteréž, jak víme, velice se různilo: museli býti úředníci,

¹⁾ Četné dosazovací dekryty takovýchto prokurátorů a provisorů zachovaly se ve formulářích. Emler, Regesta, pag. 1016 a sled.

²⁾ Formulář notáře Henrica. Arch. d. 29, str. 143.

³⁾ Emler, Regesta, p. 1017 a Tomek, „Dějiny města Prahy“ I.

jenž by věc tu, zkoušení, kolik stříbra mince obsahuje, předsevzali. Král Přemysl Otakar I. ustanovil, abychom jeden příklad uvedli, listinou danou dne 27. dubna 1218, kdoby porušil privileji Štěpánovi, purkrabí mikulovskému propůjčených, aby zaplatil pokutu 300 hřiven stříbra váženého.¹⁾ Roku 1287 Aneška ze Švabenic darovala klášteru Žďárskému polovici vsi Křižanova s tím ustanovením, kdyby některý její syn polovici tuto chtěl vybaviti, aby za ni vyplatil klášteru 100 hřiven stříbra zkoušeného.²⁾ Zkoušením tímto měla se, jak smlouvy mincovní výslovně udávají, učiniti také přítrž falšování mince, kteréž velice bylo rozšířeno jak svědčí četná nařízení v příčině té vydaná; pročež postaveny byly na všech větších tržištích zvláštní boudy, v nichž denáry se zkoušely. Děťrich, biskup Olomúcký propůjčuje dne 19. června 1290 výsady městu Kroměříži, ustanovil, aby příjmy plynoucí z takovýchto bud mincovních věnovány byly na zpevňování města.³⁾ Ano, opatrnost šla dále. Jelikož valuta neustále se kolísala, musely býti při větších koupích a prodejkách, jmenovitě jestli se statky prodávaly, jak to obyčej domácí s sebou přinášel, zkoušeny denáry, jimiž se platilo, kolik stříbra obsahují. Dne 31. března 1283 probošt olbram-kostelský vydal za sebe a bratra svého opatu a klášteru Lúckému listinu na prodané statky patrimonialní v Milframě, v níž se praví: že statky tyto prodal za 40 hřiven stříbra obvyklé mince bez všech podmínek a že opatovi a klášteru na spásu svých zemřelých rodičů prominul i zkoušení stříbra, „což by se, jak při prodeji statků v zemi jest obyčejem, vlastně státi mělo.“⁴⁾

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 105 „trecentas marcas ponderati argenti.“

²⁾ Tamtéž IV. 329 „pro centum marcis examinati argenti.“

³⁾ „Item annuimus, ut quidquid in censu utilitatis in civitate comparare potuerint, utpote sunt camere pro argenti examinatione et pabulatorum et consimilia, ipsum questum annuatim ad civitatis munimina posituri.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 369.

⁴⁾ „Pro XL marcis argenti usualis monete vendidimus pure et sine

A jelikož často přiházely se změny se statky, při nichž suma peněžní hrála úlohu, examinatoři zajisté dosti měli práce, zvláště že i ve přích o falšování mince byli nezbytnými.

Pravili jsme, že četné pokuty, jakéž jsou v mincovních smlouvách uloženy na penězokazy, zdají se nasvědčovati, že zločin tento často se přiházel. Obyčejným trestem bylo zabavení statku a vypovězení ze země, tedy nejvyšší trest, jaký se ukládal pouze na zločiny proti panovníkovi, na urážku veličenstva, na vzpouru proti veřejné moci, na povstání, na přechovávání a vůbec na ochranu toho, kdo byl dán do kletby. V některých městech, na př. v Hodoníně vyměřen penězokazu trest utopení.¹⁾ Aby odsouzení mohlo se bezpečně předsevzítí, a aby také podezřelí mohli býti žalováni, vznešena věc tato na obecný sněm v Praze, jenž byl svolán ke dni apoštola Ondřeje a ustanoveno: je-li podezření, že na statku nebo na majetku některého statkáře razí se falešná mince, a potvrdí-li to přísahou svou sedm šlechticů, jenž jsou rovni obžalovanému a podezřelému, propadne tento svým životem i vším svým majetkem panovníkovi. Ustanovení toto má platnost, jestli obviněn miles, nižší šlechtic, sluha některého velmože nebo měšťan, že peníze kazí a je-li usvědčen přísahou sedmi rovnorodých svědků z tohoto zločinu. Důkaz proti obžalovanému může býti proveden vůbec jen svědky rovnorodými, ale ne takovými, kteří by se mu hodností nebo společenským postavením nevyrovnávali. Avšak svědectví svědků výše postavených nežli obžalovaný padalo ještě více na váhu.²⁾ Jest-li však obžalován mincmistr, že buď razí

omni conditione, purificationem argenti, que in venditione hereditatis iuxta consuetudinem terre deberetur, eisdem pro animarum patris et matris nostre remedio relaxantes.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 277.

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 205.

²⁾ „Hoc specialiter expresso, quod per humilioris conditionis homines quam sint accusati, probacio ipsius suspicionis vel accusationis non debet fieri vel admitti, et si per altioris conditionis viros fiet, eo magis efficax mota contra reos suspicio est habenda.“ H. Jireček, Cod. iur. Boh. I. 157.

falešné denáry, nebo že jich razí z hrivny více nežli smlouvou mu dovoleno, o tomto rozhodnouti jest komořím zemským.¹⁾

Dále jsme pozorováním smluv mincovních dospěli k těmto výsledkům: pozorujeme, že s rázidlem pronajímány byly také v určitých soudních obvodech zeměpanské poplatky soudní, iudicia, že suma trhovává jen z malé části zapravována byla penězi raženými, z větší části však dodávkami všelikých potřeb pro dvůr, pročež se podobá, že nájemníci mince byli zároveň kupci a velkoobchodníci, poněvadž jen ti měli spojení s cizinou, odkudž některé zboží ode dvora objednávané se muselo kupovati; dále že mince z pravidla dvakrát do roka byla odvolávána, čímž se sama sebou vysvětluje rozmanitost variantů kolkovních; musely se vymýšleti nové a nové formy, aby denáry právě běžné od odvolaných snadno se mohly rozeznati; že měnění snad větší užitek nájemcům přinášelo nežli legování stříbra, z něhož se mince razily, že vyměňování peněz spočívalo hlavně v rukou židovských a že cizí peníze byly zakázány.

Že cizí peníze v zemi byly rozšířeny, ano že také podle cizí měny se počítalo, museli bychom považovati za přirozené, poněvadž Morava se státy sousedními spojení udržovala, i kdybychom toho listinami nemohli doložiti. Můžeme však i z listin doklady podati. Král Václav II. potvrzuje jako markrabě Moravský r. 1292 Johanitům Meiberským koupi louky, zmiňuje se v listině o platu jednoho talentu vídeňských denárů.²⁾ Komenda templářů v Čejkovicích brala r. 1302 z jakéhosi zboží ve Vidni roční důchod 55 talentů vídeňských běžných denárů.³⁾ Cisterciácký klášter

¹⁾ H. Jireček, Cod. iur. Boh. I. 156 sled. Snesení tohoto sněmu svatoondřejského zachovalo se pouze nedatované v jednom formuláři. Jireček klade je z vnitřních důvodů do r. 1266. Zdalíž nehodí se k r. 1283 nebo 1286?

²⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 381.

³⁾ Tamtéž V. 146. Srvn. Cod. Dipl. Mor. IV. 387 ad an. 1292.

jeptišek oslavanských dostával, jak svědčí listina ze dne 25. srpna 1270 množství úroků ze vsí rakouských, kteréž vesměs ustanoveny byly na šilinky vídeňské.¹⁾ A že měna vídeňská přes mincovní smlouvy na Moravě měla platnost zákonnou, o tom svědčí listina krále Václava II. ze dne 3. března 1301, kterou měšťanům uhersko-hradištským uložena byla daň 100 hřiven stříbra váhy vídeňské.²⁾ Také se připomínají pfeningy řezenské a pasovské.³⁾ Známé jest nám, že již za knížete Soběslava II. tedy v XII. století měl platnost zákon, spáchal-li některý Němec v Čechách vraždu, že vrah musel knížeti zapraviti 12 talentů denárů řezenských nebo že mu byla pravá ruka ufata.⁴⁾ Okolo r. 1264 čítal řezenský talent 8 šilinků, šilink o 30 denárech, tedy 240 denárů,⁵⁾ tedy zrovna tolik jako talent moravský v dobách biskupa Brunona. Roku 1231 porovnal se Vítek z Rožmberka s biskupem Pasovským Gebhardem o některé statky, ježto Vítek měl v léno od biskupství Pasovského, za sumu 300 hřiven stříbra váhy pasovské.

Avšak i uherské mince obíhaly v zemi, což se tím spíše diti mohlo, že denáry uherské moravským, co se ceny týče, skoro se rovnaly.⁶⁾ Ještě okolo roku 1318 platily se v Uhrách za českou hřivnu 62 a 64 grošů čistého stříbra čtyry uherské zlaté čili dukáty.⁷⁾ Zvláště oblíbenými byly

¹⁾ Tamtéž 53.

²⁾ „Centum marcas argentis ad pondus Viennense solvere in festo beati Martini nostre camere annis singulis teneantur.“ Cod. Dipl. Mor. V. 124.

³⁾ Albertus de Beham. Edit. Höfler pag. 152 a 153.

⁴⁾ Viz díl IV. str. 170.

⁵⁾ Mone, Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. D. IX. 1858. Str. 81.

⁶⁾ Fejér, Cod. Dipl. Ungar. I. 301.

⁷⁾ Tamtéž VIII. 2. pag. 109. V Uhrách bylo mincovnictví upraveno za Karla Roberta (1309, † 1342). Dál v Kremnici raziti šestnáctilové denáry, jichž šlo 6 na jeden široký groš a 90 na jeden floren. Staré špatné denáry sluly banales. Fejér na uv. m. VIII. 1. pag. 9. Florenus aureus vystoupil brzy na 45 širokých grošů, počítajíc groš po 4 denárech.

uherské zlaté, které již roku 1266 obíhaly.¹⁾ V této minci lid úspory své rád ukládal. Biskup Olomoucký Kunrát učinil v závěti své r. 1326 kromě jiného také pořízení o 90 dukátech krále Uherského.²⁾ Ano i anglické slovo „sterling“ a význam jeho byl znám na Moravě již okolo r. 1245. Tehdáž meškalo totiž několik kanovníků olomouckých v záležitostech své kapitoly v Římě. Jelikož pobyt jejich se prodloužil a velikých výloh vyžadoval, papež Inocenc IV. dovolil, aby si na biskupství Olomoucké mohli vypůjčiti 460 hřiven šterlingů.³⁾ Zdali francouzské a jmenovitě benátské a florencké mince turony, zechiny, marcosy, floreny atd. na Moravě obíhaly, zdá se sice pravdě podobné, poněvadž Morava s městy těmito udržovala obchodní spojení, nemáme však o tom důkazů, a bylo-li minci těch něco na Moravě, mincovní smlouvou z roku 1286 vzaty byly z oběhu — zajisté však na krátko. Smlouvou touto byla také jednotná míra ustanovena. Doba příští nás poučuje, že ustanovení tato v život nepronikla; cizí mince a rozličná míra a váha přes tato nařízení v zemi se udržela; na krátko mohly býti potlačeny, vymýtěny však nebyly. Stoletá obvyklost a denní potřeba byly i zde jako v mnohých jiných okolnostech, mocnějšími nežli slovo a vůle králova.

Povstal-li následkem rozdělení práce, při čemž každý nezhotoval všecko co pro sebe potřeboval, nýbrž jednotlivce se vždy více a více obmezoval na zhotovování jediného předmětu, aby ze své práce více vytěžil, povstal-li tím první prostředek výměnný a naopak byla-li rozmnožováním tohoto

¹⁾ Fejér tamtéž IV. 3. pag. 26.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. VI. 243. „De nonaginta aureis monete regis Ungarie.“

³⁾ Erben, Regesta pag. 527. Slovem „sterling“ papež zde jmenuje tehdejší denár anglický. Tehdáž raženo z kolínské hřivny stříbra 13 solidů a 4 sterlingy čili 160 sterlingů. V Holandsku měla r. 1280 marca sterlingorum 10 šilingů, v Löwenu 12 velkých nebo 36 malých šilingů. Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. D. VI. V Karlsruhe 1855. Str. 261.

prostředku práce ještě více dělena: tyto výměnné prostředky předce jen velice byly nedokonalé a pojmu svému nevyhovovaly. Nedostatky jejich musely vésti k zdokonalení. Na jedné straně dostačily sice k výměnám mezi společníky téhož kmene, kteří dosti blízko sebe bydleli a společnými obyčeji k sobě poutáni byli; obchod však sáhal za hranice kmenové a potřeboval výměnných prostředků, které by na jedné i na druhé straně vůbec se přijímaly a které by kromě toho snadno se mohly přenášeti a takovými výměnným prostředkem byly, jak jsme nahoře ukázali, kovové peníze. Cena kovů však spravuje se poměrem, kolik jest toho kovu na snadě a kolik zboží, jež chceme vyměnit. Obě kvantify však spočívají na témž faktoře, na množství práce, jakou byly vykonány a tak v poslední instanci jest práce měřítkem všeho zboží, tedy také peněz, quantum práce lidské jest posledním jednotným měřítkem, porovná-li se cena peněz s životem tehdejších.

Pohříchu právě o této látce nemáme zpráv z doby Přemyslovské. Předpokládáme-li však, že mzda za práci v Čechách a na Moravě, zvláště v uplynulém desíletí, které minulo bez velikých pohrom živelních asi příliš velikých změn nezažila: můžeme zajisté za to miti, že na dobu tu hodí se příklady, jaké můžeme podati z Prahy r. 1310 a 1311. Dovídáme se, že dva strážní v branách obdrželi za 4 neděle mzdy 31 grošů; na jednoho připadlo tedy denně asi 7 pfeningů. Páčíme-li cenu pfeningu, když čistá hřivna měla 64 grošů čili 20 zlatých rakouských, na 2-6 nových krejcarů, strážný v bráně vydělal si okolo r. 1310 denně asi 18 nových krejcarů. Nyní muselo by se na Moravě takovému strážnému denně 66 kr. platiti. Mzda denní od doby tehdejší postoupila tedy o 268%, poměr jest nyní 1:4. Nádenník stojí tedy na Moravě v XIX. století skoro tolik, jako 4 za doby Přemyslovské. Poselného obdržel listonoš vypravený z Prahy do Krumlova k pánovi z Rožmberka, tedy za vzdálenost skoro 20 mil, čili za 4 dni, 8 grošů čili 2½ zl. r. m. Nyní

musely by se poslu takovému alespoň 4 zl. zaplatiti. Mzda zvýšila se tedy o 60% čili poměr jest 5:8. Pohříchu že účet pražský sestaven jest příliš sumárně. Chceme uvést ještě několik případů.

Za knihu, do které zanášeny byly účty, z nichž tuto některé podrobnosti sdělujeme, a která až po tuto chvíli chová se v originále na radnici staroměstské, zaplatilo město 3 věrduňky čili 15 zl. r. m. Nyní by asi sotva více stála. Uvidíme, že vlastní tovary staly se lacinějšími. Na strážce — počet jich pohříchu se neudává — při čtyřech branách městských platilo město za 4 téhodne 2 kopy grošů pražských čili 40 zl. r. m. Za zatlučení bran městských a za zřízení zdi jakýsi Pillung obdržel 1½ kopy. Mikulášovi od Věže vyplaceno bylo za šípy a za váhu při jeho vratech 3 věrduňky. Rybníkáři dostávali ½ kopy. Písař a jeho pomocník dostávali na Martina ½ kopy, v sobotu po hromnicích však 2 kopy za 8 neděl; běhouni městští 6 grošů a městští listonoši 12 grošů. Za dříví a za práci tesaře při bráně na konci Dlouhé ulice zaplaceno o Ondřeji 25 grošů, kováři za řetězy a jiné věci u též brány 9 grošů. Jan Havlů obdržel 14 grošů za dvě závory a za provazy u brány sv. Martina. Závora k bráně při novém tržišti stála 6 grošů čili 1 zl. 87 kr., tedy více nežli zač by nyní byla pořízena. Hlásným na place sv. Františka zaplaceno bylo 28 grošů a tesařům tamže 16 grošů. Hlásni na velké věži u sv. Štěpána obdrželi za 4 neděle 24 groše, za 2 závory k židovské fortně 8 grošů čili 2½ zl. rak. m.; mučiteli (tortori) dány byly 4 gr. čili 1 zl. 25 kr., tesaři při bráně Špitálské 4 gr., celníkům při soli, chmeli a při veřejné váze za jich práci 12 grošů, celníkům při víně a zboží kupeckém ½ kopy čili 9 zl. 37 kr., notáři městskému na den narození Krista Pána za vosk ½ kopy. ¹⁾ Veřejným vyvolávačům 1½ kopy čili 28 zl. 12 kr.

¹⁾ „Item notarius civitatis ½ sexag. pro cera et pro ganoeno (sic) in die Christi.“ Emler, Regesta pag. 976.

na šaty k novému roku, což by nyní sotva více stálo. Mučители věrduňk čili 5 zl. rak. m., v pondělí po zjevení Páně, katovi věrduňk o vigílii Pavla na víru obrácení.¹⁾ Janovi Havlů za závoru k malé bráně 4 groše čili 1 zl. 25 kr. a j. v.²⁾

S odměnou za práci setkáváme se tu v nejrozmanitější podobě: se stálou mzdou dělnickou u strážců ve branách městských, u písařů a poslů, se mzdou za práci řemeslnickou u zámečnicků, kovářů a tesařů, se mzdou od kusu u pochopů a u kata; pozorujeme však také, kterak vlastní mzda za práci řemeslnou a od kusu od časů přemyslovských až na dobu nynější buď v stejné míře se udržela nebo o něco stoupla. Mzda stála však, poněvadž spojena byla s naturáliemi, značně vystoupila. Pokusíme se, abychom tehdejší cenu peněz podle určitých rozdílů vytkli a příklady doložili:

1. O řemeslech stavebních čili lépe řečeno, o sumách, jaké stálo provedení celých budov, podává nám zprávu listina biskupa Olomúckého Roberta, kterou vydal v Mohelnici r. 1238. Podle této listiny brněnský měšťan Ojír s manželkou svou Hodavou založil na Starém Brně, kde jest nyní komenda johanitská, špitál, jehož budova sama stála 70 hřiven. Okolo r. 1238 byla tedy celá budova špitální za 1400 zl. r. m. postavena!³⁾ Když se r. 1253 stavěl cisterciácký klášter Žďárský, napsal o tom letopisec: že kamenník Ekvard vystavěl jej, jak bylo smlouvou ujednáno, za 40 hřiven čili 800 zl. r. m. a za stravu a oděv, zkrátka za peníze a naturálie.⁴⁾ Takováto smlouva o práci nejčastěji se uzavírala. Takovýmto způsobem mohly se i při malém kapitále veliké

¹⁾ „Item suspensori 1 fert. in vigilia s. Pauli conversione.“ Ibidem.

²⁾ Emler, Regesta pag. 975 a 976. Podotýkáme jednou pro vždy, že počítáme hřivnu 64 grošů pražských za 20 zl. rak. m.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 345.

⁴⁾ „Tunc erat Ekwardus quidam lapicida magister [. Quem pro mercede convenit tunc pater idem (Wilhelmus abbsa) [. Et cepit murare domum, nec non opus ipsum | Pro XL marcis et pro benefactis | Ut sunt: frumenta, breve, vestes, alie res [.“ Röpell, Chronica domus Sarensis pag. 41.

věci podniknouti, byla-li jen jistota, že dvory dodají přiměřené množství naturalii smlouvou ujednaných, kteréž se beztoho jen stěží mohly speněžiti. Sami králové, pronajímající regalie, spokojovali se částečně naturalii. Placení naturaliiem týkalo se:

2. také řemesel, ježto opatrovala potřeby pro život vezdejší. Později budeme vypravovati, jak rozmanitá byla řemesla a jak silně byla zastoupena za Přemyslovců a jak četných výsad požívala. Výsad užívali na př. ševci, řezníci a pekaři, méně však krejčí, o nichž se velmi zřídka zmínka děje. Věc jest pochopitelná. V středověku totiž bylo vůbec obyčejem, že větší část rodin městských a venkovských tolik sukna, co ho poměrně za rok spotřebovaly, samy vyráběly nebo, což řidčeji se dělo, pro sebe vyráběti dávaly, k čemuž ovce vlastní dostatek vlny poskytovaly. A tím se dá vysvětliti, že sukno bílé a šedé, tedy nebarevné, až do dob novějších převládá v kroji venkovského obyvatelstva moravského. Z tohoto sukna a z plátna doma utkaného zhotovovány šaty doma bez pomoci krejčího; odtud pochází, že v listinách z doby, o které jednáme, není nic zaznamenáno o mzdě krejčím, nejvýše šili-li kožichy nebo vzácnější oděv ze sukna holandského. Za stůčku sukna yperského platilo se okolo r. 1310 v Praze 6½ kopy grošů čili 122 zl. r. m.¹⁾ Počítali-li se 30 českých loket na stůčku a loket český ¾ lokte rakouského a loket rakouský za 5 zl., stála by nyní stůčka plátna 22¼ lokte rakouského 111 zl. 25 kr. Zde tedy cena snížena o 9%, což jest poměr 12:11. Roku 1276 Macka, matka Oldřicha z Drnholce, odevzdala Kounickému klášteru 80 hřiven stříbra čili 160 zl. rak. m. Za tento tehdejší značný dar postoupeny jí doživotně požitky z klášterní vsi Branice. Z vděčnosti za to paní Macka se zavázala, že po čas svého života dodávati bude ročně jeptiškám kounickým 10 kožešinou podšitých plášťů. Při této příležitosti

¹⁾ Emler, Regesta pag. 976.

se dovidáme, že takovýto kožešinou podšitý plášť přišel na 2½ věrduňku čili na 40 grošů = 12 zl. 15 kr.¹⁾ Byly-li potřeby života vezdejšího dosti laciné, byly za to

3. věci přepychové tím dražší. Prsten se smaragdem, ježž král Václav II. daroval r. 1301 biskupu Pražskému Janovi IV. z Dražic, páčil se na 900 hřiven.²⁾ Král Václav I. chtěl klášteru sv. Františka v Praze, kde sestra jeho byla abatýší, církevní náčiní opatřiti, koupil 1245 od jeptíšek oslavanských obraz, drahokamy vykládaný kalich,³⁾ a dvě konvice křišťálové za ves Potěchy.⁴⁾ Spoluzakladatel kláštera Žďárského Přibyslav z Křižanova, daroval Janovi z Polné r. 1252 na znamení přátelství krásně pracovaný kalich stříbrný v ceně 15 hřiven stříbra.⁵⁾ Z cen těchto vysvítá, že věci umělecké a drahokamy již také tehdaž nebyly ceněny podle své vnitřní hodnoty, nýbrž podle práce umělecké a podle své vzácnosti. Jak chudičkými jeví se býti naproti tomu podle našich novověkých pojmů příspěvky k zaopatření chudých,

4. vůbec almužny! Chudobě, pokud se komunismu neholduje, nelze se v společnosti lidské vyhnouti; proto vnučuje se také otázka: v jakém poměru mají k sobě býti chudoba a společnost lidská? otázce této nelze se vymknouti tím způsobem, že by se prohlásila za politickou; neboť jest též otázkou hospodářskou, poněvadž, kde není nerovnosti majetku, není také práce za mzdu; a že té jest potřebí, nebude zajisté nikdo popíráti. Politická stránka chudinství

¹⁾ „Decem videlicet pallia, pelliibus subducta, quolibet in valore tertii dimidii fertonis singulis annis largiendo.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 171.

²⁾ Chron. Francisci cap. XVI. Script. rer. Bohem. II. 61.

³⁾ Kalichy zvláště měly asi velmi vysokou cenu. Vypravuje se, že okolo r. 1304 klášter Reinhardsbrunnský přišel o dva zlaté kalichy v ceně 500 hřiven běžné mince. Wegele, Annales Reinhardbrunnenses pag. 285.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 55. Ves Patěchy, jak se zdá, zašla.

⁵⁾ Röpell, Chronica domus Saaren. pag. 27.

v tom záleží, že se vyšetřují příčiny zchudnutí, a jak by stát mohl pomoc poskytnouti; strážce národohospodářské činiti jest s chudinstvím, které skutečně již trvá, a jak by se tu v ohledu ekonomickém mělo před se jíti.¹⁾ Doba, o níž tuto jednáme, rozdílů těchto a teorií nepotřebovala; ji bylo regulátorem evangelium, jenžto velí: v chudých a potřebných pána samého spatřovati a jelikož Kristus, pán, zastoupen jest svou církví, bylo ji často všeliké zboží odkazováno, což chudým potud prospělo, že každý kostel farní, každý klášter jest povinen chudinu podporovati a odkazy se rozmnožovaly jejich prostředky, aby almužnu mohly udělovati. Sumy, jaké se poskytovaly za doby přemyslovské, zdají se nám, ježto vidáme sumy ohromné, ovšem nepatrnými; ale jelikož tehdaž úplně vyhovovaly účelu svému, bídu zmírniti a to jest úlohou almužny — jsou nám podstatným příspěvkem k poznání tehdejší ceny peněz a tedy také národního hospodářství.

Máme totiž v rukou závět pražského vikáře Vojslava ze dne 8. července 1309 z níž vysvítá, že knězi dodány byly na mši 4 pfeningy čili 10·4 krejcaru.²⁾ Biskup Bruno založil svou závětí ze dne 29. listopadu 1267 anniversarium za sebe a za všechny biskupy Olomúcké a ustanovil, aby každému knězi, jichž by bylo alespoň 200, jenž by se účastnil ve vigiliích, jenž by příštího dne mši za mrtvé sloužil a při obřadech, jaké se odbývají v kostele praesente cadavere přítomen byl, vyplaceno bylo 12, každému vikáři kathedrálnímu taktéž 12, a každému kanovníkovi 24 pfeningů, tedy 31·2 a 62·5 kr.; žákům a chudým mělo se dáti po denáru čili 2·6 kr. a zvoníkům, jenž v kostele přísluhují, každému po 12 pfeningách čili 62·5 kr.³⁾ — O králi Přemyslovi Otakarovi II. se praví, že na zelený čtvrtek 12 chudých ošatil, nohy jim umyl a každému šiling daroval. Na mši dával

¹⁾ Mone, Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. D. X. 302.

²⁾ Emler, Regesta pag. 950.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 406.

v postě jednotlivým kněžím po dvou zlatnicích.¹⁾ Tyto tři příklady vikáře, biskupa a krále snad postačí, aby se vidělo, jak velká almužna tehdejší dobou se dávala. O zakládání špitálů v Brně, Jihlavě, Olomouci pojednáme na jiném místě. Ohledněme se dále po tehdejší ceně peněz a všimněme si

5. koní a vůbec zvířat domácích. Král Václav směnil roku 1237 se Zdislavem, farářem u sv. Petra v Brně královskou ves Bosonohy za jiné zboží jmenovaného kostela a jeho vikáře v Medlově, Březovicích, Vážanech a j. v. Jelikož však zboží kostelní mělo menší cenu, nežli ves královská, farář hleděl rozdíl tím vyrovnati, že králi daroval dva koně. Listina praví, že měli cenu 20 hřiven čili 400 zl.²⁾ R. 1237 vypuklo tak mocné nepřátelství mezi oběma bratry králem Českým Václavem a markrabětem Moravským Přemyslem Přemyslovcem, že na Moravě nařízena všeobecná hotovost branná. Hradý zemské opravovány a obdržely své velitele. Pro Olomouc markrabě ustanovil Viktora, syna Bludova, praotce moravských Žerotínů. Tento vida, že markrabě za příčinou války ve veliké tísní se nalezá, daroval mu dva koně válečné v ceně 30 hřiven, tedy 600 zl.³⁾ Král Albrecht svolal první sněm říšský na den 16. listopadu 1298 do Norimberka. Tam korunována manželka jeho Alžběta a třem jeho synům propůjčeny v léno dědičné země rakouské. Za velkolepé hostiny, jížto korunování se oslavovalo, král Český Václav II. osobně vykonával úřad číšníka dědičného. „Sedě na koni, jehož cena se na 1000 hřiven páčila a oděn jsa hávem velmi drahocenným podal králi číši zlatou.“⁴⁾

¹⁾ Cont. Cosmae. U Pertze IX. 194.

²⁾ „Prefatus quoque capellanus noster ob ampliorem firmitatem permutationis pretaxate, nos in duobus equis honoravit, XX. marcas valentibus.“ Cod. Dipl. Mor. II. 329.

³⁾ „Necessitati, markrabě praví v listině z r. 1239, compassus mee, obtulit mihi (nobilis vir Victor, filius Bludonis) duos dextrarios, XXX. valentes marcas.“ Cod. Dipl. Mor. II. 360.

⁴⁾ „Rex vero Boëmus cum pretiosissima veste et equo, qui ad mille marcas estimabatur, sedens, vinum in scypho aureo sibi (Alberto) porrexit.“

V těchto třech případech shledáváme veliký rozdíl v ceně koňů. Soudíme podle toho, že se v středověku jako nyní, co se týče ceny koňů, tři třídy rozeznávaly: koně tažné do pluhu a do vozu, jakých stojí pár nyní asi 400 zl., koně vojenské kus za 400 až 600 zl., a konečně koně jízdecké pro parádu za 1000 zl. i výše. Cena první třídy vyměřovala se podle toho, jak byl užitečným naproti jiným zvířatům domácím; cena za druhou třídu spravovala se podle vyzbrojení. Pro zbroj těžkou potřebí bylo koňů silných, poněvadž i koně chránění brněním; ale i tehdy koně válečné museli býti rychlími, aby, bylo-li by toho potřeba, ujeti mohli zajetí nebo aby nepříteli mohli zajmouti, kterážto okolnost také působila na cenu koňovu, neboť se zajetím souvisela otázka peněžní nemalé důležitosti. Cena koňů pro zábavu také na tom závisela, měli-li dobré vlastnosti koňů válečných.¹⁾ Morava, jak se podobá, věnovala tehdaž velikou péčí pěstování koňstva. O hřebčincích děje se tu i tam v listinách zmínka. Purkrabí Znojemský Boček, ježž král Přemysl Otakar II. nazývá hrabětem z Bernecku a Niddy, poněvadž byl jej ustanovil správcem panství téhož jména v Rakousích ležícího, pamatuje v závěti své na klášter Žďárský, postoupil mu (1255) kromě jiného hřebčinec s 58 mladými a starými klisnami.²⁾ Také Beneš z Řisenburka měl na svém zboží v Triebendorfe hřebčinec; slibujeť r. 1267 nově uvedeným augustiánům v Koruně, že jim odváděti bude z něho desátek.³⁾ Bratři Oldřich a Raimund z Lichtenburka chtěje r. 1303 ve Žďáře špitál založiti, nadali jej kromě Jindřichova ročně každým desátým hřebětem ze svého hřebčince.⁴⁾ Ano i Nestor, nej-

Chron. Colmariense ad an. 1298. U Pertze XVII. 267. Nečetl-li letopisec 1000 místo 100? Kůň měl by cenu 20.000 zl., což jest cena příliš vysoká.

¹⁾ Mone, na uv. m. str. 55.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 200.

³⁾ Tamtéž 395.

⁴⁾ „De equiretia nostra, quod stuot vulgariter dicitur, decimum polledrum annis singulis.“ Tamtéž V. 168.

starší letopisec ruský, vypravuje o výtečném chovu koňstva, jaký se za doby jeho pěstoval v říši Uherské a České.¹⁾ Pohříchu že o jiných domácích zvířatech na př. o krávacích, volích, ovčích, kozách, nemůžeme udati cen peněžních; víme toliko, že r. 1295 počítalo se prase za věrduňk, tedy asi za 5 zl. Nyní zvýšila se cena o 200 až 300%.²⁾ Podrobněji zpraveni jsme naproti tomu o

6. cenách statků a co k nim náleží. — Ceny statků za doby Přemyslovské na Moravě souvisí vůbec s tehdejšími zřízeními stavu statkářského. Zřízení bylo v době starší až asi do XII. století tohoto způsobu: Původně byly statky rozsáhlé, i bylo tedy málo majetníků. Tito mohli jen nejbližší své statky sami spravovati, vzdálenější museli pronajímati, aby z nich měli předce nějaký užitek. Jelikož nájem tento byl z pravidla dědičným, byly statky původně rozsáhlé, rozkouskovány, avšak tím způsobem, že přes tyto kusy statky panské podržely svou celou a úplnou výměru; statky oddělené měly tvořiti část výměry, aniž by však byly samostatnými celky agrárními. Statky panské a oddělené ostaly komplexy a zůstávaly v jediném svazku, jelikož byly statky rodinnými. Statek panský měl tedy podle sebe statky dílčí s určitými osobními a věcnými právy a povinnostmi, kteréž podle času a krajiny povahu a pojmenování měnily, ale vždy závislými zůstávají. Poměr tento změnil se počátkem XIII. století. Ze statků dílčích staly se samostatné a svobodné statky, z nichž některé části zadány na úroky sedlákům, kteří jsouce statkáři v jistém ohledu poddanými, nebyli sami neobmezenými majetníky polí vrchnostenských, která jim byla přidělena. Až do časů nejnovějších rozeznávány takovéto pozemky jakožto statky dominikální a rustikální. Statky dominikální čili vrchnostenské tvořily panství,

¹⁾ Srovn. díl IV. str. 149.

²⁾ V účetním výpisu biskupství Pražského z r. 1295 praví se, že mlýn o jednom složení zapravuje buď věrduňk nebo prase „solvit fertone“ Emler, Regesta pag. 718.

ježto do desk zemských se zanášela, kdežto statky rustikální čili dílčí měly své knihy pozemkové, ježto podle osad byly rozděleny a k nimžto vrchnost dohlížela. Tento rozdíl mezi pozemky dominikálními a rustikálními rozhodoval o jejich ceně. Pozemky dominikální čili statky vrchnostenské měly vždycky vyšší cenu nežli statky dílčí, poněvadž tyto tíženy byly z pravidla dárkami a robotou všelikého druhu, která se ovšem také musela počítati, kdežto na zboží dominikálním břemena takováto nespočívala.

Ceny statků jak vrchnostenských tak i dílčích týkají se buď arealu nebo jeho výnosu — práce v poli ceněna podle toho, kolik potahů se potřebovalo k orání a osení podle toho, kolik semena na jistý pozemek se vyselo. Areal rozdělen byl podle jistého počtu jiter iugera, prutů — virga v parcely, které až do XII. století naznačovány vůbec názvem „mansus“, v době pozdější však jménem „laneus.“¹⁾ Opat břeňnovský Bavor obnovuje r. 1296 Gotfridovi, rychtáři haitfolksdorfskému tamější rychtu dědičnou ponechává jemu a dědicům jeho úrok z každého šestého lánů; a při této příležitosti praví se v listině „quemlibet sextum laneum sive mansum schultetus . . . possidebit.“²⁾ A biskup Olomúcký Dětrich potvrzuje o rok později, tedy 1297 panu Mikulášovi z Schauenberka léno v Broumově, pronáší se, že se tam může snadno 120 lánů čili mansus zříditi.³⁾ Roku 1264 Boreš kastelán z Risenburka obnovuje Velehradským dar svého otce Bohuslava, 12 mansů, „které obyčejně lány se nazývají“ ve vsi Veliké.⁴⁾

Prohledněme si blíže takovéto areale, lán čili mansus. Podle práva hlubčického měl každý lán okolo r. 1270 míti

¹⁾ O agrárních poměrech v době starší až do konce XII. století pojednali jsme již v dílu IV. na str. 139 a sled.; o XIII. století pojednáme později a objasníme podrobněji, co jsme tuto opomenuli.

²⁾ Emler, Regesta pag. 741.

³⁾ Tamtéž 758.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 361.

výměry 36 jiter.¹⁾ Když se r. 1301 zakládala ves Steinbach, ustanoveno, aby lán obnášel 12 prutů;²⁾ od časů Přemysla Otakara II. měl prut obsahovati 5 jiter čili 1059 loket, lán tedy 60 jiter. Roku 1302 počítalo se v Čechách na nově vyměřených statcích kněžny Sačské Grifiny na jeden mansus 60 korců výsevu.³⁾ Jeden korec semena počítal se na jitra pole. Ostatně budiž předem poznamenáno, že lán tehdejší jako nyní měl rozdílnou výměru podle toho v jaké byl krajině a byl-li to lán královský, dominikální nebo rustikální. Bylyť lány po 60, 64 a 72 korcích výsevu. Podle městské knihy znojenské měl lán 72 provazce, což se skoro rovnalo 72 korcům. Především tyto věci chceme některé ceny statků v pořádku chronologickém uvést a kde by bylo potřeba podati vysvětlení.

Roku 1202 cisterciáci kláštera Velehradského koupili od praemonstrátů litomyšlských u spustlého a opuštěného kostela sv. Jana, jenž ležel blízko kláštera Velehradského, statek asi o 200 jitrech za 10 hřiven, tak že by jitra přišlo asi za 1 zl. rak. m. Moravská ves Bořice byla touž dobou koupena za 50 hřiven, Zlechov za 30 a Hostěnovice za 28 hřiven stříbra.⁴⁾ Roku 1222 klášter Lúcký u Znojma koupil ves Mramotice za 170 hřiven.⁵⁾ Roku 1233 klášter Želivský zaplatil Německému řádu za zboží jeho u Humpolce a při Jihlavě 100 hřiven.⁶⁾ Komin u Brna byl od královny Konstancie za 280 hřiven koupen a jak vyrozumíváme z listiny z r. 1240, klášteru Tišnovskému darován.⁷⁾ Roku 1250

¹⁾ Jireček, Cod. iur. Boh. 168.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 132 a 138. Srovn. d. IV. str. 197. Podle slezské listiny z r. 1274 měl prut slezský 16, magdeburský 15 loket.

³⁾ „Quod quilibet mansus bonorum predictorem continere debet tantum de terra, quod in eo seminari possint sexaginta strichones seminum universorum, hiemalium et etiam estivalium.“ Emler, Regesta pag. 835.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 13.

⁵⁾ Tamtéž 135.

⁶⁾ Tamtéž 256.

⁷⁾ Tamtéž 383.

potvrzuje kapitola olomúcká, že prodala klášteru Sedleckému českou ves Přetoky za 70 hřiven.¹⁾ Kono, bratr Bočkův, kvituje r. 1250 biskupa Brunona ze 160 hřiven, které byl tento složil za panství Brumovické.²⁾ Aleš, sluha purkrabí znojenského Oldřicha z Drnholce, koupil r. 1268 od kláštera Oslavanského ves Martinice za 90 hřiven českého stříbra s tou podmínkou, aby patronat tamější zůstal jeptiškám oslavanským a aby kupec se zavázal, že polovici vsi jeptiškám závěti daruje. Ves tato měla 32 lány a 13 domkářů (subsides), pak velmi mnoho luk a pastvin.³⁾ Roku 1269 Černín z Popovic prodal jeptiškám oslavanským v Studyni 7 lánů a curticulů (dvorec s budovami, později 1/2 lán) s loukami, pastvinami a porostlinami za 24 hřivny stříbra.⁴⁾ Roku 1273 bylo v Kozlově (Kösling v okrese Kačerském) odprodáno 8 lánů s rychtou a berní, kteráž ročně 8 hřiven obnáší, za 72 hřivny stříbra.⁵⁾ Znojemský a bitovský komoří Hartleb z Dubna prodal r. 1281 jeptiškám tišnovským svou ves Újezd u Pohořelic za 130 hřiven čistého stříbra.⁶⁾ Dům a dvě zahrady stály r. 1281 v Brně 19 hřiven.⁷⁾ Lázně, pec pekařská a pivovar v Praze na Malé Straně měly r. 1287 cenu 75 hřiven čistého stříbra. Peníze tyto zúrokovány 7 hřivnami.⁸⁾ R. 1289 ustanoven výnos lánu na 1 hřivnu stříbra.⁹⁾ Roku 1271 Hartleb z Myslibořic odkázal kostelu tamějšímu jeden lán s tou podmínkou, kdyby jej synové jeho chtěli vyplatiti, že

¹⁾ Tamtéž III. 124.

²⁾ Tamtéž 132.

³⁾ Tamtéž IV. 4.

⁴⁾ Tamtéž 39.

⁵⁾ Tamtéž 109.

⁶⁾ Tamtéž 250.

⁷⁾ Tamtéž 256.

⁸⁾ Emler, Regesta pag. 601.

⁹⁾ „Quod quilibet laneus possessionum ... pro unius marce argenti redditibus deputetur et assignetur.“ Tamtéž 631. Lán na Moravě u Brna, obnášející 40 jiter, jitra o 3 měrách čili 1600 dolnorak. □ sahách, předstává nyní cenu 16 až 20.000 zl. rak. m.

by byli povinni kostelu 4 lřivny stříbra odvésti.¹⁾ Vitek, probošt Olbram-kostelský a bratři jeho z Dobronic prodali r. 1283 dědictví své v Olbram-koste: pole, mlýn, rybářství a jiné za 40 hřiven stříbra.²⁾ Templáři čejkovičtí koupili r. 1292 zašlou již ves Schönstrasse za 55 hřiven stříbra.³⁾ Rychtu v Jílovci, jenž měla přes 6 lánů, prodal Oldřich z Lichtenburka r. 1293 za 10 hřiven.⁴⁾ Jeptišky u sv. Jakuba v Olomúci prodaly r. 1301 dvěma vikářům biskupského kostela olomúckého 4½ lánů v Držovicích u Prostějova se vším příslušenstvím za 40 hřiven.⁵⁾ R. 1304 král Václav III. prodal dědičnou rychtu v městysi Králicích a rychtu ve vsi Hrdibořicích k níž náležel jeden lán, krčma, která ročně 5 lotů úroku odváděla, mlýn, lázně, dva kotce řeznické, dva krámy pekařské a jeden poddaný v Králicích za 10 hřiven grošů pražských⁶⁾ a j. v.

Víme ovšem, že podle takovýchto dat, při nichž plocha jenom neurčitě jest udána, nelze určitě souditi, byla-li cena vysoká nebo nízká; ale prohledne-li se věc okem znaleckým, musí se říci, ještě se roku 1289 roční výnos lánů, tedy výtěžek nejméně 60 jiter polí na 1 hřivnu nebo 20 zl. rak. m. páčil a r. 1271 jeden lán 4 hřivnami tedy 80 zlatými vyvaditi se mohl,⁷⁾ že cena půdy byla velmi nízká. Za měřítko ovšem nesmí se bráti cena obilí, jakou r. 1263 Morava a Čechy byly hubeny. Roku 1263 byl rok hladový, kteréhož krá-

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 87. Téhož r. 1271 bylo v župě Rabské prodáno zboží na 10 popluží a s 25 vinicemi za 20 hřiven pfeningů. Mon. Hungar. histor. Vol. VIII. pag. 267.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 277.

³⁾ Tamtéž 387.

⁴⁾ Tamtéž 397.

⁵⁾ Tamtéž V. 129.

⁶⁾ Tamtéž 186.

⁷⁾ Roku 1297, když se hřivna počítala o 400 pfeningách, páčil se roční výnos z 240 honů v Salcpurku na 132 hřivny pfeningů, což se dosti dobře shoduje s naším výpočtem. O. Lorenz, Deutsche Geschichte II. 603.

lovský korec žita ozimního vystoupil v Čechách až na 130, pšenice ještě výše a hráchu až na 150 denárů čili pfeningů.¹⁾ Podle Žďárského letopisu stála tehdaž na Moravě malá míra pšenice ½ talentu čili 120 denarů, kdežto v létech úrodných za míru pšenice ani 10 pfeningů čili 26 krejcarů se neplatilo.²⁾ Když klášter Lúcký r. 1243 učinil porovnání s proboštem hipolytským o mlýn zbořený, vypočteno, že klášter na hoře sv. Hipolyta bude míti z mlýna nově zřízeného roční užitek 10 měr znojenských žita a 3 solidy, jenž se dohromady rovnaly 90 denárům. Co asi stála tehdaž míra žita, když roční užitek z mlýnu při Dyji, která má vždycky dostatek vody, páčí se pouze na 10 měr a 3 solidy (šiling počítaje po 30 pfeningách)? Připouštíme, že užitek byl schválně tak nízko vyceněn, poněvadž Lúce bylo výnos 10 měr žita a 3 šilingů zaručiti.³⁾

Jináče měla se věc s cenou luk, vinic a lesů. Vinice, jichž zdělávání mnoho práce lidské vyžadovalo, byly drahé; nižší cenu měly louky, jenž měřeny byly podle seče, co jeden muž za den poseče a velmi nízkou cenu měly lesy, neboť nebyli-li klučeny a nebo nehodily-li se za pastviny, byly skoro bez ceny. R. 1276 Časta z Chřelova prodal klášteru Hradištskému dva rozsáhlé lesy, jenž se rozkládaly mezi vesnicemi hradu Hradištského Chomútovem a Březím a sice jeden mezi Moravou a Oslavou a druhý mezi Moravou a Moravicí, tedy po obou stranách řeky Moravy, za 26¼ hřivny stříbra s tím vymíněním, aby 6¼ hřivny připadlo na spásu duše jeho kostelu hradištskému, aby Časta, pokud bude živ, v prodaných lesích honitbu provozoval a v úžlabinách pastvu podržel a aby mu klášter, také pokud by živ byl, dva rybáře ponechal.⁴⁾ Co se týče luk, jest nám známo, že r. 1289 měšťan opavský Heřman postoupil svou louku u Velkých

¹⁾ Cont. Consmae ad an. 1263. U Pertze IX. 179.

²⁾ Röpell, Chronic. Saar. pag. 45.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 26.

⁴⁾ Tamtéž IV. 178.

Hoštic dvěma měšťanům opavským za 12 hřiven čistého stříbra a za úrok $\frac{1}{4}$ hřivny.¹⁾ O vinicích máme ceny z rozličných let. Roku 1233 královna vdova Konstancie koupila od břeclavského komoří Sudomíra za 140 hřiven vinic, kteréž darovala jeptíškám doubravnickým.²⁾ Klášter Velehradský zaplatil r. 1236 Klosterneuburku za dvě vinice 40 liber denárů a uvolil se Klosterneuburku desátek odváděti.³⁾ a j. v.

Bezpečněji snad nežli z těchto nejasných výpočtů se známe cenu peněz z věna při sňatcích a z odkazů pro ženské; neboť musíme předpokládati, že pánové, jenž tehdejší dobou náleželi do třídy bohatých velmožů, chtěli zajisté dcery slušně čili, jak bychom nyní řekli, stavu svému přiměřeně zaopatřiti. Za jaké tedy sumy mohlo se dosáhnouti takového stavu přiměřeného zaopatření? Hartleb z Myslibořic chystaje se r. 1271 s markrabětem svým Otakarem do boje proti Uhrům, učinil poslední vůli, v níž kromě rozličných odkazů kostelu patronátnímu a služebnictvu, ustanovil: kdyby manželka po jeho smrti podruhé se vdala, obdrží 150 hřiven stříbra čili nyní 3000 zl. na vsi Miroslavi, které jí však se svolením jejím mohou býti vyplaceny; kdyby však vdovou zůstala, užívatí bude všeho jeho majetku jsouc pouze povinna o děti mátersky pečovatí.⁴⁾ — Listinou danou v Brně dře 8. prosince 1303 uzavřena mezi Vítkem ze Švabenic, moravským sudím zemským a jeho chotí Perchtou smlouva svadební. Perchta upsala manželci svému věna na vsi Počátkách 500 hřiven, počítajíc hřivnu po 62 groších, a stejnou sumu Vítek pojistil manželce na vsi své Moravanech s tím vymíněním, kdyby po jeho smrti vdovou zůstávala, aby vsi

¹⁾ Tamtéž 365.

²⁾ Tamtéž II. 259.

³⁾ Tamtéž 316.

⁴⁾ „Quamdiu vero alium virum non duxerit, omnes hereditates mee eius obediant voluntati, et ipsa pueris meis et suis provideat, ut fides maternalis eam compellit.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 87.

této pokojně užívala i s příslušenstvím, pokud by živa byla; kdyby na smrtedlné posteli o věně svém chtěla učiniti pořízení, dědici mužovi vyplatí jí 500 hřiven, nyní 10.000 zl. a ujmou ves. Totéž se stane, kdyby po smrti mužově opět se provdala. Kdyby však dříve zemřela nežli muž, stane se tento neobmezeným majetníkem 500 hřiven na Počátkách zapsaných. Jen v tom případě, kdyby nevlastní syn Jan Počátky chtěl vyvaditi, musel by těchto 500 hřiven složit a kdyby Vítek a Perchta byli ještě na živu, koupily by se za ně nové statky.¹⁾ Za dob Přemysla Otakara považoval se tedy roční příjem 150 hřiven a jmění 500 hřiven za dostatečné, aby vznešená paní slušně mohla vycházeti.

Probirají-li se takovéto zprávy, přichází se bezděčně k otázce, jaká byla tehdejší míra úroková. V ohledu tomto setkáváme se s obtížemi, které alespoň nyní nemohou býti odstraněny, ježto dějiny úvěrního obchodu středověkého s jeho rozdílnými způsoby míry úrokové skoro nic nejsou zpracovány. Známe důchody roční, důchody osobní, důchody dědičné, rozdílné důchody stavovské, jako byly úroky selské, vrchnostenské, léna hradská a. j. v. a každý tento druh měl svou zvláštní míru úrokovou. Zde se musí pracovati od kořene; nám jest na tom přestati, můžeme-li jedno nebo druhé faktum v listinách vyhledati, podle něhož by se mohlo alespoň všeobecně souditi o míře úrokové za panování Přemysla Otakara. S takovýmto faktem setkáváme se r. 1265. Tou dobou totiž chtěla Kateřina z rodu Vítkovců založiti v Čechách klášter jeptíšek cisterciáckých a k tomu byla jí sestra její Ludmila z Říše nápomocna tím způsobem, že opatu světelskému Kunratovi prodala důchod $5\frac{1}{2}$ talentu, ježž dostávala z Walkersdorfu, za 20 hřiven stříbra.²⁾ Z to-

¹⁾ „Ratione dotalicii quingentarum marcarum.“ Emler, Regesta pag. 852.

²⁾ „Vendidi de possessione mea hereditaria redditum quinque talentorum et dimidium in Walkersdorf pro viginti marcis argenti.“ Cod. Dipl. Mor. III. 373.

hoto příkladu vysvitá, že míra úroková obnášela, rovná-li se hřivna 2 talentům, asi $13\frac{3}{4}\%$ nebo $16\frac{1}{2}\%$, počítala-li se hřivna, jako na př. v městském právě brněnském, pouze na $1\frac{2}{3}$ talentu. V Rakousích a v Bavorsku, jakož vůbec v Němcích kolísala míra úroková při rentě pozemkové mezi 4 až 10 procenty; při důchodech selských, které mohly býti vypovězeny, bylo pravidelnou mírou 5 procent; důchody osobní a zvláště důchody vrchnostenské, jako léna hradská, byly pravidelně na 10 procent, důchody dědičné velmi často pod 5 procenty. Z toho vyplývá, že se pět procent vyvažovalo dvacaterým obnosem úroku, 10 procent desaterým a pod 5 procent více nežli dvacaterým obnosem.¹⁾

Při cenách peněz pozdrželi jsme se snad déle, nežli to účel této knihy dovoluje, avšak právě důležitost a obtížnost věci nás povzbuzovala, abychom nashromáždili alespoň něco staviva, kteréž by mohlo poskytnouti jakýsi základ k dějinám moravského národního hospodářství za Přemyslovců. Podle nynějšího stanoviska historického bádání dějiny takové nedají se sestavit.

HORNICTVÍ A ŘEMESLA NA MORAVĚ.

Na Moravě provozovalo se hornictví již v XI. století. — Jihlava první město hornické. — Němečtí horníci. — Veliké požehnání dolů za krále Přemysla Otakara II. — Vypočítávají se doly Moravské. — Doly železné, zlaté a stříbrné. — Jílovny a rýžovny. — Hutě. — Jihlavské horní zákony. — Před XIII. stoletím nebylo vlastních řemesel

¹⁾ Mone, Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. Dfl. X. str. 65 a O. Lorenz, Deutsche Geschichte, d. II. str. 385. Výpočty zde položené pocházejí od mého přítele a spolubratra, hospodářského inspektora benediktinského kláštera Rejhradského, P. Bonifáce Wajdy, jemuž tímto díky vzdány budtež.

na Moravě. — Od počátku XIII. století appretiati a beneficiati. — Svobodný stav řemeslnický. — Cechy čili společenstva řemeslnická. — Mlýny a rozličná ustanovení o nich. — Soukenníci, zlatníci a kamenníci. — Výhody a slabé stránky cechů.

Hornictví má za účel těžiti užitečné zkameněliny. V listinách zachovaly se nám zprávy, že na Moravě hornictví již v XI. století bylo známo. V pohřební den Olomúckého knížete Oty manželka jeho Eufemie postoupila roku 1086 klášteru Hradištskému od obou jejích manželů založenému v předměstí, in suburbio města Olomouce — důkaz to, že předměstí bylo veliké — rozsáhlý les u Úsobrna, které se tehdaž právě zakládalo, se všemi vyplývajícími požitky, kteréž se vypočítávají; a v tom setkáváme se také s požitky z hor.¹⁾ Není tedy žádné pochybnosti, že se na Moravě v XI. století na kovy kutalo u Úsobrna ovšem jak se podobá, pouze na železnou rudu, v jiných krajinách však, jak hned uvidíme, také na kovy ušlechtilejší, na zlato a stříbro, císař Fridrich tedy asi mluvil pravdu, právě prý ke knížeti Vladislavovi II. když mu dne 11. ledna 1158 odevzdával korunu královskou: „Jelikož víme, že země tvoje zlatem, stříbrem a jinými drahocennostmi oplývá, u tebe tedy věci tyto a podobné nejsou vzácností: přijmi z boží milosti a z naší příchylnosti korunu královskou, kterouž tobě tuto odevzdáváme a s ní moc a hodnost královskou pro celou tvou říši.“²⁾

Avšak jakoli víme, že v XI. a ještě více v XII. a XIII. století hornictví na Moravě a v Čechách se provozovalo, předce nemáme žádných zpráv o tom jakým způsobem se to dělo, až do počátku XIII. století. Teprve když r. 1227 stala se Jihlava městem horním, teprve od té doby poučení jsme o způsobu,

¹⁾ „Addidi etiam silvam spatiosam, ipsi ville (Vsobrne) adjacentem, cum omnibus proventibus sive in agris locatis ibidem, sive in rivulis, sive mellificiis vel metallo existant.“ Cod. Dipl. Mor. I. 176.

²⁾ Monachus Sazaven ad an. 1158. U Pertze IX. 160 sled.

jakým hornictví se provozovalo. Roku tohoto jeví se totiž v Jihlavě rádně zřízený soud báňský tak účinnivě, že se stal pravidlem a vzorem pro veškeré hornictví na Moravě. Vidíme soud ve své dokonalosti, nevíme však, jak povstal a odkud přišel? V městě od hranic moravských velice vzdáleném, v Kolmaře, napsal pilný mnich dominikánský jakožto současník kroniku o udalostech Rudolfa Habsburského a syna jeho Albrechta až do r. 1304; i poznamenává jako náhodou k r. 1249: „Po roce tomto Němci v Čechách se rozmnožili; jimi král z dolů zlatých a stříbrných nahromadil nesmírné poklady.“¹⁾ Tedy z Němec přistěhovalí horníci přišli s hotovými zkušenostmi a vědomostmi do říše Česko-moravské a přinesli osvědčené již zákony horní. Tím se dá vysvětliti, kterak bez všeliké přípravy objeviti se mohlo v Jihlavě pravidelné právo horní; neboť že němečtí osadníci před rokem 1227 přišli na Moravu, víme a že připomenutý letopisec nemluví o prvním přistěhování, nýbrž pouze o nových četnějších přistěhovalcích, vysvitá z místa uvedeného.²⁾

Požehnání hor bylo tehdy asi hojnější nežli nyní, poněvadž letopisec pouze jemu připisuje veliké poklady královny. Řemeslem bezprostředně a rychle obohacujícím není nyní hornictví v Čechách a na Moravě ani pro majetníky dolů ani pro statní pokladny, nýbrž nejdůležitější jeho užitek právě v tom záleží, že největší část výloh, ovšem velmi značných, ježto se na rozsáhlé hornictví neustále vydávati musejí, jakožto mzda připadají lidu dělnickému. Na doby Přemysla Otakara však, jak se podobá, zkušenost doby naší se nehodí, poněvadž by byl jinak jmenovaný letopisec výrok svůj, že král jen hornictvím od Němců provozovaným se obohatil, nepotvrzoval také ještě dodatkem k roku 1261, že „král

¹⁾ „Post hec (1249) multiplicati sunt in Bohemia Theutonici; per hos rex ingentes divitias collegit ex auri et argenti fodinis.“ Chron. Colmarien ad an. 1249. U Pertze XVII. 245.

²⁾ Tomaschek, Deutsches Recht in Oesterreich. Str. 63.

měl plné věže zlata a stříbra.“¹⁾ Buď tedy požehnání hor bylo tehdy vydatnější nežli nyní nebo, což jest pravdě podobnější, práce lidská byla mnohem lacinější, tak že majetníkovi dolů mohl mnohem větší užitek připadnouti nežli nyní se může docíliti.

Hornictví vyživuje tisíce obyvatelstva a jest v každé krajině hostem vítaným. Jest tedy asi oprávněn živoucí ještě dějepisec práva, říci po důkladných studiích o městském a horním právě jihlavském: „snad největší část měst českých v XIII. století, pokud nebyla pouhá česká castra nebo castella, děkuje svůj vznik horníkům jihlavským, jelikož tou dobou není města nebo místa, které by bylo zároveň hornictví neprovozovalo.“²⁾

Ohledněme se, kde na Moravě podle pramenů nám přístupných na kovy se dolovalo. Rozdělíme si postup podle kovů a počneme se železem.

Železo od XIII. století z Moravy se vyváželo³⁾ významovalo se tedy již za Přemyslovců jako nyní svou dobrotou. Domníváme se tedy, kdekoli se v listinách mluví pouze o kovech, aniž by bylo doloženo, bylo-li to zlato nebo stříbro, že vyrozumívají se vždycky rudy železné. Král Přemysl Otakar I. na př. mluví r. 1213 o kovech, ježto se na 4 míle daleko kolem Bruntálu nalézají; markrabě Vladislav daruje r. 1215 premonstrátům hradištským vsi Knínice, Šebetov, Četkovice a Uherč s požitkem, jež by plynul z kovů tam nalezených;⁴⁾ opat Hradištský Budislav vyhrazuje si r. 1276 část „dobrých kovů“, které by u Hranic byly objeveny⁵⁾ a j. v. Máme-li na zřeteli doby pozdější,

¹⁾ „Hic turres auro et argento plenas collegisse ac hostes suos fere omnes vicisse dicebatur. Chron. Colmar. na uv. m.

²⁾ Tomaschek, Deutsches Recht in Oesterreich im XIII. Jahrhunderte. Ve Vídni 1859 str. 112.

³⁾ Viz str. 189 toh. díla.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 69 a 81.

⁵⁾ Tamtéž V. 170.

v nichž při místech jmenovaných skutečně na železnou rudu se dolovalo a částečně ještě se doluje, domněnka naše nabývá jakési, snad pravděpodobnosti. Výslovně uvádějí se doly železné: k roku 1236 u vsi Lažanek, která tehdaž slušela k hradu Veverí, u Zablažan, jenž náležely klášteru Velehradskému, o nichž praví se k roku 1238, že tam objeveny „*mineri ferri*“, taktéž mezi vesnicemi Laštany a Domašovem okolo r. 1215 a 1269; zde od rud až na povrch vystupujících cesta nazvána „rudná cesta“¹⁾ a j. v. Již vládě samé muselo na tom záležeti, aby dobývání železa podporovala, poněvadž jí poskytovalo zbraně a obyvatelstvu nástroje, jakých k hlavnímu svému zaměstnání, k rolnictví, mělo nezbytnou potřebu.

Zlato těženo na Moravě dvojím způsobem: a) rudnictvím na povrchu a b) jílovnictvím. Pravíme zúmyslně těžebním na povrchu, poněvadž až do této chvíle shledáváme u mnohých měst horních jámy, ale alespoň zde na Moravě vyjmouc Jihlavu, nikde šachty a štoly, podle nichž by se mohlo souditi, že se pod zemí dolovalo. Věc dá se snadno vysvětliti. Těžení na povrchu jest velice jednoduché; potřebuje se pouze odstraniti země na vrstvě kovu spočívající, načež se stupňovitě sestupuje aby stěny se nesesypaly, kdežto při dolování podzemním musejí se šachty hloubiti, a štoly, chodby a couky hnáti, což jest věci nejen obtížnou nýbrž předpokládá také veliké a všelike vědomosti mechanické a mathematické. Vědomostí těchto nechceme sice přistěhovalým horníkům německým upírati, ale připustit předce nemůžeme, že by byly vědomosti tyto bývaly po Moravě tak rozšířeny jako hornictví samo. Dolovalot se, jak listiny svědčí, na užitečné zkameněliny a sice na zlato okolo r. 1224 u Cukmantlu a u hradu Edelsteina, okolo r. 1227 u Jemnice, okolo 1234 u Uničova a okolo 1264 u Žďáru.²⁾ Více bylo

¹⁾ Tamtéž II. 78, 79, 315 a 344. IV. 37.

²⁾ Tamtéž II. 154, 184, 266 a III. 162.

na Moravě jíloven a rýžoven. Jílovnictví zabývá se ložisky užitečných nerostů v naplavených horninách. Horniny v nichž takovéto užitečné nerosty se nalézají, jsou buď úplně rozloženy, nebo v kusy proměněny, z nichž rudy práním se odlučují. Rýžovnictví dobývá zlatá zrnka z písku říčního všelikými syty. Že jílování (něm. *seifen*) velice bylo oblíbeno o tom svědčí celá řada osad s tímto pojmenováním: Dürnseifen, Goldseifen, Steinseifen, Rabenseifen, Queckseifen, Lauterseifen, Alt-Vogelseifen, Kaltseifen, Schreibersseifen, Seifersdorf a j. v. Výslovně se jílovnictví připomíná k r. 1215 u Laštan a Domašova, 1271 u Benešova, 1272 u Oustí, kteréž markrabě Přemysl Otakar prodal měšťanům jihlavským.¹⁾

Na stříbro se dolovalo: okolo r. 1213 u Bruntálu, 1234 u Deblína, 1238 kolem Zubršteina, 1243 u Doubravníka, 1247 u Benešova, 1257 u Uher. Brodu, Bělé, Šlapanic, Přimyslavě, pak 1264 a 1303 u Žďáru²⁾, zvláště však, snad již před r. 1227 u Jihlavy. Požehnání horní zde bylo tak vydatné, že měšťané tohoto později tak slavného města horního v listině z r. 1258 veřejně mluví o svém bohatství a o vážnosti, jaké všady požívají,³⁾ a že mohli zakoupiti zeměpanské urbury při všech dolech stříbrných na Moravě za značnou sumu 1000 hřiven ročně i s požitky rychtářského úřadu v Jihlavě a ve Znojmě.⁴⁾

¹⁾ Tamtéž II. 78 a 79 a IV. 85 a 88.

²⁾ Tamtéž II. 69, 268 a 353. III. 35, 73, 248, 362 a V. 168.

³⁾ „Ut quos idem Deus locupletes fecit in hac vita et magnificavit honoribus in hoc tempore.“ Cod. Dipl. Mor. III. 262.

⁴⁾ Obvod kolem Jihlavy, v kterém měšťané a obyvatelé hornictví provozovali, tvořil s městem celek. V tomto obvodu povstaly z hornických kotečů, z báňských domů, puchéren, tavíren a obydlí vsi: Dvory Hruškové, Kosov, Henčov, Myšna, Horní ulice (Obergoss, Obergass, Obere Gasse), Pístov, Studénky, Brádlů a Püschhöfen (zašly), Altenberg, Fussdorf a Hilbertsdorf. Osady tyto s dvory poplužními a mlýny kolem města ležícími nazývány grunty městskými, tvoříce dohromady statek městský. D'Elvert, Geschichte Iglau's. Str. 68.

Z kovů méně drahocenných dobývány olovo a měď; o dobývání olova děje se zmínka r. 1227 při Jemnici, olova a mědi 1288 v okolí Benešova a Životic.¹⁾ Že ostatně v každých dolech zlatých a stříbrných těží se také olovo a měď, ví každý horník a sice olovo z leštěnce, jenž stříbro obsahuje a měď, nevyskytuje-li se v ryzí podobě, z mesce, který z pravidla více nebo méně zlata v sobě chová. Vyloučení těchto kovů předpokládá ovšem vědomosti, ježto se vyjadřují výrazem „hutnictví“. Hutnictví bylo a muselo býti známo starým horníkům za časů přemyslovských, jelikož by byli zkameněliny nedovedli zpracovati. Kdo se povolání tomuto věnovali, museli se vyznati v roztloukání rudy, (sušení, tavení, přehánění, zbujňování a j. v. Nazývání „rudníci“, prastarým slovem, které již r. 1088 v listinách se objevuje.²⁾

O „hutích“, jenžto ležely při řece Bystřici u Olomouce, a při nichž byly vodou hnané puchérny na železnou rudu, mluví se mnoho v porovnání, ježto se roku 1269 stalo mezi klásterem Hradištským a syny pana Zdislava ze Šternberka.³⁾

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 185 a IV. 348.

²⁾ V darovací listině kolegiatního kostela Vyšehradského r. 1088 datované, jenžto pochází zajisté z XIII. století, ale tradice a zápisky obsahuje, praví se: „Knovizi XI. manses de terra cum ministerialibus, qui vulgariter dicuntur rudnici.“ Cod. Dipl. Mor. I. 181.

³⁾ „Prefati arbitri ordinatione provida statuerunt: ut idem Albertus et fratres sui, filii Sdezlai memorati (de Sternberch), duo molendina, que vulgo hutte dicuntur, ad ferri fodinas pertinentia, de parte sua et bonis in remotiori fluvio Bistricie, ubi ipsorum molendina, sive hutte, alie sunt locate, que duas massas ferri qualibet septimana persolvant, predicto monasterio (Gradicensi) assignarent iure hereditario possidenda. Qui statim de eisdem molendinis sive huttis, coram nobis (Otakaro marchione) in castro Olomucensi libere cesserunt monasterio nominato sub tali forma: quod ubicunque de cetero in bonis Alberti et fratrum suorum metallum ferri posset inveniri ad ipsorum molendina homines monasterii nominati, ad sua molendina duo predicta metallum ferri absque aliqua contradictione Alberti et fratrum suorum et hominum ipsorum accipiendi habeant liberam potestatem.“ Cod. Dipl. Mor. IV. ad an. 1269 pag. 31 a 38.

Jak veliké množství horníků na Moravě a v Čechách docházelo zaměstnání a výživy, o tom svědčí zpráva, kterou nám r. 1304 zachoval větší letopis Kolmarský. Když byl oznámil, že král Albrecht pevně si předsevzal po vůli papežově krále Ladislava V. (Václava III.), syna krále Václava II. ve prospěch Karla Roberta třeba i zbrojnou mocí z Uher vypuditi, dokládá letpoisec k roku připomenutému, že král Český měl tehdaž ve vojště svém 60.000 horníků.¹⁾ Jelikož se nedá mysliti, že by se byli všickni horníci do pole vypravili, naopak nepochybně jest, že jich mnoho při svém zaměstnání setrvalo, můžeme za to míti, že hutnictví v Čechách a na Moravě počátkem XIV. století velice bylo rozšířeno. K tomu zajisté nemálo přispělo řádné zákonodárství horní, jemuž chceme věnovati bližší pozornost.

Jihlavské zákony horní, *iura montium et montanorum* tvoří podstatnou část městských práv jihlavských, která byla nejspíše r. 1249 sepsána a od krále Václava I. a syna jeho Přemysla Otokara II. potvrzena. Práva ta skládají se ze tří částí: první obsahuje vlastní výsady a potvrzuje zákonodárné právo jihlavských měšťanů; druhá obsahuje řád měšťanů v měšťanských a trestních přích právních a třetí právní hornická ustanovení. Ustanovení poslední tvoří dvě časem od sebe oddělené částky. „*Iura montium et montanorum*“ pocházejí z doby krále Václava I. a syna jeho Přemysla Otakara, „*constitutiones iuris metallici*“ však připisují se králi Václavovi II. a kladou se do roku 1300.²⁾

¹⁾ „Rex Bohemie 60 milia huttonum hominum habebat, id est, servorum, qui terram in confinis ac humeris aurum et argentum de latibulis exportabant.“ *Annal. Colmarien maiores* ad an. 1304. U Pertze XVII. 230.

²⁾ *Ius Iglaviense* otištěno jest u. H. Jirečka, *Cod. iur. Boh. I.* 82—119, bez *Iura montium et montanorum*, kteréž podává Tomaschek v *Deutsches Recht in Oesterreich*. Str. 303 a sled. s *Constitutiones iuris metallici*, u Peithnera Edlen von Lichtenfels: „*Versuch über die natürliche und politische Geschichte der böhmischen und mährischen Bergwerke*.“ Ve Vídni 1780. Str. 291—397 a u Enila Steinbecka, *Geschichte des*

„Nejsou nic jiného nežli na způsob římský nápodobené, ve smyslu tehdejší doby systematické zpracování jihlavského práva horního a jihlavských právních obvyklostí, avšak s tendencí na některých místech patrně projevenou, aby řád tento dostal se na místo tajených práv jihlavských a aby zastaveno bylo v horních městech českých odvolávání se k právu jihlavskému.“¹⁾ Král Václav I. a markrabě a později král Přemysl Otakar II. osvědčovali přízeň svou Jihlavě při každé příležitosti. Král Václav II. však choval se k ní tím nemilostivěji. Když vládu nastoupil, bylo ovšem poručenictvím po smrti Přemysla Otakara mnoho zkaženo a zvráceno, co byl mohutný král založil; na př. města Brod Nemecký, Čáslav, Kolin a j. v., kteráž bývala Jihlavě jako města horní jistou měrou poddána, byla odtržena. Držitel Německého Brodu Jindřich z Lichtenburka, propůjčil městu tomuto, aby na jihlavském horním soudě více nezáviselo, zvláštní právo městské a horní podle práva jihlavského sestavené.²⁾ Jen to se podrželo, že z Brodu šlo odvolání do Jihlavy. Král Václav II. podporoval zúmyslně takoveto seslabení práv jihlavských; dal totiž pro horní město Kutnou Horu zvláště zhotoviti připomenuté constitutiones iuris metallici, aby Kutná Hora a s ní ostatní města odvykla si odvolávání do Jihlavy. Avšak všecko toto úsilí nemělo žádoucího výsledku. Jihlavské právo horní, ius montanum Iglaviense přese všecko tajemnůstkářství konšelů městských bylo na sklonku doby Přemyslovské již tak hluboké kořeny zapustilo, že také ještě v dobách mnohem pozdějších rychtáři jihlavští bezpečně ho užívali a že v této své podobě stalo

schlesischen Bergbaues. Ve Vratislavi 1857, 2 díly; první obsahuje zřízení a zákonodárství, v druhém se pojednává o provozování hornictví. Také Cod. Dipl. Mor. VII. str. 731 a sled. Str. 749 a sled.

¹⁾ Citát z Tomaschkova „Der Oberhof Iglau in Mähren.“ V Inšpruku 1868. Str. 7.

²⁾ Hrabě Kašpar ze Šternberka, Umrisse einer Geschichte der böhm. Bergwerke. V Praze 1837. Díl I. odd. 2 Str. 30—39 dto. VI. Idus Iunii 1278.

se základem všech pozdějších řádů a recesů horních a tudíž pramenem veškerého německého zákonodárství horního.¹⁾

Podána zde budete některá zvláštní ustanovení z jihlavského práva horního, jak nalézají se u Steinbecka v díle od d'Elverta uveřejněném: „Zur Geschichte des Bergbaues und Hüttenwesens in Mähren und Oesterr. Schlesien“²⁾ obsahující skoro jen vyhradně ustanovení, jenž mají za účel majetek a výhody priority zabezpečiti a ohraditi. Nejdůležitější jsou:

„Všady se může svobodně kutati, kde jest pole k těžení svobodné a pokud někdo koná své práce kutací, nikdo mu v tom nemůže překážeti.

Kutné pole kutěrovo obsahuje lán, původně výměry 12.800 □loket.

Kdoby chtěl hory zaraziti (montem quaerens), opoví to u toho, kdo povolení uděluje (concessor).

Povolení uděluje se od královského urburiře, v jehož rukou spočívá správa královské moci policejní a soudní při hornictví, při čemž užívá rady přísežných města horního, dává se zastupovati, co se týče povolení, propůjčovatelem, který vždycky musí býti vzat z počtu přísežných co se týče právních při, rychtářem horním (iudex montanus) a co se týče technického řízení a dohlídky, hormistrem (magister montium), kteřížto úředníci vesměs zároveň jsou těžíři.

K lánům, ježto jsou těžíři propůjčeny, přiměřují se lán královský, lán panský, opatský čili měšťanský (civilis).

Přebytky (superfluitates) případnou měšťanstvu. Podle řádu Václava II. náleží s lány panskými královi.

Úplně stejná práva jako náležcům a zarážecům hor náleží jak kutěrům tak štolírům a v právě horním již

¹⁾ Tomaschek, Der Oberhof Iglau. Str. 8. O obsahu městského práva jihlavského pojednáno jest podrobně v Tomaschkově, Deutsches Recht in Oesterreich. Zpracovati horní právo jihlavské ctěný spisovatel ještě si vyhradil.

²⁾ Otištěno v XV. díle. Schriften der histor.-statist. Section. V Brně 1866. Str. 97—529.

tehdaž rozeznávaly se štoly dědičné (stollones hereditarii) od štol hledacích (stollones quaerentes). ¹⁾

Kdoby o štole dědičné nebo ve vyměřeném důle, když byly opuštěny, zase chtěl dělati, musí to dát třikráte po sobě vždy za 14 dní „v kostele a po ulicích provolati“, načež urburiř nebo propůjčovatel, přibírá k sobě dva přísední, odebere se na místo, a shledá-li, že se tu nenechá dělati, prohlásí, že cecha připadla zpět do moci královské a propůjčí ji komu za dobré uzná.

Dělení kuksů cechy děje se na osminy, jenž se dále rozpadávají v čtvrtiny ($\frac{1}{32}$), tak že z toho vypadne, jest-li by se čtvrtiny opět na tolikéž částí rozdělily — o čemž však v těchto právech horních ničeho se nepraví — 128 kuksů čili podílů, což i později a také za naší doby jest obyčejem.

S těžením může se počítati na hoře jenom v den od hormistra — propůjčovatele — k tomu ustanovený. Aby nový nákladník, těžír (colonus) mohl býti přijat do těžírstva, jest potřeba, aby s tím souhlasilo pět osmin těžírů, jenžto jsou přítomni na sjezdě; a těžírům přísluší také právo předkupní, kdyby se kuksy prodávaly.

Urburiři přísluší právo: potvrzovati a přijímati přísahu od rychtářů horních, hormistrů, podůlních (scansores), kovářů (fabri) a vůbec od lidí při dolech zaměstnaných; nesmí však těžírům nikoho vnučovati, koho by nechtěli.

Následkem regálu horního případnou, aby panovník nebyl zkrácen na příjmech, které by z toho měly plynouti, důly a štoly, z nichž se přes rok netěžilo, bez průtahu urbure zeměpanské a propůjčeny budou jiným podnikatelům. ²⁾

¹⁾ Štoly měly již tehdaž jako nyní svá jména. Královští urburiři a konšelé jihlavští prohlásivše r. 1272, že opatu Želivskému a konventu, měšťanu Vernerovi, jmeném Lotingovi, a jeho spolupracovníkům štolu propůjčili, doložili, že leží v hoře Rudolfově. Cod. Dipl. Mor. VII. 771.

²⁾ Pojem objektivního práva požitečného, ježto vyplývalo oprávněnci z některé věci skrze svazek služební, z jakéhokoli důvodu právního a ježto

Jako urbura přísluší podle těchto starých zákonů horních panovníkovi:

a) osmina bez všelikého příspěvku na dolování (octava sine omni expensa). Že podle starých zákonů horních ne desátek, nýbrž osmina panovníkovi přílušící, tvořila báňský poplatek, zakládá se na ustanovení z doby římské.

Všady, kde jest řeč o rozdělení v jistý počet — při kuksech, míře látrové a zde při dani — objevuje se číslo osm, a po něm čtyry jakožto polovička. Na tom zakládají se také svobodné kuksy. Panovník totiž obdrží:

b) pět dvaatřicetin cechy, v čemž jsou zahrnuty $\frac{2}{32}$, které případnou propůjčovatelé za přijetí žádosti, za propůjčení a vyměření;

c) jedna šestnáctina ($\frac{2}{32}$), ze všech již dříve propůjčených a vyměřených dolů, lánů královských, lánů panských a přebytků. — Z lánů měšťanských a dědičných (montani hereditarii) tato $\frac{1}{16}$ se neposkytuje.

Jen tehdy, vyhradila-li se tato osmina, mohlo se někomu i více dolů podle sebe najednou dědičně propůjčiti, bylo-li vyčerpávání vod příliš obtížné a drahé, tak že by se bez takového výmínečného povolení dolování nevyplácelo.

d) Při hutích šichta z každého devátého tavení (una schichta in nona parte fabрили), začez však přispívati se mělo poměrně ke všem výlohám na hutě, vyjmouc příplatky (collectae).

Dostávalo-li se těmito požitky, k nimž dlužno připočísti jaksí vyhrazené částky pole propůjčeného (lány královské, panské, přebytky a t. d.) panovníkům ze soukromého hornictví značných výhod, postaráno bylo i o majetníky pozemků, na jejichž území doly se nalézaly.

Byliť povinni každému těžírstvu a mělo-li více dolů,

příslušelo jejímú držitelu jakožto nositeli právních poměrů, nazýváno tehdaž urbura, také urba, orba; pročež slul ten, komu oprávněncem uložil vykonávání takového práva požitečného, urburius, urburiř.

pro každý důl zvláště poskytovatí bezplatně nejen všecko potřebné dříví, pakli je měli, nýbrž museli také, jak zákon ustanovuje, popřáti horníkům svobodnou pastvu do kola, co by z luku dostřelil a poskytnouti jim určitou část pozemků, aniž by za to, jmenovitě ze staveniště nějaký úrok dostávali. Za to za všecko zaručeno bylo od panovníka statkářům:

a) třicátý druhý díl cechy jakožto svobodný kuks (tedy, cecha o 128 kuksech, čtyry svobodné kuksy, zrovna tolik jako podle pozdějších řádů horních ve všech skoro zemích), a

b) třetí díl osminy, ježto náležela panovníkovi.“

Z těchto ustanovení práva horního, které ovšem jen stručně se sdělují, dá se vyrozuměti, že zřetel zákonodárcův jen k drahým kovům, zlatu a stříbru, byl obrácen, že tedy jen tyto kovy považovány za předměty regálu horního. Kovy jiné, jako měď, olovo, železo, lomy kamenné — kameny mlýnské, lapides molares, u Laštan a Domašova ¹⁾ — příslušely k majetku a bývaly s tímto prodávány a darovány. Daroval-li panovník kovy ještě neodkryté nebo v budoucnosti nalezené: vždycky se při tom vyrozumíval desátek, a běželo-li později o kovy drahé, právo kovy tyto kupovati a hornictví řídití a k němu dohlížení skrze zeměpanské úřady horní. Pátrání po užitečných zkamenělinách nebylo tehdy úzkostlivě obmezováno. Tehdy řídili se zásadou: že každý jest nejlepším správcem svého majetku a že řemesla zůstaviti dlužno výhradně průmyslu soukromému, tak že by stát, kdyby nějaké řemeslo provozoval, do práv svých poddaných zasahoval; mělo se na tom přestati, aby stát vykonával vrchní dohledku, aby se, jako zde při hornictví, v cizím revíru nedolovalo a aby těm, kdo jsou oprávněni, překážky se nedály. Máme za to, že právě této svobodě četná místa horní vznik svůj děkují. Mohutné haldy, s nimiž se na Moravě na přechetných místech setkáváme, o kterých se v listinách nevypravuje, že by se zde bylo hornictví provozovalo, haldy tyto

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 78 ad an. 1215.

jsou nejvýmluvnějším dokladem, že na Moravě hornictví rozsáhlejší měrou se provozovalo nežli za doby nynější. Bohužel že v době tehdejší neznalo se ještě uhlí kamenné a že se tedy kov ze zkameněliny musel dobývatí uhlím dřevěným. Jaká asi hojnost drahých kovů spočívá tedy ještě v haldách a škvárech, které jako na př. u Jihlavy, celé hory tvoří! Řemesla, jenžto hornictví podporují, byla sice známa, ale prostředky jejich nebyly podle toho, aby se kov dostatečně mohl vytěžiti.

Přihledněme nyní k řemeslům na sklonku doby Přemyslovské.

Dějiny učí, že nepatrná kultura hospodářská vždycky se srovnává s nízkým stupněm duševního vzdělání a že rozdílné stupně hospodářské kultury svědčí vůbec o pokroku u jednotlivých národů. Nomádové stojí pod národy rolníckými a národové rolníci pod národy řemesla provozujícími. Postoupí-li tedy některý národ během času na vyšší stupeň, jest to znamením, že vzrostla také duševní jeho síla. Vypisujice kulturní dějiny na Moravě od dob nejstarších až do r. 1197 ¹⁾ byli jsme nuceni prohlásiti, že v době tehdejší zvláštního stavu řemeslnického nebylo; byli řemeslníci, kteří plody přírodní podle jistých pravidel mechanických buď za mzdu, nebo na prodej k ukojení potřeb, nebo také ku pohodlí, uměli zpracovati: nebylo však řemeslnictva t. j. lidí, kteří by se byli spojovali k společnému spracování plodů přírodních. Jakási mechanická zručnost u vzdělávání látek dědila se sice velmi často z pokolení na pokolení tím způsobem, že členové rodiny rozhojnivše se ves zalidnili a že také osada podle řemesla, které se tu výhradně provozovalo, i jméno obdržela, jako: Črtoryje, Kladeruby, Bylany, Štitary, Kožušany a j. v.: avšak řemeslo jistými přípravami a řády upravené povstalo teprve v pozdějších letech doby Přemyslovské, kde se již patrně jeví rozdíl mezi řemeslníkem,

¹⁾ Viz d. I. str. 239 a d. IV. str. 118 a sled.

jenžto pracuje podle svobodné úmluvy nebo za mzdu a mezi tím, který pracuje za deputát — což jest každým způsobem pokrok značný. Neboť za doby nejstarší provozovala se řemesla, jak se dovídáme hlavně z rozličných listin o založení klášterů, od otroků, nyní však listiny mluví již o řemeslnících, kteříž jsou „appretiati“ a „beneficiati“. V tak zvané zakládací listině cisterciáckého kláštera Oseckého, kteráž byla, jak se podobá, v letech 1230—1240 sepsána, praví se, že zakladatel k zbudování kláštera najal za mzdu tři tesaře a tři ze svých beneficiatů, a poddaných sedláků že k tomu tolik propůjčil, co by jich bylo potřeby. Tesařům měla se ostatně také strava dávat. ¹⁾

Z toho, co tuto praveno, jest viděti, kterak již ze řemeslníků poddaných počíná se vyvinovati svobodný stav řemeslnický. Bohatý zakladatel vzdal se starého systému, podle něhož řemeslník za stravu a vydržování, obyčejně za kus pole a obydlí, vzdělával surovou látku dodanou, pročež nazýván beneficiatus; mzda skutečná byla tehdaž, jak se podobá, výminkou, jelikož v listině zvláště se to poznamenává.

Jest však veliký rozdíl mezi řemeslníkem, jenž pracuje za mzdu smlouvenou a mezi člověkem nesvobodným, jenž zhotovuje výrobky řemeslné. Řemeslník přikázaný nemohl zajisté vlastního majetku nabýti a jelikož po jeho smrti dle práva pozůstalost jeho pánovi připadla, nebylo při něm mocné pohnutky, aby se namáhal a spořil, tak že by ovoce snažení jeho někdy dětem jeho za podíl se dostalo. Takovému přikázanému řemeslníku tedy velmi málo záleželo na pokroku. Pracoval v tom nebo onom řemesle, poněvadž se tomu v rodině své byl naučil; v řemesle se zrodil a vyrostl a nebylo mu povoláním, jakým se teprve tehdy stalo, když se bylo řemeslo zbavilo pout přikázanosti a to se stalo na Moravě,

¹⁾ „Item ad claustrum exstruendum dabo tres carpentarios appretiati et alios tres beneficiati, preterea rusticos ad eorum in edificando adiutorium, quotquot fuerint necessarii, carpentariis alimoniam prebiturus.“ Cod. Dipl. Mor. ad an. ec. 1206. II. 37.

když se zde města zakládala. Jednou z nejdůležitějších privilegií, jimiž panovníci snažili se města zvelebiti, bylo, že šlechtici svým poddaným, chtěli-li se do města přestěhovati, nesměli v tom překážeti, a že u magistratu městského mohli docházeti ihned právní ochrany. ¹⁾ Listina mluví sice jen o poddaných „homines“ vůbec; avšak, jelikož musíme předpokládati, že sedlákovi bylo obtížnější dům a statek svůj opustiti nežli přikázanému řemeslníku: rád nahoře připomenutý měl zajisté v první řadě tyto řemeslníky na zřeteli, což jest tím pravdě podobnější, ješto i právo milové, které taktéž za výsadu městům bylo propůjčováno, mělo tentýž účel, přivábiti řemeslníky do města. Tehdaž platilo přísloví, že vzduch v městě činí člověka svobodným.

Jakož řemeslníci výživy své v městě mohli vyhledávati, a jakož sami panovníci výtečné a potřebné řemeslníky, aby je k městu připoutali, i ročními pensemi odměňovali, ²⁾ spojení jejich se šlechtickými, světskými a duchovními vrchnostmi muselo se uvolňovati; muselo se také tím více uvolňovati, čím více řemeslníků přibývalo a čím méně tedy vrchnosti jejich řemeslné umělosti upotřebovali. Hospodářství peněžní tu již rozhodně působilo oproti hospodářství naturál-

¹⁾ Tamtéž IV. 376 pro město Olomouc z r. 1291. Král Václav praví jako markrabě Moravský: „volumus, ut nullus nobilium et terrigenarum nostrorum quemlibet hominem, de bonis suis ad dictam civitatem (Olomucen) nostram transire volentem, iniuriose retinere, aut in aliquo penitus molestare presumat, sed ipsum libere dimittat. Etsi eidem nobili aut terrigene contra ipsum aliquo competit accio, coram iudice, iuratis et universitate civium dicte civitatis Olomucen, prosequatur eandem, qui sibi exhibere plene iustitiam tenebuntur.“

²⁾ Král Václav II. vydal tuto listinu: „Tenore presentium profite-mur, quod, cupientes civitatem nostram N. replere fecundia utilium personarum, Henrico, gladiatori, utili et artificioso magistro, qui transtulit se Pragam ad habitandum in ipsa, ut eo melius ibidem moretur et morari perfectius delectetur, concessimus X. marcas in moneta nostre Prage, sibi et suis heredibus anno quolibet in festo sti Iacobi persolvendas.“ Cod. Dipl. Mor. VII. 977 z kolmarského formuláře.

nímu. Řemeslník mohl svobodný svůj čas ve svůj prospěch zužitkovati, naučil se státi na svých nohou a počal pro sebe hospodařiti, zvláště když věděl, co vyhospodaří, že jemu a rodině jeho zůstane. Zkrátka: řemeslník stal se v městě svobodným mužem. A to jest první krok, jež řemeslo učinilo v druhé polovici doby Přemyslovské; zakládání cechů čili společenstev řemeslnických bylo krokem druhým.

Cechy čili společenstva řemeslnická, jenžto v době příkaznosti měly vzor ovšem jen velmi nedokonalý v stejné služebné povinnosti, kterou řemeslníci jednoho druhu v jakýsi pořádek byli spojeni, staly se možnými teprve po uvolnění nebo zrušení příkaznosti rozličným vrchnostem, když řemeslům dostalo se spojenců obchodem a městským kapitálem. Setkáváme se tu s jedním z četných úkazů, ježto u národů již velmi záhy rodí duch sdružovací, nejen pocitem, že jen síly spojené cíle svého jistě mohou dojíti, nýbrž také pudem, aby podrželi výhody, jakých se domohli a aby je také potomkům pojistili a při tom jiné z požívání jich co možná nejvíce vyloučili. Snaha výhody pro sebe získati jde tak daleko, že již okolo r. 1292 utvořily se v Brně pořádky čili korporace, jenžto se snažily předkupováním zboží na trh přivezeného jakýsi monopol si pojistiti a tím ceny ovšem pro sebe, ale ne pro konsumenty upravit. Věc nabyla zajisté zhoubných rozměrů, jelikož král Václav II. pořádky tyto zakázal.¹⁾

Cechy, tato velkolepá organisace práce průmyslné, nevyvinuly se v městech najednou. Podle toho, v jakém pořádku řemesla v městech rozkvetla, spolčovali se také druhové jich v cechy, tak že cechy pravidelně v tom pořadí po sobě následují, v jakém řemesla příslušná se povznese. Kdežto v Němcích cechy kupecké (mercatores), kramářské (insti-

¹⁾ „Statuimus insuper et volumus in ipsa civitate Brunensi uniones aliquas de cetero non haberi, sed (ut) singulis diebus fori universi incole quoruncunque locorum cum suis mercibus ad ipsam civitatem libere accedant.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 387.

tores) a soukennické všady jsou nejstaršími a nejpřednějšími, setkáváme se na Moravě nejdříve s cechy řeznickými a pekařskými. Markrabě Moravský Karel rozkázal v létech 1333—1349 purkrabí špilberskému Kunrátovi z Vitis, aby řády ježto si zřídili jistí řemeslníci, jmenovitě řezníci a pekaři brněnští, znojemští a olomoučtí, zrušil, poněvadž jsou škodné obcím těmto.¹⁾ Že ve Znojmě byl r. 1285 cech řeznický, dosvědčuje řezník znojemský Wolfer, jenž prodávaje lůž výslovně se odvolává na předsedu cechu, „magister carnicum“, Hertvika z Rohů.²⁾ Jak tento cech, tak i pekařský, kovářský a ševcovský byly tak zvanými panskými cechy, kterým bylo z krámů odváděti rychtáři nebo fojtovi městskému úrok jakýsi. Zakládalo-li se město, byly zvláště uváděny.³⁾ V Mohelnici bylo r. 1305 10 krámů ševcovských.⁴⁾ Jen zřídka kdy připadal také měšťanům podíl v užitku z těchto krámů.⁵⁾ Krámy tyto požívaly zvláštní ochrany magistrátu, jemuž bylo pečovati nejen o kotce, nýbrž, týkalo-li se řezníků, také o jatky jejich.

Kdežto řemeslo ševcovské již záhy se objevuje, o krejčovském skoro ničeho není znamenati, ačkoliv okolo polovice doby Přemyslovské zajisté již došlo veliké vážnosti, jelikož „královský“ krejčí jménem Jindřich uvádí se r. 1240 za svědka v listině pro Horu sv. Hipolyta u Znojma, jakážto čest nestala se tehdy tak snadno obyčejnému řemeslníkovi.⁶⁾

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. VII. 897. Úplněji u Rösslera, Stadtrechte von Brünn. Str. 218 a doplňky str. 366.

²⁾ Tamtéž V. 282.

³⁾ Str. 102 a sled. toh. dílu.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 183.

⁵⁾ Tomáš, biskup Vratislavský rozděluje statky kolem Ziegenhalsu a Cukmantlu mezi syny odmuchovského okresního advokáta Vítka a Sifrida, syna Dětrichova, ustanovil: „macella, in quibus venditur caro, panis et calcei, sunt ipsorum et civium. Domus, in qua occiduntur pecora pertinent filiis Vitigonis et Sifridi per medium“. Ad an. 1263. Cod. Dipl. Mor. III. 358.

⁶⁾ Tamtéž. II. 385.

Práci, jakou krejčí vykonává, zastávaly tehdyž zajisté ženské v domě, které tkaly a šily, co v domácnosti se potřebovalo. A předce právě toto řemeslo tou měrou rychle se vyvinulo, že již r. 1318 tvořilo v Praze pořádek výsadami nadaný. „Řádem tohoto pořádku ustanoveno předně, že nikdo nesmí státi se mistrem krejčovským, kdo by před tím nenabyl práva měšťanského a pod pokutou čtyř kop grošů se nezaručil, že po tři léta a tři dni chce nésti s městem slasti a strasti, jako všickni ostatní soudruzi řemeslníci.“ — Z místa tohoto vysvítá, že Praha r. 1318, z kteréžto pochází řád krejčovský, měla zajisté více takových cechů, že tedy cechovníctví tehdyž, jenžto města od venkova přesně oddělovalo, jenžto obsahovalo společenstva výrobní, která od sebe přísně byla rozloučena a autonomně ohraničena, k nimž přistupovali se muselo, jimiž výroba se obmezovala, svobodná konkurence a svoboda živnosti v nynějším smyslu se nedovolovala, již v hlavním městě a důsledně také v jiných městech královských českých a moravských u vývinu svém bylo dokonáno. — V připomenutém řádě krejčovském praví se dále: „kdo nově přistupuje, povinen jest dáti půl kopy závdavku, věrduňk přísedným a tolikéž krejčím. Žádný tovaryš nebo chasník řemesla krejčovského nesmí pracovati u krejčího dvorního, t. j. u takového, který to řemeslo provozuje v službě pána svého nebo nějaké vrchnosti; kdo by se proti tomu provinil, nemá po celý rok od žádného mistra krejčovského do práce přijat býti.“ — V řádě tomto brojí se již otevřeně proti dvorním krejčím u šlechticů pracujícím, t. j. proti řemeslu starší doby, ježto spočívalo na zásadě vrchnostenské, vyrábějící zboží pro vrchnost potřebné; jinak takovito řemeslníci byli nesvobodní a příkazní.¹⁾

¹⁾ Z Tomkových dějin města Prahy I. Rada brněnská ustanovila v století XIV.: Von sneidern. Wier setzen auch, daz chain sneider vurbaz gewant schol sneiden, er tue sich dan e dez sneitwerchs ab. Chain sneider schol auch von neum tuech gewant machen, daz er an dem marckt hingeb, oder wiert er damit begriffen, er vorleust daz gewant; sneit er

Sledujeme-li dále privilegium krejčovské z r. 1318, shledáváme: „že kromě krejčů náležejí k cechu také spravovači a přešivači, kterým však pod pokutou peněžitou bylo zakázáno nové šaty zhotovovati. Krejčí sami měli ve smyslu privilegia hlavně jenom na zakázku pracovati; nikdo nemá míti více hotového šatstva nežli nejvýše dva kabátce, jeden český a jeden švábský a sice ve svém obydlí. Mimo dům nesměl, jako činí vetešníci, ani krejčí aniž kdo jiný prodávati zboží nové nebo třeba jen obnošené, nýbrž jen šaty roztrhané; kdo by se proti zákazu tomuto něčím provinil, mělo mu býti zboží, jehož se týkalo, odňato. Pokuty připadaly radě městské a krejčím cechovním.“ — Z ustanovení tohoto vysvítá, že řemesla stejného druhu, jako na př. zde krejčí, spravovači a přešivači, pod jedním praporem cechovním se soustřeďovali. Středověk tím jest charakterisován, že při vši zevnější, jakkoliv jen zdánlivé beztvárnosti, rozdílnost a rozmanitost některého zjevu vždy zase v jisté jednotě se objevuje, čímž se stává, že na př. cechy v každém městě a v jednotlivých městech každý cech, ano i části jeho mají svůj zvláštní vývin a své dějiny.

Vedlo by nás to příliš daleko, kdybychom stejně podrobně pojednati chtěli o ostatních řemeslech; uvést chceme jen ty řemeslníky, s nimiž se na Moravě setkáváme na sklonku doby Přemyslovské a sice: r. 1226 kožešníci a hotovitelé luků ve Znojme, r. 1228 kováři, tkalci a vápenníci v Hodoníně, 1229 hrnčíři v Brně, 1210 vyrábětelé medoviny v Kroměříži a r. 1297 v Kunovicích, 1297 uhlíři v Kunovicích, 1228 sládci v Hodoníně, 1252 v Brně, sladaři tamtéž, jenž pro nebezpečné své řemeslo měli býti r. 1243 z města Brna přeloženi, jinak že by majetníci jejich museli státi za

auch tuech, e er sich dez sneidwerch ab tuet, er vorleust daz tuech oder er muezz als vil davur geben, sam ez wert ist“. Rössler, Die Stadtrechte von Brünn. Str. 389. Srovn. Privilegium Sartorum z r. 1341. U Rösslera, Das Alt-Prager Stadtrecht, Str. 23 a 33.

každou škodu, kterou by řemeslem svým způsobili; ¹⁾ r. 1301 uvádí se braxator, sládek, v zakládací listině pro Steinbach za svědka, což jest důkazem, kterak řemeslo toto požívalo vážnosti. Zde v Steinbachu zakladatel osvobodil od daní krámy řeznické, pekařské, ševcovské a kovářské, nejspíše proto, aby sem přilákal obratnější řemeslníky. ²⁾

Na Moravě bylo velice rozšířeno mlynářství. Jako hornictví, lov, rybářství a více jiných věcí na Moravě, bylo i užívání vod, zakládání jezů a mlýnů od nejstarších dob regaliemi panovníků. Mlýny při řekách mohl tedy zřizovati jenom panovník zemský nebo ten, komu panovník právo k tomu udělil. Právo toto však propůjčováno bývalo všem, kdo s povolením zeměpanským města, městyse a vsi na právě německém zakládali. Proto také není ani jediné listiny zakládací, v níž by se neděla zmínka o mlýně. Může se říci: kolik bylo větších míst, městysů a měst, že tolik bylo z pravidla mlýnů, jako kováři a krámy řezníků, pekaři a ševci byly regaliemi dědičných rychtářů. ³⁾

Rozumí se samo sebou, že nemohl kdokoli zřízení a správu mlýna obstarávati; musel býti k tomu vzdělán, čili jinými slovy, musel býti vyučeným mlynářem, tedy členem řemesla mlynářského. Pohřichu nemáme žádných zápisek cechovních z doby Přemyslovské, tak že nejsme s to, abychom poznali zajímavé zajištění podrobnosti cechovníctví mlynářského. I v Čechách jest takovýchto listin poměrně veliký nedostatek; teprve v době Lucemburské objevuje se jich počet hojnější. Z této doby, totiž z roku 1340 má Praha řád mlynářský, v němž se praví: „aby jednomu každému mlynáři ustanovena byla na mlýně jeho jistá míra, přes kterou by nesměl stavěti na ujmu mlýnu jiného. K tomu měli býti zvoleni od rady městské čtyry osoby buď z pro-

¹⁾ „Ne de cetero sint in civitate aridaria braziorum.“ Ad an. 1243. Cod. Dipl. Mor. III. 17.

²⁾ Tamtéž V. 132

³⁾ Důkazem toho: Zakládání měst str. 102 a sled. toh. dílu.

středka jejího, nebo z jiných měšťanův, kteříž by k sobě zvolili čtyři z mlynářů pražských. Tyto osoby pod přísahu vzaté měly učiniti netoliko první vyměření, nýbrž i napotom souditi rozepře mezi mlynáři, týkající se přestoupení míry. Od každé nové rady městské měla se proto státi obnova tohoto úřadu mlynářského.“ ¹⁾ Nařízení tato týkala se vlastně jezů stavení (obstacula molendinorum); neboť jest nezbytno, aby věc tato byla upravena, leží-li více mlýnů při některé vodě. Pripomínat se na př. r. 1299 jez u mlýna Jakubského při Moravě pod někdejší kostelem sv. Blažeje v Olomouci, ²⁾ a jiný jez v Dyji pod Znojmem a t. d.

Daň z mlýna vyměřovala se podle toho, kolik měl kol — v Brně byl při stoku Švarcavy se Svitavou mlýn o 9 složeních ³⁾ — a nezávisela na pozemcích, které z pravidla k mlýnu náležely. Daň tato byla rozmanitá, posluha, dávky a poplatky jak panovníkovi tak i vrchnosti. Sem náležely mouka, obilí, prasata, drůbež, peníze a j. v. Úrok zakládal se vlastně na regale používání vody; následkem toho mlynář, jenž držel takovýto mlýn úroční, požadoval od své vrchnosti ochranu v tom směru, aby jistá místa nebo panství jen u něho mlýti směly. Že se do jistých mlýnů muselo jezdit, jest následkem toho, že na mlýny daně byly uvalovány. Boreš z Risenburka, jenž klášter augustinský r. 1267 v Koruně založený nadal kromě jiného několika lány v Třebarově, daroval mu také r. 1275 mlýn při Sázavě s tím právem, aby za jedno nikdo nesměl na blízku zříditi jiný mlýn, jenž by mlýnu darovanému mohl býti na ujmu a pak aby obyvatelé trebarovští, vyjmouc nejnutnější potřebu, směli jen v tomto mlýně obilí své mlýti. ⁴⁾

Podle toho, kolik bylo vody, byly mlýny na zpodní nebo na vrchní vodu, ale od r. 1277 také větrné mlýny.

¹⁾ Tomek, Dějiny města Prahy I. str. 334.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 114.

³⁾ Tamtéž 127.

⁴⁾ Tamtéž IV. 166.

Premonstrati strahovští první vystavěli takovýto mlýn ve své zahradě. Český letopisec vypravuje, že před tím podobného mlýna v Čechách nebylo.¹⁾ Premonstrati přinesli nejspíše model větrného mlýna z Francie, kam se museli každoročně dostavovati k obecnému shromáždění v Prémonstre (d'apartement Aisne), nebo z Holandu, kde se takovýto mlýnů již v polovici XII. století užívalo; ostatně v žádné domácnosti, ať již byla malá nebo velká, nescházel mlýn ruční, v takové asi způsobě, s jakou se ještě za našich dnů setkáváme u našich Slováků a Valachů.²⁾

S vodním právem souviselo rybářství. Bylo regalem jako právo vodní. Král Václav II. postoupil r. 1301 toto své právo v Moravě u Kostelan klášteru Velehradskému.³⁾ Zvláště kláštery toužily po takovémto právě; čtemeť, že když byly zakládány, pilně k tomu se přihlíželo, aby si ryby mohly zaopatřovati. Pokud trvalo otroctví, vydržovaly vlastní rybáře a rybníky, později takovito rybáři konali službu za deputát, až se v městech utvořily svobodné cechy rybářské. Rybáři, aby se jim řemeslo lépe dařilo, zřizovali v řekách zvláštní léčky, ježto nazývaly „attractio piscium“, kteréž zavdávaly často podnět ke sporům mezi držiteli mlýnů a rybáři.⁴⁾

Jeden z nejváženějších cechů, avšak teprve v druhé polovici doby Přemyslovské tvořili soukenníci. Až do počátku XIII. století neuvádějí se v listinách moravských soukenníci jakožto řemeslníci. Tkátí věci z vlny, lnu a kopí náleželo domácí paní a ženským v rodině. Sukna zhotovována z vlny nebarvené na stavech, s jakými setkáváme

¹⁾ Cont. Cosmae ad an. 1277. U Pertze IX. 192 a Chron. Neplachonis ad eundum annum. Dobner, Mon. IV. 116.

²⁾ Gustav Adolf Stenzel, Ueber die von den Müllern an die Grundherrschaften zu entrichtenden Mühlzinsen, Mehlzinsen und anderen Leistungen. Zeitschrift des Vereines für Geschichte und Alterthum Schlesiens. Ve Vratislavi 1858. D. II. str. 331—358.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 128.

⁴⁾ Tamtéž IX. 219.

se ještě v moravském pohoří a nazývána „panni grisei, šedá sukna“. Vedl se s nimi obchod a muselo se z nich na stanicích ustanovených clo zapravovati. V Kyjově a ve Svítávkách platily se z vozu takovýcho suken 4 denáry, kdežto sukna cizozemská musela 8 denárů zapravovati.¹⁾ Soukennictví na Moravě nabylo významu teprve průmyslníky jihlavskými. Průmysl přinešen tam Flandry,²⁾ kteří, jak známo, právě v tomto oboru řemeslném již ve vlasti své vynikali; a jelikož v nové své vlasti, která se s povahou jejich srovnávala, nacházeli potřebné k tomu podmínky, pokračovali vlastně v Jihlavě pouze v tom, čemu se byli v Gentu, Brügge, Ypern, Mecheln, Bruselu a j. v. naučili a v čem se byli již prakticky osvědčili. Přišli tedy dostatečně způsobili soukenníci do moravského města horního, které tehdaž mohlo ještě hojně těžiti z horních svých příjmů.³⁾ Zde shledali, co potřebuje každý průmysl, pohyblivý kapitál a možnost svobodně se pohybovati, „neboť výsady, jaké obdrželi r. 1249 osadníci, kteří do Jihlavy přibyli, zajišťovaly 1) osobní svobodu měšťanů proti všelikému násilnictví a zabezpečovaly svobodu obchodu; 2) potvrzovaly měšťanům výhradní právo souditi uvnitř hradeb a na zboží mimo hradby ležícím, propůjčovaly 3) měšťanům právo, aby mohli základ bráti u svých dlužníků, aniž by je museli teprve před soud zemský pohaněti a za 4) propůjčovaly jim právo statutárního zákonodárství.“⁴⁾ — Všecky tyto podmínky byly podle toho, aby rozkvět průmyslu podporovaly a zabezpečily. A kdyby byli „flandrensens“, jak se nazývali cizí soukenníci a barvíři, mohli dostati vlnu tak dobrou, jakou Nizozemci kupovali z Anglie, kdyby byli

¹⁾ Tamtéž II. 378.

²⁾ Viz str. 86 a sled. toh. dílu.

³⁾ První ránu, z níž se hornictví jihlavské nikdy více úplně nezotavilo, utrpělo zemětřesením r. 1338. Tehdaž mnohé důly byly zatopeny nebo zasypány, že se v nich více dolovati nemohlo.

⁴⁾ Podle Karla Wernera, Urkundliche Geschichte der Iglaue Tuchmacher-Zunft. Spis cenou počtený. V Lipsku 1861. Str. 3.

nemuseli pro vysokou její cenu kupovati a zpracovávat vlnu z Uher, která, co se týče jemnosti, již tehdaž byla za vlnou anglickou: sukna jejich byla by v ničem nezažala ypernským a gentským — tak výtečnými soukenníky byli Jihlavští.

Že lidé, kteří jedno řemeslo provozovali, tedy zde v Jihlavě soukenníci, záhy se spolčovali, tedy společenstvo, cech tvořili, o tom není žádné pochybnosti, jakkoliv se nedá historicky dokázati, kdy povstal v Jihlavě cech soukennický. Věc to pochopitelná, uvážíme-li, že listin počne se teprve tehdy užívati, když společenstvo jest již věci dokonanou. Každým způsobem stalo se to asi velmi záhy, a sice hned tehdy, když Flandrové mezi jihoněmeckými horníky v Jihlavě se usadili, neboť přišli, jak jsme již pravili, způsobili soukenníci se zkušenostmi a tradicemi svého domova a tedy také s hotovými řády, bez nichž společnost, třeba byla sebe skrovnější, na dlouho nemůže obstáti. Formálně a právně uznány byly tyto řády teprve r. 1360, tedy teprve v době Lucemburské, kteráž zvláště byla přízniva rozkvětu soukennického cechu jihlavského. Pohříchu káže nám účel knihy, abychom zde přestali, a abychom jen zkrátka poznamenali, jako Jihlava, že také jiná města měla své cechy soukennické a že v Brně byla již r. 1301 valcha, kteráž jest podstatným činitelem soukennictví.¹⁾

Některá řemesla, která již v prvních dobách středověku byla rozkvetla, jako na př. soustružnictví, tornarii, na sklonku doby Přemyslovské více v listinách se neobjevují. V XII. století náleželi k soustružníkům miskaři (scutellarii), kteří mísy a talíře dělali, číšníci (caliciarii, Becherdreher), lahevníci (lagenarii, Flaschendreher), lavičníci (qui toreumata facit,²⁾ což jest důkazem, že i při hrnčířství řemeslníci tito byli nezbytnými, neboť nádoby bylo vesměs ze dřeva, až v první polovici XIII. století dostaly se do domácnosti měď

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 127. „Cum casa inter ipsa molendina constructa, que vulgariter Walkymul dicitur“.

²⁾ H. Jireček, Slovanské právo II. 49.

a později také cín, čímž rozkvetla řemesla kotlářské (caldarií) a cínařské (stanarii).

Z potřeby obyčejného života vytvořil se také cech lazebníků. V městech a městysech bylo v XIII. a XIV. století tolik lázní, že lidé v nich zaměstnaní a službu konající, jenžto lazebníci sluli, k hájení svých stavovských interesů taktéž se spolčovali a cechy tvořili. V konšelských nálezech brněnských a jihlavských častěji se připomínají; také se uvádějí krčmáři a vinárníci, sládci a sladaři, rybáři, kožešníci, kloboučníci,¹⁾ koželuzi, bednáři nebo bečváři, ale nikde mečíři. Což pak jich v městech moravských nebylo? V době pradávne byla zde na Moravě dokonce celá osada Štítary (Schiltern), jejíž obyvatelé výhradně zhotovováním štítů se zabývali. V listině kláštera Lúckého z r. 1226 uvádí se mezi svědky Oldřich, jenž se štítářem (sagittarius) nazývá. Král Přemysl směřuje na rozšíření města Brna se sousedním proboštstvím benediktinským „na Luhu“ r. 1229 některé pozemky, poznamenal, že jest mezi nimi dvůr hrnčíře Kata a také dvůr štítáře Bohuše. Johanitskou listinu z r. 1288 podepsal kromě jiných také Sieghart, jenž se nazývá „sagittarius regis“.²⁾ Podle těchto zpráv mohlo by se souditi, že na Moravě zhotovována byla zbroj, štíty a šípy (neznamená-li sagittarius lučištníka). Jest však otázka dělaly-li se také pancíř a brnění, dýky a meče? Pochybujeme o tom. Uznává-li ještě král Václav II. za dobré ustanoviti mečíři Jindřichovi roční pensi 10 hřiven,³⁾ aby „se svým užitečným a umělým řemeslem“ v Praze se usadil, bylo toto řemeslo zajisté ještě velmi vzácné. Také jest nám známo, že brnění rytířská XIII. století hlavně z ciziny, a jmenovitě z Florence a Augšpurku se kupovala. Ale již počátkem XIV. století a sice okolo r. 1328 řemeslo toto nabylo v Praze takového

¹⁾ Henricus pilliator připomíná se r. 1262 v Olomouci. Cod. Dipl. Mor. III. 347.

²⁾ Tamtéž II. 173, 283 a IV. 349.

³⁾ Tamtéž VII. 977.

rozkvětu, že skoro pro každý kus zbroje byl zvláštní cech. Byliť zbrojíři vůbec, pak přilbíři (galeatores), platnýři (thorifices nebo loricatores), mečíři (gladiatores), jenž zhotovovali meče (gladii) a dlouhé nože, kteréž na pásu zavěšovány a tesáky (misericor) nazývány, štítáři (clypearii), ostruháři (calcariatores), odkudž pochází v Olomouci ulice Ostruhová, lukaři (balistarii), šipaři (sagittarii) a j. v.¹⁾ V takovémto rozdrobení jednoho řemesla viděti lze zajisté pokrok dělení práce a tím se také dá vysvětliti zručnost a umělost, jaké se v tomto řemesle dosáhlo. Podobnou umělost spatřujeme následkem rozdělení práce také v cechu zlatníků (aurifabri). Král Přemysl Otakar II. udělil jim, jak nám již známo, právo stříbro zkoušeti a příjmy z toho bráti.²⁾ Z toho vyplývá, že zlatníci již tehdaž zajisté měli mezi sebou jakési společenstvo. Umění zlatnické každým způsobem se provozovalo, jakkoliv jména zlatníků uvéstí nemůžeme. Za krále Václava II. se vypravuje, že Řek jménem Jan prodal králi klenotů za 300 hřiven.³⁾ Byl tento Řek zlatníkem nebo pouze obchodníkem? V příčině této nemůžeme podat bezpečné odpovědi jako nemůžeme odpověditi na otázku: zdali zlaté, skutečně bohaté nádoby při dvoře krále Přemysla Otakara II. byly výrobkem domácím nebo cizím. V Uhrách byl tehdaž při dvoře královském slavný zlatník, jménem Matiaš,⁴⁾ a před tím již r. 1246 mistr Štěpán.⁵⁾ Uhry byly tehdaž svým uměním zlatnictvím daleko za hranicemi proslaveny a jelikož Morava udržovala s Uhrami od časů nepamětných velmi čilé spojení, zlatnická technika uherská nezůstala snad také bez účinku na techniku moravskou. Důkaz o tom musíme poodložit k té době, až jednati budeme vůbec o umění, jak se na Moravě vyvinulo za časů přemyslovských. Tam zmíníme

¹⁾ Rössler, Das Alt-Prager Stadtrecht. Str. 19 a 30.

²⁾ Formulář. Archiv. D. 29, str. 160.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. VI. 113.

⁴⁾ Monumenta Hungariae historica. Vol. VIII. pag. 237.

⁵⁾ Fejér, Cod. Dipl. Hung. IV. 2. pag. 15.

se též o malířích a sochařích, kteří tehdaž po náhledu našem k žádnému cechu nenáleželi. Od r. 1348 dějiny české vypravují o náboženském malířském bratrstvu v Praze, do něhož také nemalíři mohli vstupovati; avšak o cechu malířském není zmínky,¹⁾ a také se nepřipomínají cechové zedničtí, kamenničtí a tesařští a vůbec žádný cech stavitelský, jakoliv v brněnské listině z r. 1300 uvádí se v Brně kameník Pelhřím.²⁾ Ráz jednot stavebních, v nichž připomenutá řemesla se spolčovala, byl, ačkoliv jednoty počátkem XIV. století již v rukou laiků se nalézaly, předce ještě tak mocně působil, že účastníci jednot stavebních nemohli se ještě odhodlat, aby jako jiní obyčejní řemeslníci v cechy se zřídili. Řemesla stavební byla prováděním našich větších kostelů jaksi posvěcena. Dělník chápal se lžíce a kladiva ne pouze za mzdu lidskou, nýbrž aby došel také odměny božské, tak že tichou oddanou pilností tesal na bezduchem kameni, aby z něho vytvořil dílo své obrazotvornosti, nebo mu vtiskl tvary svých vzorů.³⁾ Jen pro stavby obecné, světské a menší byly cechy stavitelské, jejichž poměru k jednotám stavebním ovšem neznáme; ale již nyní můžeme tvrditi, že jak stavební jednota, tak i cechovní řemeslníci nepracovali podle plánů

¹⁾ Tomek, Dějepis města Prahy II. 381—388.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 173.

³⁾ O činnosti stavební jednoty na Moravě a v Čechách nemáme sice přímých, historických dokladů; ale uváží-li se, že naše kostely, které až na doby nynější mohutností a architektonickým vyzdobením se vyznamenávají, a jejichž původ sáhá zajisté do století XII. a XIII., jako jsou na př. klášterní kostely v Tišnově a Třebíči, nebyly vystavěny v roce jediném, ani ne v desíti letech, že oba tyto kostely náležejí řádu cisterciáckému, který zcela jistě znal jednoty stavební a sám je vydržoval, uváží-li se dále, že na př. děkan biskupského kostela pražského Vítus, jehož smrt klade se do r. 1271 (Contin. Cosmae. U Pertze IX. 187), tolik velikých staveb kamenných provedl, že samy o sobě poskytovaly jednotě stavební dostatečného zaměstnání: pochopí se, proč právě tyto jednoty stavební pokládáme za příčinu, že na Moravě objevuje se pozdě cech stavitelský, přičemž prosíme, aby se uvážilo, že cech stavitelský nikdy se nezabýval opatřením hmot stavebních, nýbrž jednota stavební.

cizích, nýbrž podle vlastních nárysů a že většina jich nebyli cizinci, nýbrž domorodci. V umění stavitelském nedělo se otrocké nápodobení cizích tvarů, nýbrž za doby Přemyslovské vyvinulo se v Čechách a na Moravě domácí, národní umění stavitelské a již jest nejvyšší čas, abychom se vzdali předsudku, jako by umění v Čechách a na Moravě bylo bývalo skoro výhradně německé, z části francouzské nebo italské, žádným však způsobem české tedy domácí. K tomuto důležitému thematicu v dějinách umění moravského ještě se vrátíme,¹⁾ na místě tomto chceme se jen ještě zmíniti o průmyslovém a politickém významu cechů.

„V době, kdy státní moc ještě, jako nyní se děje, o všecko možné i nemožné nechtěla se starati, bylo na rozličných stavech a členech říše, aby sami o sebe se starali a náklonnost k spolčování, kteráž sejevila po celý středověk a vsady spolčovala, co k sobě náleželo, zachvátila zrovna tak řemeslníky jako rytířstvo a duchovenstvo. Kdežto rytíři měli své spolky a duchovenstvo podle svého hierarchického řádu se spojovalo, řemeslníkům bylo zříditi tolik rozdílných cechů, kolik bylo řemesel, jelikož jen tímto způsobem bylo možno v řemeslech těchto pravidelně se vyučiti. Toto učení podle pravidel ustanovených obsahovalo zároveň, jelikož každému za povinnost se ukládalo, ochranu, jaké řemeslo potřebovalo; bylo nejen kupcům zárukou, že řemeslník povolání svému dostatečně rozumí, nýbrž pojišťovalo také řemeslo bezprostředně proti svobodné konkurenci,²⁾ zkrátka: pojišťovalo právo ku práci, ježto jednotliví řemeslníci nebyli podnikateli, nýbrž dělníky.

S tímto právem vyrábětelů srovnává se jako korrelat:

¹⁾ Roku 1877 uveřejnil dr. Josef Kalousek v časopisu „Osvětě“ číslo 5. str. 321—342 výborný článek „O historii výtvarného umění v Čechách“, čelící proti náhledům pražských profesorů Gruebra a Woltmanna, kteří Čechům středověkým upírají všeliké samostatné umění.

²⁾ Citát z dra Viléma Arnolda, Das Aufkommen des Handwerkerstandes im Mittelalter. V Basileji 1861. Str. 33.

povinnost, dodávat konsumentům zboží dobré a povinnost konsumentů, aby výrobky řemeslné dávali dělati u těch, kdo právem takovým byli nadáni. Co se týče prvního kusu, jest povinností magistratu městského, aby konsumenty chránil proti všelikému poškození, aby tedy k jednání pořádků dohlížel. Předsevzali-li si na př. pekaři v Brně: že nebudou péci pro trh každý den, nýbrž třikrát za týden a dohodli-li se řezníci, že dříve nový kus neporazí, dokud by maso z dobyčete již poraženého nebylo prodáno a j. v.,¹⁾ bylo městské radě s příslušnou autoritou zakročiti a libovůli cechu po dobrém nebo přísně zlomiti, kdežto naproti tomu bylo jí uchopiti se přiměřených prostředků k donucení konsumentů, aby dávali pracovati u řemeslníků, kteří vstoupením do některého cechu práva k tomu nabyli. A v této povinnosti rad městských spočívá počátek nucení k cechu. Aby však toto nucení nebylo konsumentům na ujmu, vytknuty byly na prospěch konsumentů jisté hranice a korektivy: na jedné straně tím, že některým větším městům propůjčeno bylo právo skladné a na druhé straně tím, že v městech byly kratší nebo delší čas trvající trhy, na které v dobách pravidlem ustanovených, mohlo se dovážeti se všech stran všeliké zboží, jak jsme viděli,²⁾ bez poplatku mýtního a celního. Na trzích tedy, právě skladném a nucení k cechům zakládal se průmyslový význam cechů.³⁾

Co se týče politického významu cechů, v tom spočívalo, že členové cechu jedním sborovým duchem byli proniknutí. Naučili se znáti, že k sobě náležejí, že mají stejný účel a že se snaží stejného cíle dosáhnouti. Odtud se vyvinula určitá doba k ucdlnictví — obyčejně čtyry léta — ustanovení

¹⁾ Rössler, Die Stadtrechte von Brünn, pag. 218.

²⁾ Viz str. 103 toh. díla.

³⁾ Výborným o předmětu tomto pojednávajícím spisem jest: „Zur wirtschaftlichen Bedeutung des deutschen Zunftwesens im Mittelalter.“ Ein Beitrag zur Geschichte des Zunftwesens od Dra Gustava Schönberga. V Berlíně 1868.

o tom, jakou dobu tovaryši mají sloužiti a na zkušenou cestovati (vandrovati). Tovyaryši náleželi skoro všady k rodině mistrově, který byl povinen je vyživovati, aby mravný život vedli, dohlížeti. Dále se stalo nezbytným požadavkem, kdo by nějaké řemeslo chtěl samostatně provozovati, aby se vykázal jistou technickou způsobilostí, což se muselo prokázati zkouškou, zdali v případě konkrétním uchazeč skutečně jest způsobilým. Důkaz tento podáván provedením „kusu mistrovského“. Tento zdlouhavý postup v jediném oboru dodával řemeslníku sebevědomí samostatnosti, kteréž bylo mocnou pružinou, kotvicí politické jeho správnosti a mravnosti, která i tím byla povznešena, že počátkem XIV. století každý cech zvolil si některého svatého za patrona, tak že tím stal se nejen řemeslovým společenstvem, nýbrž také duchovním bratrstvem. Tohoto patrona dal si pak cech na své prapory a praporce, měl-li města proti nepříteli hájiti. Kolik cechů město mělo, tolik bylo v něm zřízených oddílů; bylo potřebí pouze dáti jim zbraně, aby se jim jakožto oddílům vojska městského vykazaly brány, bašty a hradby městské k střežení a hájení. Jakmile však cech byl ozbrojen, zasazoval se o samostatnost, samosprávu města krví i statkem proti všelikému odpůrci; tím však již si také otevřel bránu na radnici a stal se tak účastníkem ve správě městské. A v tom hlavně spočíval politický význam cechů. Ještě dříve nežli minulo XIV. století byla řemesla v radách městských již zastoupena. Od r. 1360 lze tuto přeměnu v soukennickém cechu jihlavském dostatečně stopovati.

AGRÁRNÍ A HOSPODÁŘSKÉ POMĚRY.

Ohraničování polí. — Meze polní. — Čeho se šetřilo při upravování mezí polních. — Obcházení mezí. — Mezní soud. — Katastrální vyměřování. — Laneus a mansus to-

tožny. — Lány jsou rozdílně veliky. — Jak se na nich hospodařilo. — Hospodářství třístranné. — Polní plodiny a pěstování chmele. — Lukařství. — Zahradnictví. — Druhy ovoce a jak se jich upotřebovalo. — Včelařství. — Vinařství. — Lesnictví. — Lov a jak se provozoval.

Hospodářství polní jest, jak se vůbec uznává, nejdůležitějším zaměstnáním ve všech státech kultivovaných, na jehož zdaru přede vším závisí blaho občanstva. Čím více pokračuje vzdělání národa, tím více stoupá také výtěžek zboží hospodářského, poněvadž obratnost na jedné a zvýšené potřeby na druhé straně živnost zvelebují. Jelikož tedy Čechoslované na Moravě od té doby, co podle historie v zemi se objevují, hlavně rolnictvím se zabývali a v tomto svém oblíbeném zaměstnání ani tehdy nebyli rušeni, když v XIII. století němečtí osadníci vedle nich a mezi nimi se usadili: dá se souditi, že v XIII. století panovaly na Moravě velmi spořádané agrární poměry. Upravené poměry agrární však vyžadují přede vším, aby majetek, tedy zde pozemky, úplně byly pojištěny. Rolník musí dobře znáti hranice, pokud sáhá pole, které jest mu vzdělávati čili jinými slovy: majetek musí mu býti písemně pojištěn a to dělo se soudním vytknutím mezí při jeho polích a občasnými jich ochozi. Již v díle IV. byli jsme pojednali podle listin až do r. 1197 o hranicích polních, zde chceme u líčení tom pokračovati.

Když pole novému majetníku k užívání byla vyměřena, jevila se býti nejprůprirozenějším jich ohraničením, jakožto terminus, brázda. Velehradská listina z r. 1236 vypravuje, že i dvě osady, Volkovič a Vriskov, které tehdaž ležely v kraji Znojemském, ale později zanikly, jen brázdou od sebe byly odděleny.¹⁾ Brázda a mez, vlastně co při vyměřování bylo přidáno, dělily role rozdílných majetníků. Panství čili jak již tehdaž se nazývaly, dominie, měla buď přirozené nebo

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 310. „Wolkvicz . . . Vriskau, que ville un tantum limite, scilicet sulco aratri, dividuntur.“

rukama lidskýma zřízené hranice. Přirozenými hranicemi byly: řeky, potoky, pohoří, hory, skály, veřejné cesty, údolí a pod; umělé hranice tvořily, kopce z prsti nasypané nebo z kamení zřízené, cumuli,¹⁾ acervi, pojedinné hraničníky nebo mezníky s vydlabanými známkami, „úročistě“, hrušky a duby taktéž se známkami vřezanými.²⁾ Aby takovýto

¹⁾ Listina kláštera Hradištského asi z r. 1215, v níž se pojednává o pomezním sporu a o hranicích velkého panství Hranického, mluví o takovýchto přirozených a umělých meznících. Tamtéž 77 a sled. a 82.

²⁾ V listině z r. 1292 „*Distinctio metarum inter villam Přitluky (Pritlach) et castrum Neideck*“ čteme: že důvěrníci vypraveni k vyhledání starých hranic mezi svrchupsanými panstvími „*antiquorum limitum certissima indicia reppererunt, grandem videlicet lapidem, quem honorande recordationis genitor noster (Siffridi Orphani de Neidekke) tribus bovum paribus duci et poni iusserat in signum limitare, cui non posset ab aliquo mortalium contradici; deinde validos et vetustos arborum truncos, in quorum stipitibus priusquam succiderentur, signa se vidisse limitaria concorder asserebant, medium etiam tramitem illus loci, qui vulgo Puorchstal dicitur, et alia quedam plura, in quibus universis, dum persone metatorum a se invicem nullatenus dissentirent, nos utrimque illorum limitationes et metarum distinctiones ratas gratasque habentes, novorum aggerum altos cumulos in meditullio limitum elevari fecimus.*“ Cod. Dipl. Mor. IV. 390. — Užívalo-li se slova „sepulchrum“ za mezník, nedá se určit. V moravských listinách není k tomu dokladu. V listině z r. 1227 čte se ovšem „ut divisio nemore cum sepulchrariis faciant sibi novalia“ (Cod. Dipl. Mor. II. 183), což tak zní, jako by rozdělení lesa mělo se státi per sepulchraria a ne cum. Máme za to, že výraz „cum sepulchrariis“ jest charakteristikou, bližší naznačení lesa, jenž měl býti rozdělen, tedy lesa, v němž se nalézaly hroby pohanské. V uherských listinách vyznačuje se hranice dosti často „inde ad sepulchrum paganorum, et ibi habet metas.“ (Fejér, Cod. Hung. IV. 3. pag. 460 ad an. 1268). Zdalíž také v Čechách a na Moravě nemohlo se přijíti na hroby pohanské „sepulchraria paganorum“, když se v lesích a na polích pracovalo? Zdali k ustanovení hranic u Čechoslovánů nesloužily též tak zvané „báby“, jako v jižním Rusku, není doposud zjištěno? V Uhrách se jich užívalo, jak se podobá, pode jménem „statua“, neznámená-li vůbec slovo toto břevno. (Cod. Dipl. Mor. VII. 19. Statuas, que Nebensaul nuncupantur.) Ve velké potvrzovací listině krále Bely IV. pro Vrch sv. Martina (1234—1270) čte se, kde se ustanovuje hranice Temurdu: Prima meta est in occidente cum statua iuxta villam Mucha . . . deinde dimissa magna via vadit iuxta vineas versus meridiem, et ibi ultra viam

kopec působením živlů nebo také zlomyslnou rukou lidskou nemohl býti rozmeten, byl silnými trámci obehnán (kopec trabibus circumdatus); k vůli evidenci zakopávaly se do takovýchto kopců pro potomky hrnce s uhlím, mince (imponentes eisdem acervis signa occulta) a j. v. a hranice takové nazývány „kopci podle obyčeje domácího zřízenými“. Když r. 1275 urovnán byl spor o hranice mezi osadami kláštera Hradištského a osadami města Olomouce, užilo se tohoto výrazu.¹⁾ S tímto výrazem setkáváme se také v podobné listině z r. 1280, kterouž potvrzeny hranice mezi klášteřem Hradištským a olomouckou kapitulou.²⁾

Zasazování mezníků a určování hranic kolem polí a panství dělo se za jistých formálností. Formálnosti tyto jsou nám známy a chceme je na dvou příkladech vyličit. Roku 1280 nebylo dostatečně známo, kudy běží hranice mezi městy Kojetínem a vsí Bezměrovem. Aby se vyhnuli soudnímu sporu, sešli se tehdejší držitelé obou osad, biskup Pražský Tobiáš za Kojetin a Budiš, opat Hradištský za Bezměrov v Kojetíně k smírnému porovnání. Oba přivedli s sebou v družině své hodnostáře; biskup probošta, děkana a arcijahna své kapitoly a svého komoří, rytíře Pelhřima, opat klášterního probošta, komoří a klášterního zástupce právního Budislava. Biskup a opat shodli se v ten smysl, co oba světští pánové rytíř Pelhřim a zástupce kláštera Budislav s strany hranic za právo uznají, že se tomu oba bez odporu podrobí. Tito zvolili si po třech porotcích z osad sporných, tedy z Kojetína a Bezměrova, sesílili se porotci těmito a lesníky z Kojetína a Hradiště, kteréž sousedí s Bezměro-

habet metas cum statua, et ibi est villa Halas commetanea.“ Wenzel, Cod. Arpad. Vol. VII. 11.

¹⁾ „Certos terminos secundum terre consuetudinem per acervos qui et kopci vulgariter appellantur, undique comigravi,“ praví vyslanec markrabě, roku 1275 k upravení hranic ustanovený. Cod. Dipl. Mor. IV. 165.

²⁾ „Metis secundum ius terre per acervos, qui vulge kopci dicuntur, distinctis.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 242.

vem a obešli hranice. Obcházel je od mostu, jenž vede přes Hanou na silnici do Kroměříže až k řece Moravici a prohlásili, že všechna krajina na obou březích řeky Hané náleží k území kojetinskému, pozemky však na pravém břehu Moravice do Bezměrova. Pruh země, jenžto leží mezi mostem přes Hanou, silnicí do Kroměříže a mezi dvěma kopci hraničními při Hané že ustanoven jest k udržování mostu připomenutého. Další hranice za Moravicí tvořily: jezero Martinské, Dělná struha, při níž byly kopce nasypány, bezměrovská cesta a říčky Radše a Teba.¹⁾ — Jiný příklad. Území hradu Neudeku hraničilo se vsí Přítluky, jenž příslušela opatství Velehradskému. Seifried Moudrý z Neudeka zvěděl, že vrchnostenská jeho úředníci po delší čas buď z nedbalosti nebo omylem užívají ve prospěch hradu Neudeka kusu lesa a louky, ježto byly majetkem panství přítluckého. Opat Velehradský Lupinus si na to stěžoval a proto Seifried si předsevzal hranice obou panství vyšetřit. K tomu účelu sešli se opat Lupinus a svědek jeho Ekko, komtur templářů z Čejkovic a Seifried Moudrý se svými přáteli na hradě Neudeku dne 15. července 1292, zvolili hodnověrné starší muže z Přítluk, Neudeka a některých jiných sousedních obcí, které v listině příslušné jménem se uvádějí a vypravili je, aby staré hranice vyhledali. Hranice tyto byly nalezeny a ve prospěch opatství Velehradského vytknuty.²⁾

Hranice takto ustanovené požívaly veřejné vážnosti a podrobeny byly veřejné kontrole. Aby se kontrola tato prováděla, dávaly se tak řečené ochoze, circuitio, také obequitatio metarum. Král Václav potvrzuje r. 1241 Německému řádu rytířskému statek, který mu byla darovala Domaslava, vdova po Zbraslavovi z Miletína, pravil, že se podle obyčeje zemského hranice darovaných statků obešly.³⁾ Avšak ne

¹⁾ Tamtéž 235 a 236.

²⁾ Tamtéž 389.

³⁾ Erben, Regesta pag. 498. „De gratia speciali iussimus (bona ordinis) assignari et secundum terre consuetudinem per circuitum limitari.

pouze tehdy, když statky byly darovány kostelům a klášterům, ne pouze tehdy, když se kupovaly a prodávaly a když vypukly spory o hranice, nýbrž každoročně byly ve vsích od porotců a od nejváženějších a nejstarších obyvatelů hranice obcházeny. Byla-li ochoz úředně nařízena, zanešena do listiny o tom sepsané jména těch, kdo k tomu byli ustanoveni a z toho vysvitá, že úředníků lesnických a personálu lesního z příčin, které jsou na snadě, nejčastěji v příčině této se upotřebovalo. Když se r. 1203 ustanovovaly hranice rozsáhlého lesa Střelné mezi Odrou a Moravou, kterýž darován byl Premonstratům hradištským od markraběte Vladislava Vladislavovice, uvádějí se mezi těmi, kdo při odevzdávání lesa měli účastenství a kdo hranice ustanovovali: Slavata, magister venatorum, Bludo, summus venator, a pak ještě několik podřízených myslivců. Když se r. 1210 odevzdávalo panství zábrdovické nově založenému premonstratskému klášteru v Zabrdovicích u Brna, 21 osob ustanovovalo hranice; jména jejich uvádějí se v zakládací listině, kteráž byla o několik let později sepsána.¹⁾ Čím důležitější byl statek, tím slavnější byla ochoz. Klášter Milevský v kraji Tábořském držel od krále Přemysla zástavně ves Bojenice v 50 hřivnách čistého stříbra. Po létech klášter vyplatil králi 60 hřiven a stal se r. 1218 majetníkem statku zastaveného. Tehdáž král nařídil, aby podkomoří Zdislav, královský villicus Předvoj a kanovník Martin a j. v. každý se svou družinou hranice objeli a mezníky zasadili.²⁾ Z listiny, dané r. 1219 se dovídáme, že král Přemysl Otakar, když kostelu vyšehradskému daroval okres zahrádecký, dal hranice obejítí svými dvěma syny, králevicem Václavem

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 14 a 57.

²⁾ „Memoratum villam cum appendiciis suis obequitaverunt et signa in terminis posuerunt.“ Erben, Regesta pag. 275. V jiné listině z r. 1219 o též vsi Bojenicích a o témž předmětu praví se „... obequitaverunt, signa in medio rivuli, qui dicitur Belina, usque in Borovan in longitudine et lato, nullo contradicente, ponentes.“ Tamtéž pag. 285. Obšírnou zprávu o ochozi čteme ad an. 1203 v Erbenovi, Regesta pag. 224.

a pozdějším markrabětem Vladislavem.¹⁾ Takováto ochoz úřední bývala spojena s právoplatným přenesením statku na nového majetníka a nestalo-li se tak hned původně, nový majetník snažil se později, aby byla předsevzata. Královská vdova Konstancie koupila od pana Diviše z Divišova z rodu Šternberků panství komínské u Brna za 280 hřiven stříbra. Na tržní sumu splatila 230 hřiven a zbytek 50 hřiven zůstala dlužna, poněvadž syn Divišův Zdislav, ještě zatím Diviš z Divišova zemřel, k dědictví se hlásil a ochoz statku prodaného, k čemu byl zavázán, nepředseval. Konstancie odkázala r. 1240 na smrtelné posteli panství toto panenskému klášteru cisterciáckých jeptišek v Tišnově, který byla založila a uložila tehdejší abatyši, až jí budou od pana Zdislava hranice ukázány a až se ochoz jejich předsevezme, aby mu odevzdala zbytek 50 hřiven.²⁾

Z líčení tohoto vyrozumíváme, že jak ustanovování hranic, tak ochoz jich zakládaly se na starém slovanském právě obyčejovém; byly zákonem, — a poněvadž byly zákonem, muselo se trestati každé porušení nebo pošnutí hranic a každé odorání jednotlivých polí. Na Moravě líčila se pře o tom u soudu zemského, v Čechách byl nejvyšší purkrabě Pražský rozhodujícím kompetentním úřadem. Mezní soud děl se za mnohých obřadů, z nichž připomenouti chceme jen přísahu svědků na sporné hranici. K účelu tomu vykopána byla na místě, kde ochoz měla počítí, jáma, v níž svědkové bosi a pouze v košili poklekli s hlavou odkrytou a tak přísahali; nejspíše mělo se tím symbolicky naznačiti, že svědek chce říci pouhou pravdu, komu náleží pozemek, na němž stojí.³⁾

¹⁾ „Mittens filios suos, Wenzeslaum et Wladislaum, ad denotandum et circumeundum circuitum prefatum.“ Erben, Reg. pag. 285.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 380 „sicut tenebatur de iusticia circuire . . ut post ostensionem metarum et circuitum [antedicto Zdeslao] solvat abattissa quecunque fuerit 50 marcas, quia 230 marcas solvimus sibi et patri suo.“

³⁾ Brandl, Glossar. pag. 152.

Že tato způsobá přísahy u svědků na sporné hranici sáhá asi až do časů pohanských, tomu nasvědčuje obvyklý tehdejší trest na hrubší porušení hranic. Kdo totiž provinění se dopustil, povinen byl odvésti poškozenému za pokutu „mezního vola“. ¹⁾ Čím dále zabýváme do českého zákonodárství, tím větší úlohu hraje vůl, co se týče ustanovování trestů. Ještě v zákonech Břetislavových z r. 1039 praví se: „Kdoby mrtvoly pochoval na polích a v lesích, odvede za toto provinění arcijahnovi vola, knížecímu fisku 300 denárů a musí připustit, aby mrtvý pochován byl na společném hřbitově.“ ²⁾ Tedy i zde byl vůl ustanoven za pokutu. Rozumí se samo sebou, že tak vysoká pokuta požadovala a platila se jenom tehdy, stalo-li se křiklavé porušení hranic a sice v tom případě, když se vykonala přísaha mezní se všemi svými obřady; v případech méně důležitých, nebo byly-li jednotlivé brázdy odorány, zapraviti bylo pokutu peněžitou podle toho, jaká škoda se způsobila. Na př. královská komise rozhodla ve sporu o hranice mezi poli kláštera Lúckého a města Znojma, že škodu bude penězi nahraditi a že ten, kdo by zlomyslným způsobem jednu nebo více brázd odorál, povinen bude zaplatit poškozenému 5 talentů mince moravské.³⁾

Byly-li hranice panství ano i hranice jednotlivých polí

¹⁾ Ve veliké potvrzovací listině krále Přemysla Otakara pro kostel Olomoucký, dané v Opavě dne 16. července 1256 čteme: Similiter in occupatione metuarum, si aliqui in iudicium fuerint vocati et iudicati, ad ecclesiam venditio reddeat simul cum eo, quod vulgo dicitur mezní vol, et conquerenti satisfiat.“ Cod. Dipl. Mor. III. 215.

²⁾ Cosmae Chron. ad an. 1039. U Pertze IX. 69. Capiulare Karla Velkého z r. 785 ustanovuje v té příčině: „Iubemus, ut corpora christianorum Saxonorum ad cimiteria ecclesiae deferantur, et non ad tumulos paganorum.“ U Pertze Legg. I. 49 č. 22.

³⁾ „De dampno illato, secundum quod eius quantitas estimabitur, satisfactione plenaria emendabit. Item, quicunque terminos agrorum, quos homines ecclesie Lucensis contiguos habent cum civibus (Znoymensibus), iniuriose transulcaverit vel deorando subtraxerit, predictae pene (quinque talenta usualis monetae), quam statuimus, subiacebit.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 99.

od vlády zemské pojištěny nejbedlivější správností a vyměřením trestu na ty, kdo by je porušili, stalo se nezbytným následkem této státní dohlídky, že staráno se o katastrální vyměření jednotlivých panství a vzdělaných polí. Vyžadovaly to na jedné straně právo jednotlivce a pak prospěch panovníkův, poněvadž podle polí vyměřených ustanovovala se daň pozemková a mnohá jiná veřejná nebo státní břemena.

Že toto katastrální vyměřování skutečně se provádělo a že stát k němu dohlížel, o tom není žádné pochybnosti. Důkazem toho jsou četné lokace, které jsme byli v knize této již tolikrát připomenuli. Markraběnka a královna Jitka, manželka krále Václava II., postupující r. 1291 sluhovi svému věno své panství Lysou, aby je na právě německém zalidnil, poznamenala: že mu dovolila, aby pozemky propůjčené provazcem na lány vyměřil, jak to vůbec činívá každý zakladatel.¹⁾ Klášter Břevnovský zakládá novou ves a určuje, jak by lány měly býti veliké, odvolává se v listině r. 1342 o tom vydané na provazce královského města Prahy.²⁾ Větší statek parcelován býval tedy provazci, které měly býti, jak ustanovil Přemysl Otakar, 42 lokte dlouhé. „Man soll zu jedem Seil geben ein Gottberat, das ist zwei quere hand.“ Provazce tento jest delší, počítají se na pražský loket tři pídě. V nejstarší městské knize znojemské počítají se na provazce 52 lokte. Zrovna tolik počítají staré desky pražské na jeden provazce polní, poněvadž byly také provazce rybníčné, lesní, luční a viničné, které měly míru rozdílnou. Tři provazce polní čili 156 českých loket na délku a 1 provazce nebo 52 lokte do šířky jde na jedno jitro nebo hon t. j. na prostor, na který se vyseje korec obilí. Prostor tento zaujímá

¹⁾ „Dantes sibi plenum posse in eadem hereditate nostra distinguendi laneos seriatim per funiculum distributionis, prout consuetudo cuiuslibet locatoris exquirat.“ Emler, Regesta pag. 661.

²⁾ Dobner, Monum. VI. 69: „quod quilibet laneus habere debet septuaginta duas mensuras de mensura funiculi, quo hereditates maioris civitatis Pragensis mesurantur.“

tedy tři čtvereční provazce nebo 8112□ loket a 60 takových honů nebo jiter jde na 1 lán.¹⁾ Role, které nebyly ještě vyměřeny nebo v lány rozděleny, zaznamenávají se v listinách jménem „terra, ager, pozemek“. Markrabě Přemysl daroval r. 1239 panu Viktorovi, synovi Bluda z Žerotína za prokázané služby více takových pozemků u Húzova, Tovíře a Samotíšku a j. v., které ještě nebyly vyměřeny.²⁾ Teprve tehdy, byly-li pozemky provazcem vyměřeny a na určitou šířku rozděleny, dostaly jméno „mansus“ nebo „laneus“. Kněžna Sačská a teta krále Václava II. obdržela k výživě své panství Budyňské. Kněžna nevědouc asi, kolik výměra panství obnáší, dala majetek svůj přeměřiti a uzavřela pak r. 1302 podle revidovaného katastru, kterým každý mansus ustanoven byl na 60 korců výsevu, nové smlouvy se svými poddanými.³⁾ Z toho vysvítá, že tehdaž mansus a laneus byly pojmy totožné, naznačující v Čechách r. 1302 kus pozemku o 12 prutech, na který se mohlo 60 korců vyseti. Těž v listině kláštera Břevnovského z r. 1296 mansus a laneus za stejné se pokládají.⁴⁾ Podobně děje se i na Moravě. Biskup Bruno propůjčuje r. 1274 rytíři Berchtoldovi z Ronberchu v léno ves Kochov, dokládá, že obsahuje 19 lánů nebo mansů.⁵⁾ Kdyby nám však uvedené příklady nepostačily, případ následující bude zajisté rozhodujícím dokladem. Bohuslav z Risenburka daroval před lety klášteru Velehradskému 12 mansů ve vsi Veliké. Syn jeho Boreš, kastelan na Risenburce, potvrzuje dne 3. března 1264 toto darování

¹⁾ Rössler, Brünner Stadtrechte pag. XCVIII.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 360.

³⁾ „Convenit, quod quilibet mansus bonorum predictorum continere debet tantum de terra, quod in eo seminari possint sexaginta strichones seminum universorum hiemalium et etiam estivalium.“ Emler, Regesta pag. 835.

⁴⁾ Tamtéž pag. 741 a 742.

⁵⁾ „In villa nostra, in Chochov, decem et novem laneos sive mansos.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 125.

12 mansů, „které obyčejně leen se nazývají.“¹⁾ Aratura, popluží, jest starší avšak také ještě v XIV. století obvyklé pojmenování role, ježto párem volů se mohla vzdělati; popluží mělo zajisté určitou výměru, jelikož v listinách jest řeč také o poloviční aratuře.²⁾

Laneus a mansus tedy znamenají jednu agrární jednotku a také jest jisto, že vyměřování dalo se provazcem úředně uznaným; avšak jakou výměru měla tato jednotka, není jisto. Nahoře jsme připomenuli, kterak lán byl tak veliký, že bylo potřeba 60 korců jarního a ozimého obilí, aby mohl býti zasazen. To bylo pravidlem v některých krajinách. Na zboží kláštera Břevnovského v Čechách měl okolo r. 1342 lán 72 provazce obsahovati.³⁾ Právo brněnské ustanovovalo: „vyměřuji-li se nové polnosti, přidělí se jednomu lánů tolik jako druhému, a dají se do každého lánů pole lehká a pole úrodná, a co losem každému připadne, to jest jeho s mezemi a hranicemi, ať už se kladou mezníky nebo uhlí, které se ve velikých hrncích do země zakopává a kopce kamenné nebo podobné jiné věci . . . Znamenati dlužno, že 32 lokte jdou na provazec, 9 provazců na délku a 2 a jeden krok na šířku tvoří lán.“⁴⁾ Podle práva hlubčického obsahoval každý lán 36 jiter, proto se všady, kde na tomo právě osady se za-

¹⁾ „Duodecim mansos, qui leen vulgariter nuncupantur.“ Cod. Dipl. Mor. III. 361. Že slovo „leen“ nic jiného neznamena, nežli lán a že tento pochází od lána něm. leine (provaz) nepotřebujeme zajisté teprve doložiti. Nahoře jsme připomenuli, že „funiculus distributionis“ byl znám všem zakladatelům.

²⁾ Markrabě Vladislav Jindřich uděluje r. 1220 klášteru Doubravnickému některé dary, poznamenal: „Confirmamus etiam ipsi monasterio omnem dotem, . . . in ipsa villa forensi Bystrice, mansum videlicet cum silva in Zdenici et capella (m) in Pivonici cum dimidia aratura et bosco.“ Cod. Dipl. Mor. II. 117. Aratura a mansus se zde nerozeznávají. Srovn. Cod. Dipl. Mor. III. 838 a sled.

³⁾ Dobner, Mon. VI. 69.

⁴⁾ Rössler, Stadtrechte von Brünn str. 220 a 223.

kládaly a polnosti vyměřovaly, počítal lán asi na 108 rakouských měr výsevu.¹⁾

Na Moravě vůbec lán neobyčejněji se určoval podle výsevu. Při tom užívalo se výrazů „strych a korec“, které se srovnávají s latinskými „mensura, modius“ a s německými „Mut a Scheffel“. V listině z r. 1279 pro klášter Vilimovský v Čechách se praví, že rolníkům zapravovati jest z lánů ve vsi nově založené ročně 22 „mensuras“, kteréž obyčejně „korec“ se nazývají.²⁾ S výrazem tímto setkáváme se též v břevnovské listině z r. 1296. Tam se praví, že sedlákům z některých vsí klášterních odváděti jest do dvorů klášterních z každého lánů kromě nezbytného věrduňku čistého stříbra podle váhy pražské dvě mensury žita, tolikéž pšenice a ovsa, kterážto míra v českém obyčejně korec se nazývá.³⁾ Listina zároveň nazývá tuto míru obilní „prostřední královskou mírou pražskou“, z čehož dá se zajisté souditi, že ani tato míra nebyla všady stejná, poněvadž by jinak bylo zbytečno zvláště ji označovati.

Že „mensura“ nebo „korec“ jmenovány v listinách německých „Scheffel“, vysvítá z více listin Brunonových, kterými se léna propůjčovala. Shledáváme v nich ustanovení, že držitelé lén kostela olomúckého jsou povinni odváděti kanovníkům olomúckým z každého lánů ročně „mensuru“ (často také modius nazývanou)⁴⁾ pšenice podle míry opavské,⁵⁾ a tuto „mensuru“ nebo „modius“ biskup Dětrich nazývá r. 1295 německým slovem „Scheffel“. Misto korce

¹⁾ Jireček, Codex iur. Bohem. pag. 168.

²⁾ Emler, Regesta pag. 500 „viginti et duas mensuras, que vulgo chortzones dicuntur.“

³⁾ „Que mensura est media regalis pragensis et in vulgari Bohemico chorez nuncupatur.“ Emler, Reg. pag. 742.

⁴⁾ „Dabis annis singulis mensuram unam tritici, continentem modium unum Opaviensem.“ Biskup Bruno ad an. 1263. Cod. Dipl. Mor. III. 350.

⁵⁾ Viz str. 132 a sled. toh. díla.

⁶⁾ „De laneo quolibet unum Scheffelonem tritici mesure Opaviensis.“ Cod. Dipl. Mor. V. 26.

uvádí se rovněž výraz „strych“. V Jihlavě byl při řece Jihlavce mlýn, který v dobách pokojných okolo r. 1293 odváděl úroku 50 strychů žita;¹⁾ a královna Česká a Polská a markraběnka Moravská Jitka Habsburská, chof Václava II., chtěla zlepšiti patronátní obročí na věně svém, v českém městysi Lysé, ustanovila, aby farář dostával z každého lánů ve své farnosti místo desátku korec pšenice a dva korce žita. Při té příležitosti praví královna, že „korec v obyčejném životě také strychem se nazývá.“²⁾ Tedy: strych, korec, Scheffel, Mut jsou pojmy totožné, jenžto v době Přemyslovské byly měřítkem, podle něhož se měřily všechny druhy užitečné půdy, avšak ne stejným způsobem.³⁾ Bylyť lány na 72, 64 a 60 korců výsevku.

Zdali lanei parvi, lanei regales, lanei dominicales, lanei rusticales měly též rozdílnou výměru nebo ne, nemůžeme rozhodnouti, jelikož skoro každé větší město mělo svou zvláštní váhu a míru, jak to vysvětluje již z rozdílného jich pojmenování. V Litovli známy byly okolo r. 1291 lány medlovské a uničovské.⁴⁾ V nově založených osadách kolem Hranic užívalo se r. 1276 a 1292 obyčejné lánů chrudimského.⁵⁾

¹⁾ „Quoddam molendinum in maiori flumine, sub monte, eodem hospitali, vigente tempore pacis, in quinquaginta strichonibus siliginis tributarium.“ Cod. Dipl. Mor. V. 299.

²⁾ Emiler, Reg. pag. 698. „Unum chorum, qui stricho dicitur vulgariter.“

³⁾ Biskup Bruno zakládaje r. 1258 čtyři nová obročí kanovnická a rozhojňuje příjmy členů kapitolních, ustanovil kromě jiného, aby kanovníci v kůru přítomní podělování byli denně chlebem pšeničným „et hii panes tante debent esse magnitudinis, quod obedientarius, qui predictas villas (Chelčice a Hodolany) tenerit, qualibet ebdomada debet dare ad hos panes unam muttam tritici Brunnensis mensura.“ Pro 20 chudých žáků mělo se k témuž účelu napéci týdně z půl korce (dimidia mutta) žita. Cod. Dipl. Mor. 252. Conf. l. c. 274, kde taktéž k r. 1259 se uvádí „mutta“ tritici a siliginis; a že „mutta, mensura, modius“ jsou totožné, vysvětluje z Cod. Dipl. Mor. V. 394 ad an. 1293.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 373. „Laneos mensuratos iuxta mensuram laneorum in Medla a Nova civitate.“

⁵⁾ Tamtéž 169. a 384. „De mensura Chrudimensi.“

Když se u Příbora zakládala ves Větrichovice, původně Dětrichovice (Theodorichsdorf) nazývaná, rozdělena byla r. 1302 na malé lány¹⁾ a j. v. Ostatně lány nazývány též lány svobodné a lány úroční, liberi et censuales, podle toho byly-li od daně osvobozeny neb ne.

Co se týče rozdělení, byly celé, poloulány a čtvrtlány. Čtvrtlány nazývány od počátku XIV. století též curricula a quartalia,²⁾ kdežto curricula naznačovalo v dřívějších letech menší dvůr hospodářský s poli i bez nich. Za biskupa Brunona curricula často se připomíná. Osady za něho založené nebo od něho v léno propůjčené počítají se na lány a curricula jako na př. lená, ježto r. 1274 přijali od Brunona bratří Franko a Albert jménem Stockfischové.³⁾ Kateřina z Lomnic zakládaje r. 1317 klášter sv. Anny v Starém Brně, darovala mu kromě jiného též svou ves Šitbořice. Při té příležitosti praví, že tato ves záleží v 20 lánech s příslušným dvorem (curia), pak v 9 „curculich“ s poli a 4 bez poli.⁴⁾ O to se opírá rozíl v listinách se vyskytující mezi lanearius a curricularius.⁵⁾ Kdo neměl žádných pozemků, nazýván

¹⁾ Tamtéž V. 143. „In quinquaginta duos laneos parvos distinctum et limitatum.“

²⁾ Hodně pozdě, teprve okolo roku 1362 jeví se býti výraz „curricula“ totožným s „quartalia“. V listině z r. 1362 Hertlín z Liechtensteina potvrzuje manželce věno na svém zboží a praví kromě jiného: „primo in oppido nostro Nikelspurgh IX. laneos et XLVII. quartalia, seu curculas, et sextam partem balnei“. etc. Tamtéž IX. 218.

³⁾ Tamtéž IV. 122.

⁴⁾ „Viginti laneos, Curia dumtaxat in sortem et numerum eorum viginti laneorum computando, nec non novem curculas maiores, agros habentes, cum quatuor minoribus, agris carentibus.“ Cod. Dipl. Mor. VI. 81. V jednom seznamu lén kostela olomouckého z let 1318 až 1326 dělí se role kromě na lány také ještě na araturae et virgae. Na př. XII. lanei, una aratura et III. virgae etc. Cod. Dipl. Mor. VII. 838 sqq. Virga, prut pole, rovnal se 5 jitrům, tedy 12 virgae = 60 jiter nebo lán. Srovn. str. 98 toh. díla.

⁵⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 123.

subses.¹⁾ Jak celé, tak i pololány děleny, jakmile byly vzdělány, v traty, campi a tyto v hony (plateae, něm. Gewände), dlouhé pruhy neurčité výsevy, obyčejně o 1 jitře.²⁾ Aby se takovýto lán mohl zdělati, k tomu bylo potřeba na př. r. 1282 4 koňů, 2 krav, 2 svin plemenic a přiměřené množství obilí ozimního a jarního.³⁾

Co se týče míry plošní a duté, nemůžeme se tuto pustiti do podrobného o ní uvažování, i jest nám pouze uvéstí jména, jaká se míře duté a váze dávají v listinách. Zdali se na Moravě užívalo královské normální míry na obilí, ježto se „čtvrtné“ nazývala a ježto v Praze byla postavena, nedá se z listin dokázati. Král Václav I. rozkázal r. 1249, že jenom na tuto míru obilí všelikého druhu jest kupovati a prodávati. Vedle této míry postavena byla také váha veřejná. Za každé upotřebení míry normální platil se obolus.⁴⁾ Podobné normální míry byly postaveny zajisté ve všech značnějších trhových osadách moravských; co se týče veřejných váh, můžeme to tvrditi určitě⁵⁾ a máme za to, kde se užívalo zvláštní míry nebo váhy, že tam postavena byla též takováto normální míra a váha, aby se ji obecně mohlo užívat jako na př. ve Znojmě. V listině kláštera Lúckého čteme, že mlynář při Hoře sv. Hippolyta má r. 1243 dostati od kláštera Lúckého 10 koreů žita, podle míry znojenské, kteráž byla ostatně velká a malá.⁶⁾ V Brně biskup Bruno ustanovil fundace na chleb na př. r. 1258 podle míry brněnské, ačkoliv musel

¹⁾ Jináče slul inquilinus.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 44 ad an. 1270.

³⁾ Tamtéž 268.

⁴⁾ Wenzeslaus rex ecclesiae Pragensi dat in perpetuum mensuram regalem, quae habetur in civitate Pragensi, quae „chtrwtne“ vulgariter appellatur. Erben, Reg. pag. 576.

⁵⁾ Viz str. 232 a v smlouvách minevních toh. dílu.

⁶⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 26. „Decem modios Znoimensis mesure . . . undecim modios siliginis mesure minoris.“ Když se r. 1284 vypočítává desátek kláštera Lúckého, uvádějí se také „quatuor modii minoris mesure“. Cod. Dipl. Mor. IV. 287.

věděti, že také město Olomouc mělo vlastní míru na obilí. Král Václav II. postupuje r. 1297 dominikánským jeptiškám u sv. Kateřiny v Olomouci ves Kozušany, uložil jim za povinnost, aby Dominikánům v Šumperce darovaly jistý počet koreů pšenice, ječmena a hrachu na míru olomouckou.¹⁾ Týž biskup ustanovil r. 1277, aby cisterciácké opatství Velehradské odvádělo z každého lánů desátku tři mandele (capetia) žita, pšenice a ovsu nebo místo toho dva korce čili mensury téhož druhu obilního, ale na míru uničovskou;²⁾ a r. 1263 biskup Bruno propůjčuje panoši svému léno Chorynu, položil mu za výmiňku, aby z úročních lánů, kteréž se mu propůjčují, odváděl ročně korec (mensuru) pšenice, kterýžto korec rovná se míře opavské (modius);³⁾ jest to modius, ježž biskup Dětřich nazývá r. 1295 korcem, kterýž bylo odváděti do kapitoly olomoucké a sice podle míry opavské z každého biskupského lánů, jenž by byl v léno udělen.⁴⁾

Mohlo by se za to míti, že nahoře vypsaná rozdílnost v užívání míry, korce, dostačovala, aby tehdejšímu obyvatelstvu moravskému obchod znechutila; na tom však nebylo dosti. V desátkovém rejstříku kláštera Lúckého z r. 1284 uvádí se mimo „modius minoris mesure“ také „metreta“.⁵⁾ Biskup Bruno rovnaje r. 1259 spor o patronát mezi kostelem sv. Petra v Brně a klášteřem jeptišek cisterciáckých v Tišnově, rozhodl kromě jiného, aby farní kostel v Čejči odváděl klášteři ročně 5 koreů pšenice a tolikéž žita, ale na starou míru brněnskou.⁶⁾ Jelikož farář s ustanovením

¹⁾ Emler, Regesta pag. 747 „Olomucen mesure“.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 205.

³⁾ Tamtéž III. 350.

⁴⁾ Tamtéž V. 26.

⁵⁾ Tamtéž IV. 287. R. 1288 mluví se v Čechách o furách obilí: „Ego Merclinus, burgensis in Cubito . . . post mortem meam fratribus Minoribus in Egra . . . duo char siliginis de bonis meis quolibet anno disposui in perpetuum ministrari“. Emler, Regesta p. 618.

⁶⁾ „De ecclesia in Cheycz quinque muttas tritici antique mesure Brunnensis et totidem muttas siliginis.“ Cod. Dipl. Mor. III. 274.

tímto nesouhlasil, povstala z toho pře, kteráž byla r. 1293 šťastně v ten smysl ukončena, že farář čejčský se zavázal odváděti klášteru Tišňovskému dávku obilí nahoře uvedenou, ale opět s tou podmínkou, aby se to dělo na starou míru brněnskou.¹⁾ Tedy nejen rozdíl mezi mírou velkou a malou, také rozdíl mezi mírou starou a novou vadil obchodu a přimnožoval nejistoty v kupování a prodávání a to tím více, že panovaly podobné rozdíly i co se váhy týče. Poddaní slavonínští platili podle listiny z r. 1299 úroku 25 hřiven stříbra „podle váhy olomoucké“. ²⁾ Váha brněnská připomíná se kromě jiného r. 1263 a váha opavská r. 1275.³⁾ Jiných rozdílů ve váze, jak se podobá, pokud se týče měst moravských na sklonku doby Přemyslovské nebylo; v listinách alespoň neděje se o nich žádná zmínka. Bylo jich však dosti, aby v obchodě byly na závalu; i jest se diviti, že se takovéto rozdílné míry a váhy až na časy císaře Josefa II., ano i ještě déle mohly udržeti. Stalo se tak zajisté proto, že příroda neposkytuje nám žádné nezměnitelné míry, které bychom byli jaksi nuceni užívat, jako dne a noci, co se týče určování času. Co se týče pokusů, avšak marných, které byly podnikli král Přemysl Otakar II. 1268 a Václav II. r. 1286, aby zavedena byla jednotná míra a váha, o tom jsme byli již vypravovali. Na místě tomto chceme věnovati pozornost otázce: jak se vzdělávaly lány, jak rozdělena byla na panstvích a u měst půda plodná?

Dětrich biskup Olomoucký, rozděluje roku 1301 pole u Volatína mezi obyvatele Staré vsi, ustanovil, co se týče roboty, aby celolánníci a poloulánníci panské obilí jak ozimé

¹⁾ „Petrus, plebanus in Czeczy, promisit de cetero fideliter persolvere, sicut habetur in privilegio (narází se na listinu z r. 1259), singulis annis quinque modios tritici et quinque modios siliginis antique mesure Brunnensis ab ecclesia sua monasterio Ticsnovicensi.“ Tamtéž V. 395.

²⁾ „Viginti quinque marcas argenti daturi in Moravia Olomucensis ponderis.“ Tamtéž 116.

³⁾ Tamtéž III. 356 a IV. 150.

tak jaré požali a do dvora biskupského svezli.¹⁾ Roku 1282 Bohuslava, vdova po Neplachovi z Horky, ukončila spor o polovici své věnné vsi Těšetic s klášterem Hradištským. Ve smlouvě o vyrovnání jest ustanoveno: že klášter povinen jest ponechati vdově tolik semena ozimého a jarního, aby jím lán svůj mohla osít.²⁾ Jak viděti, připomíná se v listinách opět a opět obilí jarní a ozimé, což nás přivádí u domněnku, že za dob Přemyslovských provozovalo se z pravidla a bylo vůbec rozšířeno tak zvané třístranné hospodářství, Hospodářství třístranné tím jest charakteristické, že veškerá role (campus ad aratrum) rozdělena jest ve tři stejné části, které střídavě jsou úhorem, nebo obilím ozimním a jarním se osívají. Úhor za léto třikráte až pětkráte se orá a vláčí, také i hnojí, načež na podzim osívá se obilím ozimním. Obilí toto druhého roku uzraje, načež v třetím roce seje se obilí jarní. Tím jest těžení skončeno a pole opět se úhorí. Za takového způsobu hospodaření všechn dobytek přes léto se pase, dílem na úhoře, dílem na zvláštních pastvištích nebo drahách, kteráž byla majetkem celé usedlé obce.³⁾ Když se vsi zakládaly, nikdy se na společné pastviny nezapomnělo. V době starší náležel dobytek, kterého poddaný užíval, zrovna tak jako jeho pole vrchnosti, do jejíhož stáda poddaný dobytek svůj vyháněl a jejíž pastýř dobytek tento střehl; později stal se dobytek jeho majetkem, ale předce jej vyháněl ještě do stáda panského. Zvelebovalo-li se dobytkařství, vrchnost zrušovala toto zřízení, poskytujíc obci náhradu tím způsobem, že jí vykazala roční neb trvalou pa-

¹⁾ Tamtéž V. 123.

²⁾ Tamtéž IV. 268.

³⁾ Tamtéž IV. 167 ad an. 1275. „Pascua vero hominibus prefate ville communia erunt in solidum.“ Ustanovení toto opakuje se r. 1280. Ibid. pag. 242. Že pastviny také v pole se proměňovaly, vysvitá ze žaloby měšťanů uhersko-hradištských ad an. 1297 na opata Velehradského. „Homines domini nostri abbatis libera pascua (u Kunovic), que nostram pleno iure respiciunt civitatem, in agros redigerunt, ut suis usibus usurparent.“ Cod. Dipl. Mor. V. 67.

stvinu, která však byla majetkem panství, zůstala-li ves poddanou. Dobytek plemenný však chovala vrchnost v svém stádě a stádo obecní připouštělo se jen za jistý úrok. Osady založené na německém právě požívaly i v této příčině větší samostatnosti. Pastviny staly se majetkem obce, kteráž na byla tím práva, aby si vydržovati mohla vlastní plemenná zvířata všelikého druhu.

Pravíme, že pastviny náležely obci, t. j. zůstaly společným majetkem těch, kdo měly pole, poněvadž pastviny byly jejich příslušenstvím a s poli byly získány stejným způsobem práva soukromého. Každý obyvatel byl tehdaž nadán pozemky, měl tedy právo k pastvě. Když později domkáři a podruzi bez poli v obcích rádi byli trpěni, poněvadž ještě mnoho úrodné půdy nebylo vzděláno a sil pracovních se nedostávalo, ani tehdy obec neměla práva těmto domkářům a podruhům pastvu na vždy povolit; z milosti, dočasně mohli pásti na obecných pastvinách, ale neměli práva k pastvě, kteráž, jak jsme pravili, byla podstatnou částí nadace. Podobně měla se věc také s „kobylicím polem“, *campus equarius*, nebo s pastvinami pro koně. Bylot na Moravě a v Čechách starým právním obyčejem, že „sveřepice“ (klisny plemenné) směly se svobodně na polích pásti od sv. Havla do sv. Jiří t. j. od 16. října do 24. dubna, měly-li znamení Kobylicího pole a nebyly-li kovány; od dubna však až do října museli však při klisnách býti hlídači. Aby se „kobylicník“ kořstva svěřeného snáze mohl dohlídati, byla pastvina oplotěna „mezlemi“, načež také nazývána „kobylicí pole“.¹⁾

Žito, pšenice, ječmen, čistý nebo s ječmenem smíšený oves byly hlavní druhy plodin, ježto se pěstovaly; výminkou jen dávány luštěniny do úhorů. Uvedeny jsou v listině z r. 1227. Leopold, kníže Rakouský a Štýrský potvrzuje Johanitům patronát v Hrádku, který tehdaž náležel k diecesi Olomoucké, vyjmenoval plodiny polní, z nichž se desátek

¹⁾ H. Jireček, *Slovanské právo* II. 272. Brandl, *Glossarium* 98.

měl odváděti. Při této příležitosti se dovídáme, že kromě žita, pšenice, ječmena a ovesa pěstovány byly ještě „domáci plodiny“: konopě, len, šafrán, mák, všeliké druhy řep a zelí, hrách a čočka.¹⁾ O prose není v listinách moravských žádné zmínky; že se však pěstovalo v Čechách, o tom vypravují pokračovatelé letopisce Kosmy, zvěstující k r. 1252: „Roku tohoto byla na obilí ozimé vsady skoro úroda pouze prostřední, obilí jarní vsady se nezvedlo vyjmouc proso“.²⁾ Naproti tomu bylo pěstování chmele na Moravě dosti značně rozšířeno. Shledáváme jej r. 1263 u Kelce a Choryny, roku 1264 u Býkovic³⁾ a j. v. Vůbec, kde biskup Bruno osady zakládal, počal se chmel pěstovati a jelikož se v listinách moravských před Brunonem neděje žádná zmínka, podobá se, jako by teprve Brunonem bylo se dostalo této průmyslové rostlině na Moravě racionelního pěstování a rozšíření. Rostlina tato posud jen divoce v zemi rostla. Již *Sachsenspiegel* a *Schwabenspiegel* obsahují o ní toto ustanovení: „Vine-li se chmel přes plot, sáhni po něm, kdo má kořeny jeho na dvoře svém, tak daleko, jak může a táhni jej za sebou; co přitáhne, jest jeho, ostatní však, co ostalo na druhé straně, náleží sousedovi“.⁴⁾ Na sklonku doby Přemyslovské byla na Moravě spotřeba piva veliká; kromě vrchností mělo skoro každé město svůj pivovár. Za takových okolností byl chmel velice hledán a dobře placen. Jak velice byl chmel hledán, o tom svědčí ta okolnost, že poddaní, jenž úrok platili, museli jej v lesích česati a z roboty vrchnostem svým odváděti.

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 181. K roku 1282 „*Avena mixta*“, směska. Tamtéž IV. 268.

²⁾ „*Eodem anno (1252) hyemalia mediocriter in plerisque partibus provenerunt, aestivalia fere penitus defecerunt, excepto milio.*“ Cont. Cosmae. U Pertze IX. 174.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 349 a 363.

⁴⁾ Anton, *Geschichte der deutschen Landwirthschaft*. D. 3. Str. 291. Totéž ustanovuje i právo pražské. Rössler, str. 150.

Kdežto se vzdělávání rolí, kteréž bylo hlavním zaměstnáním lidu moravského, věnovalo mnoho pozornosti, síly a píce, lukařství vždycky bylo odvětvím podřízeným. Za hospodářství třístranného nemohlo se také nic jiného očekávat. Každoroční vydatný úhor živil domácí zvířata, koně, krávy, voly, ovce a hospodáři bylo jenom na několik zimních měsíců o píce se postarati; pročez v listinách tak zřídka s loukami, prata, se setkáváme a kdekoli louky se objevují, dá se předpokládati, že lučiny svou polohou a půdou za role se nehodily. R. 1289 na př. připomínají se rozsáhlé lučiny u Hoštic, které prodány byly tehdaž za 12 hřiven stříbra;¹⁾ popatříme-li však na katastrální mapu velkostatku hoštického, nabydeme ihned přesvědčení, že pro řeku Opavu, kteráž v těch místech okolní krajinu zaplavuje, nebylo možno půdu jináče zužitkovati nežli na louky. Podobně má se věc s lukami u kláštera Hradištského, u Hradiště Uherského a. j. v. Pro tehdejší mokrou, rákosím porostlou a potoky protkanou půdu byla takováto kultura nezbytnou mezi osadami Hajčínem, Černým Virem, Olomoucem, klášteřem Hradištským, Semoťiškami a j. v.; tak povstaly louky, feneta, kterým se kvůli orientování dávala rozdílná jména, jako polím na př. r. 1215 u Domašova v kraji Olomouckém „pole Bychotino“. ²⁾ Hradištské louky na př. nazývány: Březová, Podstruze, Slavíková, za břestem, Býkovec, v kutích, za dubcem, za brodem, Kozárov, Dřínka, pod nivou ³⁾ a. j. v. Výraz „Býkovec“ zdá se nasvědčovati, že se mnoho dobytka chovalo. Jen tam, kde se mnoho krav držívá, vyhražují se jak při pastvinách, tak při lučinách zvláštní kusy, aby se na nich býci pásli. Takovýto vyhražený kus nazýván „býkovec“. Klášter Hradištský tedy, jak se podobá, zabýval se zvláště chováním dobytka, kteréž beztoho nutně souvisí s rolnictvím. Že na Moravě pěstování byli výteční koně, o tom jsme již na jiném

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 364.²⁾ Tamtéž II. 79.³⁾ Tamtéž III. 110.

místě pojednali. Tuto chceme jen ještě poznamenati, že rolník věnoval pozornost také chování dobytka vepřového. Nápadno jesti, že v listinách nejedná se též o ovcích, kterých bylo v každé domácnosti již pro vlnu potřebí, o oslech nebo zubřích. Jehňata, kteráž dávána byla desátkem, připomínají se ovšem r. 1227, byla-li jehňata, chovaly se zajisté i ovce; o kozách zmiňuje se mýtní sazba kláštera Hradištského k r. 1240. ¹⁾ Co se týče drůbeže, chovaly se husy, kachny a slepice. ²⁾ Krůt a perliček tehdaž snad Čechové ani neznali a holubi se nechovali.

K spořádanému hospodářství náleží také zahrada. V listinách setkáváme se s dvojím druhem zahrad: se zahradami na zeleninu, horti a se sady ovocnými, pomaria; v prvých se pěstovaly: mák, šafrán, řepa, zeli všelikého druhu, kuchyňské koření, cibule, česnek, petržel, kmín, celer, salát a j. v. V sadech byly stromy ovocné. Diviti se musíme, jaké druhy ovoce již tehdaž byly známy. Capitulare císaře Karla Vel. z r. 812 pro císařské dvory hospodářské uvádí nejen 70 druhů rozličných rostlin kuchyňských, které se tehdaž pěstovaly v císařských zahradách zelinářských, nýbrž seznamuje nás také s tehdejšími druhy ovocnými. Býlyť rozličné druhy jablek, hrušek a švestek, které se mohly na zimu udržeti nebo hned jísti, řeřáby, mišpule, kaštany, broskve, kdoule, lískové a vlaské ořechy, mandle, moruše, třešně a fíky. Meruňky se nejmenují. ³⁾ Jablka mají jména: gozmaringa, geroldinga, crevedella, spirauca a j. v. K roku 1278 vypravují letopisy Kolmarské, že se kupovala putna jablek gronašských za 5 denárů. ⁴⁾

Z toho ovšem nevyplývá, když v Němcích se mluví o dobrém ovoci, že by bylo podobné ovoce muselo býti také na Moravě; nás naopak poučení, „jak stromy mají se ště-

¹⁾ Tamtéž II. 376.²⁾ Tamtéž 181.³⁾ U Pertze, Lgg. I. 186 a 187.⁴⁾ Annales Colmarien maiores ad an. 1278. U Pertze XVII. 202.

povati“, kteréž pochází z XV. století a ostré poznámky obsahuje, přivádí na myšlenku, že sadařství a zelinářství na Moravě celkem asi nemělo horlivých pěstitelů.¹⁾ Avšak na Moravě byly kláštery cisterciácké a premonstratské, kteréž, jak vysvítá z letopisů jejich, pěstovaly v zahradách svých daleko slavené ovoce a dobrou zeleninu. Mniši klášterů těch masa nejedli a udržovali čilé spojení s krajinami cizími, kteréž známy byly svým výtečným zahradnictvím, a okolnosti tyto učinily z nich, jak se podobá dobré zahradníky. V době hodně pozdní, když se již pomýšlelo na založení kláštera Velehradského, mluvilo se ještě o výtečných druzích hrušek v tamějších zahradách klášterních a želeno toho, že zrušením kláštera pomine také tamější sadařství. Kde tedy byly kláštery v době Přemyslovské, věnovala se zajisté také pilná péče zahradnictví. V listinách připomínají se zejména: 1226 u vsi kláštera Lúckého Sadovan, 1210 na biskupských pozemcích u Drsic, 1249 u vsi kláštera Hradištského Předmostu, 1271 u města Brna, 1278 tamže stará vinice s ořešáky, kteroužto Jindřich Sweller nazvaný, daroval jeptíškám herburským,²⁾ r. 1280 ovocný sad, jenž náležel biskupu Brunonovi a tři veliké ovocné sady, založené od biskupského mana Kunrata z Jarohněvic — vesměs u Pustiměře, 1290 u Kroměříže, 1297 zahrada zelinářská, jenžto náležela klášteru Žďárskému³⁾ a j. v.

Připravoval-li se na Moravě v době Přemyslovské mošt, vinum pomaceum, nemůžeme ani potvrditi ani popírati; nemáme k tomu dokladů; avšak z toho, že o připravování

¹⁾ Dudík, Handschriften der fürstlich Dietrichstein'schen Bibliothek in Nikolsburg. Str. 44. Pod signat. II. 121 jest ms. chart. 4°. ze stol. XV. s názvem: „Pokládají se štěpování rozličných štěpův v české řeči“. Tu se čte: „To mi jest dobře svědomo, že v některých krajinách v Moravě, jako okolo Brna, Židlochovic, a potom po mezi k Rakúsům, jsú ovoce velmi nezdravá, že jich svině nechtějí jísti“ etc.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 214.

³⁾ Tamtéž II. 172. 242. III. 110. IV. 64, 236, 369. V. 70.

moštu nemáme listinných dokladů, ještě nenásleduje, že vůbec na Moravě nebyl znám. V Horních Rakousích nápoje toho zcela jistě se užívalo; i bylo tedy prasnadno seznámiti se s nápojem, jenžto se připravuje nejen z jablek a hrušek, nýbrž vůbec ze šťávy takového ovoce, kteréž obsahuje dosti částek sliznato-cukernatých.

Listiny potvrzují, že z ovoce neodváděl se desátek. V johanitské listině z r. 1227 vypočteny jsou dosti úplně předměty, z nichž se desátek odváděl: žito, pšenice, oves, ječmen, konopě, mák, šafrán, řepa, len, čočka, zeli a cokoli jiného ze země pučí, dále prasata, husy, kachny, slepice, vejce, med, jehňata, telata a ostatní domácí zvířata;¹⁾ avšak o ovoci neděje se zmínka. Podle Sachsenspieglu a Schwabenspieglu sady ovocné a zahrady zelinářské byly zákonem chráněny. Ustanovení, jenžto se týká chmele, platilo též o ovoci. „Viselo-li ovoce nad pozemkem sousedovým, náleželo jemu a ne tomu, či byl strom. Kdo by stromy ovocné libovolně porazil nebo ovoce z nich ulomil, zaplatí 30 šilinků pokuty, může se mu také základ vzíti, bude-li při činu dopaden“, tak ustanovuje Sachsenspiegel. Podle Schwabenspieglu měl ten, kdo by posekal v sadě stromy ovoce nesoucí, dáti strom jiný a nahraditi dvanáctkrátě tolik ovoce jako strom tento za rok vynesl; posekal-li stromy nezušlechtěné, dá za ně pouze jiné; neponesou-li do dvanáctého roku ovoce, nemá jich pán podržeti; stanou-li se však tak dobrými, že každý ponese ovoce za 12 pfeningů, pán je podrží, ale dostane předce od provinilce libru pokuty.²⁾

Kde se provozuje sadařství, pěstuje se i včelařství. Za naší doby vyrozumívá se včelařstvím přiměřené chování a pěstění krotkých včel v uzavřených prostorách a zahradách, ve včelině. Za dob Přemyslovských bylo však na Moravě, jako nyní ještě v Polsku a na Rusi, kromě umělého, také

¹⁾ Tamtéž II. 181.

²⁾ Anton, Geschichte der deutschen Landwirthschaft. D. III. str. 427 a 428. Srovn. Rössler, Prager Recht pag. 150.

přirozené včelařství. K včelařství umělému dohlíželi a o ně pečovali zvláštní zřízení, včelníci, apiarii, kteří včelařství provozovali v úlech uměle zhotovených a racionelně postavených. Včelařství přirozené nazýváno brtnictví od brt, úl včelní v dutém stromě lesním, z kterýchžto úlů oprávnění zřízení, brtníci, med od divokých včel nanesený vybírali. Co se týče včelařství přirozeného, panoval náhled, že náleží k požitkům lesním; proto považováno původně za regale toho, či byl les, v němž se divoké včely usadily. Kdo zde chtěl vosk a med vybírat, musel si k tomu napřed zjednatí svolení majetníka lesa. Právo toto také se pronajímalo, vždycky však musel se odváděti desátek z toho, co se získalo. Štěpán z Pernšteina poskytuje r. 1243 klášteru Doubravnickému od Tatarů pobořenému nové nadání, postoupil mu veliký les u Doubravníka při řece Švarcavě ležící se všemi lučinami a roji včel, které by v něm byly nalezeny.¹⁾ Zde u Doubravníka tedy panovalo brtnictví, u Otěhrb však již včelařství umělé. Biskup Robert Olomoucký ustanovil zde r. 1210 několik úlů na zlepšení příjmů kanovníků olomouckých.²⁾

O umělé včelařství získal si nehynoucí zásluhy biskup Bruno, jemuž Morava vůbec zavázána jest k největším díkům, poněvadž osvětu na všech stranách šířil. V závěti jeho ze dne 29. listopadu 1267 čteme o zvelebení včelařství na biskupských statech: „Poroučíme, aby zřízeny byly ihned tři včelíny u Svitav, Kelče a Mohelnice a aby jak o tyto včelíny, tak o divoké včely v tamějších lesích péči měl a je ochraňoval včelník olomoucký. Na zřízení tří svrchu připomenutých včelínů a na jich vhodné upravení ustanovujeme 12 hřiven stříbra, kteréž se mají bráti stejným dílem z úroků jmenovaných tří míst. Za svou službu obdrží včelník v těchto třech městech po dvou lánech s úroky a desátky z nich od-

¹⁾ „Silvam spatiosam cum pratis et apiariis infra villam Doubravnik super fluvio Zuratka.“ Cod. Dipl. Mor. III. 20.

²⁾ Tamtéž II. 241.

váděnými a se služebnostmi vyjmouc soudnictví, kteréž zůstane biskupovi; naproti tomu bude se všecken med jak od krotkých tak od divokých včel odváděti biskupovi, vosku však náleží dva díly kostelu olomouckému a jeden díl kolegiatnímu kostelu sv. Mauricia v Kroměříži.“¹⁾ Takovéto snahy ve včelařství došly zajisté následování a jelikož se med k připravování medoviny hojně a dobře prodával, stalo se včelařství záhy podstatným odvětvím hospodářství polního.

Pravili jsme, že hlavně připravováním medoviny povzneslo se medařství. Medovina, nápoj vínu podobný, dělá se z medu a vody vařením a kvašením a je tím lepší, čím lepšího medu se k tomu užívá. Čím starší jest medovina, tím silnější a lahodnější se stává, pročež již knížata z rodu Přemyslovského mívali své nadsklepní, jimž bylo medovinu chovati.²⁾ V dobách pozdějších nalévala se medovina v městech ve zvláštních krémách; takováto kréma, taberna medonis, byla na př. r. 1210 v Kroměříži. Odbyt na medovinu byl asi velmi značný, poněvadž biskup Robert mohl r. 1210 učiniti v závěti své pořízení, aby tato kréma v Kroměříži přispívala týhodně 12 denárů k nadaci nově zřízeného kanovníka olomouckého.³⁾ Též v Kunovicích u Uherského Hradiště připravovala se medovina. Z pře tohoto města s klášterem Velehradským r. 1297 vysvítá, jak se podobá, že vaření medoviny jako vaření piva náleželo k propinačním právům městským. Neboť město stěžuje si u moravského komoří zemského Alberta, že klášter Velehradský nespravedlivě a na ujmu města Uherského Hradiště přiměl poddané kunovické, aby přijali řemeslníky, pivo čepili a medovinu vařili, což jim původně bylo zakázáno.⁴⁾

¹⁾ Tamtéž III. 407.

²⁾ H. Jireček, Slovanské právo II. 45.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 242. V diplomatárii jest tato listina vřaděna do r. 1232. My ji však klademe do r. 1210.

⁴⁾ „Quod nobis et nostre civitati in detrimentum et gravamen, in ipsorum villa (Chunitz) operarios locaverunt diversos, et vinum propina-

Nádoba k chování medu nazývána lukno nebo hrnec, tonna a urna. Klášter Hradištský u Olomouce dostával r. 1240 při mýtě v Kyjově a Svitávce z každého lukna 1 a z každé tuny medu 2 denary.¹⁾ Vosk naproti tomu vážil se na kameny, kamen měl 20 liber; a odváděl se z něho desátek jako z medu. V Praze byl již na sklonku doby Přemyslovské cech voskárský, cerearii,²⁾ kteréžto řemeslo ode dávna náleželo k vznešenějšímu zaměstnání, poněvadž k provozování jeho vyžadoval se nejen větší kapitál, nýbrž také jakési vědomosti lučební, aby se ze surového žlutého vosku vyráběti mohly úhledné a dobře hořící bílé svíčky, kterých se tehdy mnohem rozsáhlejší měrou užívalo nežli nyní. Proto bylo nutno, včely a výrobky jejich podříditi veřejnému zákonu. Neznáme sice doslovného ustanovení zákona, jakého se užívalo v té příčině na Moravě za doby Přemyslovské; ale jelikož i právo římské i Sachsenspiegel a Schwabenspiegel obsahují ustanovení, kteráž se týkají včelařství a práv těchto na Moravě často se užívalo, nechybujeme zajisté majice za to, že včelařství požívalo na Moravě v XIII. století právní ochrany. Věc, na kterou jest daň uvalena, podléhá zákonu a z včelařství platila se daň, alespoň desátek musel se z něho odváděti. Co tuto pravíme, platí ještě více o vinařství.

Odkud se réva vinná a kdy dostala na Moravu, na to asi nikdy nebude dána spolehlivá odpověď. Jináče má se věc, tážeme-li se, jaký původ mají vinice nynější. V ohledu tomto můžeme již uvéstí prameny, které nám poskytují důkaz nejpádnější, že vinařství na Moravě od vymření rodu Přemyslovského značně pokleslo. My příčinu toho shledáváme v tom, že vinařství vyžaduje mnoho práce. Pokud bylo možno práci lacino poříditi, mohla se vynaložiti i tam, kde výsledek nebyl jistý; mohly se vinice zakládati i v takových kraji-

verunt et medonem decoxerunt, quod primitus inhibitum ipsis erat.“ Cod. Dipl. Mor. V. 67.

¹⁾ Erben, Reg. pag. 465.

²⁾ Tomek, Geschichte der Stadt Prag I. 373.

nách, které svým topickým položením jenom nejistý výtěžek slibovaly. Jakmile však práce počala se zdražovati, podnikatelé stávali se u zakládání vinic opatrnějšími a zrušovali znenáhla vinice, kteréž neposkytovaly bezpečného výtěžku. Tím si vysvětlujeme veliký úpadek ve vinařství.

Pokusíme se sestaviti chronologicky místa a krajiny, kde listiny z doby Přemyslovské vinařství vykazují. R. 1078 shledáváme je na zboží kláštera Hradištského, neboť již tehdy, když klášter se zakládal, připadli mu čtyři vinaři se svými syny.¹⁾ Biskup Robert rozmnožuje příjmy probošství olomouckého, ustanovil na zlepšení jich v závěti své z r. 1210 desátek z devíti vinic, které byl založil u Pustiměře.²⁾ Cisterciáci osadivše Velehrad, založili na zboží svém vinohrady. Okolo r. 1220 vinice tyto u Uherčic (v kraji Brněnském) měly již úrodu, neboť klášter zavázal se tohoto roku, že tamější farní odváděti bude místo desátku vůz vína.³⁾ Že touž dobou pěstovalo se vinařství u Miroslavě, vysvítá z listiny, dané r. 1222, podle níž klášter Rejhradský měl dostávat každý desátý sud vína, v pohoří Miroslavském nacesaného.⁴⁾ Vinice u Bzence děkují svůj původ královské vdově Konstanci. Královna tato vinice, kteréž byla blízko Bzence založila, r. 1223 městu tomuto na věčné časy darovala.⁵⁾ O vinařství u Ivančic a Bosonoh mluví se v listinách z r. 1225.⁶⁾ R. 1226 byly role u nově založeného města Znojma ve vinice přeměněny a desátek z nich pro-

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. I. 163.

²⁾ Tamtéž II. 241. Připomínají se ještě k r. 1274, tamtéž IV. 215.

³⁾ Tamtéž II. 113. „Ecclesia Welegradensis debeat dare ecclesie de Vrsceiz quolibet anno carratam vini, ut onus deinceps de quibuslibet decimis excludatur . . . quia vinee, que sunt site in predicto predio, labore fratrum ecclesie Welegradensis, que est ordinis Cisterciensis, sunt plantate et excolte.“

⁴⁾ Tamtéž 141.

⁵⁾ Tamtéž 149. „Vinearum montes, quos plantavimus, ipsi civitati adiacentes, contulimus in perpetuum possidendos.“

⁶⁾ Tamtéž 170.

půjčen klášteru Lúckému. Blízko tohoto kláštera měly jeptišky Oslavanské r. 1228 své vinice. Podobné vinice měl tekdáž u Brna klášter Velehradský.¹⁾ Německý řád měl již r. 1237 vinice u pozdější své komendy řádové, u Hostěradic.²⁾

Že mnoho vinic u Brna náleželo knížeti, vysvítá z darovací listiny krále Václava, dané v Praze v září r. 1243, kterou hospital sv. Antonína v Brně obdržel z každé zeměpanské vinice u Brna 1 sud vína a 30 denárů. Také král Přemysl Otakar II. nadal r. 1277 kapli sv. Jana v Brně vinicemi u Řečkovic a Sulostovic.³⁾ Když cisterciácký klášter ve Žďáře byl založen, náležela r. 1252 k dotaci jeho třetí část sebraného vína u moravských osad: Skalice, Pouzdran, Zaječí, Pavlovic a Nažeratic a celý vinný desátek z Kobylí, Pavlovic a Zaječí.⁴⁾ V nadační listině fary třtěnické z r. 1253 uvádějí se vinice na blízké hoře, polovic vinice v Moraticích a tamější desátek vinný. Zde se výslovně připomíná, že fara uvedena v držení vinic třtěnických právem perkrechtním (Bergrecht),⁵⁾ z čehož následuje, že vinohrady měly již r. 1253 své zvláštní zákonodárství, své „ius vinetorum nebo ius vinearum, quod dicitur horné“, podle něhož byly upraveny jak právní poměry státu tak i osob soukromých, co se vinic týče, a kteréž bylo tak rozmanité jako krajiny, v nichž se na Moravě víno pěstovalo. Odvolává-li se tedy Bruno biskup Olomoucký r. 1266 na perkmistra, jenž sídlil v Kroměříži, „který by k zakládání vinic dohlížel, a spory při tom vzniklé rovnal“, užil jen zřízení, které bylo již na Moravě zdomácnělo.⁶⁾ Příležitost k tomu naskytla se biskupu Brunonovi, když r. 1266 dal u tohoto svého města Kromě-

¹⁾ Tamtéž 172, 192, 196 a 222.

²⁾ Tamtéž 321.

³⁾ Tamtéž III. 32 a IV. 200.

⁴⁾ Tamtéž III. 156 a V. 289, kde se ještě Jaroslavice připomínají.

⁵⁾ Tamtéž 178.

⁶⁾ Ad Conradum de Landisberg, famulum nostrum dilectum, oppidanum nostrum in Cremsyr, cui locationem vinearum commisimus, quem-

říže vinice zakládati a všem, kdo by vyzvání jeho uposlechli a vinice založili, povolil desíleté osvobození od daní s tím podotknutím, až lhůta tato uplyne, že daň říditi se bude obvyklostí vůbec platnou. Vinice od biskupa Brunona u Kroměříže založené připomínají se ještě r. 1281, když totiž biskup Dětrich daroval měšťanům kroměřížským les s těmito vinicemi sousedící. Také r. 1290 děje se o nich zmínka.¹⁾

U Brna bylo, jak již poznamenáno, hojnost vinic. Brněnský měšťan Jindřich Sweller měl tam starou vinici ořešáky posázenou, kterouž r. 1278 daroval jeptiškám herburským.²⁾ Johanité starobrněňští měli zde a u Nové vsi horné. Též u kláštera Lúckého bylo mnoho vinic. Klášter Lúcký dostával u Koverníka značný desátek vinný. Roku 1269 klášter postoupil tento desátek rytíři Alšíkovi z Koverníka na čas jeho života. Na znamení, že Alšík uznává vrchnostenské právo tohoto kláštera, odváděl mu ročně 10, od r. 1289 však 15 luken z tohoto desátku. Biskup Bruno potvrdil roku 1274 tuto smlouvu. Okolo r. 1284 náležel vinný desátek u Koverníka kostelu šatovskému a teprve prostředně klášteru

que Perkmaister fecimus ibidem et constituimus, in quo et heredes sui succedent eidem in suscipiendis vineis et super iuribus suis respectum habebunt in omnibus et recursum.“ Cod. Dipl. Mor. III. 380. Srovn. H. Jireček, Cod. iur. Boh. pag. 159. Pak Brandl, Glos., pag. 67. O oboru působnosti viničních soudů „de iure vinearum“ pronáší se brněnský „Manipulus vel directorium iuris civilis“ čili kniha brněnských šepmistrů takto: „Omnes causae, lites, sententiae, traditiones, cessiones, obligationes, appellationes, et universaliter singula, et singulariter universa, quae circa talia per modum questionis, responsionis vel etiam quemvis modum sive super principali vel accessoriis annexis incidentibus et emergentibus occurrunt, in illis iudiciis sunt quaerenda, ubi vineae seu montana sita sunt, et non ibi, ubi domini vinearum et montanorum, si forte in locis aliis residentiam habent, habitare consueverunt.“ Vinaři z Blučiny na př. příslušeli k viničnímu soudu v Hustopeči, odkudž šlo odvolání k nejvyššímu viničnímu soudu ve Falkensteině (v Rakousích). Rössler, Die Stadtrechte von Brünn, pag. 219.

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 262 a 369.

²⁾ Tamtéž 214 a 223.

Lúckému a Alšíkovi.¹⁾ Dětrich, biskup Olomoucký propůjčuje roku 1284 klášteru Lúckému všechn desátek z far přivtělených, připomíná vinice, kteréž bývaly u Znojma a u některých nyní zaniklých osad při samém městě. Roku 1286 připomíná se vinice u Šardice²⁾ a jiná u Kurdějova.³⁾ Vinice u Kurdějova daroval Lev z Polehradic roku 1289 klášteru Zábřdovickému u Brna, a pánové z Pernšteina r. 1293 desátek vinný u Medlova klášteru Žďárskému.⁴⁾

Velislav, pán z Ořehova, držel okolo r. 1300 vinici u této osady a klášteru Velehradskému náležely tam dva svobodné lány. Klášter postoupil dva svobodné lány jmenovanému pánu z Ořehova na čas života a pán z Ořehova věnoval klášteru, když by smrtí sešel, svou vinici.⁵⁾ Že též u Kounic byly vinice, vysvítá z darování opata Lúckého Dětricha. Opat daroval r. 1302 nejen vinici u Kounic, nýbrž se svolením generálního opata a visitorů pro Čechy a pro Polsko ustanovených také svou ves Oblazy, aby bratři lůčti v jisté dni dostávali lepší oběd.⁶⁾ Když r. 1305 Milič z Citova směňoval zboží své u Brodu, Miličova a Citova za zboží, ježto náleželo dominikánkám u sv. Kateřiny v Olomouci, v Čechách (osada na Moravě), Služíně, Všebořicích a Ohrozimi, pravilo se v listině o tom vydané, že u osad, kde klášter měl své statky, byly vinice.⁷⁾ Že u Modřic byly vinice, jest známo. Když se olomoucká scholasterie upravovala, a když se nadání její farními pozemky u Šlapanic rozhojňovalo, položeno do listiny r. 1306 o tom vydané, že faráři šlapanickému ponechává se vinice u Modřic ležící.⁸⁾

¹⁾ Tamtéž 28, 124, 283, 359 a 361.

²⁾ Tamtéž 287.

³⁾ Tamtéž 303 a 315.

⁴⁾ Tamtéž 357 a 396.

⁵⁾ Tamtéž V. 122.

⁶⁾ Tamtéž 142. Potvrzení. Ibidem pag. 161 a 162.

⁷⁾ Tamtéž 194.

⁸⁾ Tamtéž 202.

I u Brunovic byly okolo r. 1262 vinice; neboť dominikáni brněnští dostávali odtud ročně sud vína, počítajíc sud o 20 luknech¹⁾ a t. d., a t. d.

Z ukázek tuto podaných vysvítá, že vinařství na celé Moravě, zvláště od klášterů²⁾ se provozovalo, a že tedy, jakkoliv sluncem a deštěm vládnouti nemůžeme, předce obratným užíváním okolností, které jsou v naší moci, neobyčejných výsledků dá se docílit; a není skutečně pěstování plodin, kde by osvěta tou měrou účinkovala, jako při vinařství. Jak rozdílná jest půda, jak rozdílné jest podnebí a povětrnost v rozdílných krajinách moravských, kde se réva v XIII. a z počátku XIV. století pěstovala! Jestli to důkazem, je-li krajina, jak se sluší proti slunci položena a poskytuje-li půda révě dostatek výživy, že se víno může dařiti po celé Moravě, rozumí-li se při tom zdaru vína tím způsobem, aby se v něm vyvinouti mohlo dosti cukernatosti a těch látek, jenžto mají účinek na chuť vína.

Z listin ovšem nejsme s to, abychom vyložili rozdílnou dobrotu a sílu vín moravských, můžeme však dokázat, že již v XIII. století dávala se přednost vínům rakouským před moravskými. Čteme totiž ještě r. 1291, bylo-li obedientiarům při biskupském kostele olomouckém o jistých anniversariích pohostit společně kanovníky a kleriky kostela katedrálního, že museli děkanovi a proboštovi katedrálnímu dáti půl lukna vína rakouského, zajisté druhu nejlepšího.³⁾ Jmenovitě víno

¹⁾ Tamtéž 248.

²⁾ Viz: J. B. Nordhoff. Der vormalige Weinbau in Norddeutschland. V Münsteru 1877. 8°. Str. 50, kde jest dokázáno, že zvláště cisterciáci a premonstráti získali si veliké zásluhy o vinařství a vůbec o zahradnictví.

³⁾ „Quod decanus et prepositus, singulariter sedentes, singulas habebunt scutellas (sex), et unicuique ipsorum tantum, quantum duobus canonicis ministrabitur in eisdem; vini australici media urna et cerevisia ministrabitur, quantum fuerit oportunitas“ (tak čte se v originále); clerici vero tribus tantum ferculis vescuntur et cerevisiam tantum bibent.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 380.

grinzingské bylo již r. 1156 slavně známo¹⁾ a kláštery moravské, kteréž neklidily dobrých vín z vlastních vinic, hleděly si v Rakousích vinice zakoupiti, jako na př. r. 1236 Velehradští z Klosterneuburku za 40 liber pfeiningů u „Widnika an dem Ekke“.²⁾ Z toho však nijakž nenásleduje, jako by se bylo na Moravě zanedbávalo opatrování vína ve sklepech, na němž obyčejně závisí dobrot a cena vína. Jsouť toho bezpečné známky, že v Bzenci, jehož vinice až podnes mají dobrou pověst, býval královský sklep vinný, v kterém víno zajisté racionálně se chovalo a užitek neslo.³⁾ Vedle toho však nelze popírati, že nejspíše pro malý užitek tu a tam vinice také v role se proměňovaly jako na př. „in monte de Kovernik“⁴⁾, tedy na hoře Kovernické. Byloť oblíbeným zvykem, že horám viničným určitá jména se dávala. Vinice kláštera Velehradského nazývána, jak nahoře praveno, „an der Ekke“; vinice, kterou byl Lev z Polehradic daroval r. 1289 u Kurdějova klášteru Zábrdovickému, slula „mladá Lipina“.⁵⁾

Že ze všech vinic, pokud se víno na nich pěstovalo, odváděn byl desátek vinný jak kostelu, resp. faráři, tak také vrchnosti, několikrát již jsme připomenuli; známe však také případy, že se místo desátku odváděl ročně paušal, ať už se

¹⁾ Tamtéž V. 318.

²⁾ Tamtéž II. 316.

³⁾ Emler, Regesta pag. 1003. Čteme v jedné formulí, že král Václav pronajal rytíři Brunonovi soudní poplatky, jenž přísluší komoří a podkomoří, na rok za 1000 hřiven mince moravské s dodatkem: „Vini pretere austrialici optimi viginta vasa ante exaltationem sancte crucis proximam nobis dabit, et in Bzenecz, castro nostro, deponere tenebitur.“ Po hříchů bez udání roku.

⁴⁾ V listině kláštera Lúckého z r. 1269 čte se: „De aliis vineis eiusdem montis de Kovernik, que ad agros sunt redacte, nobis decimas prediales de culturis agrorum solvere teneatur plenarie eorundem.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 28.

⁵⁾ „Montem vinearum, qui dicitur Lippina iuvenis in Curdeyow.“ Tamtéž 357.

mnoho vína urodilo, nebo žádné nezdařilo. Roku 1289 Alšík z Mrlína ujal na čas života svého desátek vinný u Koverníka klášteru Lúckému náležející, uvoliv se odváděti klášteru ročně v čas vinobraní 15 luken vína; při tom ustanoveno, ať se víno povede nebo ne, nebo kdyby se i nové vinice založily, že paušal stejný zůstane.¹⁾

Jak rozsáhlé bývaly vinice nesnadno jest určit, jako míru vinnou v listinách uváděnou. Připomíná se celá vinice u Kounic, půl vinice u Mařetic a čtvrt vinice u Koverníka;²⁾ avšak jak velická byla celá, poloviční nebo čtvrt vinice, po tom badatel nadarmo v listinách pátrá. Podobnou nesnáž působí nám míra vinná. Velehradská ves Žarošice byla roku 1220 povinna odváděti faře v Uherčicích „carratu“ vína. Podle smlouvy, kteráž byla roku 1284 uzavřena mezi klášterem Lúckým a Alšíkem z Koverníka, obdržel Alšík od kláštera každý rok o vinobraní půl třetí carrety vína.³⁾ Podobá se, že tato „carreta“, kára, fůra, ano vůbec míra vinná, rozdílná byla podle krajin ano i podle dob; neboť v listině výslovně se praví, aby tyto carrety určeny byly podle míry, jaká jest obvyklá právě na vinicích u Koverníka, nebo vůbec horným některé vinice. Tak bývalo i v Němcích, kde se víno pěstovalo, při jezeře Bodamském, v Elsasích, v Breisgavsku, v Bavořích, v Hesensku, ve Francích atd., všady fůra byla rozdílná.⁴⁾ Jiná míra byla „tina“, tuna, bečka. Král Přemysl a královna Konstancie potvrdili r. 1222 klá-

¹⁾ „In signum recognitionis domini et proprietatis promitto, fideliter annis singulis (monasterio lucensi) de eiusdem montibus (in Kurnich) in omnem eventum, sive vinum crescat sive non, in quocunque anno quindecim urnas vini integraliter tempore vindemie ministrare.“ Tamtéž 359.

²⁾ Tamtéž V. 161. „Vineam integram in Canicz sitam.“ III. 178 a IV. 284. „Decima . . . duarum vinearum et quartali.“

³⁾ Tamtéž II. 113 a IV. 284 „duas carretas et mediam mesure nunc consuete in montibus.“

⁴⁾ Mone, Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. X. 22. „Carrata“ vůbec náklad o 20 vědrech, vědro o 32 mírách.

šteru Rejhradskému desátou bečku z vinic u Miroslavě.¹⁾ Dále se víno měřilo na sudy, „vas“. Dominikáni brněnští dostávali okolo r. 1262 z vinice u Brunovic sud vína, jenž obsahoval 20 luken nebo hrnců.²⁾ Nejčastěji uvádí se urna, hrnec, lukno. Právě jsme pověděli, že 20 hrnců šlo na sud. Alšik z Koverníka ujav na čas života svého desátek lúcký z vinic u Koverníka, odváděl klášteru Lúckému ročně 10 hrnců vína, kterýžto úrok byl r. 1289 zvýšen na 15 hrnců.³⁾ Urna byla, jak se podobá, nádoba větší, kdežto cuppa a media byly nádoby menší. Media čili půl urny vína rakouského dostávali děkan a probošt katedrální při hostinách, když v biskupském kostele olomouckém památka za mrtvé se slavila a cuppu povinny byly odváděti krémy v Opavsku. Král Přemysl Otakar II. osvobodil jako markrabě Moravský měšťany opavské r. 1260 této dávky.⁴⁾

Abychom cyklus agrárních poměrů za doby Přemyslovské ukončili, zbývá nám ještě přihlednouti k tehdejšímu hospodářství lesnímu.

Minuli bychom se s pravdou, kdybychom za to měli, že se v době Přemyslovské nevěnovala na Moravě pozornost hospodářství lesnímu, poněvadž les tehdejší zaujímal mnohem rozsáhlejšího prostoru nežli nyní a poněvadž dříví mělo malou cenu, když byly v zemi rozsáhlé lesy nejen na horách, nýbrž i v rovinách. Tehdejší držitelé chtěli mít z lesů užitek a snažili se rozličným způsobem toho docíliti. Dětrich, biskup

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 141. „Decimam tinam de vinea ... que vinea in Mirozlaus vulgariter appellatur.“

²⁾ „Singulis annis de decimis meis (Henrici de Blutaw) vinearum in Brawnsdorff unum Vas vini, viginti Urnas mensure ibidem iure montano solito capiens.“ Cod. Dipl. Mor. V. 248.

³⁾ „Decem urnas vini eiusdem montis mensure.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 28. „In unoquoque anno quindecim urnas vini integraliter tempore vindemie ministrare.“ Ibidem 359.

⁴⁾ Tamtéž 380 a III. 277. „Civibus nostris de Opauia cuppam, que de tabernis semper reddita est, relaxavimus et liberos ipsos perpetuo dimisimus ab eadem.“

Olomoucký, vida, že nemá žádného užítu z rozsáhlých lesů, jenžto se rozprostíraly nepřetržitě od Příbora až k Ostravici a Selnici, postoupil je r. 1299 advokatu osoblažskému Jarlochovi, aby zakládáním osad a klučením rozsáhlé tyto lesy zužitkoval.¹⁾ A co biskup Dětrich podnikl, učinili zajisté také jiní držitelé lesů; věnovali lesům svou pozornost, snažíce se nějakým způsobem výtěžek z nich docíliti. Tomu nasvědčuje již často užívané slovo „forestarius“. Výraz tento dokazuje, že na Moravě tehdejší dobře znali význam slova „forst“, hvozď, jaký se ujal za Karlovců. Hvozď, nemus, jest totiž les, jehož se užívá podle jistých pravidel a který již drží nějaký majetník. Takovýto hvozď, jenž mohl i rozsáhlé lesy obsahovati, ale každým způsobem náležel buď obci nebo určité nějaké osobě nebo panovníkovi, dlužno rozeznávati od hvozďů pohraničných, které počátkem doby Přemyslovské tak říka jako zboží, které nemá žádného majetníka, jen zemi náleželo a proto od nikoho ani od panovníka nesměly býti vymýtny. Považovány za ochranné ohrazení země proti nepříteli zahraničnímu, skrze kteroužto hradbu bylo spojení jen jistými průsmyky a přechody, kteréž nazývány branami zemskými,²⁾ ježto stálá stráž opatrovala. Tyto hraničné lesy saltus, hvozdy podobaly se asi počátkem doby Přemyslovské ještě tu a tam pralesům, jichž se neužívalo a ježto nebyly vzdělávány. A výběžky těchto hvozďů staly se nejdříve soukromým majetkem jako na př. výběžky Sudetů, kteréž biskup Bruno a kláštery Rejhradský, Hradištský a

¹⁾ „Nemus, sive silvam nostram episcopalem, ultra Frideberch sitam, de qua usque in hanc horam nullam habuimus penitus utilitatem, tangentem usque ... ad fluvium Ostraviczam ... confecimus predicto fideli nostro, Gerlaco de Hozzobla, et heredibus suis legitime descendentibus ab eodem masculis duntaxat ad locandum, plantandum, extirpandum et utilem, quocunque modo sciverint vel poterint, faciendum, in feudum.“ Tamtéž V. 118.

²⁾ Ještě r. 1298 dal si klášter Teplský potvrditi listinu krále Přemysla, v níž čteme: „Portam tamen terre, quam a suo fundatore possident, diligenter custodiant.“ Emler, Reg. pag. 764.

Velehradský vzdělávali. Na sklonku doby Přemyslovské náležely již asi všechny lesy na Moravě určitým majetníkům, jakkoliv se za to míti může, že nejrozsáhlejší z nich byly majetkem zeměpanským. O tom svědčí ta okolnost, že nově zakládaná města a vsi bývaly lesy nadány a že se dávalo povolení k jich mýtní. Bzenec na př. obdržel 1214 doubravu k neobmezenému užívání, tedy také k vymýtní; městu Hodonínu propůjčeno 1228 právo sbírat v lese suché dříví, pástí a trávu trhati; Litovel r. 1243 právo bráti si potřebné dříví stavební ze sousední doubravy; podobné právo dostalo se 1249 městu Jevičku, dále Uničovu, Hlubčicím a j. v. Také ještě mnohem později, r. 1291 král Václav II. dovolil měšťanům litovelským, aby půdu lesní v role proměnili.¹⁾

Markrabata, činice takováto nadání, spravovali se asi náhledem, že lesy, které měly již tehdy jako nyní svá jména: Doubrava, Skalice, Tysová hora, Rašín u Sukovice, Leskovec u Znojma a j. v.,²⁾ jsou k tomu, aby poskytovaly nezbytné palivo a dříví stavební a že tedy potřebí jest pouze tam je vzdělávati, kde není těchto podmínek života lidského nebo kde by se jich ne hospodářstvím mohlo nedostávat. Že by les měl nějaký účinek na podnebí, na to zajisté nepomyslili. To byl tedy asi hlavní účel hospodářství lesního za Přemyslovců. I shledáváme skutečně stopy toho, že vysázeno bylo mladé doubi. V zakládací listině královny Konstancie z r. 1228 pro Hodonín výslovně se poznamenává, že klecky, soušky a tráva mohou se všady v lesích bráti, vyjmouc mladé doubi.³⁾ Biskup Bruno propůjčuje r. 1274 bratřím Stockfischům kromě jiného mlýn v Modřicích v léno, ustano-

¹⁾ „Civibus nostris libenter concedimus, ut, non obstante alicuius impetitione, de illis rubetis, que sunt in medio laneorum dicte civitatis Luthonie agros aratiles faciant, rubeta eadem extirpando.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 373.

²⁾ Tamtéž II. 57. 75. a 122.

³⁾ „Item kletska, sicca ligna, libere herbasque habeant, excepto virido quercu.“ Tamtéž II. 205.

vil, aby všecko pro biskupský dvůr v Modřicích potřebné obilí zdarma mleli, naproti tomu jim dovolil, aby si ze sousedních lesů biskupských „de merica nostra“ brali podle potřeby dříví k palivu a dříví stavební, vyjmouc duby, „kterých porážeti co nejprísneji zapovídáme“. ¹⁾ Všecky tyto zprávy vy-
dávají svědectví o lesním hospodářství, ovšem ne v moderním smyslu. Pástí dobytka v lesích, což za naší doby jest na škodu lesnímu hospodářství, bylo tehdy ještě obyčejem vůbec rozšířeným; ano v lese vysokém, jak za to máme, dělo se tak všeobecně. V zakládací listině hodonínské se praví, že pastýř se svým stádem má svobodný přístup do lesa tamějšiho ²⁾ a král Václav daruje r. 1303 městu Znojmu blízký les Leskovec, poznamenal, že tak učinil, aby ho měšťané užívali k pasení dobytka. ³⁾ To snad bylo také příčinou, že některé lesy byly oplotěny nebo ohrazeny. Ohrazen byl na př. les, jenž náležel klášteru Velehradskému; měšťané Uherského Hradiště dělající si právo k tomuto lesu, odstranili násilím plot tento. ⁴⁾

Z toho všeho vyplývá, že i les, jakmile se stal soukromým majetkem, jako pole, zahrady a louky, podřízen byl veřejným zákonům a že všechny spory, ježto povstávaly o lesy, jich hranice, právo užitkové a j. v. rozhodovati bylo soudu zemskému a nejvyššímu komoří zemskému. Řádem Otovým pro Brněnsko z r. 1229 se ustanovuje: „žádný lesní hajný nesmí u nikoho na cestě nebo na trhu (když by cizí dříví

¹⁾ „Racione eius, quod nobis molere debet, de merica nostra ad dictum molendinum recipiet ligna nostra pro suo libito voluntatis, et etiam ad curiam suam, ad castrum, tantummodo ligna nostra recipiet pro igne et aliis necessariis, preter ligna quercina, que omnimodis prohibemus.“ Tamtéž IV. 122.

²⁾ „Pastor cum grege vadat libere in eadem silva.“ Tamtéž II. 205.

³⁾ „Silvam nostram, Lescovecz, prope ipsam civitatem (Znoym) sitam, eidem civitati damus et conferimus, ut de cetero ad dictam civitatem pertineat, et predicti cives pro pascuis habeant silvam ipsam.“ Tamtéž V. 152.

⁴⁾ Tamtéž 68.

vezl) zájem vzít, ale může tak učiniti, kdyby jej dopadl, když strom poráží. Kdyby hajný žaloval, nemá rychtář škůdci lesnímu uložit, jako bývalo 300, nýbrž jen 60 denárů pokuty.¹⁾ Městské právo jihlavské ustanovuje v této příčině: „Bude-li někdo v cizím lese postižen, když kradne nebo dříví násilně poráží, a bude-li z tohoto provinění před soudem usvědčen, zaplatí za každý poražený kmen, je-li velký 72, a rychtáři 60 denárů. Odváží-li však na voze kradmo tyčky a křoví, mají mu býti vůz, koně nebo voli zabaveni, které však může vybavit za půl věrduňku nebo vůbec jak by se žalobníkem o tom se dohodl.“²⁾ Takovéto zabavování předepsáno bylo nejen pro Moravu, nýbrž platilo vůbec také v Němcích, zakládajíc se zajisté na kapitulariích z doby Karlovců. V nejstarším německém řádě lesním z r. 1028 zájem hraje svou úlohu. Až na dobu naši užívá se ho při menším pychu lesním.³⁾ V právě brněnském však není řeči o zájmu. Práví se pouze, kdo kradmo odveze dříví z cizího lesa na voze jednospřežném, že zaplatí majetníkovi lesa půl zlatého; ukradne-li celé kmeny, zaplatí majetníkovi 72 malé denáry (denarii parvi), rychtáři však podle rozsouzení porotců 60 denárů.⁴⁾

Morava vynikala jednou zvláštností, svým „právem loveckým“ čili právem útrpným, jenž mělo sídlo své na zeměpanském hradě Buchlově a do jehož obvodu náležely vsi k tomuto hradu příslušné až ku svým hranicím. Soud tento, na němž předsedal purkrabě buchlovský a do něhož vysílali zástupce své magistrat Uherského Hradiště a představení obcí k obvodu buchlovskému příslušných a jehož rozsudky pán hradu potvrzoval, obdržel jméno své nejspíše odtud, že purkrabě buchlovský byl buď zároveň „supremus

¹⁾ Jireček: Cod. iur. Boh. pag. 64 § 27.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. VII. 744.

³⁾ Karel Bohuchval Anton, Geschichte der deutschen Landwirthschaft. II. 340 a sled.

⁴⁾ Rössler, Brünnener Stadtrechte pag. 121.

forestarius silvarum super Moraviam“ nebo že jako purkrabě dohlížel k „lovecům“ svého okresu.¹⁾ Právimocnost tohoto soudu vztahovala se na pych lesní a na všechny zločiny, kteréž s ním souvisely; později dokonce na všechny přečiny a zločiny, ježto byly spáchány v obvodu soudu buchlovského a kteréž jinak náležely před soud zemský.²⁾

Kde jsou zákony, musejí býti také osoby, kteréž zákony provádějí, t. j. o jich šetření pečují a nešetření jich trestají, jinými slovy: zákony vyžadují úřednictvo. Jelikož lesy soukromé a státní požívaly ochrany zákonné, byli zajisté také zvláštní úředníci lesníctví. A skutečně! listiny seznamují nás s hotovou hierarchií lesnickou! Nejvyšší místo zaujímal královský generální inšpektor nade všemi lesy v Čechách a na Moravě. Tohoto generalního inšpektora a působnost jeho poznáváme z listiny v Brně dne 5. dubna 1306 pro Velehrad vydané. Cisterciákům velehradským překáželo se totiž tím, že se zeměpanští úředníci, jak z listiny vysvítá — pohříchu však nevíme, jakým způsobem — do záležitosti jejich míchali, v hospodářství lesním; vznesli proto žalobu ku králi, prosíce, aby působnost cizí byla odstraněna a aby si mohli sami lesy své spravovati, kteroužto žádost listinami odůvodňovali. Král přesvědčiv se, že žádost tato jest odůvodněna, uložil generálnímu inšpektoru lesnímu Raimundovi z Lichtenburka, aby odstranil příčiny, pro které Velehradští žalují. Tento vzav přede vším poučení od předchůdce svého v úřadě a zároveň příbuzného svého, patruus, Zdenka z Maidburka o sporných otázkách, vydal pak nižším úředníkům a podrizeným svým mandát: „nechat se nikdo pod trestem jeho nemilosti nemíchá do lesního hospodářství

¹⁾ Brandl, Glossar. pag. 137.

²⁾ Soudní pravomocnost prodávána s hradem, jako r. 1511, také soukromníkům a náležela tak držitelům hradu Bachlova až do r. 1748, kterého byla zrušena. Odvolání z tohoto soudu šlo k apelaci do Prahy. Brandl, Glossar. pag. 138.

mníchů velehradských a při žádné příležitosti v příčině té jim nepřekáží; neboť jen jim Velehradským že přísluší právo, aby vlastními úředníky lesy své tak hájili a spravovali, jak by se jim nejlépe líbilo. Jen v tom prý jsou obmezeni, že za žádnou výminkou není jim dovoleno, aby lesy své mohli, jak by chtěli, cizincům prodávati.“¹⁾

Z mandátu tohoto vysvítá přede vším, že hospodářství lesní na Moravě a v Čechách podřízeno bylo státní dohlídce, pak, že kláštery bez dovolení zeměpanského nesměly lesů svých prodávati a konečně že kromě zeměpanských lesních úředníků mělo každé panství také svůj zvláštní lesní personal. Jakožto zeměpanští lesníci úředníci, jimž v lesnictví příslušely záležitosti policejní a komorní, jako na př. v první řadě ustanovovati hranice mezi hvozdy markraběcími nebo královskými a soukromými, uvádějí se „forestarii silvani“, jenž nazývání obecně „lovčí“ nebo „hajní“. Ve velké privileji kláštera Hradištského ze dne 1. září 1240 král Václav ustanovil takto: „Přejeme si také, aby klášterní poddani od žádného z našich úředníků lesnických, kteří obyčejně „lovčí“ nebo „hajní“ se nazývají k práci v našich lesích nebyli donucováni; zůstávají se jim na vůli choditi do lesů, v nichž chtějí dobrovolně pracovati.“²⁾ Takovýto forestarius nebo lovčí náležel k vyšším a váženým úředníkům, neboť uvádí se za svědka na listině, kterou markrabě Moravský Přemysl Otakar přiděluje v srpnu 1253 olomouckému špitálu patronátní právo

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 203. „Remundus de Leutenburch, auctoritate et mandato serenissimi domini nostri regis Boëmie, custos silvarum per Boëmiam et Moraviam constitutus, omnibus nobis subditis in dicto officio et subiectis damus firmiter in mandatis“ etc. Tento Raimund z Lichtenburka nazývá se r. 1298 „Capitaneus Moraviae“. Tamtéž pag. 105.

²⁾ Tamtéž II. 377. „Volumus etiam, ut homines ecclesie supradicte (monasterii Gradiensis) a nullo forestariorum nostrorum, qui vulgariter Lowcesy vel Hayny dicuntur, ad ingrediendas silvas nostras vel comparandas per vim aliquatenus compellantur, sed libere ac pacifice silvas, quascunque volunt, intrent, comparantes in eis necessaria, prout possunt.“

kostela P. Marie v Olomouci.¹⁾ Úředníci tito vázáni byli přísahou. Když se r. 1280 upravovala hranice mezi Kojetínem a Bezručem, biskup Pražský Tobiáš kladl zvláštní na to váhu, že mezi těmi, kdož hranice obcházeli, byl také přísežný forestarius.²⁾ Lovčí takovito vřadění byli podle toho, jaký byl obor jejich působnosti, do rozličných tříd. Někdejší držitel Buchlovic Albert z Donky na př. stál jakožto „královský forestarius nad lesy u Buchlovic, jenžto Grečné nebo Gradečné se nazývaly a nad lesy při řece Moravě“³⁾ zajisté výše, nežli „forestarii“, které na př. vydržoval klášter Hradištský. Všickni však odkázáni byli podle tehdejšího systému naturalního hospodářství místo služného na emolumenty, kteréž nazývány úhrnem „lovské, forestaria sive viredaria“.

V čem záleželo toto lovské, německy Forstrecht, forestaria, viredaria, vyrozuměti lze z listiny ovšem mnohem pozdější, kteráž pochází z r. 1361; ale jelikož v listině této se poznamenává, že emolumenty v ní uvedené „od starodávna“ se dávaly, máme za to, že se na ni můžeme bezpečně odvolati. Markrabě Jan chtěl totiž vystavěti hrad na území vsi Biskupic a Heřmanic, ale jelikož vsi tyto náležely kapitole olomoucké, snažil se směniti je za vlastní vsi Hrubý Týnec, Žešov a Výšovice. A při této příležitosti markrabě připomíná, že kapitole postupuje také les „Chlum“ u Týnce se svými pěti v Krěmanech bydlícími hajnými čili úředníky lesnickými se všemi jich požitky na penězích, ovse, slepicích a vejcích.⁴⁾ Tyto příjmy respective dávky královskému per-

¹⁾ Tamtéž III. 172. „Presentibus his testibus: Domino Brunone, Olomucensi episcopo . . . Sdeslao de Sternberg, dapifero . . . Pircosio burgravio Olomucensi, Beneda forestario, quod vulgariter sonat lowci“ etc.

²⁾ Tamtéž IV. 235 „nec non iurato forestario“.

³⁾ Tamtéž VI. 134. Srovn. ad an. 1315. Ibidem 62.

⁴⁾ „Specialiter cum silva Chlum vulgariter nuncupata et cum quinque forestariis vel custodibus in Kirczmans, qui ad custodiendum eandem silvam ab antiquo tempore deputati noscuntur, ac iuribus, utilitatibus et

sonálu lesnickému, lovké, kteréž odváděli i kupci a prodáváci městyse Slavkova, až byli od něho králem Václavem r. 1294 osvobozeni,¹⁾ byly asi jmenovitě klášterům velikým břemenem; neboť tehdejší větší kláštery na Moravě: Velehradský, Lúcký, Hradištský, Zábřdovický ano i Rejhradský byly privileji svými od dávek těchto osvobozeny.²⁾ Také král Václav II. považoval jako markrabě Moravský za potřebné, aby poddané kostela sv. Prokopa v Starém Brně, kteréž měl kostel tento na př. ve Veleticích a jinde, r. 1288 od lovkého navždy osvobodil.³⁾

K hospodářství lesnímu náleží bez odporu též lov. Může býti, že původně lov příslušel tomu, kdo se nazýval pánein lesa nebo vůbec území, kde se zdržovala zvěř, ježto se lovívala; ale stav tento brzy se změnil. Záliba některých markrabat Moravských v myslivectví, jako na př. Václava I., markraběte Přemysla a j. v.⁴⁾ měla ten následek, že vytknuty byly královské obvody lesní, v nichž lov králi nebo markra-

obventionibus quibuscunque silve regalis, sic communi vocabulo nuncupate, qui proventus et obventiones in pecuniis, avena, pullis et ovis consistunt.⁴ Tamtéž IX. 170.

¹⁾ Tamtéž V. 3. „Quia emptores et venditores rerum quarumcunque in predicto foro Novosedlitz a solutionibus quibuslibet iuris Lowche, sive fori, plena gaudere volumus libertate.“

²⁾ V privileji od markraběte Přemysla benediktinskému klášteru v Rejhradě dne 2. listopadu 1234 v Brně propůjčené osvobozuje se klášter „ab omni onere tributorum, vectigalium, collectarum, seu etiam forestariorum nostrorum, qui vulgo Lowschi appellantur“. Tamtéž II. 278. Městys Olexovice klášteru Lúckému náležející osvobozen taktéž králem Janem r. 1336 „ab illa exactione, que vocatur Lauchie, et ab omni genere servitutis“. Tamtéž VII. 83.

³⁾ „Tenore presentis privilegii mandamus forastariis, seu silvanis, tam presentibus quam futuris, quatenus ratione eiusdem iuris forastarie (quod vulgariter „lowzche“ nuncupatur) nichil de cetero ab eisdem hominibus ecclesie prenominate exigere debeant vel presumant.“ Tamtéž IV. 354.

⁴⁾ Roku 1251 král Václav I. směnil ves Kozlany, kteráž byla cisterciákům plasským pro dluh 200 hřiven postoupena, za statek Žihle, „poněvadž Kozlany mají les k lovu velmi příhodný“. Tamtéž III. 135.

běti byl vyhrazen. Takovéto obvody utvořeny byly z počátku zajisté jen z lesů, které byly již soukromým majetkem panovníků a rodin jejich, ale pak také z takových pozemků, kteréž panovníci postoupili soukromníkům, městům nebo klášterům, lov sobě vyhradivše. Opat Hradištský Budislav zakládaje město Hranice skrze rychtáře Thamona na právě purkrechtním, vypočítává v listině dne 4. března 1276 o tom vydané všecka práva, kteráž zakladateli mají náležeti, mezi nimiž jsou také lov a rybářství, avšak jen do jisté míry, s tím výslovným podotknutím, že „vymíněny jsou lovy, t. j. lovecké revíry královy“. ¹⁾ Králi tedy náležela honitba na klášterském zboží u Hranic. R. 1288 král Václav II. daroval proboštovi Chotěšovskému v Čechách ve prospěch kostelů sv. Michala a blahoslavené Ludmily na Tetině les u Tetina ležící s lovkým, avšak s tím vymíněním, „aby probošt Chotěšovský a příští jeho nástupcové les darovaný pro lov královský jako forestarii a viredi čili lovčí pilně hájili, ochraňovali a udržovali“. ²⁾

Z těchto dvou příkladů vysvitá, že panovník jak na Moravě tak v Čechách na cizích pozemcích lov si vyhrazoval a že se tedy z oprávněnosti lov chrániti, pravidla o vykonávání jeho ustanovovati a proti těm, kdo by jich nešetřili, platnost jim zjednávati, jedním slovem z práva myslivosti vyvinula zeměpanská praerogativa, regale v nejstarším slova smyslu. Toto původně jen panovníkovi příslušné regale lovecké přecházelo milosti panovníkovou ihned také na

¹⁾ Tamtéž IV. 169. „Piscationes in mensura sua et venationes licitas, exceptis venationibus domini regis.“

²⁾ „Silvam suam adjacentem Tetín cum viredaria seu forestaria ipsius silvae, que lowche dicitur in vulgari praeposito et successoribus eius (Chotessowiensis ecclesiae) ad profectum et commodum ecclesiarum S. Michaëlis et b. Ludmillae et loci in Tetín liberaliter confert possidendas, ita quod idem prepositus et successores, prenotate Chotessoviensis ecclesie prepositi, eandem silvam pro deductionibus venationum nostrarum (Wenceslai II. regis) tamquam forestarii et viredi sive lowchi, diligenter custodiant, foveant et conservent.“ Emler, Reg. pag. 625.

duchovní držitele, na měšťany a vůbec na svobodné majetníky panství a na takové lidi, kterým se léna propůjčovala; dělo se to však skoro vždycky s tím obmezením, že jim náležel lov na zvěř nízkou, panovníkovi však lov na zvěř vysokou. Za našich časů počítají se k vysoké zvěři: medvědi, jeleni, divoká prasata, srnčí, vlci, rysy, tetřevi, tetřívci, jeřábkové, dropi a bažanti;¹⁾ všecka ostatní zvěř, kteráž se honí nebo jísti může, náleží k zvěři nízké. Za dob Přemyslovských honili se snad ještě v lesích moravských tu a tam zubři a losi; vlka však mohl kdokoli zastřeliti. Aby řádění vlků přítrž se učinila, král Přemysl Otakar II. nařídil r. 1268, aby u jednotlivých vsí zřízeny byly vlčí jámy, na které se kladly za vnadidlo husa nebo podsvinče.²⁾ Již Karel Velký vlky pronásledoval. V kapitulare svém z r. 812 rozkázal, aby vlk na císařských panstvích a pozemcích byl po celý rok pronásledován a v měsíci máji aby se mláďata jeho hubila jedem, železy a psy, vlčury však aby se odváděly ke dvoru císařskému.³⁾

Řádný lov a hájení zvěře vyžadují lovecký personál. Markrabě Ladislav Jindřich postupuje premonstrátům hradištským r. 1203 les Střelnou mezi Odrou a Moravou, aby na jeho místě osady byly založeny a poroučuje proto, aby hranice jeho byly vytknuty, ustanovil kromě jiného Slavatu, jež nazývá „magistrum venatorum“ a Bluda, jež nazývá „summum venatorem“. Patrně jsou to vyšší úředníci, jenž dohlíželi k lovcům „venatores“ v listině této připomenutým.⁴⁾ Tito lovci jistě měli také jakási práva, co se týče soukromých a klášterních lesů, jelikož připomenutý markrabě roku 1221 zakazuje zvláště svým lovcům, aby si

¹⁾ Daňků na Moravě tehdy ještě nebylo, zubři byli snad již vyhubeni, jen snad losi zde ještě žili. Daňci dostali se na Moravu teprve v XVII. století.

²⁾ Cont. Cosmae ad an. 1268. U Pertze IX.

³⁾ U Pertze, Legg. I pag. 186.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 14.

neosobovali žádného práva k lesům kláštera Velehradského.¹⁾ Veškeren užitek z lesů, nechat se nazývá jakkoli, připadá klášteru. Nám se zdá, že se zde naráží na obvyklou dávku loveckou nejvyššímu lovcímu, kteráž slula „šestné“ a 6 denárů obnášela,²⁾ nebo na lovské již připomenuté, kteréž se muselo fošmistrům čili forestariům zapravovati. Avšak sotva asi pochybíme, budeme-li forestarios a venatores považovati jen za kategorie téhož královského úřadu lesnického, jenž měli na starosti vzdělávání lesa a spojený s tím řád lovecký a hájení zvěře. Náhled náš opírá se o ustanovení, že jako lovské musel se kromě jiného odváděti také oves, jenž r. 1337 se nazývá a výslovně prohlašuje za „oves lovecký“.³⁾ Jestli to dávka, jenžto se v moravských deskách zemských uvádí jmény „avena forestaria, silvatica, lignalis“ a v pramenech českých názvy „oves pastevní, lesní nebo oves chrťový, vyžlenčí“, kterážto dávka odváděna ne pouze lovcím, nýbrž také jako náhrada za krmení psů loveckých.⁴⁾ Ostatně zeměpanští lovci, co se týče jich služného, byli za tehdejšího systému hospodářství naturalního odkázáni na příjmy z jistých pozemků, které jim buď panovník za jich služby propůjčil, nebo které od časů pradávných příslušely těm, kdo byli právě lovcími zeměpanskými. Okolo r. 1239

¹⁾ Tamtéž 122. „Nec venator aliquid sibi vindicet iuris, verum omnem utilitatem, undecunque provenientem, cenobium illum libere et absolute possideat.“

²⁾ Premonstratský klášter v Litomyšli požíval r. 1259 kromě jiného těchto svobod: klášter jest osvobozen „ab hiis, que vocantur narez et nalezlech. et a retibus ad venationem ducendis, et a victualibus canibus dandis ac ipsorum custodibus, qui holoti vocantur; ab eo etiam, quod dicitur ozzép, atque a sex denariis, quod dicitur seztne, qui dari debent magistro venatorie dignitatis.“ Tamtéž III. 272.

³⁾ Kníže Mikuláš Opavský prodává 1337 dominikánkám ratibořským ves Suchopsinu se všemi právy, mezi nimiž „cum serviciali avena, id est avena venatorum, que theutonico eloquio loveczhaber appellatur et cum censu silvatico“ etc. Tamtéž VII. 297.

⁴⁾ Brandl, Glossar. pag. 137 a 212.

rozkládaly se takovéto pozemky u Huzova, Samotíšek a u vsi Bukovan.¹⁾ Roku 1239 markrabě Přemysl daroval tyto statky panu Viktorovi z Žerotína.²⁾ Jakou náhradu poskytl za to personálu loveckému, není nám známo.

Forestarii slují tedy právem též lovci, mezi nimiž „holoti“ byli třídou nejnižší. Jakožto příkazníci měli za úkol psy k lovu panovníkovu chované opatrovati a krmiti. Byli to psáři v pozdním středověku známí, kteréž velehradská listina ze dne 27. listopadu 1228 jmenuje „caniductores“ a privilegium kláštera Hradištského v r. 1238 a kláštera Litomyšlského r. 1259 a 1268 holoti.³⁾ Jelikož poddaní byli povinni personal lovecký, tyto holoty a smečku jejich pod střechu přijímati, nocleh a jídlo jim poskytnouti, a holoti nejnižší třídě obyvatelstva náleželi, dovedeme si představit, jaké svízele působilo takovéto ubytování. I bývala zajisté spravedlivou žádost za osvobození od těchto trampot, jmenovitě podaly-li ji kláštery, kteréž chtěly býti a skutečně také byly útočištěm kázně a dobrých mravů a ne surovosti, nevázanosti a povyku. Když klášter Hradištský r. 1238 pro veškeré své zboží obdržel privilegia kostela olomouckého, bylo v listině nedopatřením vynecháno ustanovení, že sprostuje se povinnosti královskému personálu loveckému poskytovatí nocleh a pohostinství. I rozkázal markrabě Přemysl, aby toto osvobození a právo personál lovecký, kdyby se neslušně choval i mocí z kláštera vyhnati, k velikému

¹⁾ Kromě Huzova, Samotíšek a Bukovan zdá se, že také ves Střelce, jenžto ležela $\frac{3}{4}$ hodiny k jihozápadu od Uničova, byla také takovouto osadou loveckou; neboť markrabě Přemysl ustanovuje v městském privilegium uničovském, daném v Olomouci dne 15. srpna 1234: Adicimus etiam, ut, quicumque magister venatorum pro tempore fuerit, cives prenomatos occasione ville, que Strelez vulgariter appellatur, nullatenus inquietare presumat, nec aliquid importune ab eisdem exigere, preter statutum et usitatam annuam pensionem.“ Cod. Dipl. Mor. II. 266.

²⁾ Tamtéž 360.

³⁾ Tamtéž 194 a 338 „de venatoribus et caniductoribus, qui Holoti nuncupantur.“ Pak III. 272 a 348.

privilegium zvláště bylo připojeno. Za tak důležité a potřebné osvobození toto považováno.¹⁾

Lov se zajisté již tehdy jen v určitých dobách v roce provozoval, kdežto v čase ostatním zvěř byla chráněna. O králi Přemyslovi se vypravuje, že na podzim roku 1205 po lovu v Tynčanech, v nynějším kraji Berounském obědval,²⁾ tedy v době, kdy se honí na vysokou. Zvěř vysoká nestřílela se jako za naší doby na čekání; tehdejší zbraně střelné, luk a samostřil nebyly k tomu dosti vhodnými. Zvěř lovena štvanicemi, nadháňkami a shony, k čemuž bylo potřebí vytečných, vytrvalých koní, mnoho lidu, dobře vycvičených psů a honilo-li se na zvěř pernatou, sokolů lovčích a dostatek loveckého náčiní. Za takovéto štvánice král Václav I. přišel již v mladém věku o oko, kteréž si na ostrou větev vypíchl, odkudž měl přijími „Jednooký“. Představme si jen hon tehdejší doby, který byl na více dní vypočítán, kdy ještě revíry lesní byly nesmírně rozsáhlé. V čele družiny lovecké byl panovník obklopen jsa velmoži při dvoře meškajicemi a četným služebnictvem, hojnost koňstva s čeládkou, lid lesnický, lovecký a trubači mající v čele nejvyššího lovčí — znamení dávala se trubkami loveckými — smečky rozma-

¹⁾ „Hoc etiam, quod superius omissum est, privilegium interserere: de venatoribus et caniductoribus, qui Holoti nuncupantur, statuimus, ne in abbatia, vel villis abbatis, pernotent, sed de bona voluntate abbatis vel fratrum, quidquid eis impensum fuerit in charitate, inde ipsos contentos esse decernimus; alioquin si iniuriosi se reddiderint, sicut antea de huiusmodi predictum est, electione dignos esse censemus, nec eis quicquam gratie vel victualium impendatur.“ Tamtéž II. 338. V listině velehradské z r. 1228 praví se, jestli „venatores nostri vel caniductores in abbatia... pernotent, vel aliquid ibi inferrent violentie“, že bude jim zapraviti pokutu deset liber mince zemské. Tamtéž 194. Surovosť a vyděračství holotů až do této chvíle udržely se v smutné památce; až posud zajisté jest „holota“ přezdívkou lidem surovým a hranatým. Němec má přezdítku „Hundsfüter“.

²⁾ Erben, Reg. pag. 224 ad an. 1205 „cum rex autumnali tempore (1205) ex venatione in Tyncan pranderet.“

nitých psů loveckých, jichž bylo na sta, holoti, kteří je vedli, opatrovali a vůbec za hořké hosty byli počítáni, honci s kyji a klapačkami, aby tlúčením na stromy a klapáním zvěr z lože vyplašili, nesčetní zásobovatelé lovečtí, kterým bylo pečovati o špíži, o nocleh a rozbíjení stanů, sokolníci s ptáky k lovu ptačímu vycvičenými se svými hůlkami a koši a konečně lid, jenž měl na starosti tenata a rozličné náčiní lapací, kteréž vozeno k lovu uchystané, aby se ho mohlo ihned upotřebiti. A k tomu všemu připočísti dlužno krejčí, provazníky, sedláře a řemenáře, ostruhaře, koláře, kováře a jiný lid k družině lovecké příslušný — a máme pak přibližný obraz lovu z doby Přemyslovské. Ký div tedy, žádá-li kostel olomoucký, žádají-li kláštery panovníka, jako učinil r. 1263 klášter Lito-myšlský,¹⁾ aby je osvobodil od narezu čili od povinnosti zásobovati kuchyň panovníkovu na cestách dobyt看em jatečným,²⁾ a aby domy a poddané jejich sprostil ubytování a živění takového „divokého vojska“.

Za zbraň sloužily na lovu oštěp, kopí, házecí kopí, zarážecí, tesák, luk, samostřil, prak a sekera. Dále se chytala zvěr do jam, na vlčí hák, do želez, na provaz, do obruče s vnadidlem, do ok, do tenat a do sítě, na rám, sokoly, krahujci a jestráby; ke všem druhům lovu však sloužil hlavně pes. Výcviku jeho věnována veliká péče a pes považován za tak nezbytného, že zákon bavorský ustanovil přísné tresty na odcizení nebo usmrcení rozličných druhů psích. „Kdo psa štváciho, jenž pronásleduje medvěda, zubry, černou zvěr a vůbec velkou zvěr, odcizil nebo zabil, povinen byl stejným psem jej nahraditi, odpřisáhl-li, že jest také tak dobrý, jako byl předešlý a ještě 6 šilingů zaplatiti. Kdo by vyžle ukradl nebo zabil, nahradí za něj psa podobně dobrého a dá majetníkovi jeho 6 šilingů (po 30 denarech); pes nadháněcí na-

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 348.

²⁾ „Ab exactione boum et ceterorum animalium, quod vulgariter dicitur Narez, ad mensam regiam pertinentium.“ Erben, Reg. ad an. 1236, pag. 419.

hradí se jiným a přidají se ještě 3 šilingy; ohař, jenž na šňůře slídí po stopě a bobrák, jenž pod zemí loví, mají býti od toho, kdo by je ukradl nebo zabil, nahrazení psy rovně dobrými a má se kromě toho zapraviti 6 šilingů pokuty; na chrta, jenž zajíce v běhu chytá, ukládá se pokuta 3 šilingů a takové též pokuta platí se za křepeláře a za hafana, jenž vlka udolává. Pes domácí požíval nejmenší ochrany; neboť byl-li za dne ukraden, musel býti sice nahrazen, ale zloděj zapravil pouze 1 šiling pokuty; byl-li však odcizen po západu slunce, pokládán škůdce za zloděje, a odsouzen ke třem šilingům.¹⁾ Jelikož tato zákonná ustanovení dostala se do švábského práva zemského, které však, jak jsme se přesvědčili u chmele a stromů ovocných, alespoň v městech moravských průchod mělo, můžeme zajisté zákona tohoto u ličení poměrů moravských se dovolávati a to tím spíše, že druhy psů tuto uvedených známy byly i na Moravě, jak svědčí slovanská jména jejich. Spürhund nazýván ohař. Velikého druhu těchto psů užívalo se k lapání zlodějů a vrahů.²⁾ Měl-li některý soukromník takového psy a cestoval-li lesem hájeným, musel je „sevríti“³⁾ a na znamení, že nepytlačí, musel svůj luk nebo samostřil uvolniti a toulec přikryti, tak ustanovoval Schwabenspiegel. K štvanicím užívalo se chrta (Windhund), jenž byl zvláště u panstva velice oblíben; dále sloužili k lovu vyžle (Leithund), koroptvář (Wachtelhund), slídník (Vorstehtund), kanečník (Schweisshund), jamník (Dachshund), šavka (Schäferhund), hafan (Wolfshund)⁴⁾ a j. v.

¹⁾ Lex Baiuvariorum. U Pertze, Lgg. III. pag. 443 a 444.

²⁾ Cont. Comae ad an. 1279. U Petze IX. 201.

³⁾ „Kdož skrze hájený les jede, jeho ohařové mají sevrěti býti.“ Jungmann, Slovník II. 889.

⁴⁾ Již tehdy byli v obyčeji též psíkové pokojoví a podpázníci. V starém kázání čteme: „psíky také chlupaté mají, ty pak na polštářích podle sebe kladou, do lázní je nosí, myjí, češí, maso kupují a vaří jim.“ Brandl, Glossar. pag. 195. Chelčický uvádí tato slova, ale vztahuje je na ženské doby svojí.

Bylť lov (a s lovem pes co nejtěsněji souvisí), oblíbenou zábavou šlechty německé, francouzské a anglické a povzněl se dokonce na jakýsi druh vědy, kteráž měla svou terminologii. Mluvit se dokonce o lovu německém a francouzském, kteréž formami svými patrně se rozeznávají. Kdož by se tedy mohl domnívati, že šlechta česká a moravská v tomto rytířském tělocviku kavalírům cizozemským se nevyrovnala? Umění lovecké kvetlo zajisté i v Čechách i na Moravě, neboť obě země jsou až na dobu nejnovější bohaty zvěří všeho druhu, kteráž dilem na svobodě dilem v oborách se pěstuje.¹⁾

I za dob Přemyslovských známy byly naše obory nebo uzavřené revíry lesní, v nichž zvěř pravidelně se pěstovala a lovila, a kteréž často byly velice rozsáhlé. Taková obora byla u samé Prahy; rozkládala se v místech nynější tak zvané Stromovky čili parku oveneckého. Náleželo k ní 12 jiter rolí, kteréž ustanoveny byly pro strážce obory. Král Jan postupuje r. 1320 směnou ves Ovenec proboštví kostela sv. Víta v Praze vymínil výslovně oboru, hortus ferarum, jak v listině se praví, kteráž v mezích této vsi se rozkládala, t. j. nynější park ovenecký čili „bubenečský“. ²⁾ Obora tato připomíná se již r. 1278; tou dobou byla zde ves „Obora“ nazvaná. Tehdáž byl hrad Pražský obehnan novými hradbami, kteréž se táhly od potoka Brusky až ke vsi Oboře. ³⁾ Královská obora rozprostírala se tedy druhdy až k návrší Strahovskému a Petřínskému. Panovníci zajisté rádi se oddávali zábavám loveckým u samé residence. Králové Polští, jenž sídli na Vavelu v Krakově, měli u samého hradu svůj zvěřinec, čeští svou oboru, což jest skoro u všech dvorů evropských až podnes obyčejem.

¹⁾ Jaké výlohy vynakládány na lov při dvoře vídeňském ještě v XVI. století, dočísti se lze v Dudíkovi, Kaiser Maximilian's II. Jagdordnung vom Jahre 1575. Archiv d. 38. Str. 339—416.

²⁾ Tomek, Geschichte der Stadt Prag I. str. 392.

³⁾ Cont. Cosmae ad an. 1278. U Pertze IX. 181.

Tím bychom ukončili svou úlohu, vyličití totiž podle současných pramenů zemi a obyvatelstvo moravské v době Přemyslovské a sice od r. 1197 do 1306. Dostáli-li jsme dobře nebo špatně svému úkolu, o tom jiným jest souditi; pilnosti, historické věrnosti a vytrvalosti se nám nenedostávalo. V příštím dílu podáme laskavému čtenáři, dá-li Bůh, neméně obsírné a pokud možno ještě bedlivější vyličení státního a církevního zřízení z doby připomenuté.

I. O. G. D.